คำชี้แจง

(พิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๒๕)

หนังสืออันตรคาถาธรรมบทแปล (มีเรื่องปรารภนำ) นี้ พระ-พระมหาแจ่ม เขมาราโม และพระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ วัดมกุฏกษัตริ-ยารา เป็นผู้แปลและเรียบเรียง ตามคำแนะนำของท่านเจ้าคุณพระศาสน-โศภน (แจ่ม จตฺตสลฺโล) วัดมกุฏกษัตริยาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ ภายหลังกองตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ขึ้นเผยแพร่ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นต้นมา.

เมื่อจะพิมพ์ครั้งที่ ๔/๒๕๒๕ นี้ คณะกรรมการเห็นว่าหนังสือนี้แปลและเรียบเรียงมานานถึง ๕๖ ปีแล้ว ควรจะแก้ไขเพิ่มเติมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น จึงร่วมมือกับผู้แปลและเรียบเรียงเดิมแก้ไข ดังนี้

๑. ให้เรียกชื่อหนังสือนี้ว่า " อันตรคาถาธรรมบทแปล (มีเรื่องปรารภนำ) "

๒. ลงชื่อผู้แปลและเรียบเรียงไว้ที่หน้าปกตามระเบียบที่ใช้ทั่วไป

๓. แก้ไขลำดับเลขคาถา ตามจำนวนที่ตัดและเติมขึ้นใหม่

๔. แก้ไขคำแปลคาถาบางแห่งและข้อความที่เล่าเรื่องบางตอน

๕. ทำเชิงอรรถบอกที่มาทั้งในธมฺมฏฺฐกถาและชาตกฏฺฐกถาขึ้นใหม่.

แผนกตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๑ กันยายน ๒๕๒๕

คำปรารภ

มหามกกุฏราชวิทยาลัยเป็นที่รวบรวมหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับ

เรื่องพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นหลักสูตร ทั้งเป็นอุปกรณ์การศึกษาพระปริยัติธรรม หนังสืออันตรคาถาธรรมบทแปล ที่ท่านเจ้าคุณพระศาสนโศภน วัดมกุฏกษัตริยาราม แนะนำให้พระเปรียญในวัดนั้นเรียบเรียง ก็เป็นเรื่องหนึ่งซึ่งควรจัดพิมพ์ให้มีไว้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้ต้องการ เพราะหนังสือนี้มีเล่าเรื่องในธรรมบทย่อ ๆ พอได้ความ ถ้าที่ไหนเกี่ยวกับคาถาชาดก ก็เล่าเรื่องชาดกไว้อย่างชัดเจน ที่ไหนมีคาถากลางคัน ก็แปลไว้หมดทุกคาถา เป็นประโยชน์แก่นักเรียนภาษาบาลีประโยค ๓ ได้อย่างดี นอกจากนี้ ผู้ต้องการทราบเรื่องชาดกต่าง ๆ ซึ่งมีในธรรมบท เมื่อได้อ่านหนังสือนี้แล้ว ก็ทราบเรื่องได้ดี ทั้งถ้อยคำสำนวนก็ไพเราะ เข้าใจง่าย ชวนอ่าน.

กรรมการกองตำรามหามกุฏ ฯ พิจารณาเห็นประโยชน์ดังกล่าวมานี้ จึงได้กราบเรียนขออนุญาตพิมพ์และขอกรรมสิทธิ์ ท่านก็ยินดีอนุญาตให้ตามความประสงค์ ดังปรากฏในหน้าคำนำของท่านนั้นแล้ว.

กองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๒ มกราคม ๒๔๘๑

คำนำ

ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงคาถาธรรมบทแปล มีเรื่องปรารภนำ ครั้งเป็นพระอริยมุนี ถวายสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงโปรดจัดเข้าเป็นธรรมสมบัติ หมวดที่ ๑๒ หนังสือฉบับนั้นมีแต่คาถาที่พระศาสดาทรงปรารภ ส่วนคาถาในระหว่าง ๆ ท้องเรื่องหามีไม่ ตั้งใจจะเรียบเรียงเอง เป็นหนังสือคู่กันกับคาถาธรรมบทแปลมีเรื่องนำนั้น แต่โอกาสไม่อำนวยให้ จึงแนะนำให้

พระมหาแจ่ม เขมาราโม เปรียญ ๖ ประโยค ที่วัดมกุฏกษัตริย์ ทำ เธอก็อุตสาหะทำได้เพียงเรื่องที่ ๑๘ เผอิญอาพาธเป็นวัณโรค มรณภาพเสีย จึงแนะนำพระมหาทองสืบ จารุวณฺโณ เปรียญ ๗ ประโยค วัดมกุฏษัตริย์ให้ทำต่อไป เธอก็ยินดีรับ พยายามทำจน จบได้โดยเรียบร้อย จึงได้พิมพ์ขึ้นใช้ในการพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าปิยบุตร จักรพันธุ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ หนังสือที่พิมพ์ขึ้น คราวนั้นน้อยนัก หมดไป มีผู้ต้องการหาอีกก็ไม่ได้ มหามกุฏราช-วิทยาลัยเห็นว่า หนังสือนั้น เป็นประโยชน์แก่นักเรียนภาษาบาลีมาก จึงขออนุญาตพิมพ์ขึ้น เพื่อให้สำเร็จความประสงค์ของผู้ต้องการ ข้าพเจ้า ยินดีอนุญาต มอบให้กองตำราชำระ ให้กรรมสิทธิ์แก่มหามกุฏราชวิทยาลัย ณ วันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑.

วัดมกุฏกษัตริยาราม
วันที่ ๑๙ มกราคม ๑๔๘๑

อันตรคาถา

ใน

พระธัมมปทัฏฐกถา

ปณามคาถา*

มหาโมหตโมนทฺเธ โลเก ลกนฺตทสฺสินา
เยน สทฺธมฺมปชฺโชโต ชลิโต ชลิติทฺธินา
ตสฺส ปาเท นมสฺสิตฺวา สมฺพุทฺธสฺส สิรีมโต
สทฺธมฺมญฺจสฺส ปูเชตฺวา กตฺวา สงฺฆสฺส จญฺชลึ
" ตํ ตํ กรณมาคมฺม ธมฺมา ธมฺเมสุ โกวิโท
มฺปนฺนสทฺธมฺมปโท สตฺถา ธมฺมปทํ สุภํ
เทเสสิ กรุณาเวค- สมุสฺสาหิตมานโส
ยํ เว เทวมนุสฺสานํ ปีติปาโมชฺชวฑฺฒนํ
ปรมฺปราภตา ตสฺส นิปุณา อตฺถวณฺณนา,
ยา ตามฺพปณฺณิทีปมฺหิ ทีปภาสาย สณฺฐิตา
น สายติ เสสานํ สตฺตานํ หิตสมฺปทํ,
อปฺเปวนาม สาเธยฺย สพฺพโลกสฺส สา หิตํ "
อิติ อาสึสมาเนน ทนฺเต สมจารินา
กุมารกสฺสเปนาหํ เถเรนน ถิรเจตสา

* ธมฺ. ๑/๑-๒

สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน สกฺกจฺจํ อภิยาจิโต
ตํ ภาสํ อติวิตฺถารํ คตญฺจ วจนกฺกมํ
ปหายาโรปยิตฺวาน ตนฺตึ ภาสํ มโนรมํ
คาถานํ พฺยญฺชนปทํ ยํ ตตฺถ น วิภาวิตํ
เกวลนฺตํ วิภาเวตฺวา เสสนฺตเมว อตฺถโต
ภาสนฺตเรน ภาสิสฺสํ อาวหนฺโต วิภาวินํ
มนโส ปีติปาโมชฺชํ อตฺถธมฺมูปนิสฺสิตนฺติ.

แปลปณามคาถา

ข้าพเจ้าชื่อพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นผู้อันพระกุมารกัสสปเถระ ผู้ฝึกตนเรียบร้อยแล้ว ประพฤติสม่ำเสมอโดยปกติ มีจิตมั่นคง ใคร่ความดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม หวังอยู่ว่า " อรรถกถาอันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทอันงาม ที่พระศาสดาผู้ฉลาดในสภาพที่เป็นธรรมและมิใช่ธรรม มีบทคือพระสัทธรรมถึงพร้อมแล้ว มีพระอัธยาศัยอันกำลังแห่งพระกรุณาให้อุตสาหะด้วยดีแล้ว ทรงอาศัยเหตุนั้น ๆ แสดงแล้ว เป็นเครื่องเจริญปีติและปราโมทย์ของเทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นคำที่สุขุมละเอียดนำกันสืบ ๆ มาแล้ว ตั้งอยู่แล้วในตามพปัณณิทวีป โดยภาษาของชาวทวีป ยังไม่กระทำความถึงพร้อมแห่งประโยชน์เกื้อกูลให้สำเร็จแก่สัตว์ทั้งหลายที่เหลือได้ แม้ไฉน อรรถกถาแห่งพระธรรมบทนั้น จักทำประโยชน์ให้สำเร็จแก่โลกทั้งปวงได้ " ดังนี้ จึงอาราธนาโดยเคารพแล้ว ขอนมัสการพระบาทแห่งพระสัมพุทธเจ้าผู้ทรงสิริ เมื่อโลกอันมืดคือโมหะใหญ่ปกคลุมแล้ว ทรงแลเห็นพระนิพพานอันเป็นที่สุดของโลกได้ ผู้มีฤทธิ์รุ่งเรืองแล้ว ทรงยังประทีปคือพระสัทธรรมให้รุ่งเรืองแล้ว บูชาพระสัทธรรมแห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว และทำอัญชลีแด่พระสงฆ์แห่งพระสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล้ว จักกล่าวอรรถกถา อันพรรณนาอรรถแห่งพระธรรมบทนั้นด้วยภาษาอื่น แต่โดยอรรถไม่ให้เหลือ ละภาษานั้นและลำดับอันถึงอรรถอันพิสดารเกินเสีย ยกขึ้นสู่ภาษาอันเป็นแบบที่ไพเราะ อธิบายบทพยัญชนะแห่งคาถา

ทั้งหลาย ที่ท่านยังมิได้อธิบายไว้แล้วในอรรถกถานั้นให้สิ้นเชิง นำปีติและปราโมทย์แห่งใจ อันอาศัยอรรถและธรรม มาแก่นักปราชญ์ทั้งหลาย.

อันตรคาถา
ใน
ธัมมปทัฏฐกถา

๑. เรื่องพระจักขุปาลเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่อมหาสุวรรณ เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก แต่ไม่มีบุตร วันหนึ่ง เขาไปอาบน้ำแล้วกลับมาเห็นต้นไม้เจ้าไพร นึกเดาเอาว่า คงมีเทวดาสิง จึงทำพิธีรีตองบวงสรวง ขอให้ตนได้บุตรหรือธิดา แล้วจักทำสักการะแก้บนเป็นการใหญ่ จำเนียรกาลล่วงมา ภรรยาเข้าก็ตั้งครรภ์บรรจบครบทศมาส คลอดแล้วขนานชื่อว่าปาละ สมัยอื่นก็คลอดอีกคนหนึ่งจึงขนานชื่อว่าจุลปาละ พอสองกุมารเจริญวัย มารดาบิดาก็ตาย ได้ทรัพย์มรดก สองพี่น้องก็เลี้ยงดูกันสืบมา.

ภายหลังนายปาละไปฟังเทศน์ที่วัดพระเชตวัน ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดง ว่าด้วยอนุบุพพีกถา เขาได้ฟังแล้วก็ติดใจ จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลขอบวช ได้ตรัสสั่งให้ไปลาญาติที่ควรลาเสียก่อน เขาจึงไปมอบสมบัติให้นายจุลปาละผู้น้องชาย แล้วลาว่าจะบวช น้อยชายก็ห้ามว่า พี่จ๋า เดี๋ยวนี้ ฉันได้พี่เป็นเหมือนมารดาบิดาของฉัน พี่อยู่บ้านก็มีสมบัติพอจะจ่ายออกทำบุญได้ พี่อย่าบวชเลย ถ้าใคร่จะบวชจริง ๆ ไว้บวชต่อแก่ ๆ เถิดหนาพี่ ฝ่ายนายปาละได้ฟังน้องชายอ้อนวอนดังนั้น ก็ไม่

ยอม จะบวชให้ได้ จึงได้พูดตอบน้องชายผู้ร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ โดย
ใจความดังนี้ว่า :-

[๑] ชราชชฺชริตา โหนฺติ	มือเท้าและเท้าทั้งหลายของผู้ใดชำรุด
หตฺถปาทา อนสฺสวา	ไปเพราะชรา ว่าไม่ฟัง ผู้นั้นเป็น
ยสฺส โส วิหตตฺถาโม	ผู้มีกำลังถอยเสียแล้ว
กถํ ธมฺมํ จริสฺสติ.	จักประพฤติธรรมได้อย่างไรเล่า ?

นายปาละ หรือที่เรียกว่ามหาปาละ ครั้นลาน้องชายไปบวชแล้ว เฝ้าปฏิบัติท่านอาจารย์และอุปัชฌายะอยู่จนครบ ๕ พรรษาแล้ว จึงปลีกตัวอยู่ต่างหาก เมื่อครบ ๕ พรรษา ปวารณาเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลถามถึงธุระในพระศาสนา ได้ทราบว่าคันถธุระนี้ยุ่งนัก คือจะต้องเล่าเรียนศึกษาพระพุทธวจนะแล้วทรงจำไว้บอกกล่าว จะต้องระคนด้วยคนหมู่มาก ก็ไม่พอใจกลับรักใคร่ในทางวิปัสสนาธุระ คือหลีกไปอยู่ที่สงัด ๆ เริ่มตั้งความสิ้นความเสื่อมไว้ในอัตภาพ ยังวิปัสสนาให้เจริญเรื่อย ๆ ไป กว่าจะถึงพระอรหันต์ เรียนพระกัมมัฏฐานในสำนักสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วพาภิกษุบริวารประมาณ ๖๐ รูป ออกเดินทางไปไกลราว ๑๒๐ โยชน์ ลุถึงบ้านปัจจันตคามหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง อันชาวบ้านตำบลนั้น อาราธนาให้จำพรรษาตามผาสุก พวกเธอเห็นสมควรแล้ว รับอยู่พรรษา เมื่อถึงวันจำพรรษา

๑. ธมฺ. ๑/๓

พระมหาปาละ แถลงถ้อยชักชวนภิกษุบริวาร ให้ตั้งความเพียร ส่วนตนก็ตั้งหน้าบำเพ็ญเพียรอย่างใหญ่ ในเดือนแรกไม่ได้จำวัดเลย ตาเกือบประทุ ในพรรษานั้นมีหมอมาปวารณาไว้ เขาจึงได้มารักษาตา หมอคนนี้มียาตาอย่างดีหยอดทีสองทีก็หาย เขาถวายให้หยอด คราวนี้หยอดตั้งหลายครั้งก็ไม่หาย เขาจึงฉงนใจ เรียนถามว่า พระผู้เป็นเจ้านั่งหนอดหรือนอนหยอด ท่านก็นิ่งเสีย ที่จริง พระมหาปาละไม่ได้นอน ความประสงค์ขอหมอจะให้นอน หมอจึงอ้อนวอนให้นอนหยอด พระมหาปาละขอผัดไว้ปรึกษาดูก่อน แล้วสอนตนของตนอย่างนี้ว่า :-

[๒] **จกฺขูนิ หายนฺตุ มมายิตานิ** จักษุทั้งหลายที่ถือกันว่าของเรา เสื่อมไปเสียเถิด

โสตานิ หายนฺตุ ตเถว เทโห หูก็เสื่อมไปเถิด กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด

สพฺพมฺปิทํ หายตุ เทหนิสฺสิตํ แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็เสื่อมไปเสียเถิด

กึการณา ปาลิต ตุวํ ปมชฺชสิ. ปาลิตะ ! เหตุไฉน ? ท่านจึงยังประมาทอยู่.

จกฺขูนิ ชีรนฺตุ มมายิตานิ จักษุทั้งหลายที่ถือกันว่าของเรา ทรุดโทรมไปเสียเถิด.

โสตานิ ชีรนฺตุ ตเถว กาโย หูก็ทรุดโทรมไปเสียเถิด กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด

๒. ธมฺม. ๑/๑๐

สพฺพมฺปิทํ ชีรตุ กายนิสฺสิตํ แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็ทรุดโทรมไปเสียเถิด

กึการณา ปาลิต ตุวํ ปมชฺชสิ ปาลิตะ ! เหตุไฉน ? ท่านจึงยังประมาทอยู่.

จกฺขูนิ ภิชฺนฺตุ มมายิตานิ จักษุทั้งหลายที่ถือกันว่าของเราแตกไปเสียเถิด

โสตานิ ภิชฺชนฺตุ ตเถว รูปํ หูก็แตกไปเสียเถิด กายก็เป็นเหมือนกันอย่างนั้นเถิด

สพฺพมฺปิทํ ภิชฺชตุ รูปนิสฺสิตํ แม้สรรพสิ่งอันอาศัยกายนี้ ก็แตกไปเสียเถิด

กึการณา ปาลิต ตุวํ ปมชฺชสิ. ปาลิตะ ! เหตุไฉน ? ท่านจึงยังประมาทอยู่

พระมหาปาละ ที่รู้จักกันโดยมากมักเรียกว่า พระจักขุปาละ เมื่อท่านปรึกษาหารือตน ตกลงใจว่า เราจักไม่นอน จนตลอด ๓ เดือนภายในฤดูฝนนี้ เหตุนั้น จักษุของเราจะฉิบหายเสียหรือแตกเสียก็ตามทีเถิด เราจงทรงพระพุทธศาสนาไว้เถิด อย่าเห็นแก่จักษุเลย แล้วสอนตนของตนเอง ด้วย ๓ คาถาดังปรากฏในข้อที่ ๒ นั้น แล้วคงนั่งหยอดยาตานอนหยอดไม่ เมื่อไปบิณฑบาตหมอเห็นก็เรียนถามว่า พระผู้เป็นเจ้าหยอดยาตาบ้างหรือขอรับ ? หยอดบ้างแล้วจ้ะ เป็นอย่างไรบ้างเล่าขอรับ ? ยังเต็มทีอยู่จ้ะ ก็ท่านนั่งหยอดหรือนอนหยอด

เล่าขอรับ ? พระเถระได้นิ่งเสีย แม้หมอถามซ้ำก็ไม่ตอบว่ากระไร ขณะนั้น หมอจึงได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญเจ้าข้า ท่านไม่หาความสบายให้แก่ตัวของท่านเอง ก็ตามแต่ใจเถิด ตั้งแต่วันนี้ต่อไป ขอท่านอย่าได้กล่าวว่า หมอคนโน้นรักษาตาเรา ถึงข้าพเจ้าก็จะไม่กล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นหมอรักษาตนท่าน เพื่อกันความเสียชื่อของข้าพเจ้า พระเถระถูกหมอบอกเลิกแล้ว เดินกลับไปวัด ครั้นแล้วดำริเตือนตนฉะนี้ว่า ท่านแม้หมอเขาบอกเลิกเสียแล้ว ท่านอย่าได้ละอิริยาบถเสียนะสมณะ แล้วกล่าวสอนตนด้วยคาถาว่า :-

[๓] ปฏิกฺขิตฺโต ติกิจฺฉาย	ปาลิตะ ! ท่านถูกหมอเขาบอก
เวชฺเชนาสิ วิวชฺชิโต	เลิกจากการรักษา ทิ้งเสียแล้ว
นิยโต มจฺจุราชสฺส	เป็นผู้เที่ยวต่อมฤตยุราช จะมัว
กึ ปาลิต ปมชฺชสิ.	ประมาทอยู่ไยเล่า ?

พระจักขุปาลเถระกล่าวสอนตนดังในข้อที่ ๓ นั้นแล้ว บำเพ็ญสมณธรรม ลำดับนั้น พอมัชฌิมยามล่วงแล้ว ทั้งดวงตาทั้งกิเลสของท่านแตกพร้อมกัน ไม่ก่อนไม่กลังกว่ากัน ท่านเป็นพระอรหันต์สุกขวิปัสสก แล้วเดินกลับเข้ากุฎี พอถึงเวลาบิณฑบาต ภิกษุทั้งหลายไปเรียนว่า ได้เวลาแล้วขอรับ ท่านก็บอกว่า พกกันไปเถิด ข้าพเจ้าตอบอดเสียแล้ว ภิกษุทั้งหลายมาดูตาของท่าน ได้พากันร้องไห้ ตาเปียกตาแฉะไปตาม ๆ กัน ภายหลังพวกมนุษย์ทราบความ ต่างก็พากันมา

๓. ธมฺ. ๑/๑๑

แสดงความเสียใจ ร้องไห้กลิ้งเกลือกไปก็มี แล้วส่งข้าวต้มข้าวสวนมาถวายที่วัดเป็นนิตย์ ฝ่ายพระเถระก็อุตสาห์โอวาทอนุศาสน์ภิกษุบริวารเนือง ๆ จวนออกพรรษา ก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาหมอทั้ง ๖๐ รูป ออกพรรษาปวารณาแล้ว ภิกษุบริวารลาท่านไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ส่วนพระเถระยังไม่ไป โดยเกรงว่าภิกษุบริวารจะลำบาก จึงส่งพวกเธอล่วงหน้าไป และสั่งให้ไปบอกนายจุลปาละน้องชายเพื่อให้ส่งคนไปรับ ภิกษุบริวารมาถึงแล้วแจ้งข่าว เขาได้ทราบก็ร้องไห้คร่ำครวญเป็นนักหนา แล้วจัดแจงให้บวชหลายชื่อปาลิตะเป็นสามเณรส่งไปตามคำของภิกษุที่มาแจ้งข่าว ฝ่ายสามเณรปาลิตะก็เดินลัดตัดดงดั้นไปถึงพระเถระ ควรแก่เวลาแล้วชวนกลับ ถือปลายไม้เท้าจูงพระเถระมา ดูน่าเวทนาเสียนี่กระไร มาถึงกลางทางได้ยินเสียงหญิงร้องเพลงพลางเก็บฟืนอยู่ ก็สะดุดใจ พึงเห็นสมด้วยเทศนานัย ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า **" นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกสทฺทมฺปิ สมนุปสฺสามิ, โย เอวํ ปุริสสฺส จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ ยถยิทํ ภิกฺขเว อิตฺถีสทฺโท "** แปลว่า " ภิกษุทั้งหลาย ! เราไม่เห็นเสียงอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง อันจะยึดจิตของชายตั้งอยู่เหมือนเสียงหญิงเลย. " ฝ่ายสามเณรบอกให้พระเถระอยู่ แล้วปล่อยไม้เท้าสาวก้าวเข้าไปหาหญิง ถึงศีลวิบัติกะหญิงนั้นโดยครู่เดียว แล้วกลับมา พระเถระทราบความ ก็ประณามขับไล่ ไม่ยอมไปกับคนชั่วและพูดพรรณนาโทษต่าง ๆ เธอสังเวชแล้วลาเพศเป็นคฤหัสถ์ และอ้างว่าตนไม่ได้บวชด้วยศรัทธา บวชเพื่อกันภัยในทางต่างหาก แล้วมาพูดอ้อนวอนขอจูงไม้เท้าไป พระเถระ

ไม่ยอมจึงกล่าวว่า **" อาวุโส คิหิปาโปปิ สมณปาโปปิ ปาโปเยว "** แปลว่า " ผู้มีอายุ ! คฤหัสถ์ชั่วก็ดี สมณะชั่วก็ดี ชื่อว่าชั่วทั้งนั้น (คือไม่แปลกกัน) " ท่านตั้งอยู่ในความเป็นสมณะแล้ว ไม่อาจทำคุณเพียงแต่ศีลให้บริบูรณ์ได้ เป็นคฤหัสถ์แล้วจักทำความดีชื่ออะไรได้ เราจะตายอยู่ตามนี้ก็ตามที เป็นไม่ขอไปกับเจ้าเป็นอันขาด แล้วกล่าว ๒ คาถานี้ว่า :-

[๔] หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ เอาเถิด ! เราเป็นผู้มีจักษุอันเสียแล้ว

กนฺตารทฺธานมาคโต มาสู่ทางไกลอันกันดาร

สยมาโน น คจฺฉามิ ยอมนอนเสีย อย่าไปเลย (ดีกว่า)

นตฺถิ พาเล สหายตา. เพราะความเป็นสหายในชนพาลไม่มี.

หนฺทาหํ หตจกฺขุสฺมิ เอาเถิด ! เราเป็นผู้มีจักษุอันเสียแล้ว

กนฺตารทฺธานมาคโต มาสู่ทางไกลอันกันดาร

มริสฺสามิ โน คมิสฺสามิ จักยอมเตายเสีย (ในที่นี้) จักไม่ขอไป

นตฺถิ พาเล สหายตา. เพราะความเป็นสหายในชนพาลไม่มี.

๑. ธมฺ. ๑/๑๕

นายปาลิตะได้ยินคำรำพันของพระเถระแล้ว ก็ชักให้มีความสังเวชสลดจิต คิดเห็นโทษของตัวว่า เรากระทำกรรมหนักเป็นไปโดยด่วน ไม่สมควรเลยหนอ ดังนี้ แล้วเสียอกเสียใจ กอดแขนร้องไห้วิ่งเข้าราวป่าไป ได้หลีกหลบหน้าไปโดยประการนั้นแล้ว.

อันความผิดของเธอ หากเป็นไปในครั้งนี้นั้น เป็นไปด้วยความผลุนผลัน ไม่ทันพิจารณาโดยแยบคาย เป็นวิสัยแห่งทุรชนคนชั่วชาติ เหตุนั้น ท่านจึงสอนให้รู้สึก แล้วไม่ควรเพลิดเพลินโดยส่วนเดียวว่า **" นนฺทิ ทุกฺขสฺส มลํ "** แปลโดยพยัญชนะว่า **" ความเพลิดเพลินเป็นมูลแห่งทุกข์ "** โดยความว่า **"รักสนุกทุกข์สนัด "** อาศัยเหตุเช่นนี้ ไม่ว่าการใด ๆ ท่านจึงสอนให้พิจารณาเสียก่อนได้เป็นการดี สมด้วยบาลีว่า **" นิสมฺม การณํ เสยฺโย "** ใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำดีกว่า **" กตสฺส นตฺถิ ปฏิการํ "** เพราะสิ่งที่ทำแล้วจะทำคืนไม่ได้ ในเรื่องนี้ นายปาลิตะทำชั่วแล้ว ก็ทำคืนไม่ได้ แม้จะพูดประจับพระเถระสักเท่าไร ๆ ท่านก็ไม่ยอมคบหา เลยเสียใจวิ่งเข้าป่าไป ทิ้งพระเถระไว้กลางดง.

ด้วยเดชะของพระเถระ ในขณะนั้น บัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ (ที่ท่านพรรณนาว่าแผ่นศิลาที่ประทับมีสีดุจผ้ากัมพลเหลือง) ของท้าวสักกเทวราช ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ มีสีดุจดอกชัยพฤกษ์ มีปกติยุบลงในเวลาประทับ และฟูขึ้นในเวลาเสด็จขึ้น แสดงอาการร้อนแล้ว (ที่เรียกว่าพระอินทร์ร้อนอาสน์) ท้าวสักกเทวราชจึงได้มีเทวดำริว่า ใครหนแล ใคร่จะยังเราให้เคลื่อนจากสถาน ดังนี้

แล้ว ทรงเล็งลงมา ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเถระด้วยทิพยจักษุ เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวแล้วว่า :-

[๕] สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท ท้าวสหัสสเนตร ผู้เป็นจอมเทพดา
ทิพฺพจกฺขุํ วิโสธยิ ส่องทิพยจักษุ (ทรงทราบได้ว่า)
ปาปครหี อยํ ปาโล พระปาลเถระองค์นี้ ติเตียนคนบาป
อาชีวํ ปริโสธยิ. ชำระพยายามเครื่องเลี้ยงชีพให้บริสุทธิ์แล้ว.

สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท ท้าวสหัสสเนตร ผู้เป็นจอมเทพดา
ทิพฑจกฺขุํ วิโสธยิ ส่องทิพยจักษุ (ทรงทราบได้ว่า)
ธมฺมครุโก อยํ ปาโล พระปาลเถระองค์นี้ หนักในธรรม
นิสินฺโน สาสเน รโต. ยินดีในศาสนานั่งอยู่นั่นแล้ว (คือนั่งอยู่ในกลางดงแต่องค์เดียว).

เมื่อพระอินทร์ร้อนอาสน์ ด้วยเหตุเห็นปานนั้นแล้ว ได้ทอดพระเนตรเห็นพระจักขุปาลเถระ ด้วยทิพยจักษุว่า พระปาลเถระองค์นี้ ทรงคุณธรรมเช่นนี้ ๆ แต่หามีใครมาช่วยนำทางไม่ ต้องนั่งเปลี่ยวเปล่าอยู่แต่องค์เดียว ตามประสาพระตาบอด ก็งุ่มง่ามทำท่าไปตามทำนอง แม้ท่านเป็นพระอรหันต์ ก็เป็นแต่เพียงชั้นสุกขวิปัสสก ได้ความสุขอย่างแห้งแล้ง ไม่มีอิทธิปาฏิหาริย์อย่างใด จึงจำใจอยู่อย่างกล้าหาญ อันเป็นวิสัยแห่งพระอรหันต์ ผู้ไม่มีภัยแห่ที่ไหน ๆ ภัยอันกำบังเช่นชาติ

๕. ธมฺ. ๑/๑๖

ชราพยาธิเป็นต้นก็ดี ภัยอันประจักษ์แก่ตาเช่นช้างม้าเสืออันจะมารบกวนก็ดี ในภัยเหล่านี้ ท่านมิได้หวั่นเพราะท่านเป็น **" อกุโตภโย "** ถึงเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความกลัวอย่างอื่น ๆ อันเป็นวิสัยที่ปุถุชนจะพึงกลัวกัน ท่านย่อมไม่กลัว เพราะถอนตัณหาอุปาทานหมดแล้ว แม้ท่านจะลำบากสรีรกายสักเท่าใด แต่ภายในใจของท่านหาทุกข์ไม่ เหตุนั้น ท่านจึงไม่ยอดไปกับนายปาลิตะ ผู้ถึงศีลวิบัติ เมื่อครั้งตั้งอยู่ในสามเณรภาวะ อันชื่อว่าเป็นคนลามกตกอยู่ในความเป็นพาล ความเป็นสหายไม่มีในชนพาล ท่านปลงใจเห็นความดังนี้ จึงไม่ยอมเกี่ยวข้องกับคนพาล แม้จะตายอยู่กลางป่าก็ไม่ว่า จึงต้องนั่งอยู่แต่องค์เดียว.

ขณะนั้นท้าวสักกเทวราช ทรงดำริว่า ถ้าเราจักไม่ไปสู่สำนักของพระผู้เป็นเจ้าจักขุปาละ ผู้ติเตียนคนชั่ว ผู้หนักในธรรม เห็นปานนั้น ศีรษะของเราก็จะแตกเป็น ๗ เสี่ยง จำเราจักต้องไปสู่สำนักของท่าน ครั้นทรงเทวดำริณะนี้แล้วก็เสด็จไป เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงได้กล่าวว่า :-

[๖] **สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท**	ท้าวสหัสสเนตร ผู้เป็นจอมเทพดา
เทวรชฺชสิรีธโร	ทรงสิริด้วยความเป็นเทวราช
ตํขเณน อาคนฺตฺวา	เสด็จมาโดยขณะนั้นแล้ว
จกฺขุปาลํ อุปาคมิ.	เข้าไปใกล้พระจักขุปาลเถระ.

๖. ธมฺ. ๑/๑๖

ท้าวสักกเทวราช เมื่อได้เสด็จเข้าไปใกล้พระจักขุปาลเถระอย่างนั้นแล้ว ได้ทรงกระทำเสียงฝีพระบาท ในที่ใกล้พระเถระ ขณะนั้น พระเถระได้สดับเสียงนั้นแล้ว จึงได้ร้องถามไปว่า นั่นใคร ? ท้าวเธอตรัสตอบว่า ข้าพเจ้าคือคนเดินทางเจ้าข้า ท่านจะไปไหนเล่าอุบาสก ? ไปเมืองสาวัตถีเจ้าข้า เชิญไปก่อนเถิดท่านผู้มีอายุ ก็พระผู้เป็นเจ้าเล่าเจ้าข้าจักไปไหน ? ถึงเราก็จักไปในที่นั้นเหมือนกัน ถ้าอย่างนั้น เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิดเจ้าข้า เราเป็นคนทุพพลภาพ ความเนิ่นช้าจักมีแก่ท่านผู้ไปกับเรา เอาเถิดเจ้าข้า ข้าพเจ้าไม่ได้รับร้อนอะไร ถ้าข้าพเจ้าไปอยู่กับพระผู้เป็นเจ้า จักได้บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สักประการหนึ่ง เราทั้งหลายไปด้วยกันเถิดเจ้าข้า พระเถระคิดว่า นั่นจักเป็นสัตบุรุษ จึงกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงจับปลายไม้เท้าเข้าเถิดอุบาสก ท้าวสักกเทวราช ทรงทำอย่างนั้นแล้ว ย่อพื้นปฐพีพาพระเถระไปให้ถึงวัดพระเชตวัน ในเวลาเย็น พระเถระได้ฟังเสียงเครื่องประโคมมีสังข์และบัณเฑาะว์เป็นต้นแล้วถามว่า นั่นเสียงที่ไหน ? ในเมืองสาวัตถีเจ้าข้า ในเวลาไป เราไปโดยกาลช้านานแล้ว ข้าพเจ้ารู้ทางตรงเจ้าข้า ในขณะนั้น พระเถระกำหนดได้ว่า ผู้นี้มิใช่มนุษย์ ชะรอยจักเป็นเทพดา เหตุนั้น พระโบราณาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า :-

[๗] สหสฺสเนตฺโต เทวินฺโท	ท้าวสหัสสเนตร ผู้เป็นจอมเทพดา
เทวรชฺชสิรีธโร	ทรงสิริด้วยความเป็นเทวราช
สงฺขิปิตฺวาน ตํ มคฺคํ	ย่นทางนั้น

๗. ธมฺ. ๑/๑๗

ขิปฺปํ สาวตฺถิมาคมิ. พลันเสด็จมาถึงเมืองสาวัตถี.

สมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ผู้เป็นพระธรรมราชา ได้ทรงปรารภพระจักขุปาลเถระให้เป็นเหตุ แล้วได้ทรงเทศนาโปรดไว้ เริ่มบทพระบาลีฉะนี้ว่า **" มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา "** เป็นอาทิ แปลว่า " ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พูดไปก็ดี ทำไปก็ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะทุจริต ๓ อย่างนั้น เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคพลิพัทท์ผู้เข็นไปอยู่. "

อธิบายความตามพระคาถานั้นว่า ข้อที่ว่าธรรมทั้งหลายนั้น ก็คำว่าธรรม ๆ นั้น จำแนกออกเป็น ๔ คือ คุณธรรม ๑ เทศนาธรรม ๑ ปริยัตติธรรม " นิสสัตตธรรม ๑ ในธรรม ๔ ประการนั้น ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า " ธรรมและอธรรม ๒ ประการ ให้ผลเหมือนกันหามิได้ อธรรมย่อมนำไปสู่นรก ธรรมย่อมให้ถึงสุคติ " ชื่อว่าคุณธรรม แปลว่าธรรมคือคุณ ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า " ภิกษุทั้งหลาย ! เราจักแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้นแก่ท่านทั้งหลาย " ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าเทศนาธรรม แปลว่าธรรมคือเทศนา ธรรมศัพท์นี้ ในคำว่า " ภิกษุทั้งหลาย ! อนึ่งกุลบุตรบางจำบวกในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรมชื่อว่าสุตตะและเคยยะ " ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าปริยัตติธรรม แปลว่าธรรมคือปริยัตติ ธรรมศัพท์นี้ในคำว่า " และในสมัยนั้นแล ธรรมทั้งหลายย่อมมี ขันธ์ทั้งหลายย่อมมี " ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่านิสสัตตธรรม แปลว่าธรรมคือสภาพที่มิใช่สัตว์ เหล่านั้น เป็นอรรถาธิบาย ในเรื่องธรรม ๔ ประการ

ก็และคุณธรรม อันเป็นธรรมประการที่ต้นนั้น พึงเห็นสมด้วยคาถา
ประพันธ์ ที่สมเด็จพระสุคตได้ตรัสไว้เป็นบาลีฉะนี้ว่า :-

[๘] น หิ ธมฺโม อธมฺโม จ	ธรรมและอธรรมทั้ง ๒ ประการ
อุโภ สมวิปากิโน	ให้ผลเหมือนกันหามิได้
อธมฺโม นิรยํ เนติ	อธรรม ย่อมนำสัตว์ไปสู่นรก
ธมฺโม ปาเปติ สุคตึ.	ธรรม ย่อมให้สัตว์ถึงสุคติ.

๒. เรื่องมัฏฐกุณฑลี

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงสาวัตถี ยังมีพราหมณ์ผู้หนึ่ง ชื่ออทินน-
ปุพพกะ เหตุที่เขาไม่เคยให้อะไรแก่ใคร ๆ เลย จึงได้ชื่ออย่างนั้น
เขามีลูกคนเดียว เป็นลูกชายยอดรัก เขาใคร่จะว่าจ้างช่างให้ทำ
เครื่องประดับให้ลูก แต่ก็กลัวจะเสียค่าบำเหน็จ จึงต้องบุบทองเป็น
เนื้อเกลี้ยง ๆ เอาเอง ทำเป็นต่างหูให้ลูก (ลูกจึงได้ชื่อว่า มัฏฐกุณฑลี
แปลว่านายตุ้มหูเกลี้ยง) ต่อมาลูกเจ็บ จะหาหมอมารักษา ก็กลัวจะ
เสียทรัพย์ ต่อเมื่อลูกจะตาย จึงให้ตามหมอ อาการไข้ก็ร่อแร่เสียแล้ว
หมอเขาไม่รับ เมื่อเห็นทาลูกจะตายจริง กลัวคนที่มาเยี่ยมจะเห็น
สมบัติในเรือน จึงอุ้มลูกมาไว้ที่ระเบียง เพื่อดันไม่ให้เขาเห็นสมบัติ
เวลาปัจจุสสมัยใกล้รุ่งวันหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตร
ตรวจดูสัตว์โลกที่ควรโปรด มัฏฐกุณฑลีมาณพก็ปรากฏในข่ายคือ

๘. ธมฺ. ๑/๒๐

พระญาณ พอได้เวลาบิณฑบาตก็เสด็จไปโปรด มัฏฐกุณฑลีได้เห็นแล้วเกิดความเลื่อมใส แล้วตายไปเกิดในวิมานทองประมาณ ๓๐ โยชน์ ในดาวดึงสเทวโลก มีนางฟ้า ๑,๐๐๐ เป็นบริวาร เมื่อเขาตายไปเกิดในเทวโลกแล้ว จึงรำพึงว่า เราได้สิริสมบัติทั้งนี้ด้วยกรรมอะไรหนอ ? ได้ทราบว่า ได้เพราะความเลื่อมในในสมเด็จพระศาสดา และแลเห็นพราหมณ์บิดาของตน เมื่อตนเจ็บพอจะรักษาได้ไม่หาหมอมารักษา คั้นตายแล้ว มาร้องไห้พิรี้พิไรอยู่ในป่าช้า จึงได้จำแลงตัวเหมือนมัฏฐกุณฑลีมาณพมาแล้ว กอดแขนยืนร้องไห้อยู่ ตาพราหมณ์เห็นแล้วจึงคิดว่า ตัวเราร้องไห้ถึงบุตร ส่วนมาณพนี้ร้องไห้ด้วยต้องการอะไรหนอ จำเราจะถามเขาดู เมื่อจะถามได้กล่าวถามเป็นคาถาว่า :-

[๙] อลงฺกโต มฏฺฐกุณฺฑลี	ท่านเป็นผู้อันเขาตกแต่งแล้ว เป็น
มาลาภารี หริจนฺทนุสฺสโท	เหมือนมัฏฐกุณฑลี (บุตรของ
พาหา ปคฺคยฺห กนฺทสิ	เรา) มีภาระคือระเบียบดอกไม้
วนมชฺเฌ กึ ทุกฺขิโต ตุวํ.	มีตัวอันประพรมแล้วด้วยจันทน์
	เหลือง กุมแขนทั้ง ๒ คร่ำครวญ
	อยู่ในกลางไพร ท่านเป็นทุกข์
	อะไร ?

เทพบุตรผู้จำแลงตัวมานั้น จึงได้ตอบไปว่า :-

[๑๐] โสวณฺณมย ปภสฺสโร	เรือนรถ อันล้วนแล้วด้วยทองคำ
อุปฺปนฺโน รถปญฺชโร มม	มีรัศมีผุดผ่อง เกิดขึ้นสำหรับ
	ข้าพเจ้าคันหนึ่ง

๙. ธมฺ. ๑/๒๖ ๑๐. ธมฺ. ๑/๒๖

ตสฺส จกฺกยุคํ น วินฺทามิ แต่ข้าพเจ้าหาคู่ล้อของมันยัง ไม่ได้

เตน ทุกฺเขน ชหิสฺสามิ ชีวิตํ. ข้าพเจ้าจักยอมละชีวิต เพราะความทุกข์นั้น.

ฝ่ายพราหมณ์บิดา ได้ฟังคำเทพบุตรแสร้งกล่าวดังนั้น พาซื่อสงสาร ด้วยเห็นเขาร้องไห้คร่ำครวญ จึงพยายามจะช่วยเปลื้องทุกข์ของเขา แล้ว ได้กล่าวรับออกไป ด้วยความโอบอ้อมอารีว่า :-

[๑๑] โสวณฺณมยํ มณิมยํ พ่อมาณพผู้เจริญ ! คู่ล้อของมัน

โลหมยํ อถ รูปิยมยํ นั้น จะเป็นของล้วนแล้วด้วย

อาจิกฺข เม ภทฺทมาณว ทองหรือแก้วมณี ล้วนแล้วด้วย โลหะหรือรูปิยะก็ตามทีเถิด ขอท่านจงบอกแก่ข้าพเจ้าเถิด

จกฺกยุคํ ปฏิลาภยามิ เต. ข้าพเจ้าจะรับประกัน ให้ท่านได้คู่ล้อ.

เทพบุตรได้ฟังคำนั้นแล้วคิดว่า พราหมณ์ผู้นี้ เมื่อเรายังเป็นมนุษย์ได้เป็นลูกแก ในตอนที่เราเจ็บแก่ไม่หายา ไม่หาหมอมารักษา เราจึงตายแล้ว ครั้นมาเห็นเราผู้จำแลงตนมา มีรูปร่างคล้ายคลึงกับลูกของแกที่ตายไปนั้นแล้ว ร้องไห้อยู่ ซ้ำมาพูดปลอบเราว่าข้าพเจ้าจักทำล้อรถ ซึ่งทำด้วยทองคำเป็นต้นให้ ช่างเถิด เราจักลองแล้งแกดูเล่น ดังนี้แล้ว จึงได้ลองสอบถามพราหมณ์ดูว่า ท่านจะทำคู่ล้อให้ข้าพเจ้าโตเท่าไร ? เมื่อ

๑๑. ธมฺ. ๑/๒๗

พราหมณ์นั้นถามย้อนมาว่า ก็ท่านจะต้องการโตเท่าไรเล่า จึงได้บอกไปว่า :-

[๑๒] จนฺทสูริเยหิ เม อตฺโถ ข้าพเจ้ามีความต้องการด้วยพระจันทร์และพระอาทิตย์ ๒ ดวง

เต เม เทหีติ ยาจิโต ท่านถูกข้าพเจ้าขอแล้วโปรดให้พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวงนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด

โส มาณโว ตสฺส ปาวทิ มาณพนั้นกล่าวซ้ำแก่พราหมณ์นั้นว่า

" จนฺทสูริยา อุภยตฺถ ภาตโร, พระจันทร์และพระอาทิตย์ส่องแสง (เป็นคู่กัน) ในวิถีทั้ง ๒

โสวณฺณมโย รโถ มม รถของข้าพเจ้า ล้วนแล้วด้วยทองคำ

เตน จกฺกยุเคน โสภติ. ย่อมงามสง่าสมกับคู่ล้ออันนั้น.

อทินนปุพพกพราหมณ์ ได้ฟังคำเทพบุตรนั้นกล่าวแล้ว ก็พูดตัดพ้อเทพบุตรผู้จำแลงตนเป็นมาณพนั้น โดยนัยอย่างนี้ว่า :-

[๑๓] พาโล โข ตฺวมสิ มาณว พ่อมาณพ ! ท่านเป็นผู้ปรารถนา

โย ตฺวํ ปตฺถยเส อปตฺถิยํ ของที่ไม่ควรจะปรารถนา เป็นคนเขลาแท้

๑๒. ธมฺ. ๑/๒๗

๑๓. ธมฺ. ๑/๒๗

มญฺญามิ ตุวํ มริสฺสสิ ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ท่านจักตาย เสียเปล่า

น หิ ตุวํ ลจฺฉสิ จนฺทสูริเย. เห็นจะไม่ได้พระจันทร์ และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ เลยเป็นแน่.

เมื่อเทพบุตรถูกพราหมณ์พูดตัดพ้อว่าเป็นคนเขลาเป็นต้นแล้ว คราวนี้ได้ท่าจึงพูดกะพราหมณ์นั้นว่า บุคคลที่ร้องไห้อยากได้ของที่มองเห็นอยู่ด้วยลูกตา จะชื่อว่าเป็นคนเขลาด้วยหรือ หรือว่าบุคคลที่ร้องไห้อยากได้ของที่มองไม่เห็นด้วยลูกตา จะชื่อว่าเป็นคนเขลาเล่า ครั้นพูดดังนี้แล้ว จึงได้กล่าวเป็นคาถาว่า :-

[๑๔] คมนาคมนํปิ ทิสฺสติ แม้การโคจรไปมา (ของพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวง) ก็ยังปรากฏอยู่

วณฺณธาตุ อุภยตฺถ วีถิยา ธาตุคือรัศมี (แห่งพระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวง) ก็ยังปรากฏอยู่ในวิถีทั้ง๒

เปโต กาลกโต น ทิสฺสติ ส่วนคนที่ตายล่วงไปแล้ว ย่อมไม่ปรากฏเลย

โก นิธ กนฺทตํ พาลฺยตโร. (เหตุนั้น บรรดาเราทั้ง ๒ คน ซึ่งคร่ำครวญอยู่ ณ ที่นี้ ก็ใครเล่าจะชื่อว่าเป็นคนเขลากว่ากัน.

๑๔. ธมฺ. ๑/๒๘

พราหมณ์ได้สดับคำนั้นแล้ว กลับได้สติไม่อวดดีเล็งเห็นว่า ตนเองเขลากว่า เพราะอยากได้ของที่ไม่มี มาณพคนนี้พูดถูกต้องกว่าเรา จึงได้กล่าวไป เพื่อแสดงความที่ตนเขลากว่าว่า :-

[๑๕] สจฺจํ โข วเทสิ มาณว	พ่อมาณพ ! ท่านพูดถูกทีเดียว
อหเมว กนฺนทตํ พาลฺยตโร	บรรดาเราทั้ง ๒ คนซึ่งคร่ำครวญอยู่ ข้าพเจ้าเองเป็นคนเขลากว่า
จนฺทํ วิย ทารโก รุทํ	ข้าพเจ้าร้องไห้อยากได้บุตรที่ตาย
ปุตฺตํ กาลกตาภิปตฺถยํ.	แล้วคืนมา ก็เท่ากับเด็กร้องไห้อยากจะได้พระจันทร์ฉะนั้น.

อทินนปุพพกพราหมณ์ เมื่อได้ฟังคำเทพบุตรพูดเปรียบเปรยแล้ว กลับได้สติ แล้วก็เป็นผู้หายโศก ไม่ต้องเที่ยวร้องไห้ร่ำรี้ร่ำไร เหมือนอย่างก่อน ปรารถนาจะชมเชยสรรเสริญเทพบุตร จึงได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า :-

[๑๖] อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ	ผู้ใดรดข้าพเจ้า ซึ่งเป็นผู้ร้อน
ฆตสิตฺตํว ปาวกํ	เหมือนบุคคลดับไฟ ที่ราดน้ำมัน
วารินา วิย โอสิญฺจํ	เนย ด้วยน้ำ ยังความกระวน
สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํ	กระวายทั้งปวงให้ดับ
อพฺพุหิ วต เม สลฺลํ	ผู้ใดถอนลูกศรคือความโศก อัน
โสกํ หทยนิสฺสิตํ	อาศัยหทัยของข้าพเจ้าหนอ บรร-
โย เม โสกปเรตสฺส	เทาความโศกถึงบุตรของข้าพเจ้า
ปุตฺตโสกํ อปานุทิ	ผู้มีแต่ความโศกเป็นเบื้องหน้า

๑๕. ธมฺ. ๑/๒๘ ๑๖. ธมฺ. ๑/๒๘

สฺวาหํ อพฺพุฬฺหสลฺโลสฺมิ	ข้าพเจ้านั้น เป็นผู้มีลูกศร (อันท่าน)
สีติภูโตสฺมิ นพฺพุโต	ถอนแล้ว เป็นผู้เย็น ดับ (ทุกข์ (โศก) ได้แล้ว
น โสจามิ น โรทามิ	พ่อมาณพ ! ข้าพเจ้าได้ฟังคำของ
ตว สุตฺวาน มาณว.	ท่านแล้ว จะไม่เศร้าโศก จะไม่ร้องไห้.

อทินนปุพพกพราหมณ์ พรรณนาสรรเสริญยกย่องแล้ว ประสงค์จะทราบว่า มาณพนั้นคือใคร จึงกล่าวถามเป็นคาถาว่า :-

[๑๗] เทวตา นุสิ คนฺธพฺโพ	ท่านเป็นเทพดา หรือคนธรรพ์
อาทู สกฺโก ปุรินฺทโท	หรือท้าวปุรินททสักกเทวราช
โก วา ตฺวํ กสฺส วา ปุตฺโต	ท่านเป็นใคร หรือเป็นบุตรของใคร
กถํ ชาเนมุ ตํ มยํ.	ทำอย่างไร ข้าพเจ้าจึงจะรู้จักท่านได้.

เทพบุตรนั้นจึงกล่าวว่า :-

[๑๘] ยญฺจ กนฺทสิ ยญฺจ โรทสิ	ท่านเผาบุตรตนใดในป่าช้าเองแล้ว
ปุตฺตํ อาฬาหเน สยํ ฑหิตฺวา	ย่อมคร่ำครวญถึงบุตรคนใด และร้องไห้ถึงบุตรคนใด
สฺวาหํ กุสลํ กริตฺวาน กมฺมํ	บุตรคนนั้นคือข้าพเจ้า ได้กระทำ
ติทสานํ สหพฺยตํ ปตฺโต .	กุศลกรรมไว้แล้ว ถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศเทพ.

๑๗. ธมฺ. ๑/๑๒๗ ๑๘. ธมฺ. ๑/๑๒๙

อทินนปุพพกพราหมณ์ ได้สดับคำเทพบุตรกล่าวว่า เขาเป็นบุตรของพราหมณ์ บัดนี้ได้ไปเกิดในเทวโลก ด้วยสามารถทำกุศลกรรมไว้ พราหมณ์นึกตรวจไปดู ก็นึกอัศจรรย์ใจว่าเป็นอย่างไรหนอ ลูกของเราจึงได้กล่าวว่า ได้ไปเกิดในเทวโลก ด้วยสามารถทำกุศลกรรมไว้ ก็เราผู้เป็นบิดา ไม่เคยให้อะไรแก่ใคร ๆ เลย บรรดากุศลมีให้ทานเป็นต้น ซึ่งจัดว่าเป็นกุศลกรรม เราก็ไม่เคยทำเลย ทั้งไม่เคยชักชวนลูกเลย นี่ก็เหตุไฉน ลูกจึงได้มากล่าวว่าตายไปเกิดอยู่ในเทวโลก ด้วยสามารถทำกุศลกรรมไว้ จึงได้เอ่ยถามเทพบุตรอย่างนี้ว่า :-

[๑๙] อปฺปํ วา พหุํ วา นาทฺทสาม	เราไม่ได้เห็นทานน้อยหรือมากของ
ทานํ ททนฺตสฺส สเก อคาเร	ท่านผู้ให้อยู่ หรืออุโบสถกรรมเช่น
อุโปสถกมฺมํ วา ตาทิสํ	นั้นในบ้านเรือนของตน
เกน กมฺเมน คโตสิ เทวโลกํ.	ท่านไปสู่เทวโลกด้วยกรรมอะไร ?

เทพบุตรใคร่จะให้พราหมณ์บิดารู้จักกรรมเป็นบุญเป็นกุศลเสียบ้าง จึงได้แสดงหนทางที่จะเป็นเหตุให้รู้จักทำบุญกุศลโดยนัยอย่างนี้ว่า :-

[๒๐] อาพาธิโกหํ ทุกฺขิโต คิลาโน	เมื่อข้าพเจ้ามีโรคเบียดเบียนเจ็บไข้ได้ทุกข์
อาตูรรูโปมฺหิ สเก นิเวสเน	มีรูปกายกระสับกระส่ายอยู่ในเรือนของตน
พุทฺธํ วิคตรชํ วิติณฺณกงฺขํ	ได้เห็นพระพุทธเจ้าผู้ปราศจาก
อทฺทกฺขึ สุคตํ อโนมปญฺญํ	กิเลสดุจธุลี ข้ามความสงสัยเสียได้ เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้มีพระปัญญาไม่ทราม

๑๙. ธมฺ. ๑/๒๙ ๒๐. ธมฺ. ๑/๒๙

สฺวาหํ มุทิตมโน ปสนฺนจิตฺโต	ข้าพเจ้านั้น ก็มีใจเบิกบาน มี จิตเลื่อมใสแล้ว
อญฺชลึ อกรึ ตถาคตสฺส	ได้ทำอัญชลีแด่พระตถาคตเจ้าแล้ว
ตาหํ กุสลํ กริตฺวาน กมฺมํ	ข้าพเจ้าได้ทำกรรมที่เป็นกุศลอย่างนั้นแล้ว
ติทสานํ สหพฺยตํ ปตฺโต.	จึงถึงความเป็นเพื่อนของเหล่าไตรทศเทพ.

อทินนปุพพกพราหมณ์ ได้สดับคำเทพบุตรกล่าวว่า เมื่อตนนอนเจ็บไข้ได้ทุกข์ ไม่มีความผาสุก นอนแซ่วอยู่ที่เรือนของตน ซึ่งมีอาการปางตาย ได้เห็นพระรัศมีของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าฉายเยี่ยมเข้ามา รู้สึกได้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาโปรด ก็แลในขณะนั้น มาณพผู้ซึ่งตายไปเกิดเป็นเทพบุตรนั้น นอนผินหน้าเข้าข้างในเรือน สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า เขาไม่เห็นพระองค์ จึงได้ฉายพระรัศมีให้สว่างไปวาบหนึ่ง มาณพคิดว่า นี่แสงสว่างอะไร จึงค่อยพลิกกลับมา เหลือบเห็นสมเด็จพระบรมศาสดาเข้าแล้ว ชักให้เสียใจไปว่า พุโธ่เอ๋ย ! เราอาศัยบิดาเป็นคนอันธพาล จึงไม่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเห็นปาอย่างนี้ แล้วทำความขวนขวายด้วยกาย หรือถวายทาน หรือฟังธรรม เดี๋ยวนี้แม้แต่มือทั้ง ๒ ข้างของเราก็ยกไม่ค่อยไหวแล้ว กิจที่ควรทำอย่างอื่นไม่มี ดังนี้แล้ว จึงได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใสในองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ด้วยเดชะแห่งกุศลเพียงเท่านี้ เขาได้ไปเกิดในเทวโลก เหตุนั้น กรรมที่เป็นบุญ ใคร ๆ จึงไม่อาจจะกำหนดนับเอาตามชอบใจได้ว่า มีประมาณเท่านั้นร้อย เท่านั้นพัน หรือเท่านั้นแสน บุคคลอย่าพึง

ดูหมิ่นบุญว่ามีประมาณน้อยจะไม่ให้ผล ส่วนพราหมณ์นั้นไม่เคยมีใจฝักใฝ่ในการบุญมากก็ดี น้อยก็ดี เมื่อได้ฟังประพฤติเหตุดังนั้นแล้ว ชวนให้พิศวงอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่ง มีสรีรกายเต็มเปี่ยมไปด้วยปีติ เขาเมื่อจะแสดงปีตินั้น ได้กล่าวเป็นคาถาว่า :-

[๒๑] อจฺฉริยํ วต อพฺภุตํ	น่าอัศจรรย์หนอ น่าประหลาดหนอ
อญฺชลิกมฺมสฺส อยมีทิโส	วิบากของอัญชลีกรรมนี้ เป็นได้
วิปาโก	ถึงเช่นนี้
อหํปิ มุทิตมโน ปสนฺนจิตฺโต	แม้ข้าพเจ้ามีใจเบิกบาน มีจิตเลื่อมใสแล้ว
อชฺเชว พุทฺธํ สรณํ วชามิ.	ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกในวันนี้แหละ.

อทินนปุพพกพราหมณ์ ได้ฟังคำเทพบุตรกล่าวแล้ว ก็รู้สึกมีปีติยินดี เห็นเป็นการอัศจรรย์ เป็นการแปลกประหลาด ที่ได้ทำกรรมเพียงแต่นึกน้อมเคารพทำอัญชลีกรรมแด่สมเด็จพระบรมศาสดา และมีจิตเลื่อมใส รื่นเริงบันเทิงใจ ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก ด้วยเดชะแห่งกุศลนั้น ส่งผลให้ได้ถึงอย่างนี้ มีเกิดในเทวโลก เช่นมัฏฐกุณฑลีเทพบุตรเป็นต้น.

แท้จริง อันว่าศรัทธาและปสาทะ ชื่อว่าเป็นต้นทุน สำหรับส่งตนให้ถึงแดนอันเกษม ทั้งในส่วนโลกีย์และโลกุตร การที่จะทำอะไรลงไปเพื่อหากำไรคือความสุข ต้องหาอะไรเป็นหลักเป็นราว พอจะยึดไว้เป็นหลัก กำลังใจจะได้กล้าขึ้น แม้เถาไม้ที่เลื้อยเลเพลาดพาด ดูก็

๒๑. ธมฺ. ๑/๓๐

ไม่เป็นระเบียบ ขึ้นก็ไม่งาม เพราะต่างขึ้นซับซ้อนกัน ถ้าปักไม้ไว้เป็นหลักให้เกาะเกี่ยว ขึ้นอยู่โดด ๆ จงดูเถิดว่าจะดีสักปานไร แม้กำลังใจก็เหมือนกัน ปลูกศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใส ในท่านผู้วิเศษให้เป็นหลัก แล้วประพฤติปฏิบัติตามปฏิปทาที่ท่านประพฤติ ก็จะทำตนให้เป็นสุขได้บ้าง เพราะศรัทธาความเชื่อถือ เป็นทุนนอนคลัง ประดังให้กระตือรือร้น ทำความดีได้ แต่นั้นก็จะพ้นจากห้วงแห่งความลำเค็ญต่าง ๆ ดังในคำ **" สทฺธาย ตรติ โอฆํ "** จะข้ามโอฆะ (คือห้วงอันจะทำตนให้จมอยู่ในทุกข์) ได้ ด้วยศรัทธาความเชื่อถือ และเลื่อมใสเป็นเหตุ.

เทพบุตรเห็นพราหมณ์บิดารู้สึกตน มีความเชื่อถือในสมเด็จพระบรมศาสดาดังนั้นแล้ว จึงได้กล่าวเป็นเชิงเตือนไว้อย่างนี้ :-

[๒๒] อชฺเชว พุทฺธํ สรณํ วชาหิ	ท่านเป็นผู้มีจิตเลื่อมใสแล้ว จงถึง
ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ ปสนฺนจิตฺโต	พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะในวันนี้ทีเดียว
ตเถว สิกฺขาปทานิ ปญฺจ	จงสมาทานศีล ๕ อย่าให้ขาด
อขณฺฑผุลฺลานิ สมาทิยสฺสุ	ทำลาย
ปาณาติปาตา วิรมสฺสุ ขิปฺปํ	จงเว้นจากปาณาติบาตโดยเร็ว
โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยสฺสุ	จงเว้นของที่เจ้าของเขาไม่ให้ในโลก
อมชฺชโป โน จ มุสา ภณาหิ	จงไม่ดื่มน้ำเมา ไม่กล่าวคำเท็จ

๒๒. ธมฺ. ๑/๓๐

สเกน ทาเรน จ โหหิ ตุฏฺโจ. และจงเป็นผู้พอใจด้วยภรรยา ของตน.

อทินนปุพพกพราหมณ์ พอได้ยินคำเตือนของเทพบุตรดังนั้นแล้ว ก็มีปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง แล้วรับว่า สาธุ

อันการที่เป็นบุญเป็นกุศลทั้งปวง เมื่อผู้ใดได้ชิมรสพอรู้สึกซึมซาบบ้างแล้ว ความชุ่มชื่นย่อมปรากฏแก่ผู้นั้น แม้การแถลงถ้อยอันประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องคลายเสียถอนเสียซึ่งโสกปริเทวนากรเป็นต้น ย่อมปรากฏว่าเป็นของมีรสกว่ารสอื่น ๆ ทั้งปวง เพราะยังปีติความอิ่มใจให้เป็นไปทั่ว **" สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ "** รสธรรมชนะรสทั้งปวง ดื่มรสธรรมแล้วใจผ่องใสเป็นสุขได้ ได้ในข้อว่า **" ธมฺมปีติ สุขํ เสติ, วิปฺปสนฺเนน เจตสา "** ผู้ใดดื่มรสธรรม ก็มีปีติความอิ่มใจในธรรม พาให้ใจผ่องใส อยู่เป็นสุขนัก เทพบุตรกล่าวคำเป็นอรรถเป็นธรรม ไม่ใช่คำเหลวแลก กล่าวคำเพียงดังน้ำอมฤตโสรจสรงลงเหนือศีรษะพราหมณ์ ยังพราหมณ์ให้ดับโศก หายกระวนกระวาย กลับได้ปีติในธรรม มีศรัทธานับถือพระพุทธศาสนาทำตนให้เข้าทางสัมมาปฏิบัติได้ ความที่มีศรัทธาเป็นทุนแล้ว มีความปราโมทย์ในธรรม เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อมจะได้ประสบความสุขอันเกิดแต่มรรคผลและนิพพานเป็นที่สุด แม้ไม่ถึงอย่างนั้นก็ชื่อว่าทำใจให้เป็นสุขได้ เป็นครั้งเป็นคราว ซึ่งดีกว่าไม่ได้เสียเลย เมื่อพราหมณ์ได้รับความสุขกายสบายจิตเพราะถ้อยคำของเทพบุตรอย่างนั้นแล้ว เพื่อจะสรรเสริญเทพบุตร แบะเพื่อจะประกาศความที่ตนยอมตาย เพราะเห็นดีด้วย แล้วได้ภาษิตคาถา

เหล่านี้ว่า :-

[๒๓]อตฺถากาโมสิ เม ยกฺข ยักษ์ ! ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้า

หิตกาโมสิ เทวเต เทวดา ! ท่านเป็นผู้ใคร่สิ่งที่เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้า

กโรมิ ตุยฺหํ วจนํ ข้าพเจ้าจะทำตามคำของท่าน

ตฺวมสิ อาจริโย มม ท่านเป็นอาจารย์ข้าพเจ้า

อุเปมิ สรณํ พุทฺธํ ข้าพเจ้าเข้าถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ

ธมฺมญฺจาปิ อนุตฺตรํ ข้าพเจ้าเข้าถึงแม้พระธรรม อันไม่มีธรรมอื่นจะยิ่งไปกว่าด้วย

สงฺฆญฺจ นรเทวสฺส ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ ของพระ

คจฺฉามิ สรณํ อหํ พุทธเจ้า ผู้เป็นนรเทพ ว่าเป็นสรณะด้วย

ปาณาติปาตา วิรมามิ ขิปฺปํ ข้าพเจ้าเว้นจากปาณาติบาตโดยเร็ว

โลเก อทินฺนํ ปริวชฺชยามิ เว้นของที่เจ้าของเขาไม่ให้ในโลก

อมชฺชโป โน จ มุสา ภณามิ ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่กล่าวคำเท็จ

สเกน ทาเรน จ โหมิ ตุฏฺโฐ. และเป็นผู้พอใจด้วยภรรยาของตน.

อทินนปุพพกพราหมณ์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เทพบุตรได้กล่าวกะเขาว่า พราหมณ์ ! ทรัพย์ในเรือนของท่านมีมาก ท่านจงเข้าไปเฝ้า

๒๓. ธมฺ. ๑/๓๐-๓๑

สมเด็จพระบรมศาสดา ถวายทาน ฟังธรรม ถามปัญหา ดังนี้แล้ว ก็อันตรธานหายไป ณ ที่นั้นเอง ฝ่ายพราหมณ์กลับไปเรือนเรียกนางเมีย มาแล้วบอกว่า ฉันจะนิมนต์พระสมณโคดมมา แล้วจักทูลถามปัญหา หล่อนจงเตรียมเครื่องสักการะไว้ถวาย แล้วออกเดินไปวัด ไม่ถวายบังคม สมเด็จพระบรมศาสดา และไม่ทำปฏิสันถาร ไปยืนกราบทูลอยู่ ณ ที่ ข้างหนึ่งว่า พระโคดมเจ้าข้า พรุ่งนี้ นิมนต์ท่านรับภัตตาหารของข้าพเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เถิด สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงรับด้วยอาการ ดุษณีภาพเป็นสำคัญแล้ว เขาก็รีบกลับไปเรือน สั่งให้จัดแจงขาทนียะ เตรียมไว้.

สมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จไปถึงแล้ว เขาก็ อันคาสโดยเคารพ มหาชนประชุมกัน ได้ยินว่า เมื่อพราหมณ์มิจฉา-ทิฏฐินิมนต์พระตถาคต หมู่ชนก็แตกตื่นกันมาดูเป็น ๒ พวก พวกที่เป็น มิจฉาทิฏฐิมาดูด้วยคิดว่า วันนี้เราจะเห็นพระสมณโคดมถูกรุกอยู่ด้วยการ ถามปัญหา พวกที่เป็นสัมมาทิฏฐิมาดูด้วยคิดว่า วันนี้เราจะได้เห็น พุทธวิสัยพุทธลีลาเป็นขวัญตา เมื่อพระตถาคตทรงทำภัตกิจแล้ว เขา ก็เข้าถามปัญหาว่า พระโคดมเจ้าข้า ! คนไม่ได้ให้ทานเลย ไม่ได้ทำ การบูชาเลย ไม่ได้ฟังธรรมเลย ไม่ได้รักษาอุโบสถเลย เพียงแต่ได้ ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเช่นท่าน แล้วตายไปเกิดในสวรรค์มีได้ หรือ ? พระองค์ตรัสว่า พราหมณ์ ! ท่านจะมาถามทำไม เรื่องทั้งสิ้น มัฏฐกุณฑลีเทพบุตร บุตรของท่าน ได้บอกท่านหมดแล้วมิใช่หรือ เขาทำไก๋ว่า เมื่อไรเจ้าข้า ? จึงตรัสว่า เร็ว ๆ นี่เอง ท่านไปร้องไห้

คร่ำครวญอยู่ในป่าช้า ได้พบมาณพผู้หนึ่ง ยืนกอดแขนร้องไห้อยู่ใกล้ ๆ กัน แล้วก็ตรัสเล่าเรื่องมัฏฐกุณฑลีตั้งแต่ต้นจนอวสาน เรื่องนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธภาษิตด้วย ครั้นแล้วจึงได้ตรัสอีกว่า พราหมณ์ ! คนที่เลื่อมใสในเราแล้วตายไปเกิดในสวรรค์ ไม่ใช่แต่ร้อยสองร้อยคนเท่านั้น มีมากเหลือจะนับ มหาชนได้ฟังดังนี้ก็เอะใจสงสัยเป็นนักหนา ที่ตรัสออกมา เหมือนพระองค์ได้ไปแอบฟังเรื่องมัฏฐกุณฑลีที่ป่าช้าจนตลอด เพื่อจะตัดความเอะใจสงสัยของมหาชน พระองค์จึงได้ทรงอธิษฐานว่า ขอให้มัฏฐกุณฑลีเทพบุตาลอยลิ่วมาพร้อมทั้งวิมานเถิด เทพบุตรนั้น มีอัตภาพอันประกอบด้วยเครื่องทิพยาภรณ์ สูงประมาณ ๓ คาวุต มาแล้วลงจากวิมาน ถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้งนั้นสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะตรัสถามเทพบุตรนั้นว่า ท่านทำกรรมอะไรไว้ จึงได้สมบัติเห็นปานนี้ ดังนี้แล้วจึงได้ตรัสถามความข้อนั้นเป็นคาถาว่า :-

[๒๔] อภิกฺกนฺเตน วณฺเณน	เทพดา ! ท่านมีวรรณะอันงามยิ่ง
ยา ตฺวํ ติฏฺฐสิ เทวเต	นัก ยืนทำทิศทั้งสิ้นให้สว่างอยู่
โอภาเสนฺตี ทิสา สพฺพา	เหมือนดาวประจำรุ่งฉะนั้น
โอสธี วิย ตารกา	
ปุจฺฉามิ ตํ เทว มหานุภาว	เทพดา ! ผู้มีอานุภาพมาก เราจะ
มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ.	ขอถามท่าน เมื่อท่านเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้.

๒๔. ธมฺ. ๑/๓๒

๓. เรื่องพระติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระติสสเถระ ท่านเกิดในสกุลกษัตริย์ เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมศาสดา แต่ท่านบวชต่อภายแก่ ตั้งท่าเป็นพระเถระ มักไปนั่งอยู่ที่หอฉันกลางวัด พระอาคันตุกะที่มีอาวุโสกว่ามา ก็ไม่ลุกรับ ทำตีขลุมว่าข้าเป็นเถระ ภายหลังภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง เข้าไปหาท่านแล้วถามเรื่องพรรษา ได้ความว่าบวชต่อภายแก่ ก็เลยพูดเป็นทีขู่ว่า ท่านไม่รู้ประมาณตน พระเถระมาก็ไม่ลุกรับเป็นต้น ท่านนั้นก็โกรธ ถือว่าข้าเป็นเจ้า ไม่ควรใครจะลบหลู่ดูถูก จึงร้องไห้ไปฟ้องสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ก็ทรงชำระ ได้ความว่าท่านติสสะเป็นคนผิด แต่กลับถือดีว่าข้าเป็นเจ้า แล้วทรงลงโทษให้ขอขมาพระที่มีอาวุโสกว่า ซึ่งท่านติสสะได้แสดงอาการกระด้างกระเดื่องไว้ แต่ก็หายอมทำตามพุทธบัญชาไม่ คงดื้อดึงอยู่นั่นเอง พระองค์จึงตรัสว่า ติสสภิกษุนี้ดื้อด้านแต่บัดนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เคยเป็นอย่างนี้มาแล้วเหมือนกัน แล้วได้ทรงชัก อดีตนิทานมาเล่าว่า

[ชาดก]

ในอดีตกาลในรัชสมัยแห่งพระเจ้าพาราณสี ตัวเรานี้เกิดเป็นนารทดาบส ติสสภิกษุเกิดเป็นเทวลดาบส วันหนึ่งไปอาศัยที่โรงข่างหม้อด้วยกัน เทวละไปอยู่ก่อน นารทะไปทีหลัง พบกันคุยกันพอควรแล้วก็เข้านอน นารทะกำหนดที่นอนของเทวละไว้แล้วว่า ศีรษะอยู่ทางนั้น เท้าอยู่ทางนี้ ครั้นตอนดึกตื่นขึ้นออกมา กะว่าทางนี้เป็นเท้าของท่านเทวละ แต่เทวละหานอนตามที่กะไว้ไม่ กลับกันศีรษะมาทางเท้า

นารทะจึงเหยียบเข้าที่ชฎา เทวละตื่นขึ้นก็โกรธ บ่นพึมพำใหญ่ นารทะก็เข้าขอขมาโทษบอกว่าไม่ได้แกล้ง เมื่อจบเรื่องแล้วก็เข้านอน เทวละนึกว่าเรานอนท่านี้เคยถูกเหยียบศีรษะ จึงหันศีรษะมาเสียทางเท้า ฝ่ายนารทะทำความเข้าใจไว้อย่างเดิม ครั้นตื่นขึ้นจะออกมา กะว่าเมื่อคราวแรก ทางนี้เป็นศีรษะ จึงค่อยเลี่ยงไปออกทางเท้า เพื่อไม่ให้ถูกศีรษะ ไพล่ไปเหยียบเอาคอเข้าอีก เพราะไม่ทราบว่าเทวละหันศีรษะมาทางนี้เมื่อไร จึงเป็นได้อย่างนี้ เทวละก็โกรธเป็นฟืนเป็นไฟ หาว่านารทะแกล้ง นารทะก็เข้าขอขมาโทษบอกว่าไม่ได้แกล้ง เทวละไม่ฟังคำ คงหาว่าแกล้งอยู่นั่นแล แล้วพูดว่าจะแช่ง นารทะก็บอกว่าอย่างแช่งเลย ข้าพเจ้าไม่ได้แล้ง เธอก็มิได้เชื่อถือถ้อยคำของนารทะนั้น ยังขืนแช่งนารทะด้วยคาถาว่า :-

[๒๕] สหสฺสรํสิ สตเตโช พระอาทิตย์มีรัศมีตั้งพัน มีเดชตั้ง
สุริโย ตมวิโนทโน ร้อย เป็นผู้บรรเทาเสียซึ่งความมืด
ปาโต อุทยนฺเต สุริเย เมื่อพระอาทิตย์อุทัยขึ้นแต่เช้า
มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธา. ขอศีรษะของท่าน จงแตกเป็น ๗ เสี่ยง.

เมื่อเทวลดาบสกล่าวแช่งดังนั้นแล้ว นารทดาบสกล่าวว่า ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าไม่มีความผิดเลย เมื่อข้าพเจ้าพูดยังไม่ทันขาดคำ ท่านก็แช่งแล้ว เอาเถอะผู้ใดผิด ศีรษะของผู้นั้นจงแตกเถิด ศีรษะของผู้ไม่มีความผิดอย่าแตกเลย แล้วได้กล่าวแช่งเป็นคาถาเหมือนเทวลดาบสแช่งนั้น.

๒๕. ธมฺ. ๑/๓๘-๓๙

นารทดาบสเป็นผู้มีอานุภาพมาก ระลึกชาติได้ ๘๐ กัป คือใน อดีตกาล ๔๐ กัป ในอนาคตกาล ๔๐ กัป เพราะเหตุนั้น จึงสามารถ จะตรวจดูได้ว่า คำแช่งจะถูกใครหนอแล เมื่อทราบแน่ว่า ถูกอาจารย์ อาศัยความเอ็นดูในอาจารย์นั้น จึงห้ามไม่ให้พระอาทิตย์ขึ้น ด้วยกำลัง อิทธิฤทธิ์ของตน ชาวพระนครเมื่อไม่เห็นแสงอรุณขึ้น จนผิดเวลา จึง พากันไปออออยู่ที่พระทวารพระราชวัง หนาว ๆ ร้อน ๆ ไปตาม ๆ กัน คร่ำครวญร้องทุกข์แก่พระราชาว่า ขอเดชะ เมื่อพระองค์ขึ้นครองราช-สมบัติ เกิดวิบัติ อรุณก็ไม่ขึ้น ขอพระองค์จงทรงให้อรุณขึ้นเพื่อ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด ท้าวเธอก็ทรงตรวจดูกายกรรมเป็นต้นของ พระองค์ ไม่ทรงเห็นสิ่งไรซึ่งจะไม่สมควร จึงทรงดำริว่า จะเป็นเหตุ ไรหนอ ? ชักให้สงสัยไปว่า คงมีพวกบรรพชิตผู้มีฤทธิ์วิวาทกัน แล้ว ได้ตรัสถามพวกราชบริพารว่า ในนครนี้ มีพวกบรรพชิตมาอยู่บ้างหรือ ? เขาทูลว่าเมื่อเย็นวานนี้ มีมาอาศัยอยู่ที่โรงช่างหม้อ พระพุทธเจ้าข้า ! ขณะนั้น ท้าวเธอก็รับเสด็จไป มีพวกราชบริพารถือคบเพลิงนำเสด็จ ครั้นถึงแล้ว ก็ทรงนมัสการนารทดาบส ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้าง หนึ่ง ตรัสถามเป็นคาถาว่า :-

[๒๖] **กมฺมนฺตา นปฺปวตฺตนฺติ**	ข้าแต่ผู้เป็นเจ้านารทะ ! การงาน
ชมฺพูทีปสฺส นารท	ทั้งหลาย ของชาวชมพูทวีป เป็น ไปไม่ได้อยู่
เกน โลโก ตโม ภูโต	โลกเกิดมืดมนไปเพราะเหตุอะไร ?

๒๖. ธมฺ. ๑/๓๙

ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต. ท่านอันข้าพเจ้าถามแล้ว ขอได้โปรดบอกเหตุที่โลกเกิดมืดมนนั้นแก่ข้าพเจ้า.

๔. เรื่องจุลกาลมหากาล

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีกุฎุมพี ๓ คนพี่น้อง คนพี่ชื่อมหากาล คนกลางชื่อมัชฌิมกาล คนน้องชื่อจุลกาล เป็นพ่อค้าทั้ง ๓ คน มหากาลกับจุลกาล เที่ยวหาซื้อสินค้าบรรทุกมาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม บรรจุไว้ที่บ้าน มัชฌิมกาลเป็นคนจำหน่ายอยู่ที่บ้าน ต่างหาเลี้ยงกันอยู่ด้วยอุบายออย่างนี้ ภายหลังมหากาลไปฟังเทศน์ที่วัดพระเชตวัน ซึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกอนุปุพพีกถาขึ้นแสดง เขาก็พอใจเบื่อหน่ายในฆราวาสวิสัย แล้วออกบวช จำเนียรกาลล่วงมา เธอได้อุปสมบทแล้วคิดจะบำเพ็ญวิปัสสนาธุระให้เต็มที่ แล้วเรียนโสสานิกธุดงค์ตลอดถึงพระอรหันต์ ในเวลาสงัด ท่านไปปลงซากอสุภอยู่ที่ป่าช้าเสมอเป็นนิตยกาล วันหนึ่งนางสัปเหร่อมาแจ้งข่าวว่า มีเด็กรุ่งสาวคนหนึ่งตายรูปร่างสะสวยยิ่งนัก ท่านก็ไปดู ครั้นแล้วสั่งว่า เมื่อจดไฟ จงบอกข้าพเจ้าด้วย เมื่อได้เวลาก็ประดังไฟเข้าไป แล้วไปแจ้งข่าวให้ท่านทราบ ท่านก็ไปดู คราวนี้เห็นไฟลวงกระดำกระด่าง เหมือนแม่โคด่าง มือเท้างอหงิก หนังถลอก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยินดี จึงคิดว่า เมื่อก่อนรูปนี้สะสวย ใครเห็นก็รัก บัดนี้สิถึงความสิ้นความเสื่อมโดยครู่เดียว ดังนี้

แล้ว ไปสู่ที่พักกลางคืน นั่งพิจารณาความสิ้นและความเสื่อมอยู่ จึงกล่าวคาถาว่า :-

[๒๗] อนิจฺจา วต สงฺขารา สังขารทั้งหลายไม่เที่ยวหนอ

อุปฺปาทวยธมฺมิโน มีความเกิดขึ้น และเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา

อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป

เตสํ วูปสโม สุโข. ความเข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น เป็นสุข.

๕. เรื่องสัญชัย

มีเรื่องเล่าว่า สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลายนี้ ในที่สุด ๔ อสงไขยแสนกัป ได้เสวยพระชาติเป็นสุเมธกุมาร ในสกุลพราหมณ์ในอมรวดีนคร ได้เรียนศิลปวิทยาจบหลักสูตรในสมัยนั้น เมื่อมารดาบิดาถึงแก่ความตาย ก็จำหน่ายทรัพย์นับได้หลายโกฏิออกบวชเป็ฯฤษี-ชีไพร อยู่ในหิมวันตประเทศ เพียรทำฌานและอภิญญาให้เกิดขึ้นได้แล้วมาโดยอากาศ พบคนกำลังถางทางในระหว่างอมรวดีนครกับวัดสุทัศน์ อุทิศเป็นทางสำหรับสมเด็จพระทีปังกรทศพล จะได้เสด็จโคจรไปมา แม้ส่วนตนก็จองเอาที่แห่งหนึ่ง เมื่อทางนั้นยังไม่ทันแล้วเสร็จได้นอนทอดตนให้เป็นสะพาน เพื่อสมเด็จพระศาสดาเจ้านั้น ผู้เสด็จ

๒๗. ธมฺ. ๑/๖๕

มาในเมื่อทางยังไม่ทันแล้ว แล้วลาดหนังเสือเหลืองลงบนเปือกตม อธิษฐานว่า ขอสมเด็จพระศาสดาพร้อมด้วยสาวกสงฆ์ อย่าทรงเหยียบเปือกตม จงทรงเหยียบตัวข้าพเจ้าเสด็จไปเถิด. สมเด็จพระศาสดาทรงเห็นกาลข้างหน้าแล้วทรงพยากรณ์ว่า ผู้นี้เป็นพุทธางกูร ในที่สุด ๔ อสงไขยแสนกัปในอนาคตกาลโน้น จักได้เป็นพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคดม.

ในกาลต่อมา ได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๒๓ พระองค์ มีพระโกณฑัญญพุทธเจ้าเป็นตน ผู้ทรงอุบัติขึ้นทำโลกให้สว่าง แล้วได้ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรทรงบริจาคทานอย่างใหญ่ เป็นเหตุไหวแห่งแผ่นดินได้ถึง ๗ ครั้ง แล้วสละบุตรและภรรยา ครั้นสิ้นอายุ ไปเกิดในดุสิตบุรี อยู่ในบุรีนั้นจนตลอดอายุ เมื่อเหล่าเทพดาในหมื่นจักรวาลประชุมกันกราบทูลอาราธนาว่า :-

[๒๘] **กาโลยนฺเต มหาวีร**	ข้าแต่ท่านผู้กล้าหาญ กาลนี้เป็นของท่าน
อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉิยํ	ขอท่านจงลงไปเกิดในท้องแห่งมารดาเถิด
สเทวกํ ตารยนฺโต	ขอท่านช่วยทำโลกนี้ กับทั้งเทวโลกให้ข้ามอยู่
พุชฺฌสฺสุ อมตํปทํ.	จงตรัสรู้อมตบท (คือนิพพาน) เถิด.

๑๘. ธมฺ. ๑/๗๖

เมื่อพระองค์ได้รับคำเชื้อเชิญของเหล่าเทพดาแล้ว ทรงเลือกฐานะที่ควรเลือกใหญ่ ๕ ประการแล้ว จุติจากดุสิตบุรีนั้นไปถือปฏิสนธิในศักยราชสกุล เป็นผู้อันพระประยูรญาติทั้งหลายบำรุงบำเรอ เอาสมบัติเป็นอันมากเข้าล่อ ให้เพลิดเพลินอยู่ในราชสกุลนั้น ทรงเจริญวัยเติบใหญ่ขึ้นโดยลำดับกาล เสวยกามสุขสมบัติอยู่ในปราสาท ๓ หลังอันเหมาะแก่ฤดูทั้ง ๓ เปรียบความว่าคล้ายสิริสุขในเทวโลก ซึ่งไม่มีโลกิยสุขอย่างใดจะเปรียบปาน แต่มาในสมัยเสด็จประพาสสวนพระราช-อุทยาน ได้ทอดพระเนตรเห็นเทวทูตทั้ง ๓ คือคนแก่ คนเจ็บ คนตายอันเรียงรายอยู่โดยลำดับกัน ก็ชักให้ทรงสังเวชสลดพระทัย เวียนไปชวนข้างจะเสด็จกลับ เป็นเหตุให้อึดอัดพระหฤทัย พาให้เบื่อหน่ายในฆราวาสวิสัย **" พหุทุกฺโข ฆราวาโส "** เพราะฆราวาสมีทุกข์ทากจึงในวาระที่ ๔ อันเป็นที่ที่เสด็จกลับ ก็ทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตเข้าพอดี ชักให้มีความยินดีพอใจในการบวชเป็นบรรพชิตเกิดขึ้นว่า **" สาธุ โข ปพฺพชฺชา "** การบวชดีนักแล ดังนี้ จึงเสด็จไปยังพระราชอุทยานพักสำราญพระอิริยาบถ ยังวันและคืนให้หมดไปเปลืองไป ณ ที่นั้นประทับนั่งแทบฝั่งสระมงคลโบกขรณี เป็นที่สำราญพระทัย เมื่อพระองค์ประทับอยู่ด้วยพระอาการอย่างนั้น วิสสุกรรมเทพบุตรแปลงเพศเป็นนายช่างกัลบกมา ช่วยประดับประดาแต่งพระองค์ให้แล้ว ทรงสดับข่าวสาส์นอันแสดงความที่ราหุลกุมารประสูติ จึงทรงทราบในพระทัยว่าความเสน่หาเยื่อใยในเพราะบุตร เป็นกิเลสที่มีกำลังมาก แล้วได้ทรงดำริว่า บ่วงเครื่องผูกคอนี้ ยังผูกไม่มั่นนักเพียงใด เราคงจักตัดให้ขาด

ไปได้เพียงนั้น ดังนี้ พอเวลาล่วงเข้าสายัณหสมัย ก็เสด็จกลับคืนเข้าพระนคร ได้ทรงสดับคาถานี้ ที่พระนางกิสาโคตมีทรงภาษิตว่า :-

[๒๙] นิพฺพุตา นูน สา มาตา พระสัทธัตถะเช่นนี้ พระองค์นี้เป็นโอรสของมารดาใด มารดานั้น ดับ (เข็ญ) ได้เป็นแน่

นิพฺพุโต นูน โส ปิตา พระสิทธัตถะเช่นนี้ พระองค์นี้เป็นโอรสของบิดาใด บิดานั้นดับ (เข็ญ) ได้เป็นแน่

นิพฺพุตา นูน สา นารี พระสัทธัตถะเช่นนี้ พระองค์ซึ่

ยสฺสายํ อีทิโส ปติ. เป็นสามีของนารีใด นารีนั้น ดับ (เข็ญ) ได้เป็นแน่.

พระสัทธัตถราชกุมาร ได้ทรงสดับคาถานั้นแล้ว พอได้เวลาก็เข้าบรรทม ครั้นตื่นบรรทม เห็นเหล่านางบำเรอนอนหลับมีอาการวิปลาส ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีเหมือนก่อน ๆ จึงทรงปลุกนายฉันน์ให้ไปจูงม้ากันถกะมา ได้นายฉันน์เป็นสหาย ออกมหาภิเนษกรมณ์ แสวงหาสันติวรบท ทางพระโพธิญาณ สิ้นกาลประมาณ ๖ ปี เมื่อถึงวิสาขบุรุณมีดิถี ก็ได้บรรลุพระโพธิญาณ ครั้นแล้วทรงเห็นว่าพระธรรมนี้ลุ่มลึก ยากที่สัตว์จะตรัสรู้ตามได้ จึงชักให้ทรงขวนขวายน้อย แต่อาศัยพระมหากรุณาในหมู่สัตว์ ที่เรียกว่าท้าวมหาพรหมเชื้อเชิญ แล้วได้เสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ ที่สมควรจะตรัสรู้ได้

๒๙. ธมฺ. ๑/๗๗

ครั้นได้ภิกษุบริวารที่เป็นอรหันต์มากขึ้นแล้ว ก็ทรงส่งให้ไปประกาศพระศาสนา ส่วนพระองค์เองก็เสด็จไปทางหนึ่ง.

สมัยนั้น อุปติสสมาณพ กับโกลิตมาณพ ๒ สหาย เบื่อหน่ายในฆราวาสเที่ยวแสวงหาโมกขธรรม และนัดกันไว้ว่าถ้าใครพบก่อนจงกลับมาบอกกัน ต่างคนต่างไป อุปติสสมาณพมาพบพระอัสสชิเถระเห็นกิริยาน่าเลื่อมใส เพียรเข้าไปไต่ถาม ได้ความว่าเป็นศิษย์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ท่านออกตัวถ่อมอยู่ว่า ข้าพเจ้าบวชใหม่ ไม่สู้จะเข้าใจคำสอนกว้างขวางนัก อุปติสสมาณพอาราธนาให้แสดงตามสัตติกำลังว่า :-

[๓๐] **อปฺปํ วา พหุํ วา ภาสสฺสุ** — น้อยหรือมากก็กล่าวเถิด
อตฺถญฺเญว เม พฺรูหิ — กล่าวแต่เนื้อความแก่ข้าพเจ้าเถิด
อตฺเถนว เม อตฺโถ — ข้าพเจ้ามีความต้องการด้วยเนื้อความเท่านั้น
กึ กาหสิ พฺยญฺชนํ พหุํ. — จักใช้สำนวนมากไปทำไม.

พระอัสสชิจึงกล่าวว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา — ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด
เตสํ เหตุํ ตถาคโต (อาห) — พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรม
เตสญฺจ โย นิโรโธ จ — เหล่านั้น และตรัสความดับแห่งธรรมเหล่านั้นด้วย
เอวํวาที มหาสมโณ. — พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้.

๓๐. ธมฺ. ๑/๘๔

อุปติสสปริพพาลก ได้สดับธรรมีกถาจากสำนักพระอัสสชิเถระ บรรลุพระโสดาปัตติผลแล้ว กลับไปบอกแก่โกลิตปริพพาชกผู้สหาย ให้ได้บรรลุพระโสดาปัตติผลเหมือนกัน แล้วต่างพากันไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่พระเวฬุวัน พร้อมด้วยปริพพาชกบริวาร ได้รับเอหิภิกขุอุปสมบท บรรลุพระอรหันต์หมดแล้ว พระองค์ทรงตั้งอุปติสสภิกษุให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา ทรงตั้งโกลิตภิกษุให้เป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย เมื่อพระองค์ทรงแต่งตั้งให้เช่นนี้ ถูกค่อนขอดว่า ทรงตั้งเพราะเห็นแก่หน้า ภิกษุที่มีอาวุโสกว่าเธอทั้ง ๒ นี้ก็มีอยู่ถมไป เช่นพระเบญจวัคคีย์ พระยส สหายพระยส พระภัททวัคคีย์ เหล่าชฎิล ๓ พี่น้อง ท่านเหล่านี้ มีอาวุโสกว่าทั้งนั้นไม่ทรงตั้ง มาทรงตั้งพระอ่อนอาวุโส เช่นเธอทั้ง ๒ นี้ ชื่อว่าทรงทำการเห็นแก่หน้า พระองค์ตรัสว่า ไม่อย่างนั้น เราตั้งไว้ ตามอำนาจแห่งความปรารถนา ส่วนรูปอื่น หาได้ปรารถนาไว้เพื่อจะได้ตำแหน่งนี้ไม่ แม้อัญญาโกณฑัญญภิกษุได้ปรารถนาไว้ในพระศาสนาของพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เพียงจะให้ได้บรรลุธรรมพิเศษก่อนกว่าใคร ๆ ในยุคนี้เท่านั้น แม้ความปรารถนานั้นก็ได้สำเร็จแก่อัญญาโกณฑัญญภิกษุเป็นต้นแล้ว อันผลที่เป็นไปทั้งนี้หากเป็นได้ตามความปรารถนาที่ชอบธรรม เพราะธรรมย่อมอำนวยผลแก่บุคคลผู้ประพฤติธรรม ถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสรับรองไว้อีกว่า :-

[๓๑] ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารึ ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม

ธมฺโม สุจิณฺโณ สุขมาวหาติ ธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้วย่อมนำสุขมาให้

เอสานิสํโส ธมฺเม สุจิณฺเณ ความนำสุขมาให้นี้ เป็นอานิสงส์ในธรรม ที่บุคคลประพฤติดีแล้ว

น ทุคฺคตึ คจฺฉติ ธมฺมจารี. ผู้ประพฤติธรรม ย่อมไม่ไปสู่ทุคติ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงเปลื้องวาทะที่ว่า ทรงตั้งอุปติสสภิกษุกับโกลิตภิกษุให้เป็นพระอัครสาวกเพราะเห็นแก่หน้า จึงได้ทรงเล่าเรื่องของท่านอัญญาโกณฑัญญะว่า ได้ทำบุญตั้งความปรารถนาไว้เพียงเท่านั้น แล้วทรงเล่าเรื่องพระยศ สหายพระยศ พระภัททวัคคีย์และเหล่าชฎิล ๓ พี่น้อง ตามที่ปรากฏอยู่ในเรื่องแห่งท่านนั้น ๆ ก็เพียงเพื่อจะสำเร็จแก่พระอรหันต์เท่านั้น เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าทรงตั้งเพราะเห็นแก่หน้าหามิได้ แล้วทรงเล่าเรื่องพระอัครสาวกทั้ง ๒ ว่า ในพุทธกาลแห่งพระอโนมทัสสี ในจันทรวดีนคร สารีบุตรเกิดเป็นมาณพชื่อสรทะ โมคคัลลานะเกิดเป็นกุฎุมพีชื่อสิริวัฑฒะ เธอทั้ง ๒ นี้เป็นสหายร่วมกันมาแต่ครั้งนั้น สมัยหนึ่งสรทมาณพ เห็นความที่อัตภาพนี้จะรู้เห็นได้ ก็แต่ในโลกนี้เท่านั้น ในโลกหน้า หารู้ว่าจะเป็นอย่างไรไม่ ความที่จะต้องตายนี่แหละเป็นเที่ยงแท้ เราจะบวชดีกว่า สมบัติไม่เป็นแก่นสารอะไร ตายแล้วก็เอาไปไม่ได้ จึงไปชวนสิริวัฑฒะผู้

๓๑. ธมฺ. ๑/๘๙. ชา. ๕/๔๙๐

สหาย เพื่อจะบวช สิริวัฑฒะยังไม่ยอมบวช จึงไปบวชแต่ผู้เดียว บวชเป็นฤษีอยู่ ทำอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นได้ ภายหลังได้ชฎิลบริวาร ประมาณ ๑๐๗๔ คน.

ในปัจจุสสมัยใกล้รุ่งวันหนึ่ง พระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นเหตุที่สรทะกับสิริวัฑฒะจะปรารถนาเป็นอัครสาวก จึงได้เสด็จไป สรทะเห็นก็จักแจงต้องรับด้วยขาทนียะโภชนียะพอสมควร และหาดอกไม้มาทำเป็นเครื่องลาดจัดของหอมให้พรั่งพร้อมได้โดยครู่เดียว ด้วยกำลังอิทธิฤทธิ์ เมื่อตกแต่งเป็นอาสนะแล้ว สรทดาบสยืนประณมอัญชลีแด่พระตถาคตเจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงเสด็จขึ้นสู่อาสนะอันแล้วด้วยดอกไม้ เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ข้าพระพุทธเจ้าตลอดกาลนาน เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงได้กล่าวว่า :-

[๓๒] **นานาปุปฺผญฺจ คนฺธญฺจ**	เรา (คือสรทดาบส) เก็บรวบ
สนฺนิปาเตตฺวาน เอกโต	รวมเอาดอกไม้ต่าง ๆ ชนิด และ
ปุปฺผาสนํ ปญฺญาเปตฺวา	วัตถุที่มีกลิ่นมาแล้ว ให้แต่งตั้ง
อิทํ วจนมพฺรวึ	อาสนะ ประดับด้วยดอกไม้ขึ้นในที่อันเดียวกัน แล้วได้ทูลคำนี้ว่า
อิทํ เม อาสนํ วีร	ข้าแต่วีรเจ้า อาสนะนี้อันข้าพระ-
ปญฺญตฺตํ ตวนุจฺฉวึ	พุทธเจ้าตกแต่งไว้ให้เป็นอาสนะที่สมควรแด่พระองค์

๓๒ ธมฺ. ๑/๘๙

มม จิตฺตํ ปสาเทนฺโต	เมื่อทรงทำจิตของข้าพระพุทธ เจ้ส
นิสีท ปุปฺผมาสเน	ให้เลื่อมใสได้ ก็จงประทับนั่งบน อาสนะประดับด้วยดอกไม้
สตฺตรตฺตินฺทิวํ พุทฺโธ	พระองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงทำจิตของ
นิสีท ปุปฺผมาสเน	ข้าพระพุทธเจ้าให้เลื่อมใสแล้ว ทั้ง
มม จิตฺตํ ปสาเทตฺวา	ทรงทำโลกนี้กับทั้งเทวโลกให้ร่า
หาสยิตฺวา สเทวเก.	เริงได้แล้ว ก็จงประทับนั่งบน อาสนะประดับด้วยดอกไม้อยู่สัก ๗ คืน ๗ วันเถิด.

๖. เรื่องพระนันทเถระ

มีเรื่องเล่าว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงประกาศพระธรรมจักรอันบวชแล้ว ทรงเทศนาโปรดพระมหาปชาบดีพระเจ้าแม่น้าให้บรรลุพระโสดาปัตติผล พระเจ้าสุทโธทนมหาราชพระพุทธบิดาบรรลุพระสกทาคามิผล ในคราวที่เสด็จไปนั้น กำลังจัดการวิวาหมงคลเป็นต้นของนันทกุมารพุทธอนุชา พระองค์ทรงพานันทกุมารมาบวชเสีย นันทกุมารแม้ไม่พอใจจะบวช ก็ต้องจำใจบวช เพราะมีความเคารพยำเกรงในพระองค์ ไม่กล้าขัดพุทธบัญชา ภายหลังทรงให้ราหุลกุมารผู้พุทธชิโนรสผู้จะอยู่สืบสกุลมาบวชเสียด้วย พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ทรงหวังราหุลกุมารไว้ครองราชสมบัติ จึงเป็นการผิดคาดไป ชักน้อย

พระหฤทัย เสด็จมาทูลขอพรว่า ตั้งแต่นี้ต่อไป ขออย่าได้ทรงบวชกุลบุตรที่มาดรบิดาไม่อนุญาตเลย.

ครั้นอยู่ต่อมา นันทภิกษุ นึกกระสันใคร่จะสึก เพราะไม่ได้บวชด้วยศรัทธา ชักให้ระอานึกถึงแต่คู่นัก ที่ต้องถูกพรากกันมานั้น ความนั้นทราบไปถึงพระองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ครั้งนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพานันทภิกษุไปเทวโลก ให้ไปดูนางผ้า เพื่อให้ลืมคู่รักเก่า เธอก็ดีใจ เพราะสวยงามดีกว่าคู้นักเก่าของตน ภายหลังถูกพวกภิกษุผู้สหายขับอยู่เนือง ๆ ว่า นันทะเป็นลูกจ้างเป็นผู้ถูกซื้อให้อยู่ในพระศาสนา ตนเองก็นึกกระดาก ละอายแก่ใจ ที่อยู่ในพระศาสนาได้ ด้วยหวังจะได้นางฟ้า จึงหลีกหลบไปอยู่แต่ผู้เดียว พากเพียรไม่ท้อถอยไม่ชามินาน ได้ทำให้แจ้งบรรลุเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ หมดอาสวะเพราะสิ้นเหล่าอาสวะอยู่ในภพนี้แล.

ครั่งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความข้อนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า :-

[๓๓] **ยสฺส ติณฺโณ กามปงฺโก**	เปือกตมคือกาม อันผู้ใดข้ามได้แล้ว
มทฺทิโต กามกณฺฏโก	หนามคือกาม อันผู้ใดย่ำยีได้แล้ว
โมหกฺขยมนุปฺปตฺโต	ผู้นั้น ถึงธรรมเป็นที่สิ้นโมหะแล้ว
สุขทกฺเข น เวธติ.	ไม่ต้องหวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์เลย.

พวกภิกษุสนทนากันว่า ท่านทั้งหลาย ! ขึ้นชื่อว่าพระพุทธเจ้า

๓๓. ขุ. ๑/๑๑๒

ทั้งหลายนี่ ทรงคุณน่าอัศจรรย์จริง พระองค์ทรงแสดงธรรมได้ด้วย อุบายหลายอย่าง ดุจ " หนามยอกเอาหนามบ่ง " ก็มี เช่นพระนันทะกระสันขึ้นเพราะคู่รักของตน น่าจะทรงแสดงธรรมเกี่ยวแก่ให้ปลงเป็นอสุภ แต่หาทรงทำอย่างนั้นไม่ กลับเอารูปที่สวยเข้าล่อ ซึ่งกะขนาดว่านางฟ้า ยักไปยักมาด้วยวิธีนั้น ก็ให้บรรลุพระอรหันต์ได้ และยังตรัสว่า

เราจะได้ใช่วิธีอย่างนี้แก่นันทะแต่ในบัดนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็ได้ใช้มาแล้วเหมือนกัน คือเมื่อครั้งเราเสวยชาติเป็นพ่อค้าชาวเมืองพาราณสี มีชื่อว่ากัปปกะ นันทะเกิดเป็นลาในครั้งนั้น เป็นสัตว์พาหนะของนายกัปปกะ. เป็นสัตว์มีแรงมาก เดินได้วันละ ๗ โยชน์ สมัยนั้นนายกัปปกะบรรทุกสินค้าไปจำหน่าย ถึงที่แล้วปล่อยลาให้เที่ยวตามสบาย ลานั้นเดินและเล็มเลียบหลังคู่ร่องไป เห็นนางลาเข้าตัวหนึ่ง นางลานั้นก็ทักทาย พูดยั่วกามสังโยชน์โดยประการต่าง ๆ ในที่สุดลานั้นก็เกิดกระสันติดใจคำของนางลานั้น นายกัปปกะจำหน่ายสินค้าแล้วได้เวลาจะกลับ ก็มาตามลาตัวนั้นให้กลับ ลานั้นไม่ยอมกลับ เพราะมาติดพันกับตัวเมียเสียแล้ว ชักดื้อด้าน นายกัปปกะพูดอ้อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ไม่กลับ เขาจึงคิดว่ามันไม่ปรารถนาจะกลับ จำเราจะต้องขู่ให้กลัว แล้วเอากลับให้ได้ จึงได้กล่าวคาถานี้ เป็นคำขู่ว่า :-

[๓๔] ปโตทนฺเต กริสฺสามิ เราจักปฏัก ให้มีหนามยาว
โสฬสงฺคุลิกณฺฏกํ ตั้ง ๑๖ องคุลี แก่เจ้า

๓๔. ธมฺ. ๑/๑๑๕

สญฺฉินฺทิสฺสามิ เต กายํ จักทิ่มแทงกายของเจ้า

เอวํ ชานาหิ คทฺรภ. เจ้าจงรู้อย่างนี้เถิด นะลา !

นายกัปปกะพูดขู่ดังนี้ เพื่อจะให้ลานั้นกลัว แล้วจะได้จับลานั้นมาเทียมเกวียนได้สะดวก แต่หาเป็นไปตามความประสงค์ของเขาไม่ กลับเป็นการยากตรงกันข้าม เพราะเป็นการผิดนิสัยใจคอของลา ลาชอบการปลอบโยน ตามความชอบของมัน ต้องหาสิ่งที่ชอบใจยิ่งกว่านั้นเข้าล่อ จึงจะใช้ได้ง่าย ลาพอได้ยินคำขู่ของนายกัปปกะเข้าเช่นนั้น ก็ชักเดือดแค้นเป็นอย่างยิ่ง จึงได้พูดตอบนายกัปปกะว่า เออ ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้าก็จะต้องทำการแก้แค้นแก่ท่าน ให้สมกันเป็นแน่แท้ ฉะนี้.

สัตว์โลกมีนิสัยใจคอเป็นต่าง ๆ กัน ที่ชอบขู่ก็มี ไม่ชอบขู่ก็มี ขู่บ้างไม่ขู่บ้างก็มี บางพวกที่ไม่มีธรรมชาติเครื่องรู้จักผิดและขอบ ซึม ๆ ตึง ๆ ไม่ใช่คนช่างคิด จะทำอะไรต้องคอยจี้คอยกำชับ ไม่ขู่ก็ไม่ทำการงานอะไร ๆ ก็ราข้อ ซึ่งเรียกว่า " ใจดีผีเข้า " ชักกำเริบเอาเป็นใช้ไม่ได้ อย่างนี้ต้องขู่ บางพวกมีเชาว์ไวมีไหวพริบ เป็นคนช่างสังเกตแบบอย่าง ไม่ต้องจี้ แนะ ๆ เตือน ๆ ก็เข้าใจพอ รู้จักผิดและชอบ อย่างนี้ไม่ต้องขู่ บางพวกเป็นปานกลาง มีไหวพริบเป็นอย่าง ๆ ไม่ทั่วไป ต้องอาศัยการเตือนบ้าง ขู่บ้าง ปลอบโยนบ้าง จึงจะเอาเป็นการเป็นงานได้ อย่างนี้ต้องใช้ขู่บ้างไม่ขู่บ้าง โดยย่อ นิสัยใจคอของสัตว์ย่อมเป็นอย่างนั้น.

ในเรื่องนี้ นิสัยของลาไม่ขอบู่เป็นแน่นอน เมื่อถูกขู่เข้าก็ชัก แค้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

[๓๕] ปโตปมฺเม กริสฺสสิ ถ้าท่านจักลงปฏักมีหนามยาวตั้ง
โสฬสงฺคุลิกณฺฏกํ ๑๖ องคุลี แก่ข้าพเจ้า
ปุรโต ปติฏฺฐหิตฺวาน ข้าพเจ้าจักยันข้างหน้า ยกข้างหลัง
อุทฺธริตฺวาน ปจฺฉโต
ภณฺฑํ เต ปาตยิสฺสามิ จักสลัดสินค้าของท่านให้ตกไป
เอวํ ชานาหิ กปฺปก. ท่านจงรู้อย่างนี้ นะพ่อกัปปกะ !

ลาถูกนายกัปปกะขู่แล้ว ก็ชักให้เดือดร้อน เพราะจะต้องจำใจไป อันเป็นเหตุให้พรากจากนางลาคู่รัก แต่ถึงอย่างไร ลาก็ได้คิดแก้แค้น จะแกล้งนายกัปปกะบ้าง เป็นต้นว่าเวลาลากเกวียนไป จะทำเป็นพยศ ยันเท้าหน้ายกเท้าหลัง แกล้งเขย่าให้สินค้าหล่นเรี่ยราด.

ลากลายเป็นสัตว์ดื้อด้านไปเช่นนี้ เพราะอะไร ? เป็นเรื่องควรถกให้เข้าใจกันได้อยู่ การรักกันในระหว่างผู้เมีย ย่อมเป็นเหตุให้หลงสัก เพียงไร ? พึงเห็นในข้อว่า " รักเมียเสียญาติ " ชนิดนี้รักจนหลง เป็นเหตุให้ลืมเจ้าบุญนายคุณอื่น ๆ ได้ อย่างจะไม่ต้องกล่าวถึงอะไร เช่น ผัวเมียกันเอง อยู่กันมาตั้งแต่หนุ่มคุ้มแก่ ภายหลังมาเปลี่ยนตัว เช่นได้ สาวมาบำเรอใหม่ ยังคลายรักของเก่าได้ ถึงหลงไม่เป็นท่าก็มี นี้ก็เข้า ในข้อว่า " ควายแก่กินหญ้าอ่อน " ย่อมจะเคี้ยวนุ่มเหงือก ชวนให้ เพลินฉันใด แม้ได้คู่ใหม่ ถ้าไม่มีสติคุมไว้ก็ฉันนั้น เจ้าลานี่ก็เพราะ

๓๕. ธมฺ. ๑/๑๑๕

ติดคู่ จึงลืมกลัวนายกัปปกะผู้เป็นนายของตน กลับพูดเสียงแข็งเอาได้.

ครั้นนายกัปปกะได้ฟังคำลาพูดแปลกไปเช่นนั้น คิดสอบดูว่า เป็นด้วยเหตุอะไรหนอ ลาจึงพูดกะเราอย่างนี้ได้ เมื่อเหลียวไปแลมาเพื่อค้นดูเหตุ พบนางลาเข้าตัวหนึ่ง จึงลงสันนิษฐานเอาว่า คงเป็นนางลาตัวนี้เอง สอนให้พูดอย่างนี้ จำเราจะล่อมันว่า จะหาเมียมีรูปอย่างนี้ให้ครั้นแล้วก็จะพามาได้ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า :-

[๓๖] จตุปฺปทึ สงฺขมุขึ	เราจักนำนางลาเป็นสัตว์ ๔ เท้า
นารึ สพฺพงฺคโสภินึ	มีหน้าขาวเหมือนสังข์ งามทั่ว
ภริยํ เต อานยิสฺสามิ	สรรพางค์กาย มาให้เป็นเมียของเจ้า
เอวํ ชานาหิ คทฺรภ.	เจ้าจงรู้อย่างนี้เถิด นะลา !

นายกัปปกะเห็นลาแสดงอาการกระด้างกระเดื่อง ไม่พอใจจะกลับถิ่นเดิม เพราะมาติดตัวเมียอยู่เช่นนั้น จึงได้พูดล่อลาว่า ถ้ากลับไปข้าจะหาเมียซึ่งมีรูปร่างงามโฉม เหมือนอย่างนางลาตัวนี้ให้แก่เจ้า อันพรรณนาไว้ในคาถานั้น กะความเดาเอาว่า เป็นนางลาที่เหมาะด้วยอาการครบเครื่อง เป็นต้นว่ามีเท้าครบ ๔ ไม่ใช่เป็นสัตว์พิกลพิการอวัยวะอย่างหนึ่งอย่างใด และพรรณนาว่ามีสีหน้านวลเป็นใย เปรียบไว้ว่าเหมือนสังข์ อันสังข์ที่ขัดแล้ว ย่อมจะมีสีเลื่อมเงาใส แวววาว งามตาสักปานไร ? จะดูไปก็ชวนให้น่าพิศวง ถึงนางลาอันงามเหมาะพิเคราะห์ดูลักษณะ กะว่าคงไม่ใช่สัตว์ชนเกรียนเหมือนสุนัขขี้เรื้อน คงมีขนอันละอออ่อนนิ่มนวล ดูเป็นมันขลับจับตาเจ้าลาผู้ อนึ่ง พรรณนาว่า

สรรพางค์กายก็งามสง่าผ่าเผย จะชมเชยก็ไม่มีที่ติ องค์อวัยวะทุก ๆ ส่วน สมควรแก่ขนาด ยาวในที่ควรยาว สั้นในที่ควรสั้น จะพรรณนาให้มากไปสักเท่าไร เป็นวิสัยแห่งลาผู้ตัวที่ชอบ.

เมื่อลานั้น ได้ฟังคำกล่าวสรรเสริญรูปโฉมของนางลาเข้าเช่นนั้น ก็ดีใจ นึกกริ่มว่าคงจะได้เมียที่งาม แล้วตั้งใจจะไปกับนายกัปปกะจึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

[๓๗] จตุปฺปทึ สงฺขมุขึ	ถ้าท่านจักนำนาลาเป็นสัตว์ ๔
นารึ สพฺพงฺคโสภินึ	เท้า มีหน้าขาวเหมือนสังข์ งาม
ภริยํ เม อานยิสฺสสิ	ทั่วสรรพางค์กาย มาให้เป็นเมียข้าพเจ้าได้
เอวํ ชานาหิ กปฺปก	ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด นะพ่อกัปปกะ !
กปฺปก ภิยฺโย คมิสฺสามิ	พ่อกัปปกะ ! ข้าพเจ้าก็จักไปให้เต็มที่
โยชนานิ จตุทฺทส.	(ถึงวันละ) ๑๔ โยชน์.

๗. เรื่องพระเทวทัต

มีเรื่องเล่าว่า เรื่องพระเทวทัต อันพระธรรมสังคาหกาจารย์เจ้ารวบรวมชาดกทั้งหมด ที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภพระ-

๓๗. ธมฺ. ๑/๑๑๕

เทวทัต แล้วตรัสไว้ให้พิสดาร แล้วเล่าเรื่องพระเทวทัต จำเดิมแต่เวลาบวช ตลอดจนเวลาที่ถูกธรณีสูบ.

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เที่ยวทรงแสวงหาสันติวรบท จนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว พระประยูรญาติทั้งหลายก็พากันมาทรงผนวชตามเสด็จ พระเทวทัตก็มาทรงผนวชอยู่ในสำนักด้วย

แต่ภายหลัง พระเทวทัตทำความปั่นป่วนขึ้นในหมู่สงฆ์ เช่นขอให้ภิกษุสงฆ์ประพฤติเคร่งครัดตลอดชีวิต ๕ ประการ คือ ให้อยู่ป่าตลอดไป ถือบิณฑบาตเป็นวัด ใช้แต่ผ้าบังสุกุล อยู่โคนไม้ และเว้นไม่ฉันเนื้อสัตว์ เมื่อถูกพระพุทธเจ้าปฏิเสธ ก็พยายามยุสงฆ์ให้แตกกันพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงเรียกมาตักเตือนก็ไม่เชื่อฟัง ต่อมาทรงทราบว่าพระเทวทัตพยายามแยกภิกษุบางพวกออกไปทำสังฆกรรมต่าง หาก และแยกตัวออกไป จึงตรัสว่า

[๓๘] สุกรานิ อสาธูนิ ความไม่ดีและไม่เป็นประโยชน์แก่
อตฺตโน อหิตานิ จ ตน ทำง่าย
ยํ เว หิ ตญฺจ สาธุญฺจ สิ่งใดแล้ว เป็นประโยชน์ด้วย ดีด้วย
ตํ เว ปรมทุกฺกรํ. สิ่งนั่นแล ทำยากอย่างยิ่ง.

แล้วทรงเปล่งอุทานอีกว่า

[๓๙] สุกรํ สานา สาธุ ความดี คนดีทำง่าย
สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ ความดี คนชั่วทำยาก

๓๘. ธมฺ. ๑/๑๓๒. ๓๙. ธมฺ. ๑/๓๓

ปาปํ ปาเปน สุกรํ ความชั่ว คนชั่วทำง่าย
ปาปมริเยหิ ทุกฺกรํ. ความชั่ว คนดีทำยาก.

ในที่สุดพระเทวทัตคิดตั้งตัวเป็นพระพุทธเจ้าพาบริษัทของตนไปตั้งสำนักอยู่ที่คยาสีสประเทศ ความทราบไปถึงสมเด็จพระบรมศาสดาพระองค์จึงทรงส่งพระอัครสาวกไปทรมาน ได้เหล่าภิกษุบริวารเธอคืนมา พระภิกษุทั้งหลายเห็นดังนี้ ก็สรรเสริญว่าเมื่อแรกท่านไปด้วยกันแต่เพียงสององค์ กลับมามีบริวารตามมามากดูงามสง่ายิ่งนัก พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า ในบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในอดีตกาลก็เหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในลักขณชาดกว่า :-

[ลักขณชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยามฤคราช ได้ให้เนื้อลูกชาย ๒ ตัวรักษาฝูง นำฝูงไปแอบแผงหากิน เนื้อชื่อลักขณะตัวหนึ่งฉลาดในอุบาย รู้หลับหลีกพวกมนุษย์ รักษาฝูงไว้ได้ เวลากลับมาก็ยังมีบริวารมากดูงามสง่า ส่วนเนื้อชื่อกาละตัวหนึ่ง โฉดเขลาพาฝูงเนื้อไปพินาศหมด กลับมาแต่ตัวเดียว เมื่อเนื้อลูกชาย ๒ ตัวนี้กลับมาอยู่พระยามฤคราชจึงเรียกเนื้อผู้มารดาให้มาดู แล้วกล่าวว่า :-

[๔๐] โหติ สีลวตํ อตฺโถ ความเจริญ ย่อมมีแก่ผู้มีศีลทั้งหลาย
ปฏิสนฺถารวุตฺตินํ ผู้มีปกติประพฤติปฏิสันถาร
ลกฺขณํ ปสฺส อายนฺตํ ท่านจงดูเนื้อชื่อลักขณะ อันหมู่
ญาติสงฺฆปุรกฺขตํ ญาติห้อมล้อมมาอยู่

๔๐. ธมฺ. ๑/๑๓๔. ชา. ๑/๒๒๐

อถ ปสฺสสิมํ กาลํ แล้วก็จงดูเนื้อชื่อกาละนี้
สุวิหีนํว ญาติภิ. ผู้เสื่อมสูญจากหมู่ญาติมาอยู่.

สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงปรารภพระเทวทัตและพระอัครสาวกให้เป็นเหตุ ตรัสเล่าชาดกอย่างนั้นแล้ว ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ได้ยินว่าพระเทวทัตนิมนต์พระอัครสาวกทั้ง ๒ ให้นั่งทั้ง ๒ ข้างแล้ว ได้ทำตามอย่างพระองค์ ด้วยตั้งใจว่าจักแสดงธรรมเอาเยี่ยงอย่างพระพุทธเจ้า เมื่อภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลดังนั้นแล้ว พระองค์จึงได้ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ! ไม่ใช่แต่ครั้งนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน ๆ เทวทัตนี้ ก็พยายามทำอย่างเราเหมือนกัน แต่ก็ไม่อาจ แล้วทรงเล่าเรื่องในวีรกชาดกว่า :-

[วีรกชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกาน้ำชื่อวีรกะ กาน้ำชื่อวีรกะชำนาญในทางน้ำ ลงดำน้ำจับปลากินได้โดยคล่องแคล่ว กาบกชื่อสวิฏฐกะเห็นดังนั้น ไม่รู้จักประมาณตัวของตัว คิดเอาอย่าง จึงลงดำน้ำเพื่อจับปลากินบ้าง พอดำลงไป ถูกสาหร่ายพันคอ ขึ้นไม่ได้ เลยจมน้ำตาย นางกาผู้เป็นเมียเห็นหายไป จึงเที่ยวตามหาพบกาน้ำชื่อวีรกะแล้วถามถึงข่าวคราวกาผัวของตน กาน้ำชื่อวีรกะจึงแจ้งข่าวให้ทราบ เป็นคำถามและคำตอบกันดังนี้ว่า :-

กากีถาม

[๔๑] อปิ วีรก ปสฺเสสิ เออ พ่อกาน้ำวีรกะ ! ท่านเห็น
สกุณํ มญฺชุภาณกํ นกผู้ว่าขานไพเราะ มีสร้อยคำ

๔๑. ธมฺ. ๑/๑๓๔. ชา. ๓/๑๙๙

มยุรคีวสงฺกาสํ	ดุจนกยูง ชื่อว่าสวิฏฐกะผู้เป็น ผัว
ปตึ มยฺหํ สวิฏฺฐกํ.	ของดิฉันบ้างไหม ?

กาน้ำชื่อวีรกะตอบ

อุทกถลจรสฺส ปกฺขิโน	เมื่อกาบกชื่อสวิฏฐิกะ ทำตาม
นิจฺจํ อามกมจฺฉโภชิโน	กิริยาแห่งนกผู้เที่ยวไปได้ทั้งในน้ำ
ตสฺสานุกรํ สวิฏฺฐโก	ทั้งบนบก มักกินปลาดิบอยู่เป็น
เสวาเลหิ ปลิคุณฺฐิโต มโต.	นิตย์ ถูกสาหร่ายพันคอตายเสียแล้ว.

สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงเล่าเรื่องอันเป็นอดีต แสดงความที่พระเทวทัตเอาอย่างพระองค์ แต่ไม่อาจทำได้เหมือน ถึงแก่ความตายเสียหลายครั้ง เช่นครั้งที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นกาน้ำ พระเทวทัตเป็นกาบก เลียนเอาอย่างกาน้ำ เลยจมน้ำตายเป็นต้น และทรงเล่าเรื่องเห็นปานนั้นในกันทลชาดกอีกว่า :-

[กันทลชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกหัวขวาน พระเทวทัตเป็นนกกระไน โดยธรรมดา นกหัวขวานหาเหยื่อกินอยู่ในหมู่ไม้ตะเคียนอันเป็นไม้มีแก่นแข็ง และหาเหยื่อได้กินอย่างดี ๆ นกกะไนเคยหาเหยื่อกินอยู่ในหมู่ไม้ทองหลางและไม้งิ้ว อันเป็นไม้เนื้อซุยอ่อน แต่เป็นเพื่อนกับนกหัวขวาน ภายหลังได้กินเหยื่อที่นกหัวขวานหัวได้ในหมู่ไม้ตะเคียนมาให้กิน ก็ติดใจ จึงคิดเอาอย่างนกหัวขวาน เอาจะงอยปากเข้าเจาะหมู่ไม้ตะเคียน จะงอยปากก็ยังเยิน ลูกตาทะเล้น ขมองศีรษะก็สะท้าน

แตกออก หล่นจากต้นไม้มาถึงพื้นดิน กล่าวคาถาว่า :-

" อมฺโภ โกนามายํ รุกฺโข สนฺตปฺปตฺตต สกณฺฏโก

ยตฺถ เอกปฺปหาเรน อุตฺตมงฺคํ วิสาฏิตํ "

แปลความว่า " ท่านผู้เจริญ ! ต้นไม้นี้นั้นมีชื่อว่ากระไร มีใบร่มเย็น มีหนาม ที่หัวขมองของข้าแหลกแล้ว เพราะฟาดเพียงครั้งเดียว " นกหัวขวานได้ยินคำนั้นแล้ว จึงได้กล่าวแสดงความสังเวช เป็นเชิงตอบนกกระไนว่า :-

[๔๒] อจาริ วตายํ วิตุทํ วนานิ นกกระไนตัวนี้ เมื่อจะเจาะหมู่ไม้

กฏฺฐงฺกฺคุกฺเขสุ อสารเกสุ ได้เที่ยวไปแล้วหนอ ในเหล่าต้นไม้เป็นชนิดไม้แห้ง ซึ่งไม่มีแก่นเลย

อถาสทา ขทิรํ ชาตสารํ ภายหลัง นกกระไน โจกไม้

ยตฺถาภิทา ครฺโฬ อุตฺตมงฺคํ. ตะเคียน ซึ่งเป็นไม้มีแก่น จนตัวแตก (ตาย).

เมื่อทรงเล่าเรื่องนั้นจบลงแล้ว ได้ทรงเล่าเรื่องในโรจนชาดกมีเนื้อความเห็นปานดังนั้นอีกว่า :-

[วิโรจนชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาราชสีห์ พระเทวทัตเป็นสุนัขจิ้งจอก พระยาราชสีห์เป็นสัตว์มีอำนาจมาก อาจจับสัตว์ชนิดใหญ่ ๆ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือเป็นต้นมาเป็นอาหารได้ วันหนึ่ง

๔๒. ธมฺ. ๑/๑๓๔. ชา. ๓/๒๑๖

ออกหาอาหาร บริโภคอิ่มแล้ว เดินกลับมาถ้ำทองที่เคยนอน สุนัข จิ้งจอกเดินเซ่อซ่ามาพบเข้า มีความกลัวเป็นอย่างยิ่ง จะหนีก็ไม่ทัน จึงไปหมอบลงข้างหน้า ขอยอมเป็นข้า ตามแต่พระยาราชสีห์จะใช้ พระยาราชสีห์จึงพาไปเลี้ยงไว้ในถ้ำทองด้วยกัน ได้กินเศษเนื้อสัตว์ที่ พระยาราชสีห์หามาได้เป็นนิตย์มา ภายหลังสุนัขจิ้งจอกกำเริบขึ้น คิด เอาอย่างพระยาราชสีห์ พระยาราชสีห์ทรงความก็ห้ามไว้ และกล่าว ว่าไม่ใช่วิสัยของท่าน เป็นวิสัยแห่งสัตว์ผู้เกิดในกำเนิดราชสีห์ แม้พระยา ราชสีห์ห้ามแล้วก็ไม่ฟัง คิดออกเที่ยวจับสัตว์ใหญ่ ๆ วันหนึ่งไปพบช้าง เข้า ก็โผเข้าใส่ กระโดดจะกัดตระพอง กระโดดพลาดตกลงที่เชิงเท้า ช้าง ข้างก็กระทืบกะโหลกศีรษะแตก เหยียบย่ำเสียจนละเอียด เอาชิ้น ดีไม่ได้ พระยาราชสีห์เดินไปพบสุนัขจิ้งจอกนั้น จึงกล่าวคำเย้ยหยันมัน ผู้อยากออกอำนาจโดยไม่รู้จักประมาณตัวเป็นคาถาดังนี้ว่า :-

[๔๓] ลสี จ เต นิปฺผลิตา	ไขข้อของท่านถูกช้างขยี้
มตฺถโก จ วิทาลิโต	หัวขมองก็ถูกกระทืบแล้ว
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา	และซี่โครงของท่านหักหมดแล้ว
ทานิ สมฺม วิรจสิ.	คราวนี้งามหน้าละซิเพื่อน !

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรารภถึงถ้อยคำที่มักกล่าวกัน อยู่ว่า พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักบุญคุณคน แม้ สมเด็จพระบรมศาสดา เป็นผู้มีพระคุณูปการหาที่สุดประมาณมิได้

๔๓. ธมฺ. ๑/๑๓๕. ชา. ๒/๒๓๘

พระเทวทัตยังคิดคดทรยศ หารู้จักพระคุณไม่ พระองค์จึงได้ตรัสว่า เทวทัตจะได้เป็นคนอกตัญญู คิดคดทรยศต่อเราในครั้งนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ครั้งก่อน ๆ ก็เคยมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในชวสกุณชาดกว่า :-

[ชวสกุณชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกกระสา พระเทวทัตเป็นราชสีห์ วันหนึ่ง ราสีห์ออกหาอาหารได้กินสัตว์ บังเอิญกระดูกเข้าขวางลำคอ เมื่อเกิดกระดูกติดคอขึ้นแล้ว แสนจะไม่ผาสุก ได้รับทุกขเวทนาสาหัส ฝ่ายนกกระสาเห็นราชสีห์ได้รับทุกขเวทนามาก มีความกระวนกระวายอยู่ จึงได้มีความสงสาร รับอาสาว่าจะช่วยคาบเอากระดูกออก บอกให้ราชสีห์อ้าปากขึ้น แล้วเอาไม้ค้ำปากไว้ ค่อย ๆ เอาจะงอยปากของตนเคาะท่อนกระดูกให้หลุดออก ครั้นแล้วนกกระสาได้ขอเนื้อเป็นรางวัลบ้าง ราชสีห์ได้รับความสบายแล้วหารู้สึกบุญคุณไม่ แม้แต่อะไร ๆ สักหน่อยก็ไม่ยื่นให้ กลับคุยลบบุญคุณนกกระสาเสียอีกว่า จะเอาอะไร เอาจะงอยปากมาล้วงถึงในคอ ไม่งับเสียก็เป็นบุญละสิ เนื้อที่ติดอยู่ตามไรฟันของข้า ก็พอเจ้ากินแล้วนี่ คำเจรจาปราศรัยกันระหว่างนกกระสากับราชสีห์พึงเป็นดังนี้ว่า :-

นกกระสากล่าวว่า

[๔๔] อกรมฺหา ว เต กิจฺจํ เราได้ช่วยทำกิจของท่านด้วยกำลัง
ยํ พลํ อหุวมฺหเส

มิคราช นโม ตุยตุถุ ข้าแต่พระยามฤคราช ความนอบน้อมจงมีแก่ท่าน
อปิ กิญฺจิ ลภามฺหเส. เราจักได้อะไร ๆ บ้าง

ราชสีห์กล่าวว่า

มม โลหิตภกิขสฺส ท่านอยู่ในระหว่างฟันของข้าผู้มี
นิจฺจํ ลุทฺทานิ กุพฺพโต โลหิตเป็นภักษา ทำกรรมหยาบช้า
ทนฺตนฺตรคโต สนฺโต เป็นนิตย์ยังรอดอยู่ได้ มันก็มาก
ตํ พหุํ, ยํปิ ชีวสิ. อยู่แล้ว.

สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเจรจากันถึงโทษแห่งพระเทวทัตว่า พระเทวทัตได้แต่งนายขมังธนูให้ยิง ได้กลิ้งศิลาให้ทับ และได้ปล่อยช้างซับมันชื่อธนปาลกะให้แทงสมเด็จพระพุทธองค์ เธอเพียรพยายามจะปลงพระชนม์สมเด็จพระทศพลมามิได้ขาด พระองค์เสด็จมาแล้วตรัสว่า เธอเพียรพยายามมาอย่างนี้ แต่ในครั้งนี้เท่านั้นก็หามิได้ ถึงครั้งก่อน ๆ ก็อย่างนี้เหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในกุรุงคมิคชาดกว่า :-

[กุรุงคมิคชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกวาง พระเทวทัตเป็นนายพราน กวางเที่ยวหาผลาผลอยู่ในป่า เมื่อถึงหน้าผลมะลื่น ฝูงเนื้อก็พากันไปกิน นายพรานขึ้นไปขัดห้างบนต้นไม้แอบอยู่ เมื่อฝูงเนื้อมา

๔๔. ธมฺ. ๑/๑๓๕. ชา. ๔/๒๕๘

ไดท่าก็เอาหอกพุ่งลงไป ถูกเนื้อตาย นำเอาเนื้อไปขายเลี้ยงชีพอยู่ วันหนึ่ง กวางเที่ยวหากิน มาถึงต้นมะลื่น แต่กวางเป็นผู้พิจารณาโดยรอบคอบ ไม่เลินเล่อ เหลือบเห็นนายพราน ก็ยืนชะงักอยู่ ไม่เข้าไป นายพรานจึงเก็บผลมะลื่นออกโยนล่อให้เข้ามาใกล้ ๆ เพื่อจะพุ่งหอกลงไปถนัด กวางรู้เท่าแต่ทำเป็นไม่รู้เท่า แสร้งทำเป็นพูดแก่ต้นไม้ว่า เฮ้ย ต้นไม้ ! แต่ก่อนแต่ไร เจ้าเคยให้ผลหล่นลงตรง ๆ แต่ว่าวันนี้มันผิดธรรมดาต้นไม้เสียจริง ๆ เมื่อเจ้ามาเป็นเสียอย่างนี้ ข้าก็จักไปหาอาหารกินที่ต้นไม้อื่นก็ได้ แล้วได้กล่าวคาถาเป็นคำเย้ยว่า :-

[๔๕] ญาตเมตํ กุรุงฺคสฺส	ไม้มะลื่นเอย ! เจ้ากลิ้งมาเพราะ
ยํ ตุวํ เสปณฺณิ เสยฺยสิ	เหตุใด กวางรู้เหตุนั้นแล้ว
อญฺญํ เสปณฺณึ คจฺฉามิ	ผลของเจ้า ไม่ชอบใจข้า ข้าจะไป
น เม เต รุจฺจเต ผลํ.	หาผลมะลื่นต้นอื่น.

ภิกษุทั้งหลายพากันปรารภถึงโทษแห่งพระเทวทัตให้เป็นเหตุแล้ว พูดกันถึงการที่เธอเสื่อมจากรายได้ทั้ง ๒ คือ ทางโลกีย์เสื่อมจากลาภสักการะ ทางโลกุดรเสื่อมจากสามัญญผล โดยนัยที่กล่าวกันอยู่ตามโรงธรรมสภาว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! คบอันจุดไฟรุ่งเรืองทั้ง ๒ ข้าง คือที่สุดข้างนี้และที่สุดข้างโน้น แต่ในท่ามกลางคบนั้นเปื้อนเปรอะด้วยคูถ ใครจะหยิบก็ไม่ได้ ย่อมไม่สามารถจะเอาไปจุดไม้ในราวป่า หรือตามหมู่บ้านได้ฉันใด พระเทวัตบวชในพระศาสนาเป็นนิยยานิกธรรม

๔๕. ธมฺ. ๑/๑๓๕. ชา. ๑/๒๖๒

เครื่องนำสัตว์ออกจากสังสารทุกข์เห็นปานดังนี้แล้ว และเป็นผู้เสื่อมจากประโยชน์ทั้ง ๒ คือเป็นคฤหัสถ์ก็เป็นผู้เสื่อมจากโภคสมบัติ บวชเป็นพระก็ไม่สามารถจะบำเพ็ญสมณะปฏิบัติให้เต็มที่ได้ ก็ฉันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสว่า เทวทัตเสื่อมจากประโยชน์ทั้ง ๒ แต่ในครั้งนี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในครั้งก่อน ๆ ก็เคยมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในอุภโตภัฏฐชาดกว่า :-

[อุภโตภัฏฐชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นรุกขเทวดา พระเทวทัตเป็นพรานเบ็ด ครั้งนั้น พรานเบ็ดเที่ยวลงเบ็ดตามลำน้ำกับลูกน้อยคนหนึ่ง เมื่อทอดเบ็ดลงไป บังเอิญไปติดตอในใต้น้ำ ดึงขึ้นชักหนักมือ นึกว่าติดปลาใหญ่ และคิดว่าถ้าเราได้ปลาใหญ่ไป เพื่อนบ้านจะมาขอ จึงสั่งลูกน้อยไปบอกเมีย ให้เมียเที่ยวพาลทะเลาะให้เกิดวิวาทบาดหมางกันเสีย ส่วนตนผลัดผ้าลงดำน้ำฉุดปลา ตาไปกระแทกถูกตอไม้เข้าก็แตกทำลายไป เอามือกุมตาตัวสั่นขึ้นมา เที่ยวคลำหาผ้านุ่ง ผ้าก็หาย เพราะขโมยลักเอาไป ฝ่ายเมียก็เที่ยวพาลทะเลาะ เกิดร้าวรานกับเพื่อนบ้านหมดเข้าใครไม่ได้ นี่แหละได้ในข้อว่า " **โลภมากลาภหาย** " รุกข-เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ใกล้ฝั่ง แลเห็นเหตุเช่นนั้นทั้งสิ้นแล้ว จึงได้เปล่งอุทานแสดงความสังเวชว่า :-

[๔๖] อกฺขี ภินฺนา, ปโฏ นฏฺโฐ นัยน์ตาก็แตก ผ้านุ่งก็หาย

๔๖. ธมฺ. ๑/๑๓๖. ชา. ๒/๓๗๒

สขีเคเห จ ภณฺฑนํ ในเพื่อนบ้านก็ทะเลาะกัน
อุภโต ปทุฏฺฐกมฺมนฺตา การงานเสียหายทั้งสองด้าน
อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จ. คือทั้งในน้ำ ทั้งบนบก.

พระเทวทัตตั้งตัวเป็นคู่แข่งกับสมเด็จพระบรมศาสดา เพียรพยายามจะปลงพระชนม์ของสมเด็จพระบรมศาสดาเสีย โดยปริยายต่าง ๆ เช่นแต่งนายขมังธนูให้ยิ่ง ปล่อยช้างธนปาลกะให้แทง ขึ้นเขากลิ้งศิลาให้ทับ แม้อย่างนี้ ๆ พระเทวทัตก็ทำได้ มีความอาฆาตผูกโกรธผูกแค้นในสมเด็จพระพุทธองค์เป็นอย่างยิ่ง แต่พระองค์หามีความอาฆาตในพระเทวทัตไม่ ทรงหวังดีแก่พระเทวทัตเสมอ แต่หากเธอไม่หวังดีต่อด้วย พระองค์จึงวางพระหฤทัยเป็นกลาง พึงเห็นอย่างในคำว่า :-

" ใครดีเราก็ดีอารีอารอบ, ถูกระบอบแบบบุราณที่ขานไข
มิตตจิตต่อติดกับมิตตใจ, ใครไม่ไยแล้วไม่อยากให้ยากเย็น "

พระองค์ทรงปรารภพระเทวทัตให้เป็นเหตุ แล้วทรงเล่าเรื่องอันเป็นอดีตหลายเรื่อง ซึ่งเกี่ยวแก่พระเทวทัต ดังได้เล่ามาแล้วข้างต้นต้น แสดงความที่พระเทวทัตตั้งตัวเป็นคู่แข่ง ทำกิจการเลียนจะเอาอย่างพระองค์ แต่ไม่อาจทำได้เหมือน ถึงแก่ความเสียหายทุก ๆ ครั้งไป มาในพุทธุปบาทกาลก็คงอย่างนั้น แต่ในปัจฉิมกาล เธอนอนเจ็บอยู่ ๙ เดือน รู้สึกตัว ใคร่จะไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา บอกสาวกของตนให้ช่วยหามไปเฝ้า พวกเขากลับพูดปัดเสียว่า เมื่อยังดี ๆ อยู่แล้วก็เที่ยวทำกรรมไว้กับพระองค์ พวกข้าพเจ้าจักไม่หาม

ไปเฝ้าเป็นอันขาด เธอก็อ้อนวอนว่า ท่านทั้งหลายอย่าให้ข้าพเจ้า ฉิบหายเสียเลย ข้าพเจ้าได้ผูกอาฆาตไว้ในสมเด็จพระบรมศาสดา ส่วนพระองค์ไม่เคยมีอาฆาตในข้าพเจ้าแม้สักเท่าปลายเส้นผม พระองค์มีพระหฤทัยเสมอในสัตว์ทั้งปวง เพราะเหตุนั้น พระอรรถกถาจารย์จึงประกาศความข้อนั้นว่า :-

[๔๗] วธเก เทวทตฺตมฺหิ	ในขมังธนู ในพระเทวทัต
โจเร องฺคุลิมาลเก	ในโจรองคุลิมาล
ธนปาเล ราหุเล จ	ในช้างธนบาล และในพระราหุล
สพฺพตฺถ สมมานโส.	พระพุทธเจ้าก็มีน้ำพระทัยเสมอกันทั้งหมด.

พระเทวทัต อาศัยปัจจัยลาภ ที่ได้แล้ว ๆ เจริญพ่วงพีขึ้น ชักกำเริบ ไม่รู้จักประมาณตน เธอเป็นคนอกตัญญู ไม่รู้จักพระคุณแห่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระศาสนาอันเป็นนิยยานิกธรรม เครื่องนำสัตว์ออกจากสังสารทุกข์เห็นปานดังนั้น เมื่อมาบวชอยู่ในพระศาสนา จกเนียรกาลล่วงมา ตั้งตนเป็นคนไม่ลงกับสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จะทรงเทศนาโปรดโดยปริยายไร ๆ เธอมิได้เชื่อถือเสียเลย ถึงกับมาอาสาว่า จะเป็นผู้ดูแลพระศาสนา ขอให้พระองค์ทรงพักเสีย ตนจะได้จัดเอาตามชอบใจ เมื่อไม่สมหวัง ก็เป็นโกรธเป็นแค้น ทำผิดหลวมตัวเข้าไปเป็นกอง เมื่อเจ็บไข้ได้ทุกข์

๔๗. ธมฺ. ๑/๑๓๖

มีอาการปางตาย จึงกลับรู้สึกความผิดของตน ใคร่จะมาเฝ้าสมเด็จพระพุทธองค์ อ้อนวอนสาวกของตนให้ช่วยหามมา พวกสาวกปัดเสียเธอพูดอ้อนวอนแล้ว ๆ เล่า ๆ พวกสาวกก็อดรนทนไม่ได้ จึงช่วยกันหามมา ความทราบไปถึงพระองค์จึงตรัสว่า เทวทัตจะไม่ได้เฝ้าเรา ภิกษุทั้งหลายหมั่นมากราบทูลอยู่ว่า เทวทัตมาถึงนั่นแล้ว ถึงนี่แล้ว ใกล้เข้ามาโดยลำดับแล้ว ลัดความว่า จะถึงไหนก็ช่าง ทำอย่างไรเสียก็ไม่ได้เข้าเฝ้าเป็นแน่แท้ ตลอดจนกระทั่งมาถึงขอบสระโบกขรณีใกล้วัดพระเชตวันก็ยังไม่ได้เข้าเฝ้า ถูกธรณีสูบที่นั่นเอง เธอได้เข้าไปสู่แผ่นดินโดยลำดับ ตั้งแต่ข้อเท้า เข่า สะเอว ราวนม ลำคอ เมื่อธรณีสูบลงไปจนกระดูกคางจดถึงพื้นดิน ได้สติพอกล่าวคาถานี้ เป็นการแก้ตัวว่า :-

[๔๘] อิเมหิ อฏฺฐีหิ ตมคฺคปุคฺคลํ	ข้าพระพุทธเจ้า ขอถึงพระพุทธเจ้า
เทวาติเทวํ นรทมฺมสารถึ	พระองค์นั้น ผู้เป็นอัครบุคคล
สมนฺตจกฺขุํ สตปุญฺญลกฺขณํ	เป็นเทพยิ่งกว่าเทพ เป็นสารถีแห่ง
ปาเณหิ พุทฺธํ สรณํ คโตสฺมิ.	นรชนพึงฝึกได้ มีพระสมันตจักษุ
	เป็นผู้มีบุญลักษณะตั้งร้อย ว่าเป็น
	ที่พึ่ง ด้วยกระดูกเหล่านี้ตลอด
	ทั้งชีวิต.

นัยว่าสมเด็จพระบรมศาสดา ทอดพระเนตรเห็นฐานะอย่างนี้แล้ว จึงได้โปรดให้พระเทวทัตบวช คือว่าถ้าพระเทวทัตไม่บวช

๔๘. ธมฺ. ๑/๑๓๘

อยู่เป็นคฤหัสถ์จักทำกรรมชั่วช้ายิ่งกว่าที่เป็นมาแล้วนี้ จักไม่สามารถทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ ก็และครั้นบวชแล้ว ถึงจะทำกรรมชั่วช้าก็พอยังสามารถจะทำปัจจัยแห่งภพต่อไปได้ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงได้ทรงยอมให้พระเทวทัตบวช ในที่สุดแสนกัปแต่ภัทรกัปนี้เธอจักได้ตรัสเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า นามว่าอิฏฐิสสระ แต่ในพุทธุปบาทกาลนี้ เธอถูกธรณีสูบ ไปเสวยผลกรรมอยู่ในอเวจีมหานรก ภิกษุทั้งหลายเจรจากันว่า พระเทวทัตอันพวกสาวกหามไปจนถึงวัดพระเตวันแล้ว ยังไม่ทันได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ถูกธรณีสูบแล้ว สมเด็จพระพุทธองค์เสด็จมาแล้วตรัสว่า ไม่ใช่แต่ครั้งนี้เท่านั้น แม้ครั้งก่อน ๆ เธอก็ได้ผิดในเราแล้วถูกธรณีสูบมาเหมือนกัน เมื่อจะทรงแสดงความข้อนั้น ได้ทรงเล่าเรื่องในสีลวนาคชาดกว่า :-

[สีลวนาคชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยาช้างชื่อสีลวนาค พระเทวทัตเป็นคนประทุษร้ายมิตร เป็นพรานพเนจร รุกขเทพดาเป็นพระสารีบุตร ครั้งหนึ่ง นายพรานพเนจร เที่ยวไปยังราวป่า หาอาหารเลี้ยงชีพ เมื่อเดินไป ๆ เลยหลงทาง ร้องไห้คร่ำครวญอยู่ มีความกลัวต่อมฤตยูเป็นกำลัง พระยาช้างโพธิสัตว์เห็นเหตุดังนี้ ก็มีความกรุณาจะช่วยให้พ้นทุกข์ พูดปลอบให้เขาหายกลัวแล้ว ยอมให้นายพรานขึ้นนั่งบนหลังของตน แล้วพาไปส่งยังหนทางคนเดิน ให้ถึงที่อันเกษมแล้ว เขาหาได้รู้สึกบุญคุณของพระยาช้างไม่ ยังกลับไปขอตัดงามาขาย ได้ถึง ๓ หนโดยลำดับ คือตอนปลาย แล้วก็ตอนกลาง

แล้วก็ตอนโคน เอาเลื่อยอย่างแข็งเข้าเลื่อย พระยาช้างได้รับทุกขเวทนาเพราะเหตุนั้น จนกระทั่งถึงแก่ความตาย.

พื้นแห่งปฐพีอันหนาแน่นตั้งสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ได้ปรากฏเหมือนจะทรงบุคคลใจบาปเห็นปานนั้นไว้ไม่ได้ จึงได้แยกออกรับเขาในกาลเมื่อธรณีสูบบุคคลใจบาปอย่างนี้ ฝ่ายรุกขเทพดาผู้สิงอยู่ในไพรสณฑ์นั้น ก็บันลือให้กึกก้องตลอดป่าว่า บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ถึงว่าจะให้สมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิราช ก็ไม่อาจจะทำบุคคลลอกตัญญูผู้ประทุษร้ายมิตรให้ชื่นชมยินดีได้ เมื่อจะแสดงธรรม จึงได้กล่าวว่าจาแสดงนิสัยคนอกตัญญูไว้ว่า :-

[๔๙] อกตญฺญุสฺส โปสสฺส	หากว่า ชนผู้เป็นอิสระในแผ่น
นิจฺจํ วิวรทนฺสิโน	ดิน จะพึงให้ทรัพย์ในแผ่นดิน
สพฺพญฺเจ ปฐวึ ทชฺชา	ทั้งหมด แก่คนอกตัญญู ผู้คอยสอดส่องหาช่องทำร้าย อยู่เป็นนิตย์
เนว นํ อภิราธเย.	ผู้ให้นั้น ไม่พึงยังบุรุษนั้นให้รู้สึกยินดีด้วยได้.

เมื่อพระเทวทัตผูกอาฆาตในสมเด็จพระบรมศาสดา ครั้นอยู่มาได้ ๙ เดือน ก็ถูกธรณีสูบ มหาชนชาวเมืองสาวัตถี และชาวสกลรัฐวาสิกะทั้งหลาย อีกทั้งเหล่ายักษ์ภูตผีปีศาจ และเหล่าเทพดาบรรดาที่สิงอยู่ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ต่างก็พากันดีใจรื่นเริงหรรษา ยกธงชัย

๔๙. ธมฺ. ๑/๑๓๘ ชา. ๒/๑๒๘

ธงปฏาก เรียงรายกล้วยกล้ายไว้โดยถ่องแถว เป็นแนวเป็นระยะ ตั้งหม้อน้ำไว้ดื่มกินกันตามพอใจ ภิกษุทั้งหลายประชุมสนทนากันถึงเรื่องนั้น พระองค์เสด็จมาแล้วตรัสว่า เทวทัตตายแล้ว มหาชนเป็นต้นชวนกันร่าเริงยินดีแต่ครั้งนี้เท่านั้นก็หาไม่ ถึงในครั้งก่อน ๆ ก็เหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในมหาปิงคลชาดกว่า :-

[มหาปิงคลชาดก]

เมื่อพระเทวทัตเสวยชาติเป็นพระเจ้ามหาปิงคละ ท้าวเธอไม่ทรงดำรงอยู่ในยุติธรรมสม่ำเสมอ ทรงทำบาปกรรมโดยอคติอันเป็นการไม่ชอบธรรม เบียดเบียนราษฎรจนป่นปี้ ด้วยบังคับเรียกส่วยสาอากรเกินสมควรเป็นต้น ประหนึ่งลำอ้อยอันบุคคลใส่เข้าในเครื่องหีบอัดเข้าฉะนั้น ท้าวเธอร้ายกาจหยาบช้าแสนสาหัส ความเมตตาปรานีในผู้อื่นนิดหนึ่งก็ไม่มี ไม่เป็นที่ยินดีรักใคร่ชอบใจ ของบุรุษสตรีชาวบ้านชาวเมืองโดยทั่วไป ปรากฏดังผงเข้าตาชักให้เคืองระคาย หรือดุจเมล็ดกรวดทราย ปนมาในกองข้าว เคี้ยวลำบาก หรือดุจขวากหนามยอกคาส้นเท้า จะย่างก้าวเดินเหินให้อัดใจ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชโอรสของท้าวเธอ ท้าวเธอครองราชสมบัติอยู่สิ้นกาล ก็เสด็จสวรรคตล่วงไป พวกมหาชนพากันรื่นเริงยินดีเป็นอย่างยิ่ง แล้วเชิญพระบรมโพธิสัตว์ อภิเษกไว้ในราชสมบัติให้ครองสืบต่อไป ต่างก็พากันดีใจว่า พวกเราได้ท้าวพระยาตั้งอยู่ในธรรมดีแล้ว พร้อมกันทำพระราชพิธีสมโภช ให้มีมหรสพเป็นการเอิกเกริกโกลาหล สมัยนั้นได้รื่นเริงสนุกสนานโดยทั่วกัน เว้นแต่คนรักษาพระทวารพระราชวังคนเดียว

ยืนร้องไห้อยู่ พระราชาบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นจึงตรัสถามว่า :-

[๕๐] สพฺโพ ชโน หึสิโต ปิงฺคเลน	ชนทั้งปวง ถูกพระเจ้าปิงคละบีบคั้นแล้ว
ตสฺมึ มเต ปจฺจยํ เวทยนฺติ	เมื่อท้าวเธอนั้นสวรรคตแล้ว ย่อมได้รับความอิ่มใจ
ปิโย นุ เต อาสิ อกณฺหเนตฺโต	พระเจ้าปิงคละผู้มีพระเนตรไม่ดำได้เป็นที่รักของท่านหรือหนอ
กสฺมา ตุวํ โรทสิ ทฺวารปาล.	นายประตู ! หรือท่านร้องไห้เพราะเหตุอะไรเล่า ?

ฝ่ายนายประตูได้ฟังพระราชดำรัสถามดังนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าจะได้ร้องไห้เพราะรักท้าวเธอนั้นหามิได้ เมื่อท้าวเธอสวรรคตแล้ว ข้าพระพุทธเจ้ายิ่งสบายเสียอีก เพราะว่าเมื่อท้าวเธอยังทรงพระชนม์อยู่ ท้าวเธอเสด็จขึ้นลงปราสาท ไม่ว่าคราวไหนได้ทรงเคาะศีรษะข้าพระพุทธเจ้าครั้งละ ๘ ทีทุกคราวไป อุปไมยเหมือนถูกตีด้วยค้อนช่างทอง ข้าพระพุทธเจ้านึกไปว่า ท้าวเธอเสด็จไปยังปรโลกแล้ว ก็จะไปเคาะศีรษะนายนิริยบาลบ้าง ท้าวยมราชบ้าง เหมือนอย่างได้ทำแก่ข้าพระพุทธเจ้านี้ ทีนั้น ท้าวยมราชก็จะคิดเห็นว่า พระยาปิงคละเบียดเบียนพวกเราให้ลำบากนัก แล้วจักนำมาปล่อยไว้ที่เมืองนี้อีก เมื่อท้าวเธอเสด็จกลับคืนมา ก็จะมาเคาะศีรษะข้าพระพุทธเจ้าอีก ข้าพระ

๕๐. ธมฺ. ๑/๑๓๙ ชา. ๓/๓๒๐

พุทธเจ้าจึงร้องไห้ ด้วยกลัวภัยอย่างนี้ เพื่อจะประกาศเนื้อความข้อนั้น ให้แจ้งชัด จึงได้กราบทูลพระราชาบรมโพธิสัตว์ว่า :-

[๕๑] น เม ปิโย อาสิ พระเจ้าปิงคละ ผู้มีพระเนตรไม่ดำ

อกณฺหเนตฺโต จะได้เป็นที่รักใคร่ของข้าพระ-พุทธเจ้าก็หามิได้

ภายามิ ปจฺจาคมนาย ตสฺส ข้าพระพุทธเจ้า กลัวท้าวเธอจะเสด็จกลับคืนมาอีกต่างหาก

อิโต คโต หึเสยฺย มจฺจุราชํ ท้าวเธอเสด็จไปจากที่นี่แล้ว จะพึงไปเบียดเบียนพระยามฤตยุราชเจ้า

โส หึสิโต อาเนยฺย นํ ปุน พระยามฤตยุราชนั้น ถูกท้าวเธอ

อิธ. เบียดเบียนเข้าแล้ว ก็จะพึงนำเอาท้าวเธอนั้นมาคืนไว้ ณ ที่นี้อีก.

ลำดับนั้น พระราชาบรมโพธิสัตว์จึงตรัสว่า พระเจ้าปิงคละนั้น พวกเราช่วยกันเผาเสียแล้ว สิ้นฟืนตั้งพันเล่มเกวียน มิหนำซ้ำยังรดด้วยน้ำสิ้นตั้งหลายร้อยหม้อ พื้นดินที่เผาท้าวเธอนั้น เราขีดครั่นไว้รอบมิดชิด อนึ่ง โดยปกติธรรมดา คนที่ตายไปแล้ว จะกลับคืนมาด้วยร่างเก่านั้นอีกไม่ได้เลยเป็นอันชาด ท่านอย่าหวาดเสียวสะดุ้งกลัวเลย

" ทฑฺโฒ วาหนหสฺเสหิ สิตฺโต ฆฏสเตหิ โส
ปริกฺขิตฺตา จ สา ภูมิ มา ภายิ นาคมิสฺสติ "

๕๑. ธมฺ. ๑/๑๓๙ ชา. ๓/๓๒๐

แปลว่า " พระเจ้าปิงคละนั้นถูกเผาด้วยฟืนตั้งพันเล่มเกวียน ถูกราดด้วยน้ำมันตั้งร้อยหม้อ พื้นดิน (ที่เผา) นั้น ถูกเรากั้นไว้แล้ว อย่ากลัวเลย ท้าวเธอจักเสด็จกลับมาอีกไม่ได้. "

๘. เรื่องพระนางสามาวดี

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล ยังมีพระราชาอยู่ ๒ พระองค์ ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัลลกัปปะ ครองแคว้นอัลลกัปปะพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่า พระเจ้าเวฏฐทีปกะ ครองแคว้นเวฏฐทีปกะพระองค์ ๑ ท้าวเธอทั้ง ๒ เป็นสหายกัน ต่างพระองค์ก็ทรงครองราชสมบัติสืบมา โดยกาลภายหลังทรงเห็นว่า สรรพสิ่งในโลก ไม่ชื่อว่าเป็นของแห่งตน คนตายแล้ว แม้แต่ร่างกายก็เอาไปไม่ได้ ต้องพากันละทิ้งไปหมด ทรงเบื่อหน่าย จึงทรงละราชสมบัติชวนกันไปบวชเป็นฤษีทั้ง ๒ พระองค์ ทรงบำเพ็ญอิสิธรรมไปตามนิยม โดยกาลล่วงไป เวฏฐทีปกดาบส ถึงแก่มรณภาพ เกิดเป็นเทพราชผู้ทรงศักดาใหญ่ในเทวโลก ภายหลังแปลงตัวเป็นคนหลงทาง ลงมาเยี่ยมอัลลกัปปดาบส เจรจาปราศรัยถามถึงสุขและทุกข์ของกันและกัน ได้ให้พิณและมนต์ไว้กันช้างรบกวนแก่อัลลกัปปดาบส.

สมัยนั้น ยังมีพระราชาอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าปรันตปะ พร้อมด้วยพระเทวดีผู้ทรงพระครรภ์แก่ เสด็จมาตากอากาศอยู่กลางแจ้ง ทันใดนั้น นกหัสดีลิงค์บินมาโฉบเอาพระเทวีไป โดยนึกว่า

ก้อนเนื้อ ถึงต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่งใกล้อาศรรมของอัลลกัปปดาบส ก็ลงจับที่นั่น พระเทวีทรงส่งเสียงและปรบพระหัตถ์ นกตกใจบินหนีไป ทิ้งพระเทวีไว้ที่ต้นไทรใหญ่นั้น อยู่มาพระโอรสในพระครรภ์ของพระนางก็ประสูติ มิช้ามินานก็เกิดรู้จักกับอัลลกัปปดาบส และตกเป็นภรรยาของดาบสนั้น ด้วยเดชะวิชาแห่งดาบส ส่งพระโอรสที่ประสูตินั้นมาครองนครโกสัมพี แทนพระเจ้าปรันตปะผู้สวรรคตแล้ว พระโอรสนั้นทรงพระนามว่าพระเจ้าอุเทน.

สมัยนั้น เกิดข้าวแพงขึ้นที่แคว้นอัลลกัปปะ ยังมีภรยาสามีผู้ยากจนอีกคู่หนึ่ง ภรรยาชื่อนางกาลี สามีชื่อนางดกตุหลิกะ ออกไปอาศัยอยู่ในนครโกสัมพีในสกุลแห่งนายโคบาล นายโกตุหลิกะตายเกิดเป็นสุนัขอยู่ในสกุลนั้น ส่วนภรรยาเขาตกเป็นบ่าวอยู่ในสกุลนั้น ต่างได้อาศัยพระปัจเจกพุทธเจ้า ทำบุญนิธิไว้ด้วยกัน โดยกาลล่วงไป ๆ ผลบุญส่งนายโกตุหลิกะมาเกิดเป็นลูกเลี้ยงของเศรษฐีในนครโกสัมพี แต่เศรษฐีไม่รักใคร่ คิดฆ่าโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่เป็นการสำเร็จเพราะผลบุญกันไว้ นางกาลเล่า เวียนมา ๆ ก็มาเกิดเป็นลูกสาวเศรษฐีผู้สหายกับเศรษฐีสกุลนั้น ต่อมาเขาทั้ง ๒ ก็พบกันอีก ลูกสาวเศรษฐีเพียงแต่ได้ยินชื่อลูกเลี้ยงเศรษฐีสกุลนั้นเข้าเท่านั้น ก็เสียวซ่านทั่วสรรพางค์กาย ด้วยอำนาจแห่งความรักเป็นอย่างยิ่ง เพราะเขาเคยเป็นคู่สร้างกันมา เพราะเหตุนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสเหตุเกิดแห่งความรักไว้โดยนัยอย่างนี้ว่า :-

[๕๒] ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน	ความรักนั้น เมื่อจะเกิด ย่อม เกิด
ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา	ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือด้วยการ
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ	อยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ ด้วยการ
อุปฺปลํว ยโถทเก.	ประพฤติเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑
	เหมือนบัวเกิดในน้ำฉะนั้น

นายโฆสกะผู้เป็นลูกเลี้ยงท่านเศรษฐีในนครโกสัมพี เป็นผู้อันท่านเศรษฐีไม่โปรดปราน พยามยามหาอุบายฆ่าโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ในที่สุดนายโฆสกะกลับได้ลูกสาวเศรษฐีผู้เป็นสหายของเศรษฐีนครโกสัมพีมาเป็นภรรยาด้วย เมื่อบิดาเลี้ยงจะตาย แม้ไม่อยากให้สมบัติ กลับพลั่งปากพูดว่า ให้ เลยได้รับทรัพย์มรดกอีก ต่อมาพระเจ้าอุเทนทรงตั้งให้เป็นมหาเศรษฐีแทนบิดา คราวนี้ได้เป็นเศรษฐีเกิดมั่งมีใหญ่ มีคนนับหน้าถือตา เป็นพ่อค้าทำการค้าขายติดต่อกับท่านเศรษฐีต่างถิ่น เกิดรู้จักมักคุ้นกับภัททวติยเศรษฐี ในภัททวดีย์นคร.

ภายหลังในภัททวดีย์นคร เกิดโรคอหิวาต์ สิงสาราสัตว์ล้มตายหมดสิ้นไม่เหลือหลอ ที่รอดชีวิตอยู่ได้ ก็ต้องหนีไปอยู่เสียทีอื่น ฝ่ายภัททวติยเศรษฐีพร้อมด้วยภรยา และลูกสาวหนีมานครโกสัมพี เดินทางมาตกระกำลำบาก เป็นผู้ดีตกยากในคราวนี้ ด้วยหมายจะมาพึ่งโฆสกเศรษฐีผู้สหาย ในคราวที่ตนถึงยามวิบัติ แต่ไม่ทันพบกันภัททวติยเศรษฐีกับภรรยาตายเสียก่อน คงยังเหลือแต่ลูกสาว หล่อน

๕๒. ธมฺ. ๒/๒๑

ชื่อว่า สามา ได้อาศัยอาหารในโรงทานของท่านโฆสกเศรษฐีเลี้ยงชีพอยู่ นายมิตตกุฎุมพีผู้จัดการโรงทานเห็น และทราบเรื่องว่าเป็นมาอย่างนั้น ๆ จึงรับมาเลี้ยงไว้เป็นลูก และให้ช่วยจัดการในโรงทานจนเป็นการเรียบร้อย ให้ทำรั้วกั้นโรงทาน จึงได้ขนานนามเติมขึ้นว่า สามาวดี ความทราบไปถึงตัวท่านเศรษฐี เศรษฐีก็รับไปเลี้ยง ตั้งไว้ในฐานเป็นลูกสาว คราวนี้มรบุญใหญ่ เป็นที่ต้องพระหฤทัยของพระเจ้าอุเทน ท้าวเธอจึงทรงขอไป ตั้งให้เป็นอัครมเหษี ภายหลังพระเจ้าอุเทนเสียกลศึกแก่พระเจ้าจัณฑปัชโชต ถูกจับไปเป็นเชลย ท้าวเธอให้ขังไว้หาสำเร็จโทษเสียไม่ อยู่ไปมิช้ามินาย เกิดมีภรรยาลับขึ้น คือรักใคร่ได้เสียกันกับพระราชธิดาของพระเจ้าจัณฑปัชโช พระนามว่า วาสุลทัตตา.

ในกาลเมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่อุบัติขึ้นในโลก พระเจ้าจัณฑปัชโชตได้เกิดเป็นอุปัฏฐากของอิสรชนผู้หนึ่ง กาลนั้นยังมีพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง เที่ยวบิณฑบาต ไม่ได้อาหารบิณฑบาต เพราะชาวพระนครถูกมารดลใจเสีย จึงไม่ได้ใส่บาตร อิสรชนเห็นเข้าจึงจัดแจงถวายอาหารบิณฑบาต ใช้ให้อุปัฏฐากเป็นคนวิ่งไปวิ่งมาในการรับบาตรและส่งบาตรถวายคืน และยกส่วนบุญให้แก่อุปัฏฐากผู้ทำการขวนขวาย นำบาตรไปถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เมื่อเขานำบาตรพร้อมด้วยอาหารบิณฑบาตไปถวาย พระปัจเจกพุทธเจ้าได้อนุโมทนาแก่เขาว่า :-

[๕๓] อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ	ขอสิ่งที่ท่านปรารถนาแล้ว ตั้ง
ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ	ใจไว้แล้ว จงสำเร็จแก่ท่านพลันทีเดียวเถิด
สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา	ขอความดำริทั้งปวง (ของท่าน)
จนฺโท ปณฺณรโส ยถา	จงเต็มเหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ
อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ	ขอสิ่งที่ท่านปรารถนาแล้ว ตั้งใจ
ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ	ไว้แล้ว จงสำเร็จแก่ท่านพลันทีเดียวเถิด
สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา	ขอความดำริทั้งปวง (ของท่าน)
มณิ โชติรโส ยถา.	จงเต็มเหมือนแก้วมณี มีรัศมีอันโพลงฉะนั้น.

ยังมีพราหมณ์สกุลหนึ่ง พราหมณ์ชื่อมาคันทิยะ นางพราหมณีชื่อมาคันทิยา มีธิดาคนหนึ่งชื่อมาคันทิยา หล่อนเป็นคนมีรูปร่างงดงามเปรียบด้วยนางฟ้าก็ว่า มีมหาสกุลทั้งหลายมาสู่ขอเป็นหลายราย พราหมณ์บิดาไม่ยอมยกให้ ด้วยถือว่า ลูกสาวของตนเป็นคนสวย คนเหล่านี้ ๆ ยังไม่ควรจะมาเป็นคู่เคียงเรียงหมอง แม้เสาะหาอยู่ก็ยังไม่พบชายที่ถูกใจได้.

ในปัจจุสสมัยใกล้รุ่งวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา ทอดพระเนตรตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นมาคันทิยพราหมณ์กับนางพราหมณีว่าอาจได้ถึงพระอนาคามิผล จึงเสด็จไปโปรด มาคันทิยพราหมณ์พอเห็นสมเด็จพระพุทธองค์เข้าเท่านั้น ก็พอใจรักใคร่เป็นอย่างยิ่ง พูดพรรณนา

๕๓. ธมฺ. ๒/๓๗

ต่าง ๆ ลงผลที่สุดพูดว่าจะยกลูกสาวให้ เพราะเล็งเห็นว่า อาจจะเลี้ยงดูกันได้ ทั้งมีรูปร่างสะสวยควรเป็นคู่เคียงเรียงหมอนกันได้ แล้วกราบทูลว่า ขอท่านรออยู่ที่นี่ก่อน กว่าข้าพเจ้าจะกลับมา สมเด็จพระพุทธองค์มิได้ตรัสว่ากระไร ทรงดุษณีภาพ ฝ่ายมาคันทิยพราหมณ์รีบกลับไปเรือนไปบอกนางพราหมณีว่า พบชายที่คู่ควรแก่ลูกสาวแล้ว จัดแจ้งให้ลูกสาวแต่งตัว เตรียมมาเฝ้าถวายตัว แล้วพากันเดินทางมา.

ชาวพระนครได้ทรงข่าวก็แปลกใจ เพราะตาพราหมณ์คนนี้หวงลูกสาย แต่คราวนี้เป็นอย่างไร ถึงกับจะยอมยกให้ง่าย ๆ หรือชายคนนั้นจะเป็นคนดีอย่างไร จึงพากันติดตามมาดู มาคันทิยพราหมณ์มาถึงที่ ๆ สั่งให้พระองค์รออยู่นั้นแล้ว ไม่เห็นพระองค์ เที่ยวค้นหาพบรอยพระบาทที่สมเด็จพระพุทธองค์ทรงอธิษฐานไว้ ส่วนพระองค์เสด็จไปเสียจากที่นั้น เมื่อเขาพบรอยพระบาทแล้วเรียกนางพราหมณีให้มาดู บอกว่านี้รอยเท้าของท่านนั้น นางพราหมณีร่ายมนต์สำหรับทายลักษณะ เพราะไตรเทพพร้อมทั้งมนต์ทายลักษณะ นางเป็นคนรู้ชำนาญ เมื่อตรวจดูรอยพระบาทแล้ว กล่าวว่านี่ไม่ใช่ร้อยเท้าของผู้ยังเสพเบญจกามคุณเสียแล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า :-

[๕๔] รตฺตสฺส หิ อุกฺกุฏิกํ	อันที่จริง รอยเท้าของบุคคลผู้ราค-
ปทํ ภเว	จริต ต้องเป็นรอยเท้าที่กระหย่ง
ทุฏฺฐสฺส โหติ สหสานุปีฬิตํ	รอยเท้าของบุคคลผู้โทสจริต ต้องเป็นรอยเท้าที่หนักส้น

๕๔. ธมฺ. ๒/๔๐

มูฬฺหสฺส โหติ อวกฑฺฒิตํ ปทํ รอยเท้าของบุคคลผู้โมหจริต ต้องเป็นรอยเท้าที่หนักปลายเท้า

วิวฏจฺฉทสฺส อิทมีทิสํ ปทํ. แต่รอยเท้าเช่นนี้ ต้องเป็นรอยเท้าของบุคคลผู้มีกิเลสดุจหลังคาอันเปิดแล้ว (จึงจะถูก).

เมื่อนางมาคันทิยาพราหมณี ทายลักษณะรอยพระบาท ของสมเด็จพระพุทธองค์ว่า ไม่ใช่รอยเท้าแห่งบุคคลผู้มีกิเลสอย่างนั้นแล้ว มาคันทิยพราหมณ์ก็โกรธกล่าวว่า มนต์ของเจ้าไม่ควรมีปากมีเสียง เปรียบเหมือนจระเข้ที่ขังอยู่ในตุ่ม หรือเหมือนโจรที่ถูกมัดอยู่กลางเรือน เจ้านิ่งเสียเถิด นางพราหมณีก็เถียงบ้างว่า แกอยากจะพูดอย่างไร ก็พูดเอาตามใจอย่างนั้นสิ แต่นี่ไม่ใช่รอยเท้าของผู้มีกิเลสเครื่องเสพเบญจกามคุณเป็นแน่แท้ มาคันทิยพราหมณ์หาเชื่อคำของนางพราหมณีไม่ หวังอยู่แต่จะเอาสมเด็จพระพุทธองค์มาเป็นลูกเขยเท่านั้น ทอดสายตาให้เหลียวไปแลมา ทั้งข้างโน้นและข้างนี้ พบสมเด็จพระบรมศาสดาเข้าแล้ว ก็สะกิดนางพราหมณีผู้ภรรยาว่า นี่แน่ชายคนนั้น แล้วเดินเข้าไปเฝ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระสมณะ ข้าพเจ้าขอยกธิดาให้แก่ท่าน เพื่อได้เลี้ยงดูกัน พระองค์ก็มิได้ตรัสว่า เราต้องการธิดาของท่าน หรือไม่ต้องการก็ไม่ตรัส ตรัสไปเสียอย่างอื่นว่า พราหมณ์ ! เราจะบอกเหตุแก่ท่านสักอย่างหนึ่ง คือเมื่อครั้งเราตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ถูกลูกสาวพระยามาร ๓ นาง คือ นางตัณหา นางราคา นางอรดี มาประเล้าประโลมด้วยท่าต่าง ๆ แต่งเป็นหญิงเด็กก็มี เป็นหญิงรุ่นสาวก็มี เป็นหญิงสาวใหญ่หน่อยก็มี เป็นหญิงเคยมีลูกก็มี ล้วนแต่อย่างงาม ๆ ให้เลือกเอาตามชอบใจ ต่างก็ยอมเป็น

นางบำเรอทั้งสิ้น แม้คราวนั้น เราก็ยังไม่ใยดีด้วยเลย แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๕๕] ทิสฺวาน ตณฺหํ อรติญฺจ ราคํ เพราะได้เห็นนางตัณหา นางอรดี และนางราคา

นาโหสิ ฉนฺโท อปิ เมถุนสฺมึ ความพอใจในเมถุนไม่มีเลย

กิเมวิทํ มุตฺตกรีสปุณฺณํ อะไรนี่ เต็มไปด้วยมูตรและกรีส

ปาทาปิมํ สมฺผุสิตุํ น อิจฺเฉ. เราไม่อยากจะแตะต้องรูปนี้ แม้ด้วยเท้า.

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสพระคาถานี้จบลงแล้ว มาคันทิยพราหมณ์กับนางพราหมณีได้บรรลุพระอนาคามิผล ส่วนนางสาวมาคันทิยา ผู้เป็นลูกสาวของมาคันทิยพราหมณ์นั้น ได้ฟังพระคาถานั้นแล้ว มีความโกรธเคืองเจ็บแค้นผูกอาฆาตในสมเด็จพระบรมศาสดา คิดว่าพระสมณะนี้ ถ้าไม่ต้องการตัวเรา ก็ควรจะบอกว่าไม่ต้องการ แหม ! นี่มาว่าเราจนส่ำเสีย ควรละหรือ ? ช่างเถิด ! ถ้าเรามีบุญขึ้นเมื่อไรเป็นต้องได้แก้แค้นกัน.

ในกาลภายหลัง หล่อนได้เป็นอัครมเหษีของพระเจ้าอุเทน ได้ยินว่าพระเจ้าอุเทน มีอัครมเหษีถึง ๓ คือพระนางสามาวดี ลูกสาวท่านภัททวติยเศรษฐี ซึ่งเป็นผู้ดีตกยาก ๑ พระนางวาสุลทัตตา พระราชธิดาของพระเจ้าจัณฑปัชโชต ๑ และพระนางมาคันทิยานี้อีก ๑ ในพระนางทั้ง ๓ นี้ พระนางสามาวดี เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา มีความ

๕๕. ธมฺ. ๒/๔๐-๔๑

เคารพนอบนบต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ฝ่ายพระนางมาคันทิยา ได้ผูกอาฆาตไว้ในสมเด็จพระบรมศาสดามานานแล้ว เมื่อตนมีบุญขึ้น ก็คิดจะแก้แค้นโดยประการต่าง ๆ มีจ้างคนให้เที่ยวคอยด่าอยู่ตามถนนหนทางเป็นต้น พระอานนทเถระผู้เป็นปัจฉาสมณะ ได้ยินคำด่าอยู่เนือง ๆ นึกรำคาญ กราบทูลเชิญเสด็จไปเสียเมืองอื่น พระองค์กลับตรัสว่า อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด เมื่ออธิกรณ์นั้นระงับไปในที่นั้นแล้ว จะไปในที่อื่นก็ควร พระองค์มิได้ทรงหวั่นไหวต่อนินทาและสรรเสริญทั้งสิ้น.

พระนางมาคันทิยาเมื่อแก้แค้นต่อพระองค์สมเด็จพระบรมศาสดาไม่เป็นการสำเร็จ หวนมานึกถึงพระนางสามาวดี ผู้นับถือพระพุทธเจ้าหาเรื่องให้ร้ายต่อพระนางสามาวดีด้วยอุบายหลายอย่าง แกล้งเพ็ดทูลพระเจ้าอุเทนว่า พระนางสามาวดีประพฤตินอกพระหฤทัย ดังนี้เป็นต้น แกล้งหาเรื่องมาเพ็ดทูลให้เป็นการเสียหายแก่พระนางสามาวดี พูดเอาจนพระเจ้าอุเทนทรงเห็นตามด้วย ทรงพระพิโรธโกรธกริ้ว จนถึงหยิบเอาพระแสงธนู มายิงพระนางสามาวดี พระนางสามาวดี มิได้หวั่นไหวเพราะมั่นในธรรม และเพราะตนไม่มีความผิด กลับเจริญเมตตาพรหมวิหาร ไม่พยาบาทมาดร้ายต่อใคร ๆ ลูกศรพระแสงธนูมาถูกพระนางสามาวดี แต่หาซึมซาบเข้าไปไม่ หมุนสะท้อนกลับเฉียดมาจะถูกพระเจ้าอุเทนเอง ท้าวเธอกลับได้พระสติระลึกว่า ลูกศรทันไม่มีจิตมันยังรู้จักบุญคุณของนางสามาวดี เราสิเป็นคน ทุด ! ไม่รู้จักบุญคุณได้แล้วทรงทิ้งพระแสงธนูเสีย ทรงนั่งกระหย่งประคองอัญชลีแทบบาทมูลของพระนางสามาวดี ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๕๖] สมฺมุยฺหามิ ปมุยฺหามิ ฉันหลงไหลไป ลุ่ม หลงไป
สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา ทิศทั้งสิ้นของฉัน ย่อมมืดมัว
สามาวติ มํ ตายสฺสุ แม่สามาวดี ! เธอช่วยป้องกันฉันไว้ด้วย
ตฺวญฺจ เม สรณํ ภว. และเธอจงเป็นที่พึ่งของฉันเถิด.

เมื่อพระเจ้าอุเทน เอาพระแสงธนูมายิงพระนางสามาวดี ด้วยทรงพระพิโรธ เหตุพระนางมาคันทิยาผู้เป็นอริกันยุยงไว้ หากให้ท้าวเธอเอออวยไปตาม ด้วยไร้ความพิจารณาโดยแยบคาย ฉวยได้ก็เสด็จมายิงเข้า เดชะบารมีธรรมของพระนางสามาวดีมีอยู่ ลูกศรพระแสงธนูที่ท้าวเธอแผลงออกไป หาได้ทำอันตรายแก่พระนางได้ไม่.

อนึ่ง กล่าวว่า พระนางสามาวดีนี้ ได้สดับธรรมจากสำนักนางขุชชุตตราอุบาสิกาแล้วได้บรรลุโสดาปัตติผล เหตุนั้น พระนางจึงได้มั่นในธรรม แม้ท้าวเธอกริ้วกราดอยู่ ก็หาหวั่นไหวไม่ กลบนั่งแสดงธรรมสอนนางบริวาร ให้เจริญเมตตาในพระเจ้าอุเทน และพระนางมาคันทิยาผู้คิดร้ายเป็นต้น หาได้โกรธแค้นตอบแทนไม่ ดูก็น่าเป็นการอัศจรรย์ แต่นั่นเป็นวิสัยแห่งท่านผู้เป็นพระอริยสาวิกา เมื่อพระนางสามาวดีถูกยิงดังนั้นแล้ว ก็หาได้รับความเจ็บปวดแต่อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ พระเจ้าอุเทนผู้พระภัสดาทรงเห็นประพฤติเหตุเพียงดังนั้นก็รู้สึกพระองค์ เสด็จมาใกล้พระนางสามาวดีแล้ว ทรงนั่งกระหย่งประคองอัญชลี ตรัสแสดงความที่พระองค์เหลวไหลไป ออกพระองค์

๕๖. ธมฺ. ๒/๕๔

โดยประการต่าง ๆ แล้วทรงขอถึงพระนางสามาวดีเป็นที่พึ่ง พระนางได้สดับพระราชดำรัสนั้นแล้ว มิได้กล่าวว่า ดีละ พระเจ้าข้า ! จงทรงถึงหม่อมฉันว่าเป็นที่พึ่งเถิด แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ! หม่อมฉันถึงท่านพระองค์ใดว่าเป็นที่พึ่ง ขอได้ทรงถึงท่านพระองค์นั้นนั่นแล ว่าเป็นที่พึ่งเถิด ดังนี้.

[๕๗] อิทํ วตฺวา สามาวตี พระนางสามาวดีผู้เป็นพระสาวิกา
สมฺมาสมฺพุทฺธสาวิกา แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคำนี้แล้ว (กราบทูลว่า)
มา มํ ตฺวํ สรณํ คจฺฉ ขอพระองค์ อย่าทรงถึงหม่อมฉันว่าเป็นที่พึ่งเลย
ยมหํ สรณํ คตา ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ! หม่อมฉัน
เอส พุทฺโธ มหาราช ถึงท่านพระองค์ใดว่าเป็นที่พึ่ง ท่านพระองค์นั้นเป็นพระพุทธเจ้า
เอส พุทฺโธ อนุตฺตโร พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น หาบุคคลอื่นจะยิ่งไปกว่ามิได้
สรณํ คจฺฉ ตํ พุทฺธํ ขอพระองค์จงทรงถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่าเป็นที่พึ่งเถิด
ตฺวญฺจ เม สรณํ ภว. และขอพระองค์ จงทรงเป็นที่พึ่งของหม่อมฉันเถิด.

พระเจ้าอุเทนเข้าพระทัยผิด ด้วยหลงเชื่อตามคำของพระนาง

๕๗. ธมฺ. ๒/๕๔

มาคันทิยา แล้วกริ้วกราดพระนางสามาวดีผู้หาผิดมิได้ ภายหลังทรงรู้สึกพระองค์ กลับเข้าโอนอ่อนต่อพระนางสามาวดี ทรงประกาศความที่พระองค์หลงไหลงมงายไป ตามคำของพระนางมหาคันทิยายุยง และทรงขอถึงพระนางสามาวดีเป็นที่พึ่ง แต่พระนางสามาวดีหาได้ยินดีจะให้เป็นอย่างนั้นไม่ กลับกล่าวว่า หม่อมฉันถึงท่านพระองค์ใดเป็นที่พึ่ง ขอพระองค์จงทรงถึงท่านพระองค์นั้นเป็นที่พึ่งเถิด แล้วชี้เอาพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขึ้นเป็นสรณะ ออกวาจาว่า ในโลกจะหาใครดียิ่งกว่าท่านพระองค์นี้หามีไม่ เหตุนั้น พระนามจึงได้มีปรากฏโดยต่าง ๆ ว่า **" อคฺคปุคฺคโล "** เป็นยอดบุคคล **" อปฺปฏิปุคฺคโล "** หาบุคคลเปรียบมิได้ **" อนุตฺตโร "** หาบุคคลจะยิ่งไปกว่าไม่มี พระนางสามาวดีกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงถึงพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นแลเป็นที่พึ่งเถิด และขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งของหม่อมฉันด้วย เมื่อพระเจ้าอุเทนได้ทรงสดับอย่างนั้น กลับจะเพิ่มความกลัวมากขึ้น โดยทรงเห็นว่า พระนางไม่มีอาฆาตเสียเลย เท่ากับทำการประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้าย จึงตรัสกะพระนางว่า บัดนี้ฉันกลัวเหลือเกิน แล้วได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๕๘] เอส ภิยฺโย ปมุยฺหามิ ตัวฉันนั้น ลุ่มหลงโดยยิ่ง
สพฺพา มุยฺหนฺติ เม ทิสา ทิศทั้งสิ้น ของฉันย่อมมืดมัว
สามาวติ มํ ตายสฺสุ แม่สามาวดี ! เธอจงช่วยป้องกันฉัน
ตฺวญฺจ เม สรณํ ภว. และเธอจงเป็นที่พึ่งของฉันเถิด.

พระเจ้าอุเทนตรัสพระคาถาอย่างนั้นแล้ว พระนางสามาวดีก็ห้ามท้าวเธอเสีย ท้าวเธอตรัสว่า ถ้ากระนั้นฉันขอถึงเธอด้วย พระพุทธเจ้าด้วย ว่าเป็นที่พึ่ง แล้วได้ทรงบำเพ็ญทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สิ้นกาล ๗ วัน แล้วประทานพรแก่พระนางสามาวดีเป็นบำเหน็จความขอบ พระนางไม่รับพรอย่างอื่น นอกจากจะขอโอกาสให้ได้บุญฟังธรรม ท้าวเธอก็ทรงอนุมัติตาม ขอเชิญเสด็จสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กับภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ มารับอาหารบิณฑบาตที่พระราชวัง และแสดงธรรมด้วยเป็นนิตย์ ในการไปเป็นนิตย์ สมเด็จพระพุทธองค์ทรงมอบให้เป็นภาระของพระอานนทเถระ พระอานนทเถระไปฉลองศรัทธาเป็นนิตยกาล ได้ปัจจัยลาภแต่ที่นั้นเป็นอันมาก ได้ยินว่าเมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอานนทเถระได้เที่ยวไปสู่ชมพูทวีปทั้งสิ้น แจกจ่ายบาตรและจีวรของตนแก่บรรดาภิกษุทุกวัดทุกวา.

พระนางมาคันทิยาหาอุบายทำร้ายพระนางสามาวดีโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่เป็นผลสำเร็จ ภายหลังหาอุบายได้เหมาะคิดเอาไฟคลอก จึงเอาไฟจุดปราสาทของพระนางสามาวดี พระนางสามาวดีอยู่ข้างใน นึกยอมตายได้โอวาทแก่เหล่านางบริวาร บางพวกบรรลุพระสกทาคามิผล บางพวกบรรลุพระอนาคามิผล แล้วถูกไฟคลอกตายหมด.

ภิกษุทั้งหลายทราบความนั้นแล้ว จึงได้กราบทูลถามถึงคติของนางเหล่านั้น พระองค์ตรัสว่า นางเหล่านั้นเป็นโสดาบันก็มี เป็นสกทาคามีก็มีเป็นอนาคามีก็มี ชื่อว่าตายไปไม่ไร้ผลแล้ว ครั้นเมื่อเป็นอย่างนั้น พระองค์ได้ทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า :-

[๕๙] โมหสมฺพนฺธโน โลโก	สัตว์โลก มีโมหะเป็นเครื่องผูก พัน
ภพฺพรูโปว ทิสฺสติ	ปรากฏเหมือนเป็นผู้มีรูปสมควร
อุปธิพนฺธโน พาโล	ชนพาล มีอุปธิกิเลสเป็นเครื่องผูกพัน
ตมสา ปริวาริโต	อันความมืดเข้าห้อมล้อมแล้ว
สสฺสตี วิย ขายติ	ยังปรากฏเหมือนว่ายั่งยืนอยู่
ปสฺสโต นตฺถิ กิญฺจนํ.	แต่ท่านผู้รู้เห็นอยู่หากังวลไม่.

๙. เรื่องพระจูฬปันถกเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ในเมืองราชคฤห์ ยังมีเศรษฐีสกุลหนึ่ง ตัวเศรษฐีชื่อมหาธนเศรษฐี เขามีลูกสาวคนหนึ่ง เป็นที่หวงนัก รักษาไว้อย่างกวดขัน มารดาบิดาให้อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ อาศัยความที่หล่อนเป็นคนใจอ่อน มักโลเลหละหลวม ไม่รักษาความเป็นผู้ดีของตน ลอบรักใคร่ได้เสียกับบ่าวในบ้าน ฉวยได้สมบัติพอเลี้ยงอาตมาแล้วก็พากันหนีไปหาที่อาศัยอยู่ในที่ ๆ ไม่มีใครรู้จัก สมัยอื่นนางมีครรภ์ขึ้น เมื่อครรภ์แก่กลัวจะลำบากมาก ในเวลาคลอด จึงชวนสามีให้กลับมาบ้านเดิม สามีกลัวจะได้รับโทษ ก็ไม่กลับ ได้โอกาสเหมาะนางก็หนีสามีเดินทางมา ฝ่ายสามีติดตามมาทันเข้ากลางทาง เกิดคลอดลูกเข้าที่นั่น เลยให้ชื่อลูกชายนั้นว่า ปันถกะ เพราะเกิดในทางเปลี่ยว ครั้นแล้วสามีก็รั้งเอาตัว

๕๙. ธมฺ. ๒/๕๘

กลับไป ภายหลังมีครรภ์อีก หนีมาอย่างนั้นอีก เกิดคลอดลูกขึ้นกลางทางอีก เลยให้ชื่อว่าปันถกะเหมือนอย่างก่อน เพราะเกิดในทางเปลี่ยวเหมือนกัน ต่างแต่ว่าเปลี่ยนคนที่ชื่อมหาปันถกะ คนน้องชื่อจูฬปันถกะ เมื่อเสร็จเรื่องคลอดลูกแล้ว เหมาะแก่เวลา สามีก็พาตัวกลับไป นางเศรษฐีธิดานั้นได้รับความทุกข์ยาก ไม่สุขสบายเหมือนแต่ก่อน คิดกลับบ้านเดิมอยู่เสมอ แต่สามีไม่ยอมกลับ เพราะกลัวแต่อาชญาเศรษฐี เมื่อลูกชาย ๒ คนนั้นพอเจริญวัยขึ้น ได้ฟังเสียงเด็ก ๆ เพื่อบ้านเรียกคนนั้นว่าปู่ คนนั้นว่าตา แต่ของตนไม่มีจะเรียกกับเขาเลย ก็นึกแปลกจึงไปถามแม่ว่า แต่จ๋า ! ปู่ย่าตายายอะไรของฉันไม่มีหรือ ? แม่ก็ว่ามีอยู่ที่เมืองราชคฤห์นั้นแน่ะ เจ้าเด็กทั้ง ๒ นั้น ก็ตั้งแต่รบเค้าร่ำไป เพื่อจะไปหาญาติอย่างนั้น แต่พ่อของเด็กไม่ยอมไป ถูกรบเร้าหนักเข้าก็พากันไปด้วยเห็นแก่ลูก ครั้นถึงแล้ว ท่านเศรษฐีรับเอาหลาน ๒ คนเลี้ยงไว้ แต่ตัวลูกสาว ท่านเศรษฐีไม่ยอมให้เข้าหน้า สั่งให้จ่ายเงินทองให้แก่เขาพอเลี้ยงอาตมา แล้วก็ตักญาติปล่อยไป ส่วนสามีของนางนั้น หาได้เข้าไปถึงบ้านเศรษฐีไม่ ด้วยอารามกลัวหลบ ๆ หลีก ๆ อยู่ตามชายเฟือยนั่นเอง เลยพอดีกัน แม้นางนั้นก็ถูกตัดญาติ เด็ก ๒ คนนั้นอยู่กับตาจนเติบโต มหาปันถกะได้ไปฟังเทศน์ที่วัดพระเวฬุวัน ติดใจ จึงลาตาว่าจะบวช ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว บรรลุพระอรหันต์แล้ว คิดอนุเคราะห์น้องชาย จึงไปขออนุญาตต่อเศรษฐีเป็นตา ขอจูฬปันถกะมาบวชเป็นสามเณร ครั้นแล้วพระมหาปันถกเถระ สอนคาถานี้ให้ท่องอยู่ว่า :-

[๖๐] **ปทุมํ ยถา โกกนทํ สุคนฺธํ** ดอกปทุม ชื่อโกกนท มีกลิ่น
ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ หอม บานแต่เช้า ไม่ปราศจากกลิ่น พึงมีฉันใด
องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ ท่านจงเห็นพระอังคีรสผู้รุ่งโรจน์
ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิกฺเข. เสมือนพระอาทิตย์สว่างไสวอยู่ในอากาศฉะนั้น.

นายจูฬปันถกะบวชเป็นสามเณรแล้ว กลายเป็นคนโง่เขลาเหลือเกิน พระมหาปันถกเถระผู้พี่ชาย ให้ท่องหนังสือเพียงคาถา ๔ บาท ท่องอยู่ตั้ง ๔ เดือนก็จำไม่ได้ ถามว่า ทำไมเธอจึงโง่ถึงปานนี้ ? ตอบว่า ให้กัสสปพุทธกาล เธอเป็นคนเจ้าปัญญา บวชในกาลนั้น เห็นภิกษุรูปหนึ่ง เป็นคนโง่ เรียนหนังสือไม่รู้จักจำ เธอหัวเราะเยาะ ภิกษุนั้นชาตินี้จึงโง่นัก นี่อย่างบุราณว่า " **ทุกฺขโต ทุกฺขฏฺฐานํ** " หรือมิใช่ ด้วยความที่เธอโง่นัก ถูกพี่ชายเกลียดว่ากล่าวเสียต่าง ๆ นานา แล้วไล่ไม่ให้อยู่วัด เธอก็หาสึกไม่ เพราะมีเยื่อใยในพระศาสนา ดื้ออยู่ไป สมัยนั้นพระมหาปันถกเถระผู้พี่ชายเป็นพระภัตตุทเทสก์ มีหมอชีวกโกมารภัจ มานิมนต์พระประมาณ ๕๐๐ รูป ไปฉันที่เรือน พระเถระเว้นเธอเสีย หาจัดให้ไปไม่ เธอก็นึกเดาว่า นี่พี่ชายเรา คงไม่ใยดีอะไรกะเราแล้ว เราจะอยู่ไปทำไม ตอนนี้เธอเป็นพระแล้ว จึงคิดจะสึกโดยความที่เห็นพี่ชายไม่ใยดีด้วย เธอเตรียมจะออกไปแต่เช้าตรู่ เพื่อ

๖๐. ธมฺ. ๒/๗๗-๗๘

จะสึก สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทราบความที่เธอคิดแล้ว เสด็จล่วงหน้าไปคอยเธออยู่ที่ประตูวัด เธอออกมาเห็นแล้ว กราบทูลเล่าความทั้งสิ้นถวาย พระองค์ก็ทรงปลอบโยนเธอไว้ เพราะทรงเห็นว่าอุปนิสัยมีอยู่แล้ว พามาที่พระคันธกุฎี ทรงสั่งสอนให้มีแก่ใจ ทรงส่งผ้าขาวสะอาดให้ผืนหนึ่ง ให้เธอนั่งลูบคลำบริกรรมไปว่า "**รโชหรณํ รโชหรณํ**" ผ้าเช็ดธุลี ๆ ดังนี้ นั่งคลำไป ๆ ผ้าก็เศร้าหมอง แล้วเธอก็นำมาเทียบกับตน ได้ความว่า "**อนิจฺจา วต สงฺขารา**" สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอดังนี้ ครั้งแล้วพระองค์ทรงเตือนเธอว่า จูฬปันถกะ ! เธออย่าหมายแต่ท่อนผ้านั้นว่า อันธุลีย้อมให้เศร้าหมองแล้ว ยังธุลีคือราคะอีกที่มีอยู่ในภายในของเธอก็ยังมี เธอจงเช็ดชำระมันเสียด้วยเถิด แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

[๖๑] ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ	ราคะเราสมมติเรียกว่ารชะ (ธุลี), รชะ (ธุลี) เราจะได้กล่าวหมายเอาเรณู (ละอองฝุ่น) ก็หามิได้
ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ	คำว่ารชะ (ธุลี) นี้ เป็นชื่อแห่งราคะก็มี
เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส สาสเน.	ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั้นได้ขาดแล้ว คงอยู่ในพระศาสนาของพระตถาคตเจ้าผู้ปราศจากธุลีแล้วได้.

๖๑. ธมฺ. ๒/๘๐

โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ โทสะเราสมมติเรียกว่าธุลี ธุลีเราจะได้กล่าวหมายเอาละอองฝุ่นก็หามิได้

โทสสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ คำว่า ธุลี นี้ เป็นชื่อแห่งโทสะก็มี

เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว ภิกษุเหล่านั้นละธุลีนั้นได้ขาดแล้ว

วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส คงอยู่ในพระศาสนาของพระตถา-

สาสเน. คนเจ้าผู้ปราศจากธุลีแล้วได้.

โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ โมหะเราสมมติเรียกว่าธุลี ธุลีเราจะได้กล่าวหมายเอาละอองฝุ่นก็หามิได้

โมหสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ คำว่า ธุลี นี้ เป็นชื่อแห่งโมหะก็มี

เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺว ภิกฺขโว ภิกษุเหล่านั้นและธุลีนั้นได้ขาดแล้ว

วิหรนฺติ เต วิคตรชสฺส คงอยู่ในพระศาสนาของพระตถา-

สาสเน. คตเจ้าผู้ปราศจากธุลีแล้วได้.

พระจูฬปันถกะ ได้สดับพระคาถาทั้งหลายที่สมเด็จพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าตรัสว่า **" ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ "** ดังนี้เป็นต้นแล้ว เมื่อจบพระคาถา ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาได้แตกฉานในพระไตรปิฎก.

ได้ยินว่า ในอดีตกาล พระจูฬปันถกะนั้น ได้เกิดเป็นพระราชาพระองค์หนึ่ง เมื่อครั้งทรงทำประทักษิณเลียบพระนคร พระเสโทได้

ไหลหลั่งจากพระนลาฏ ท้าวเธอก็ทรงหยิบเอาผ้าที่ขาวสะอาดขึ้นเช็ด ผ้านั้นก็กลายเป็นผ้าเก่าเศร้าหมองไป ท้าวเธอกลับได้อนิจจสัญญาว่า ผ้าขาวสะอาดถึงอย่างนี้ ถูกเช็ดหน้าเข้าคราวเดียว ได้กลายเป็นผ้าเก่าเศร้าหมองนักแล้ว โอ้ ! สังขารทั้งหลายนี้ไม่เที่ยงจริง ด้วยเหตุดังว่ามานี้ คำว่า **" รโชหรณํ "** จึงเกิดเป็นปัจจัยแก่พระจูฬปันถกะ มาจนกระทั่งชาตินี้.

เมื่อได้เวลาหมอชีวกโกมาภัจ ได้น้อมนำน้ำทักษิโณทกเข้ามาถวายสมเด็จพระทศพลเจ้า พระองค์หาทรงรับไม่ ได้ปิดบาตรเสีย ตรัสว่า ชีวก ! พระในวันยังมีมิใช่หรือ ? พระมหาปันถกเถระกราบทูลสอดเข้ามาว่า ไม่มีมิใช่หรือ พระเจ้าข้า ! สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยืนยันว่า มีสิ ชีวก ! หมอชีวกโกมารภัจจึงส่งคนใช้ให้ไปสืบดูว่า ถ้ากระนั้น เจ้าจงไปสืบดูทีหรือว่า มีพระอยู่ในวัดบ้างหรือหาไม่ ! ในขณะนั้นพระจูฬปันถกะรู้ท่า คิดว่า นี่คงเป็นพระพี่ชายของเรากล่าวว่าไม่มีเป็นแน่ จำเราจะต้องบันดาลให้มีพระขึ้นในวัดมาก ๆ แล้วก็ได้บันดาลให้มีพระเต็มวัดอัมพลัน และให้มีอาการต่าง ๆ กัน คือบางพวกกำลังนั่งเย็บจีวร บางพวกกำลังย้อมจีวร บางพวกกำลังท่องหนังสือ ท่านนิรมิตให้มีพระขึ้นตั้งพันรูป ให้มีรูปร่างไม่คล้ายกันเลย คนใช่นั้นเดินไปพบในวัดมีพระมากมาย แล้วกับตะลีตะลานมาบอกหมอชีวกว่า นายเจ้าข้า ! มีพระเต็มวัดทีเดียว.

[๖๒] (เถโรปิ โข ตตฺเถว)	(ในที่นั้นแล แม้พระเถระ)
สหสฺสภิกฺขุตฺตุมตฺตานํ	จูฬปันถกะนิรมิตตนเป็นพระภิกษุ
นิมฺมินิตฺวาน ปนฺถโก	ตั้งพันแล้ว นั่งในอัมพวันวิหาร
นิสีทิ อมฺพวเน รมฺเม	อันน่ารื่นรมย์นั้น
ยาว กาลปฺปเวทนา.	จนกว่าเขาจะมาแจ้งเวลา (ให้ไปฉัน).

พระจูฬปันถกะ รู้ท่าว่ามีคนมาตามหาตัว จึงบันดาลให้มีพระขึ้นตั้งพัน มีรูปร่างละม้ายคล้ายคลึงกัน เขามาเห็นก็เอะใจ ไม่ทราบว่าใครเป็นใคร เพราะมากรูปนัก สมเด็จพระบรมศาสดาทรงบอกอุบายให้เขาไปถามชื่อ รูปไหนขานรับ ให้พารูปนั้นมา ครั้นไปถามหาชื่อเข้าจริง ต่างรูปต่างก็ขานรับด้วยกันทุกรูปว่า เราชื่อจูฬปันถกะ คนที่ไปหาก็เลยเอาตัวไม่ได้ พระองค์จึงทรงบอกอุบายใหม่ว่า รูปไหนขานรับก่อน ให้ตามตัวรูปนั้นมา ทีนี้สำเร็จได้ตัวมา เมื่อพระฉันแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงมอบให้พระจูฬปันถกะเป็นผู้อนุโมทนา พระเถระทำอนุโมทนาในครั้งนั้น ยังพระไตรปิฎกธรรมให้กระฉ่อน ราวกันดรุณไกรสรแผดสีหนาทฉะนั้น ส่วนพระองค์เสด็จกลับ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจไปตามหน้าที่ มีประทานพระโอวาทแก่หมู่ภิกษุเป็นต้น.

ครั้นสายัณหสมัย ภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในโรงธรรมสภา ปรารภพระคุณของสมเด็จพระบรมครูเจ้าว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย !

๖๒. ธมฺ. ๒/๘๑

พระมหาปันถกะหาทราบอัธยาศัยของพระจูฬปันถกะไม่ จึงไม่อาจจะสอนให้จำคาถาแม้แต่บทเดียว ให้เวลาสิ้นไปตั้ง ๔ เดือน ทั้งทึกทักเอาว่าเป็นคนทึบ ก็ขับเสียจากสำนัก ฝ่ายสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์เป็นพระธรรมราชา หาผู้อื่นยิ่งขึ้นไปกว่ามิได้ ในชั่วเวลาฉันอาหารมื้อเดียวเท่านั้น ยังสามารถประทานพระอรหันต์กับปฏิสัมภิทา แก่พระจูฬปันถกะได้ พระไตรปิฎกก็มาปฏิภาณตามญาณปรีชาธารณวิสัยแล **" อโห พุทฺธานํ พลนฺนาม มหนฺตํ "** แปลว่า " น่าอัศจรรย์จริงหนอ ! ขึ้นชื่อว่าพระกำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลายนี่ มีใหญ่โตมากมายจริง " ในกาลนั้น สมเด็จพระสรรเพ็ชญ์พุทธเจ้า ทรงทราบประพฤติเหตุนั้นแล้วก็เสด็จไป ได้ทรงทักทายปราศรัยพอควรแก่เหตุแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ! จูฬปันถกะ เป็นคนทึบ เป็นคนโง่อย่างเขาว่าแต่ในบัดนี้หามิได้ แม้ในครั้งก่อน ๆ ก็ทึบมานักเหมือนกัน แต่ได้เราเป็นที่พึ่ง จึงเอาตัวรอดได้ ในกาลก่อน ๆ เราได้ทำให้เป็นเจ้าของขุมทรัพย์อันเป็นโลกีย์ บัดนี้เราทำให้เป็นเจ้าของขุมทรัพย์อันเป็นโลกุดร แล้วทรงนำอดีตนิทานมาเล่าว่า :-

ในอดีตกาล ยังมีมาณพชาวเมืองพาราณสีผู้หนึ่ง ไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ สำนักท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลา เป็นคนเคารพคารวะ เอาใจใส่ปฏิบัตินวดฟั้นคั้นบาทา ต่อท่านอาจารย์ทุกประการ ท่านอาจารย์รักมาก แต่เธอโง่แสนจะโง่ ท่านอาจารย์สอนอะไร ๆ ก็จำไม่ได้เลย หนักใจท่านอาจารย์เหลือกำลัง ทั้งเป็นศิษย์หัวรักหัวใคร่เสียด้วย ท่านอาจารย์มีความหวังดี แต่ก็

เข็นไม่ขึ้น หนักเข้าเจ้าตัวรู้สึกความโง่ของตัวเอง จึงเลิกไม่เรียน ลาท่านอาจารย์กลับไป ท่านอาจารย์จึงสอนให้เรียนมนต์ว่า **" ฆเฏสิ ฆเฏสิ กึการณา ฆเฏสิ ? อหํปิ ตํ ชานามิ ชานามิ "** ดังนี้ สอนให้ว่าทวนไปทวนมาตั้งหลายร้อยครั้ง จนกว่าจะแม่นยำ แล้วชี้แจงว่า เอาไว้เป็นมนต์เครื่องอาศัยเลี้ยงชีพ ด้วยเดชะแห่งมนต์นั้น เขาเป็นคนมั่งคั่งขึ้นโดยลำดับ ได้ทั้งทรัพย์ทั้งยศ ปรากฏว่าได้เป็นเสนาบดี ถึงความมั่งมีด้วยประการฉะนั้น มาณพในครั้งนั้นคือจูฬ-ปันถกะ ท่านอาจารย์คือสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วได้ทรงนำอดีต-นิทานในจูฬกเศรษฐีชาดกมาเล่าอีกว่า :-

[จูฬกเศรษฐีชาดก]

เมื่อพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นจูฬหมกาเศรษฐี ฝ่ายจูฬ-ปันถกะเกิดเป็นกุลบุตรเข็ญใจ เป็นคนรับใช้ของท่านเศรษฐีนั้น เชื่อถ้อยฟังคำของท่านเศรษฐีทำนาย จึงอาหนูตายตัวหนึ่งไปขายให้คนเลี้ยงแมว ได้ทรัพย์มากากณิกหนึ่ง เอาทำทุนก่อร่างสร้างตัว ค้าขายมาโดยลำดับ ภายหลังมั่งมีมากขึ้น ได้บุตรีท่านจูฬกมหาเศรษฐีเป็นภรรยา ผลที่สุดจนกระทั่งได้เป็นเศรษฐี แทนจูฬกมหาเศรษฐี ที่เป็นไปได้ทั้งนี้ เพราะได้อาศัยคำทำนายของท่านเศรษฐี และทั้งปัญญาพาทีของคนใช้ผู้ประพฤติตาม นำความวัฒนะมายิ่ง ๆ ด้วยประการฉะนี้ เพราะเหตุนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๖๓] **อปฺปเกนปิ เมธาวี**	บุคคลผู้มีปัญญา คาดเห็นเหตุผล
ปาภเฏน วิจกฺขโณ	ประจักษ์ ย่อมตั้งตัวได้ ด้วยต้นทุน
สมุฏฺฐาเปติ อตฺตานํ	แม้น้อย เหมือนคนผู้ก่อไฟนิดเดียว
อณุํ อคฺคึว สนฺธมํ.	ฉะนั้น.

๑๐ เรื่องท้าวสักกะ

มีเรื่องเล่าว่า เจ้าลิจฉวี นามว่ามหาลี อยู่ในนครไพศาลี เธอได้ฟังเทศน์ แสดงเรื่องสักกปัญหสูตร ที่พระตถาคตเจ้าทรงแสดงแล้ว ให้หวนคิดไปว่า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงพรรณนาสมบัติของท้าวสักกะไว้มากมาย ที่ได้ทรงแสดงเช่นนั้น พระองค์ได้ทรงเห็นด้วยพระเนตรของพระองค์เองหรือหาไม่ ทูลถามพระองค์ท่านดูให้รู้แน่ ครั้นคิดดังนี้แล้ว เจ้ามหาลี จึงเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า นั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลถามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระ-องค์ผู้เจริญ ! ท้าวสักกเทวานมินทร อันพระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้วหรือ ? พระองค์ตรัสตอบว่า เราได้เห็นกับตาแล้ว มหาลี เจ้ามหาลีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระองค์จะได้ทอดพระเนตรแต่ท้าวสักกะรูปหุ่นละกระมัง ? เพราะเขาเล่าลือว่า ท้าว

๖๓. ธมฺ. ๒/๘๗. ชา. ๑/๒.

สักกเทวานนินทรตัวจริง อันบุคคลจะเห็นได้ด้วยยากนัก พระพุทธ-เจ้าข้า ! สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสตอบว่า มหาลี ! เรารู้จัก ทั้งตัวท้าวสักกะจริง ๆ ทั้งธรรมอันจะทำบุคคลให้เป็นท้าวสักกะได้ด้วย ท้าวสักกะถึงความเป็นท้าวสักกะได้ เพราะสมาทานธรรมเหล่าใด ธรรมเหล่านั้นเราก็รู้ มหาลี ! ท้าวสักกเทวานมินทร เมื่อครั้งท้าวเธอเกิดเป็นมนุษย์ เพราะได้เกิดเป็นมาณพชื่อมฆะ เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวมัฆวาน "** ก็มี, เพราะได้ทำบุญก่อน เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวปุรินททะ "** ก็มี, เพราะได้ให้ทานโดยคารพ เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวสักกะ "** ก็มี, เพราะได้ให้ที่พักพาอาศัย เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าววาสวะ "** ก็มี, เพราะคิดเห็นข้อความได้ตั้งพันเรื่องโดยครู่เดียว เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวสหัสสักขะ "** หรือ **ท้าวสหัสสเนตร** หรือ **ท้าวสหัสสนัยน์** ก็มี, เพราะเป็นผัวของนางสุชาดาอสุรกัญญา เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวสุชัมบดี "** ก็มี, เพราะครอบครองราชอิสสริยาธิปัตย์แห่งเทพเจ้าชั้นดาวดึงส์ เขาจึงได้เรียกกันว่า **" ท้าวเทวานมินทร "** ก็มี. มหาลี ! ท้าวสักกเทวาน-มินทร ถึงความเป็นท้าวสักกะได้ เพราะสมาทานธรรมเหล่าใด ธรรมเหล่านั้น คือที่เรียกกันว่าวัตตบท มีอยู่ ๗ ประการ ท้าวสักกะได้สมาทานให้บริบูรณ์แล้ว ตั้งแต่ครั้งเมื่อตนเกิดเป็นมนุษย์ วัตตบท ๗ ประการนั้น คือ ๑. เลี้ยงมารดาบิดาเป็นอย่างดี ๒. เคารพยำเกรงต่อเชษฐบุคคลให้สกุล ๓. พูดแต่คำไพเราะเสนาะโสต ๔. ไม่พูดคำส่อเสียดยุยงให้ผู้อื่นได้รับทุกข์ร้อน ๕. ไม่มีใจเป็นคนตระหนี่

ยินดีในอันทำบุญให้ทาน ๖. พูดจาสัตย์จริงไม่ปดโป้ ๗. ไม่เป็นคนมักโกรธ ถ้าความโกรธเกิดขึ้น ก็รีบกำจัดเสียโดยเร็ว วัตตบททั้ง ๗ ประการนี้ ท้าวสักกะได้สมาทานให้บริบูรณ์จนตลอดชีวิต ตั้งแต่ครั้งเมื่อตนเกิดเป็นมนุษย์ จึงถึงความเป็นท้าวสักกะได้ด้วยประการฉะนี้.

เนื้อความในสักกปัญหสูตร ที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาได้เล่าความพอเลา ๆ แต่เท่านี้ แล้วพระองค์ได้ตรัสย่อความลงเป็นนิคมคาถาดังนี้ว่า :-

[๖๔] มาตาเปติภรํ ชนฺตุํ	เทพเจ้าชั้นดาวดึงส์สวรรค์ ได้
กุเล เชฏฺฐาปจายินํ	กล่าวเรียกนรชน ผู้เลี้ยงมารดาบิดา
สณฺหํ สขิลสมฺภาสํ	สัมมาคาระวะแก่ผู้ใหญ่ในสกุล มี
เปสุเณยฺยปฺปหายินํ	วาจาละเอียด ปราศรัยไพเราะ
มจฺเฉรวินเย ยุตฺตํ	เว้นคำส่อเสียด ประกอบตนใน
สจฺจํ โกธาภิภุํ นรํ	อุบาย กำจัดความตระหนี่ มีสัตย์
ตํ เว เทวา ตาวตึสา	มีธรรมครอบงำความโกรธได้นั้น
อาหุ สปฺปุริโส อิติ.	ว่า สัตบุรุษดังนี้.

๖๔. ธมฺ. ๒/๘๗

๑๑. เรื่องพระนิคมนวาสีติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อติสสะ เจริญเติบโตขึ้นจากรกราก สายโลหิตของชาวบ้าน ในบ้านใกล้นิคมแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่สู้ไกลจาก เมืองสาวัตถีนัก มาบรรพชาอุปสมบทอยู่ในสัตถุศาสนา มีนามปรากฏ ว่า พระนิคมวาสีติสสเถระ เป็นผู้มักน้อยสันโดษ ผู้สงัดแล้ว ผู้ปรารภความ เพียร ท่านเที่ยวบิณฑบาตตามแถวหมู่บ้านญาติเท่านั้น ไม่ไปทางอื่น เลย ถึงเมื่อพวกทายกมีอนาถบิณฑิกคฤหบดีเป็นต้นทำมหาทานอยู่ก็ดี เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงทำอสทิสทานอยู่ก็ดี ท่านมิได้มาเลย ภิกษุ ทั้งหลายก็พากันกล่าวหาว่า ท่านเป็นคนคลุกคลีกับหมู่ญาติ ความทราบ ไปถึงสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงรับสั่งให้หาตัวมาสอบถามเอา ความจริง ท่านก็ปฏิเสธข้อหา แก้ตัวว่า หาเป็นอย่างเล่าลือนั้นไม่ ข้าพระองค์ได้อาศัยพวกมนุษย์เหล่านี้ จึงได้อาหารสำหรับกลืนกินพอ เลี้ยงอาตมาแล้ว จึงเลิกการแสวงหาอาหาร ใช่ว่าข้าพระองค์จะได้ คลุกคลีกับหมู่ญาติก็หาไม่ ข้าพระองค์คิดเห็นอย่างนี้ จึงมิได้ไปทาง ไหน พระเจ้าข้า ! พระองค์ได้สดับดังนั้นแล้ว ก็ทรงเห็นดีด้วย ประทานสาธุการว่า สาธุ แล้วตรัสกะท่านว่า ภิกษุ ! ข้อที่เธอมาได้ อาจารย์เช่นดังเรา แล้วได้เป็นผู้มักน้อย ยังไม่เป็นการอัศจรรย์เท่าไร นัก ด้วยว่า ขึ้นชื่อว่าความเป็นผู้มักน้อยนี้ ได้เป็นแบบแผน เป็นประ- เพณีของเราแต่ดั้งเดิมมาแล้ว ได้ทรงนำอดีตนิทานในจุลลสุวราชชาดก มาเล่าต่อไปว่า :-

[จุลลสุวราชชาดก]

ในอดีตกาล ยังมีนกแขกเต้าฝูงหนึ่ง ประมาณหลายพันตัว อาศัยอยู่ในป่าไม้มะเดื่อแห่งหนึ่ง ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา ในหิมวันตประเทศ สมัยนั้น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระยานกแขกเต้า อยู่ในฝูงนกแขกเต้านั้น เมื่อผลไม้ของต้นไม้ที่ตนจับอาศัยอยู่หมดสิ้นแล้ว สิ่งใดที่ยังมีเหลือ จะเป็นหน่อใบหรือเปลือกก็ตามที จิกกินแต่สิ่งนั้น แล้วไปดื่มน้ำในแน่น้ำคงคา เป็นนกมักน้อยสันโดษนัก มิได้ไปเที่ยวหาเหยื่อทางอื่นเลย.

ความมักน้อยสันโดษนี้ เป็นคุณเครื่องทำใจให้สบาย มีอย่างไรใช้อย่างนั้น มีอย่างไรกินอย่างนั้น ไม่ต้องเดือดร้อนใจ มีน้อยใช้ตามน้อย เพราะความทะเยอทะยานหาไม่นั่นเอง จึงเป็นสุข ถึงมีทรัพย์น้อย ก็ปรากฏเหมือนมีทรัพย์มาก เพราะพอใช้พอสอย ไม่ทำความฝืดเคืองในใจ เหตุนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้ตรัสว่า " **สนฺตุฏฺฐี ปรมํ ธนํ** " แปลว่า " ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง, " ความมักน้อยสันโดษนี้ที่บุคคลทำให้จริง ๆ มีคุณมีอานุภาพไม่ใช่เล่น เช่นพระยานกแขกเต้าประพฤติมักน้อยสันโดษจริง ๆ ทนจิกกินตอไม้มะเดื่ออันแห้งเกราะ มิได้ไปแสวงหาเหยื่อทางอื่น ทำมักน้อยสันโดษด้วยน้ำใสใจจริง จริง ๆ ไม่ใช่แกล้งทำ เช่นพระยานกแขกเต้านั้น เป็นเหตุถึงพระอินทร์ต้องร้อนอาสน์ ต้องลงมาลองใจพระยานกแขกเต้าด้วยประการต่าง ๆ ผลที่สุดได้ประทานพรทำต้นมะเดื่อที่เหลือแต่ตอให้กลายเป็นต้นไม้มีผลไม่วาย ให้แก่พระยานกแขกเต้านั้น แต่ก่อนเมื่อจะมาทักทายปราศรัยกัน ได้กล่าวคาถานี้ว่า :-

[๖๕] สนฺติ รุกฺขา หริตปตฺตา	ต้นไม้ทั้งหลาย ที่มีใบเขียวชะ อุ่ม ก็มีอยู่
ทุมาเนกผลา พหู	ต้นไม้ใหญ่ทั้งหลาย ที่มีผลเป็น อเนกก็มีอยู่มาก
กสฺมา นุ สุกฺเข โกลาเป	ทำไมหนอ ใจของนกแขกเต้า
สุวสฺส นิรโต มโน.	จึงยินดีอยู่ได้ในไม้แห้ง ?

๑๒. เรื่องพระจิตตหัตถเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีกุลบุตรผู้หนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถี มีอาชีวะในทางทำนา วันหนึ่งโคหาย เที่ยวตามหาโค พบวัด ๆ หนึ่ง แวะเข้าไปขอข้าวพระกินอิ่มแล้ว นึกติดใจว่า พระไม่ต้องทำการงานทางกายหนัก ๆ ก็มีอาหารกินดี ๆ จึงละเคหสถานมาบวช แต่ก็บวชอยู่ไม่ทน ด้วยอำนาจความรำคาญใจอาศัยราคะดำฤษณา บวช ๆ สึก ๆ ตั้ง ๖ ครั้ง ถึงครั้งที่ ๗ นึกเบื่อหน่ายเป็นกำลัง ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยั่วยวนเหมือนแต่ก่อน คือเขาเดินเข้าไปในห้อง เห็นภรรยานอนหลับไม่มีสติสมประดี ผ้านุ่งก็ลุ่ย น้ำลายไหลออกเลอะเหม็นโฉ่ ขบเขี้ยวเคี้ยวฟันดังกร้วม ๆ กรนดังครืด ๆ ครอก ๆ อิดหนาระอาใจเต็มทน จึงคิดบวชอีก เดินไปวัดพลางบ่นพึมไปว่า " **อนิจฺจํ ทุกฺขํ** " ด้วยอำนาจความเบื่อหน่าย เลยได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล ครั้นบวชเป็น

๖๕. ธมฺ. ๒/๑๑

ภิกษุในครั้งที่ ๗ ก็เป็นผู้ทรงพระอภิธรรมทั้ง ๗ พระคัมภีร์ ได้บอกธรรมแก่ภิกษุเป็นอันมาก แล้วทำวิปัสสนาให้เจริญ ก็ได้บรรลุถึงพระอรหันต์ เป็นองค์พระอรหันต์ ฝ่ายภิกษุผู้สหายทั้งหลาย เห็นบวชคราวนี้อยู่ได้นาน จึงพูดเย้ยว่า เกือบได้เวลาสึกอีกหรือยังล่ะ ? เธอตอบว่า บัดนี้ผมตัดความเกี่ยวข้องเสียได้แล้ว กลับถูกหาว่าพูดอวดอ้างมรรคผล ความทราบไปถึงสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อก่อนบุตรของเราจิตไม่แน่วแน่ จึงได้บวช ๆ สึก ๆ บัดนี้เธอละบุญและบาปได้แล้ว แล้วได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

" อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส สทฺธมฺมํ อวิชานโต
ปริปฺลวปสาทสฺส ปญฺญา น ปริปูรติ
อนวสฺสุตจิตฺตสฺส อนนฺวาหตเจตโส
ปุญฺญปาปหีนสฺส นตฺถิ ชาครโต ภยํ. "

แปลว่า " ปัญญาย่อมไม่บริบูรณ์แก่บุคคลผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ไม่รู้แจ้งพระสัทธรรม ผู้มีความเลื่อมใสอันเลื่อนลอย ภัยย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตอันราคะไม่ชุ่มแล้ว มีจิตอันโทสะไม่กระทบแล้ว มีบุญและบาปอันละได้แล้ว ผู้ตื่นอยู่. "

ภายหลังวันหนึ่ง พวกภิกษุเกิดเจรจากันขึ้นว่า โอ ! ขึ้นชื่อว่ากิเลสเป็นของหนักจริง ทำความยุ่งแท้ ๆ ดูเถอะต้องบวช ๆ สึก ๆ ตั้ง ๖-๗ ครั้ง ก็ไม่ใช่อะไร เพราะกิเลสนี่แหละ ทำให้ปั่นปี้ไปได้ต่าง ๆ ถึงสมเด็จพระบรมศาสดา ก็ได้ตรัสรับรองความที่ภิกษุทั้งหลายพูดแล้วว่า จริงอย่างพวกเธอพูด ถ้ากิเลสนี่เป็นตัวตน บุคคลจะเก็บเอาไปขัง

ไว้ในที่ไหน ๆ ได้ **" จกฺกวาฬํ อติสมฺพาธํ "** จักรวาลก็จะคับแคบเกินไป **" พฺรหฺมโลโก อตินีจโก "** พรหมโลกก็จะต่ำเตี้ยเกินไป บุรุษอาชาไนยผู้สมบูรณ์ด้วยปัญญา ถูกกิเลสเข้าครอบงำก็ยังเต็มแย่ ถ้าสามัญชนแล้วเป็นไม่ต้องกล่าวถึง แล้วทรงนำอดีตนิทานในกุททาลชาดกมาเล่าสาธกความข้อนี้ต่อไปว่า :-

[กุททาลชาดก]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสด็จเถลิงถวัลยราชย์ ณ กรุงพาราณสี ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกุททาลกบัณฑิต เมื่อเจริญวัยแล้ว ออกไปบวชเป็นฤษี อาศัยความเสียดายตายอยากห่วงใย ในข้าวฟ่างและลูกเดือยประมาณครึ่งทะนาน กับจอบเหี้ยนเล่มหนึ่ง ตัดความโลภไม่ได้ จึงต้องบวช ๆ สึก ๆ โดยท่วงทีนั้นถึง ๖-๗ ครั้งเหมือนกัน ครั้งที่ ๗ ใจป้ำขึ้นมา ตัดใจเหวี่ยงจอบกับพืชเหล่านั้นทิ้งน้ำเสีย ครั้นแล้วโล่งใจ เปล่งอุทานว่า **" ชิตํ เม ชิตํ เม ชิตํ เม "** เราชนะแล้ว ๆ ๆ สมัยนั้น พระเจ้าพาราณสี ได้เสด็จโดยพยุหโยธาทัพออกไปปราบปัจจันตชนบท ให้สงบราบคาบ มีชัยชนะมาแล้ว ได้ทรงสดับคำนั้น ก็สะดุดพระทัยว่า ใครหนอมากล่าววาจาน่าระคายโสต จึงรับสั่งให้หาตัวมา พระโพธิสัตว์ก็ว่า พูดจากันโดยประการต่าง ๆ แล้วพระโพธิสัตว์ได้กราบทูลท้าวเธอว่า พระองค์ทรงชนแต่โจรภายนอก ส่วนโจรคือกิเลสภายในพระองค์หาได้ทรงชนะไม่ ยังไม่เป็นการชนะที่ดีแท้ ส่วนข้าพระองค์ได้ข่มขี่โจรคือความโลภภายในจิตของข้าพระองค์ได้ ได้ชื่อว่าชนะแล้วซึ่งกิเลสทั้งหลาย การ

ชนะของข้าพระองค์เป็นการชนะที่ดีแท้ เพราะไม่กลับแพ้อีก เมื่อจะแสดงธรรมแก่พระบรมกษัตริย์ ผู้เป็นใหญ่ในกรุงพาราณสี จึงได้กล่าวคาถานี้ว่า :-

[๖๖] น ตํ ชิตํ สาธุ ชิตํ ชนะสิ่งที่ชนะแล้ว กลับแพ้ได้
ยํ ชิตํ อวชียติ เป็นการชนะที่ไม่ดี
ตํ โข ชิตํ สาธุ ชิตํ ชนะสิ่งที่ชนะแล้ว ไม่กลับแพ้
ยํ ชิตํ นาวชียติ. ได้นั่นแล เป็นการชนะที่ดี.

๑๓. เรื่องอารัทธวิปัสสกภิกษุ

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงสาวัตถี ยังมีภิกษุพวกหนึ่งประมาณ ๕๐๐ รูป เรียนพระกัมมัฏฐานเพียงไรแต่พระอรหันต์ ในสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดาแล้ว คิดว่า พวกเราจักทำสมณธรรม จึงออกเดินทางไปไกลราว ๑๐๐ โยชน์ ก็ลุถึงบ้านหมู่ใหญ่ตำบลหนึ่ง ลำดับนั้น พวกมนุษย์ในหมู่บ้าน นิมนต์พวกเธอให้นั่งบนอาสนะอันเขาตกแต่งไว้แล้ว เลี้ยงดูให้อิ่มหนำสำราญ ด้วยขัชชโภชนาหารอันวิจิตบรรจงต่าง ๆ แล้วเรียกถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนกัน เจ้าข้า ! เมื่อภิกษุเหล่านั้นบอกว่า ไปสู่ที่ตามผาสุก จึงพากันพูดอาราธนาไว้ว่า พระผู้เป็นเจ้า เจ้าข้า ! ขอท่านทั้งหลายจงอยู่ในที่นี้สิ้นไตรมาสเถิด ถึงพวกข้าพเจ้าก็จักตั้งอยู่ในสรณะ รักษาศีลอยู่

๖๖. ธมฺ. ๒/๑๓๙.

ในสำนักของพวกพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเห็นพวกเธอรับแล้ว จึงพูดบอกว่า ในที่ไม่ไกลแต่ที่นี้นัก มีไพรสณฑ์แห่งหนึ่งใหญ่โตกว้างขวางดี นิมนต์พระผู้เป็นเจ้าไปพักอยู่ที่นั้นเถิด แล้วจัดแจงส่งพวกเธอไป ภิกษุทั้งหลายอาศัยอาหารบิณฑบาตของชาวบ้านหมู่นั้น แล้วเข้าไปเจริญสมณะธรรมอยู่ในไพรสณฑ์ตามคำชี้แจง แต่ไพรสณฑ์นั้นเป็นที่อาศัยของรุกขเทพดา เมื่อเทพดาเหล่านั้นเห็นภิกษุเป็นผู้มีศีลอยู่ภายใต้ จึงพากันลงเสียจากต้นไม้มาอาศัยบนภูมิภาค โดยเก็งว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย คงจะอยู่เพียงวันสองวันเท่านั้น ครั้นเห็นอาการว่าจะอยู่สิ้นไตรมาส จึงชวนกันแสดงอาการหลอดหลอนต่าง ๆ แสดงให้เห็นผีหัวขาดบ้าง ส่งเสียงผีให้วังเวงใจบ้าง เพื่อให้พวกเธอกลัวแล้วจะได้ไปเสียจากที่นั้น.

ในเรื่องภัยเช่นนี้ ท่านสอนให้เอาใจดีเข้าต่อ เพราะเมื่อมีมิตรจิตแล้วก็เป็นเหตุให้มีมิตรใจ ใครเล่าจะเฝ้าราวีอยู่ได้ข้างเดียว การตบมือข้างเดียวจะดังที่ไหน ก็จะต้องแพ้ภัยของตัวไปเอง คือว่าจะต้องเลิกรามากะทาสีไปเอง การเอาใจดีเข้าต่อนั้น คือท่านสอนให้เจริญเมตตา เพราะเมตตาภาวนาที่บุคคลเสพจนคุ้น เจริญกระทำให้มากแล้ว มีอานิสงส์ถึง ๑๑ ประการ คือ ๑. **" สุขํ สุปติ "** นอนหลับเป็นสุข ๒. **" สุขํ ปฏิพุชฺฌติ "** ตื่นอยู่เป็นสุข ๓. **" น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ "** ไม่ฝันเห็นมิตร้าย ๔. **" มนุสฺสานํ ปิโย โหติ "** เป็นที่รักของคนทั่วไป ๕. **" อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ "** เป็นที่รักของผีสางเทวดาทั่วไป ๖. **" เทวตา รกฺขนฺติ "** เทพดาทั้งหลายย่อมช่วยพิทักษ์รักษา ๗. **" นาสฺส**

อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ " สรรพอันตรายจะเป็นไฟก็ดี สิ่งที่พิษมีสงศัสตราวุธอย่างใด ๆ ก็ดี มิได้มีมากล้ำกราย ๘. " **ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ** " จิตก็จะตั้งมั่นเป็นสมาธิได้รวดเร็ว ๙. " **มุขวณฺโณ วิปฺปสีทติ** " ผิวพรรณหน้าตาก็จะหมดจดผ่องใส ๑๐. " **อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ** " จะไม่ต้องหลงไหลทำกาลกิริยาตาย ๑๑. " **อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกูปโค โหต** " เมื่อยังไม่ได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จะได้ไปเกิดในพรหมโลก เมื่อบุคคลเจริญเมตตาแล้ว ย่อมจะได้รับอานิสงส์ดังบรรยายมา.

ภิกษุเหล่านั้นที่ถูกเหล่าปิศาจรบกวนเช่นนั้น เห็นทีจะขาดการเจริญเมตตา เอาแต่มัวเจริญสมณธรรมของตน เมื่อไม่ได้เสนาสนะอันสบาย จึงพากันกลับไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลเล่าความเป็นไปให้ทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้ไปอยู่ในที่นั้นอีก และทรงสั่งสอนให้เจริญเมตตา ให้สังวัธยายกรณียเมตตสูตรทั้งสิ้น เพื่อกันผีสาง ดังนี้ว่า :-

[๖๗] **กรณียมตฺถกุสเลน**	กุลบุตรผู้ฉลาดในประโยชน์ ควร
ยนฺตํ สนฺตํ ปทํ อภิเสมจฺจ	ทำกิจที่พระอริยเจ้าได้บรรลุสันตบท (คือพระนิพพาน) ทำแล้ว
สกฺโก อุชู จ สุหุชู จ	จะพึงเป็นผู้อาจหาญ เป็นผู้ตรง เป็นผู้ตรงดี
สุวโจ จสฺส มุทุ อนติมานี	เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อ่อนโยน ไม่มี

๖๗. ธมฺ. ๒/๑๔๒

	อติมานะ
สนฺตุสฺสโก จ สุภโร จ	เป็นผู้สันโดษ เป็นผู้เลี้ยงง่าย
อปฺปกิจฺโจ จ สลฺลหุกวุตฺติ	เป็นผู้มีกิจธุระน้อย ประพฤติเบา
สนฺตินฺทฺริโย จ นิปโก จ	มีอินทรีย์อันระงับแล้ว มีปัญญา รักษาตน
อปฺปคพฺโภ กุเลสุ อนนุคิทฺโธ	เป็นผู้ไม่คะนอง ไม่พัวพันในสกุล ทั้งหลาย
น จ ขุทฺทํ สมาจเร กิญฺจิ	วิญญูชนพึงติเตียนชนเหล่าอื่น ได้
เยน วิญฺญู ปเร อุปวเทยฺยุํ	ด้วยกรรมชั่วอันใด ไม่พึงประพฤติ กรรมอันนั้น สักน้อยหนึ่ง (พึงแผ่ ไม่ตรีจิตว่า)
สุขิโน วา เขมิโน โหนฺตุ	ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้มีสุข มี
สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา	ความเกษม มีตนถึงความสุขเถิด
เย เกจิ ปาณภูตตฺถิ	สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่
ตสา วา ถาวรา วา อนวเสสา	เป็นสัตว์เลื้อยคลาน หรือเป็นสัตว์ ติดที่ ไม่เหลือ
ทีฆา วาเย มหนฺตา วา	เหล่าใดเป็นสัตว์ยาว หรือโตใหญ่
มชฺฌิมา รสฺสกา อณุกถูลา	หรือปานกลาง หรือสั้น หรือผอมพี
ทิฏฺฐา วาเย จ อทิฏฺฐา	เหล่าใด ที่เราได้เห็นแล้ว หรือ ที่เราไม่เห็น

เย จ ทูเร วสนฺติ อวิทูเร	เหล่าใดอยู่ในที่ไกล หรือในที่ ใกล้
ภูตา วา สมฺภเวสี วา	ที่เกิดแล้ว หรือยังแสวงหาภพก็ดี
สพฺเพ สตฺตา ภวนฺตุ สุขิตตฺตา	ขอสัตว์ทั้งปวง จงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิด
น ปโร ปรํ นิกุพฺเพถ	สัตว์อื่นอย่าพึงข่มเหงสัตว์อื่น
นาติมญฺเญถ กตฺถจิ นํ กิญฺจิ	อย่าพึงดูหมิ่นอะไร ๆ ในที่ไร ๆ เลย
พฺยาโรสนา ปฏิฆสญฺญา	ไม่ควรปรารถนาทุกข์ ให้แก่กัน
นาญฺญมญฺญสฺส ทุกฺขมิจฺเฉยฺย	และกัน เพราะความเคียดแค้นและเพราะความขัดเคือง
มาตา ยถา นิยํ ปุตฺตํ	มารดาถนอมบุตรผู้เกิดในตน ผู้
อายุสา เอกปุตฺตมนุรกฺเข	เป็นลูกคนเดียวด้วยอายุ (ชีวิต) ฉันใด
เอวมฺปิ สพฺพภูเตสุ	พึงเจริญเมตตามีใจใจ ไม่มีประ-
มานสมฺภาวเย อปริมาณํ	มาณ ในสัตว์ทั้งปวงแม้ฉันนั้น
เมตฺตญฺจ สพฺพโลกสฺมึ	บุคคลพึงเจริญเมตตามีในใจ ไม่มี
มานสมฺภาวเย อปริมาณํ	ประมาณ ไปในโลกทั้งปวง
อุทฺธํ อโธ จ ติริยญฺจ	ทั้งเบื้องตน ทั้งเบื้องต่ำ ทั้งเบื้องขวาง
อสมฺพาธํ อเวรํ อสปตฺตํ	ไม่ให้คับแคบ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู

ติฏฺฐญฺจรํ นิสินฺโน วา	ผู้เจริญเมตตานั้น ยืนเดินนั่ง
สยาโน วา ยาว ตสฺส วิคตมิทฺโธ	หรือนอนปราศจากความง่วงเพียงไร
เอตํ สตึ อธิฏฺเฐยฺย	ก็พึงตั้งสตินั้นไว้
พฺรหฺมเมตํ วิหารํ อิธมาหุ	บัณฑิตกล่าวอิริยาบถนี้ว่า เป็นที่อยู่อย่างประเสริฐในพระศาสนานี้
ทิฏฺฐิญฺจ อนุปคมฺม สีลวา	เขาไม่เข้าถึงทิฏฐิ เป็นผู้มีศีล
ทสฺสเนน สมฺปนฺโน	ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ
กาเมสุ วิเสยฺย เคธํ	นำความกำหนัดในกามทั้งหลายออกแล้ว
น หิ ชาตุคพฺภเสยฺยํ ปุนเรติ.	ย่อมไม่ถึงความเกิดในครรภ์อีกต่อไปโดยแท้.

๑๔. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑภะ

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีพระกุมาร ๓ องค์เป็นสหายกัน คือ ๑. ปเสนทิกุมาร ในกรุงสาวัตถี ๒. มหาลิกุมาร ในกรุงไพศาลี ๓. พันธุลกุมาร ในกรุงกุสินารา ต่างไปศึกษาศิลปวิทยาอยู่ในสำนักอาจารย์เดียวกัน คือ ในสำนักท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ณ เมื่อตักกสิลา เมื่อศึกษาสำเร็จแล้ว ต่างก็กลับเมือง ปเสนทิกุมารได้ครองราชสมบัติแทนพระบิดา มหาลิกุมารแสดงศิลปวิทยาแก่พระประยูรญาติทั้งหลาย ด้วยความอุตสาหะ

ใหญ่จนเนตรแตก กลายเป็นคนตาบอดไป แต่ภายหลังได้เป็นอาจารย์สอนศิลปวิทยาแก่หมู่ลิจฉวีราชกุมาร ประมาณ ๕๐๐ อยู่ในกรุงไพศาลี พันธุลกุมาร มีกำลังมาก กระโดดได้สูงถึง ๘๐ ศอก อาจเอาดาบตัดไม้ไผ่ ๖๐ มัด ประมาณมัดละ ๖๐ ลำได้ โดยการกระโดดฟันคราวเดียว แต่เสียกลมัลลราชกุมาร คือ ในลำไม้ไผ่ มีซี่เหล็กสอดอยู่ข้างในด้วย ไม่มีใครบอก เวลากระโดดฟันจึงดังกริ๊กใหญ่ ความตั้งใจว่าถ้ารู้ว่ามีเหล็กอยู่ข้างใน จะประคองฟันไม่ให้มีเสียงดังกริ๊กเลย เมื่อกระทบเหตุเช่นนี้เกิดขัดใจกันขึ้น จึงไปอยู่เสียกับเพื่อน คือพระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้นไปถึง พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดี.

วันหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศล ทอดพระเนตรเห็นภิกษุเดินกันเป็นหมู่ ๆ ตั้งหลายพันรูป ตามเรื่องว่าไปรับทาน แลองศรัทธาที่บ้านท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีบ้าง จูฬอนาถบิณฑิกะบ้าง นางวิสาขาบ้าง นางสุปวาสาบ้าง ท้าวเธอได้ทรงทราบเหตุการณ์ดังนี้แล้ว จึงมีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระกุศลเช่นนั้นบ้าง แล้วจึงเสด็จไปกราบทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา ทรงถวายทานสิ้นสัปดาหะ แล้วทูลเชิญเสด็จไปรับทุกวัน ๆ สมเด็จพระบรมศาสดาไม่ทรงรับ มอบให้เป็นหน้าที่ของพระอานนทเถระกับภิกษุสงฆ์ประมาณ ๕๐๐ รูป ไปรับทุก ๆ วัน ต่อมาไม่กี่วัน ท้าวเธอทรงชักช้าไปเสีย ภิกษุทั้งหลายก็กระดาก ต่างรูปต่างก็เลิกไม่ไป เหลือแต่พระอานนทเถระองค์เดียวที่ยังคงไปฉลองศรัทธาอยู่ ท้าวเธอทรงทราบว่าเป็นเช่นนั้น ก็ทรงพระพิโรธโกรธกริ้วเป็นกำลัง ตัดพ้อต่อว่าว่าจะไม่มาก็ไม่บอก ทำให้เตรียมข้าวของไว้ค้าง จึงเสด็จ

ไปทูลฟ้องสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์หาตรัสว่าเป็นโทษของภิกษุทั้งหลายไม่ กลับตรัสว่า ข้อนั้นจะเป็นด้วยสาวกทั้งหลายของอาตมภาพมิได้มีความคุ้นเคยกับมหาบพิตร เมื่อจะทรงประกาศเหตุที่ควรเข้าไปหรือไม่ควรเข้าไปสู่สกุลทั้งหลาย พระองค์จึงได้ตรัสพระสูตรอันนี้ มีความเลา ๆ ว่า **" นวหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ กุลํ "** เป็นอาทิ แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ! สกุลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้ ถ้าภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ก็อย่าเข้าไปเลย ถ้าเคยเข้าไปแล้ว ก็อย่าเข้าไปนั่งใกล้ ๆ องค์ ๘ ประการนั้น คือ ๑. ที่เขาไม่พอใจจะลุกขึ้นต้อนรับ ๒. ที่เขาไม่พอใจจะกราบไหว้ ๓. ที่เขาไม่พอใจจะให้นั่งอาสนะ ๔. ที่ข้าวของของเขามี แต่เขาปกปิดซ่อนไว้ไม่อยากจะให้ ๕. ที่ข้าวของของเขามีมากแต่เขาตัดใจให้แต่นิดหน่อย ๖. ที่ข้าวของของเขามีอย่างประณีตบรรจงแต่เขาตัดใจเลือกให้แต่อย่างเลว ๆ ๗. ที่เขาให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยเคารพ ๘. ที่เขาไม่มานั่งใกล้ ๆ คอยฟังธรรม ๙. ที่เรากำลังแสดงธรรม เขาแสดงอาการไม่ยินดี สกุลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ถ้าภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ก็อย่าเข้าไปเลย ถ้าเคยเข้าไปแล้ว ก็อย่าเข้าไปนั่งใกล้ ๆ. "

ส่วนสกุลที่ภิกษุควรเข้าไป และควรนั่งใกล้ ๆ พึงทราบโดยปฏิปักขนัยนั้นเถิด แล้วพระองค์ตรัสอีกว่า มหาบพิตร ! สาวกทั้งหลายของอาตมภาพ ชะรอยจะไม่ได้รับวิสสาสะจกสำนักของมหาบพิตรเป็นแน่ จึงได้พากันไปเสีย ถ้าได้รับวิสสาสะ คงไม่ไป ด้วยว่าโบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ในสกุลที่ไม่รู้จักมักคุ้นกัน ถึงเขาจะบำรุงบำเรอโดยเคารพ

ก็ชักให้เกรงใจ ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องพยายามไปฝากผีฝากไข้อาศัยอยู่ ในสกุลที่รู้จักมักคุ้นกันให้จงได้ แล้วได้ทรงนำอดีตนิทานในเกสวชาดกมาสาธกความข้อนี้ว่า :-

[เกสวชาดก]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชาพระองค์หนึ่ง พระนามว่าเกสวะ พระองค์ทรงละราชสมบัติออกผนวชเป็นฤษี มีพวกข้าราชบริพารบวชตามเสด็จประมาณ ๕๐๐ นาย พระอานนทเถระเสวยชาติเป็นนายภูษามาลาของท้าวเธอ ออกบวชตามเสด็จเหมือนกัน นามว่ากัปปกะอันเตวาสิก อยู่ที่หิมวันตประเทศด้วยกัน เมื่อถึงฤดูฝนชวนกันไปในกรุงพาราณสี เพื่อหาอาหารมีรสเค็ม ๆ หวาน ๆ สมัยนั้น พระมหาโมคคัลลานเถระ เสวยชาติเป็นพระเจ้าพาราณสี ท้าวเธอพอทอดพระเนตรเห็นหมู่ฤษี ก็ทรงเลื่อมใส จึงเชิญให้อยู่ในราชสำนักก่อน มิช้ามินาน เพราะเข้าบ้านเข้าเมือง เห็นนั่นเห็นนี่ พวกฤษีบริวารต่างก็กระสันเหลือจะอดกลั้น จึงลาอาจารย์เข้าป่าไป ไปทำจิตทำใจต่อไปใหม่ เหลือแต่ราชฤษีกับฤษีคนสนิทชื่อกัปปกะเท่านั้น ในไม่นานนัก ฤษีคนสนิทกระสันเหลือทน ลาอาจารย์ไปทำจิตทำใจ แต่ไปไม่ไกลนัก เพราะคอยฟังข่าวอาจารย์ ในอปรภาคภายหลัง ท่านฤษีอาจารย์นอนคิดถึงแต่พวกอันเตวาสิกที่ลาไป ๆ จึงเกิดโรคขึ้นในท้อง อึดอัดอักอ่วน พระเจ้าพาราณสีทรงจัดหมอให้มารักษา โรคก็ไม่ระงับ ผลที่สุดต้องส่งไปใน

สำนักพวกอันเตวาสิก พอส่งไปถึงแล้ว ท่านฤษีเห็นหน้าคนนั้นคนนี้ ไม่กี่วันโรคก็หายเอง นี่แหละถึงว่า "คนที่คุ้นเคยรักใคร่ เป็นตัวยาวิเศษ" ไม่ต้องกินยาโรคก็หายได้ ดังในเรื่องนี้ โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ท่านฤษีก็อ้วนพี มีสีสดใส ได้ยินว่า เปล่งปลั่งราวกะทองคำ ครั้งนั้น พระสารีบุตรเถระเสวยชาติเป็นอมาตย์ของพระเจ้าพาราณสี เธอเป็นผู้นำท่านฤษีไปส่ง พร้อมด้วยอมาตย์อีก ๓ นาย เล็งเห็นเหตุการณ์ว่าเป็นอย่างนั้น ๆ จึงได้กล่าวถามท่านฤษี มีความดังนี้ :-

(นารทอมาตย์ถาม)

[๖๘] **มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวาน**	ข้าแต่พระเกสีดาบสผู้มีโชค ! ทำไม
สพฺพกามสมิทฺธนํ	หนอ ท่านจึงได้ยอมละความเป็น
กถนฺนุ ภควา เกสิ	จอมแห่งมนุษย์ อันจะบันดาลสมบัติ
กปฺปสฺส รมสิ อสฺสเม.	ที่ต้องประสงค์ทั้งปวงให้สำเร็จได้
	เสีย แล้วมายินดีอยู่ในอาศรมแห่ง
	กัปปกะอันเตวาสิกเล่า ?

(เกสวดาบสตอบ)

สาทูนิ รมณียานิ	ท่านนารทอมาตย์ ! ของที่มีรสอร่อย
สนฺติ รุกฺขา มโนรมา	อันน่าจะยินดี ก็มีอยู่จริง ต้นไม้
สุภาสิตานิ กปฺปสฺส	เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ ก็มีอยู่จริง แต่
นารท รมยนฺติ มํ.	คำที่กล่าวดีแล้วของกัปปกะ ยังเรา
	ให้ยินดี.

๖๘. ธมฺ. ๓/๑๑

(นารทอมาตย์ถาม)

สาลีนํ โอทนํ ภุตฺวา เพราะท่านเคยบริโภคข้าวสาลี ที่
สุจิมํสูปเสจนํ เจือด้วยเนื้อดี ๆ แล้ว ข้าวฟ่างและ
กถํ สามากนิวารา ลูกเดือย ไม่เค็ม จะยังท่านให้ยินดี
อโลณา สาทยนฺติ ตํ. อย่างไร ?

(เกสวดาบสตอบ)

อสาทุํ ยทิวา สาทุํ ของที่ไม่อร่อย หรืออร่อยก็ดี
อปฺปํ วา ยทิ วา พหุํ น้อยหรือมากก็ดี จงยกไว้
วิสฺสฏฺโฐ ยตฺถ ภุญฺเชยฺย คนคุ้นเคยกันแล้ว พึงบริโภคในที่ใด
วิสฺสาสปรมา รสา. ในที่นั้น มีความคุ้นเคยกัน เป็นรสที่ดียิ่ง.

สมเด็จพระบรมศาสดา หาตรัสว่าเป็นความผิดของภิกษุทั้งหลายไม่ กลับตรัสว่า เป็นด้วยพวกเธอไม่คุ้นเคยกับมหาบพิตรร แล้วได้ทรงเทศนาว่าด้วยสกุลที่ภิกษุควรเข้าไป และไม่ควรเข้าไป เป็นต้น ให้ท้าวเธอเข้าพระทัยถูกต้อง ไม้ให้เป็นผิดแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ ท้าวเธอก็มีพระราชประสงค์จะทำความคุ้นเคยกับภิกษุทั้งหลาย จึงทรงออกอุบายหมายจะขอพระธิดาศักยราช ผู้เป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมศาสดามาไว้ให้เป็นแม่เรือน ภิกษุทั้งหลายจะได้ถือว่า พระราชาเป็นพระญาติของสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วไปมาหาสู่ได้โดยสะดวก จะได้ไม่ต้อง

ขวยเขิน ครั้งแล้วท้าวเธอส่งทูต ให้ถือพระราชสาส์น ไปขอพระธิดาของศักยราช ตกลงได้นางวาสภขัตติยา พระธิดาของท้าวมหานามศักยราช ซึ่งเป็นพระธิดาที่ประสูติจากนางทาสี ภายหลังท้าวเธอตั้งนางวาสภขัตติยาไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี จึงได้มีความคุ้นเคยกับภิกษุทั้งหลาย แต่กาลครั้งนั้นมา.

โดยกาลล่วงไป พระนางประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง พระนามว่า วิฑูฑภะ ซึ่งภายหลังเกิดขัดกันกับราชสกุลฝ่ายพระเจ้าตา ถึงกับวิฑูฑภราชกุมารจะเอาเลือดในลำคอของเหล่าศักยราช มาล้างกระดานพระที่นั่ง เป็นการแก้แค้นกันอย่างน่าหวาดเสียว.

สมัยนั้น พันธุลมัลลราชบุตร ซึ่งมาเป็นเสนาบดีของพระเจ้าปเสนทิโกศล รับราลการเป็นสุจริตธรรม ทำการเฉียบขาด ปราบปรามพวกข้าราชการเหล่าที่ทุจริตออกเสียโดยลำดับ ในสมัยอื่นถูกริษยา มีพวกข้าราชการชั้นเก่า ๆ แกล้งเข้าไปเพ็ดทูลพระราชากล่าวหาว่า พันธุลเสนาบดีคิดขบถ ท้าวเธอหลงเชื่อ แล้วทรงออกอุบายให้พันธุลเสนาบดีออกไปปราบปัจจันตชนบทที่ลุกลาม และสั่งนักรบให้ฆ่าพันธุลเสนาบดีเสียในที่นั้นด้วย วันนั้น นางมัลลิกา ราชธิดาของมัลลกษัตริย์ผู้เป็นภรรยาของพันธุลเสนาบดี ให้มีการเลี้ยงพระประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระอัครสาวกทั้ง ๒ เป็นประธาน วันนั้นเองก่อนเลี้ยงพระ นางได้รับข่าวสาส์นบอกมาว่า พันธุลเสนาบดีถูกฆ่าเสียแล้ว นางก็เก็บความนิ่งเสียตั้งใจทำบุญไป ในเวลาเลี้ยงพระ หญิงบำเรอของนาง ยกถาดสัปปิมาหลัดตกแตกต่อหน้าพระเถระทั้งหลาย พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรจึงกล่าว

ว่า ของมีอันจะต้องแตกเป็นธรรมดามันแตกไปแล้ว บุคคลไม่ควรคิด ขณะนั้น นางมัลลิกาเรียนท่านว่า สมบัติกะถากสัปปิแตกจะไปคิดอะไร เช้าวันนี้เอง ดิฉันได้รับข่าวสาส์นบอกมาว่า พวกนักรบตัดศีรษะของพันธุลเสนาบดีผัวของดิฉัน กับลูกของดิฉัน ๓๒ คน ตายหมดแล้ว ดิฉันยังไม่คิดอะไรนักเลย ทีนั้นท่านพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร จึงได้กล่าวคำแสดงธรรมด้วยคาถานี้ว่า :-

[๖๙] **อนิมิตฺตมนญฺญาตํ**	ชีวิตของหมู่สัตว์ในโลกนี้ หามี
มจฺจานํ อิธ ชีวิตํ	นิมิตเครื่องหมายไม่ ทั้งใคร ๆ ก็รู้ไม่ได้
กสิรญฺจ ปริตฺตญฺจ	เป็นจองฝืดเคือง ทั้งเป็นของน้อย
ตญฺจ ทุกฺเขน สํยุตํ.	และมันประกอบด้วยความทุกข์.

๑๕. เรื่องมัจฉริยโกสิยเศรษฐี

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่อโกสิยเศรษฐี มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ ตั้งรกรากอยู่ ณ บ้านตำบลหนึ่ง ชื่อสักกรนิคม ซึ่งเป็นตำบลบ้านที่ตั้งอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงราชคฤห์นัก เขาเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น ไม่เคยให้อะไร ๆ แก่ใครเลย โดยที่สุดน้ำมันสักหยดเดียวก็ไม่เคยให้หวงแหนไว้ แม้แต่ตนเองก็สู้ทนอดออมไม่ใช้สอย มีทรัพย์สมบัติไม่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น.

๖๙. ธมฺ. ๓/๑๙

วันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดา ทอดพระเนตรตรวจดูสัตว์โลก เข้าพร้อมด้วยภรรยาได้ปรากฏในข่ายคือพระญาณ จักได้บรรลุโสดาปัตติผล ในระหว่างนั้นเขาเข้าไปในเมือง เพื่อเฝ้าพระเจ้ากรุงราชคฤห์ ขากลับเห็นชนชาวชนบททำขนมเบื้อง นั่งกินกันอยู่ เขาก็นึกอยากจะกินบ้าง ครั้นจะสั่งให้ทำขึ้นกิน ก็กลัวคนนั้นคนนี้จะมากินด้วย เป็นเหตุให้เปลืองทรัพย์มากไป ชั้นที่สุดแต่ภรรยา ก็ไม่อยากจะให้กิน จะต้องกล่าวไปไยถึงคนอื่นเล่า ภรรยารู้ความประสงค์ของเขา สู้อดไม่กิน แต่ช่วยทำให้เขากิน ต้องซ่อนทำ ขนเครื่องมือไปทำถึงในปราสาทชั้นที่ ๗ ต้องปิดประตูหน้าต่างเสียทุก ๆ ชั้นปราสาท เปิดไว้แต่หน้าต่างปราสาทชั้นที่ ๗ เท่านั้น.

ในเวลาเช้าตรู่วันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานเถระมาแล้ว ทรงเล่าเรียนของเขาว่าเป็นเช่นนั้น ๆ แล้วทรงส่งพระเถระไปทรมาน เพื่อให้หายความตระหนี่ พระเถระไปทรมานด้วยอุบายหลายอย่าง ให้หายเป็นคนตระหนี่ และให้ถือขนมเบื้องไปถวายสมเด็จพระบรมศาสดา ที่วัดพระเชตวันได้ด้วยกำลังอิทธิฤทธิ์ของตน เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป เสวยขนมเบื้องแล้วทรงทำอนุโมทนา เขากับภรรยาก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล.

เวลาสายัณห์ตะวันเย็นวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมพูดกันอยู่ว่า พระมหาโมคคัลลานเถระนี่เก่งจริง ท่านไปทรมานเศรษฐีขี้เหนียวให้ละพยศได้ โดยไม่ต้องเบียดเบียนให้เจ็บช้ำน้ำใจอย่างใดเลย ทำผู้ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธาขึ้นได้ สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสว่า

อย่างนั้นสิ ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อจะทรงสรรเสริญพระเถระ ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

" ยถาปิ ภมโร ปุปฺผํ วณฺณคนฺธํ อเหฐยํ
ปเลติ รสมาทาย เอวํ คาเม มุนี จเร. "

แปลว่า " แมลงภมร ไม่ทำดอกไม้ทั้งสีและกลิ่นให้เสียหาย คลึงเคล้าเอาแต่เกสรแล้วบินไปฉันใด พระมุนีก็เที่ยวไปในตำบลบ้านฉันนั้น. " เมื่อจะทรงสรรเสริญคุณของพระเถระให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ได้ตรัสอีกว่า ภิกษุทั้งหลาย ! ไม่ใช่แต่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ๆ มหาโมคคัลลานะก็เคยทรมานเศรษฐีนั้นมาแล้วเหมือนกัน แล้วทรงเล่าเรื่องในอิลสีลชาดกว่า :-

[อิลลีสชาดก]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี ยังมีเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่ออิลลีสะ ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองนั้น เขามีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ แต่เป็นเศรษฐีขี้เหนียว วันหนึ่งเขาไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสีกลับมา เห็นชนชาวชนบทเขากินสุราแกล้มด้วยของมีรสต่าง ๆ อยู่ ก็นึกอยาก จะทำกินก็กลัวใคร ๆ จะมากินด้วย และกลัวทรัพย์จะหมดจะเปลือง อดรนทนอยากไม่ได้ จึงให้คนใช้ไปซื้อมากิน ๑ เฟื้อง มิหนำซ้ำยังไปแอบกินที่สุมทุมพุ่มไม้แห่งหนึ่งเสียด้วย ฝ่ายบิดาของเขาเป็นคนใจบุญ ทำบุญเป็นอันมาก ตายไปเกิดเป็นพระอินทร์อยู่ในเทวโลก เมื่อส่องทิพยเนตรลงมาทราบว่า บุตรของตนเป็นคนตระหนี่จัด ใคร่จะทรมานให้หายตระหนี่ และให้รู้จักทำบุญทำทานเป็นต้น จึงจำแลง

ตนให้เหมือนอิลลีสเศรษฐีลงมา ปลอมเข้าไปในบ้านของอิลลีสเศรษฐี ในคราวที่ตัวอิลลีสเศรษฐีจริง ๆ ออกไปแอบกินสุรา อยู่ที่สุมทุมพุ่มไม้นั้น แล้วสั่งให้จำหน่ายทรัพย์อย่างนั้น ๆ ออกเป็นทาน ความก็เลื่องลือไปถึงตัวอิลลีสเศรษฐีจริง เขารีบกลับมา เลยเข้าบ้านไม่ได้ กลับถูกหาว่าเป็นคนปลอมเสียอีก ถูกคนในบ้านตีเสียแย่ เขาเสียใจ จึงไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี ขอพระบารมีเป็นที่พึ่ง และเล่าเรื่องถวายว่าเป็นอย่างนั้น ๆ ท้าวเธอก็รับสั่งให้หาตัวมาทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งฝ่ายอิลลีสะจริงและทั้งฝ่ายปลอม เขาทั้ง ๒ มีรูปร่างเหมือนกันเปี๊ยบ คือเป็นคนกระจอกก็เหมือนกันเป็นต้น ท้าวเธอก็เลยหมดหนทาง ไม่รู้จะชำระกันอย่างไร ให้คนคุ้นเคยสนิทสนมของเขาชี้ตัว ก็ชี้ไม่ถูกเพราะเหมือนกัน และต่างคนต่างก็อ้างว่าเป็นอิลลีสเศรษฐีด้วยกันทั้งคู่ ตัวอิลลีสเศรษฐีจริง อ้างว่าช่างกัลบกรู้จักเขา เพราะช่างกัลบกตัดผมของเขาอยู่เสมอ ปมที่ศีรษะของเขามี ช่างกัลบกคงเห็น จึงเกิดคลำปมกันขึ้น ครั้นคลำเข้าจริง ต่างคนต่างก็มีปมบนศีรษะด้วยกันทั้งคู่ ช่างกัลบกก็เลยหมดปัญญา ไม่ทราบว่าใครคนไหนเป็นตัวอิลลีสเศรษฐีแน่ จึงได้กราบทูลพระเจ้าพาราณสีว่า :-

[๗๐] **อุโภ ขญฺชา อุโภ กุณี**	กระจอกทั้ง ๒ คน ง่อยทั้ง ๒ คน
อุโภ วิสมจกฺขุกา	นัยน์ตาเหล่ทั้ง ๒ คน
อุภินฺนํ ปีฬกา สีเส	มีปมบนศีรษะทั้ง ๒ คน
นาหํ ชานามิ อิลฺลีสํ.	ข้าพระพุทธเจ้า ไม่ทราบว่าคนไหนเป็นอิลลีสเศรษฐี.

๗๐. ธมฺ. ๓/๓๗. ชา. ๒/๑๖๓

๖. เรื่องนางวิสาขา

มีเรื่องเล่าว่า นางวิสาขามิคารมารดา ผู้มหาอุบาสิกา เป็นธิดาของธนัญชยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรของเมณฑกเศรษฐี ในภัททิยนครแคว้นอังคะ ในสมัยที่นางมีอายุได้ ๗ ขวบ สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จไป เมณฑกเศรษฐีทราบว่า สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึงเมืองของตน จึงให้หานางวิสาขาผู้เป็นหลานสาวมาแล้วสั่งให้ไปรับเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา พร้อมด้วยนางทาสี ๕๐๐ เป็นบริวาร สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนา นางได้ฟังแล้วก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล พร้อมด้วยนางบริวารทั้ง ๕๐๐ แล้ว เมณฑกเศรษฐีก็มา ได้ฟังพระธรรมเทศนาบรรลุโสดาปัตติผลแล้วเหมือน เศรษฐีสกุลนั้น เลยชื่อว่าเป็นสกุลนับถือพระพุทธศาสนาเป็นสัมมาทิฏฐิ.

โดยกาลล่วงไป ยังมีเศรษฐีผู้หนึ่ง ชื่อมิคารเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เขามีบุตรคนหนึ่ง เป็นเด็กรุ่นหนุ่ม ชื่อปุณณวัฒนกุมาร เขาสั่งบุตรของเขาให้เลือกหาภรยาเอาตามชอบใจ บุตรก็ว่า ฉันยังไม่ต้องการ ต่อเมื่อไรได้หญิงที่ประกอบด้วยเบญจกัลยาณี คือเป็นหญิงมีความงาม ๕ ประการ ฉันจึงจะมีภรรยา เศรษฐีบิดาก็ถามว่า งามอย่างไรพ่อ ? จึงตอบว่า งาม ๕ ประการนั้น คือ ผมงาม ๑ เนื้องาม ๑ กระดูกงาม ๑ ผิวงาม ๑ วัยงาม ๑ เศรษฐีสกุลนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ นับถือพวกอเจลก คือพวกชีเปลือย ทำบุญสุนทานก็ทำแก่พวกชีเปลือยนั้น หรือแก่พราหมณ์

ผู้เนื่องในความเป็นชีเปลือยนั้น วันหนึ่ง เขาเชิญพราหมณ์ ๑๐๘ มาเลี้ยงดูในอิ่มหนำสำราญแล้ว ขอโอกาสเชิญพราหมณ์ ๘ คน ผู้รู้จักลักษณะของหญิงเบญจกัลยาณี ให้เที่ยวหาหญิงเช่นนั้นมาให้เป็นภรรยาบุตรของเขา ครั้นแล้วจักทำสักการะเป็นเครื่องปฏิการ ไม่ให้เหนื่อยแรงเปล่า พราหมณ์ ๘ คนนั้นไปเที่ยวหา พบนางวิสาขาเป็นที่ต้องใจ จึงทำพิธีสู่ขอตามธรรมเนียม.

ฝ่ายธนัญชยเศรษฐี ผู้เป็นบิดาของนางวิสาขา เมื่อถามข่าวคราวถึงฝ่ายชาย เห็นพอเหมาะสมกันแล้ว จึงยอมยกให้ สกุลเศรษฐีฝ่ายชายได้ทราบความจากพราหมณ์ ๘ คนนั้นแล้ว ก็รับรับเอาตัวนางวิสาขาไป ก่อนแต่ธนัญชยเศรษฐีจะส่งตัวนางวิสาขาไป ได้ให้โอวาทแก่นางวิสาขาไว้ ๑๐ ข้อ มีความว่า **" อมฺม สสุรกุเล วสนฺติยา นาม อนฺโต อคฺคิ พหิ น นีหริตพฺโพ, พหิ อคฺคิ อนฺโต น น ปเวเสตพฺโพ "** เป็นต้น แปลว่า " ดูก่อนลูก ! ชื่อว่าหญิงผู้อยู่ในสกุลพ่อผัว พึงประพฤติดังนี้ คือ ' ไฟในอย่านำออก ไฟนอกอย่านำเข้า ' ให้เสมอไป " ดังนี้เป็นต้น และส่งกุฎุมพีไป ๘ นาย เพื่อว่าเกิดเหตุขึ้นในสกุลพ่อผัว จะได้ชำระสะสางกันให้หมดมลทิน เพื่อไม่ให้ข่มขี่ลูกสาวของตนเล่นข้างเดียว นางวิสาขา เมื่อไปอยู่ในสกุลพ่อผัวแล้ว ไม่นานนักก็เกิดขัดกันกับพ่อผัว เพราะพ่อผัวเป็นมิจฉาทิฏฐิ ตนเองเป็นสัมมาทิฏฐิ นับถือพระพุทธศาสนา เป็นพระอริยสาวิกา มาภายหลังทรมานเศรษฐีผู้พ่อผัวให้ละพยศ กลับตัวเป็นสัมมาทิฏฐิ นับถือพระพุทะศาสนาได้ เลยรู้จักคุณพระรัตนตรัย มิคารเศรษฐีนั้น อาศัยบุญบารมีของลูกสะใภ้ เป็น

ต้นเหตุ จึงรู้จักคุณพระรัตนตรัย และรู้จักกรรมเป็นบุญเป็นกุศลได้ เนื่องด้วยนางวิสาขาเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดามาทรงแสดงธรรม แล้วเชิญมิคารเศรษฐีผู้พ่อผัวมาฟัง ครั้นแล้วท่านเศรษฐีนั้นก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล มีศรัทธาและปสาทะอันหยั่งลงมั่นในพระพุทธศาสนา เพื่อจะประกาศคุณความดีของลูกสะใภ้ จึงได้กล่าวคาถานี้ ในที่เฉพาะพระพักตร์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า :-

[๗๑] โสหํ อชฺช ปชานามิ	ข้าพระพุทธเจ้านั้น เพิ่งทราบในวันนี้ว่า
ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ	ทานที่ให้แล้วในที่ใด มีผลมาก
อตฺถาย วต เม ภทฺทา	ลูกสะใภ้ผู้เจริญของข้าพระพุทธเจ้า
สุณิสา ฆรมาคตา	ได้มาสู่เรือนเพื่อประโยชน์หนอ.

จำเดิมแต่นางวิสาขา[๑] ยังมิคารเศรษฐีผู้พ่อผัวซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิให้กลับตัวเป็นสัมมาทิฏฐิได้แล้ว ในสกุลแห่งเศรษฐีนั้น ชื่อว่าเป็นสกุลแห่งชนสัมมาทิฏฐิ มีประตูเรืออันเปิดไว้ท่าแก่การงานเนื่องในพระศาสนา มิคารเศรษฐีเห็นว่า นางวิสาขาเป็นผู้มีอุปการะแก่ตนมาก แล้วจึงได้ยกย่องไว้ในฐานะเป็นมารดา และได้ให้เครื่องบรรณาการ

๗๑. ธมฺ. ๓/๖๖

๑. นางวิสาขา มีสร้อยต่อว่า มิคารมารดา เพราะนางวิสาขานั้น เป็นลูกสะใภ้ของมิคารเศรษฐี และเป็นผู้มีบุญคุณแก่มิคารเศรษฐีมาก เหตุที่ทำมิคารเศรษฐีผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ให้กลับตัวเป็นสัมมาทิฏฐิได้ มิคารเศรษฐีรู้สึกบุญคุณอย่างนั้นแล้ว จึงเข้าไปหานางวิสาขา จุบนมของนางแล้ว ยกให้นางเป็นแม่ของตน คนทั้งหลายจึงเรียกนางวิสาขา เติมคำว่า มิคารมารดา ด้วยเสมอไป.

ให้เครื่องประดับชื่อฆนมัฏฐกะ อันมีราคาตั้งแสน แล้วเลี้ยงดูไว้ในสกุลเป็นอย่างดี เอาใจดูหูใส่ไม่ปละปล่อย ตั้งแต่นั้นมา นางวิสาขาก็บำเพ็ญบุญมีให้ทานเป็นต้น ได้พร ๘ ประการจากสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา มีสง่างามอยู่ในตัว เปรียบเหมือนพระจันทร์เพ็ญเด่นดวงอยู่ในนภากาศฉะนั้น นางได้ถึงความเจริญงอกงามด้วยลูกหลานเป็นอันมาก แม้กระนั้น ก็ยังคงรูปเป็นคนสาวเหมือนมีอายุรุ่นราวเพียง ๑๖ ปี มีผมมิได้หงอดแม้จนเส้นเดียว มีกิริยาอันน่าดูน่าชมทุกอิริยาบถ และปรากฏเลื่องลือกันว่า มีกำลังถึง ๕ ช้างสาร พระราชาทรงทราบข่าวนี้แล้ว มีพระราชประสงค์จงทรงทดลอง ณ วันหนึ่งพระองค์จึงได้ทรงปล่อยช้างให้เข้าจับ ช้างก็ชูงวงแส่เข้าไป นางได้ผลักช้างตัวหนึ่ง ๆ ให้ล้มไป ด้วยนิ้วเพียงนิ้ว ๒ นิ้วเท่านั้น นางได้สะพรั่งพร้อมด้วยลูกหลานครบบริบูรณ์ไม่มีตกเรี่ยเสียหายเลย กลับสมบูรณ์พูนสุข แม้ทรัพย์สมบัติก็ไม่รู้หมดรู้สิ้น ไม่เคยรู้จักความยากจนขัดสนการสิ้นไร้ไม้ตอกไม่เคยมี.

โดยสมัยอื่น นางได้จำหน่ายเครื่องประดับชื่อมหาลดาประสาธน์ได้ราคา ๙ โกฏิ เอาเงินรายนี้ซื้อที่ดินสร้างวัดบุพพาราม การสร้างเล่าก็สำเร็จโดยสะดวกดาย โดยธรรมดาวัดวาที่จะสร้างขึ้นให้ใหญ่โตเช่นนั้น ต้องกินเวลานาน แต่นี่สำเร็จโดยกาลล่วงไปเพียง ๙ เดือนเท่านั้น โดยอาศัยพระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นผู้ดูแลการงาน ไม่ว่าจะต้องการสิ่งไร ที่จะต้องไปบรรทุกมา จะเป็นก้อนดินหินแร่ หรือต้นไม้ใบหญ้า ก็ไม่เปลืองเวลานานเลย ในการสร้างหรือเสียค่าจ้าง

ให้คนทำอีก ก็สิ้นไปอีกตั้ง ๙ โกฏิ มิหนำซ้ำเมื่อสร้างสำเร็จแล้ว ยังมีการฉลองอย่างเอิกเกริกโกลาหล มีผู้คนไปมาให้หลามไหล เสียเท่าไรเสียไป มีทำบุญเลี้ยงพระ เชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดามาประทับเป็นประธาน ในการบุญนั้นสิ้นไปอีกตั้ง ๙ โกฏิ จะว่าถึงเครื่องของวัดของกุฎีที่ถวายในครั้งนี้เล่า ก็มีบริบูรณ์ทั้งที่นอนหมอนมุ้ง ทั้งถ้วยโถโอจาน ทั้งขัชชโภชนาหารอันประณีตวิจิตร ทั้งเครื่องเคราผ้าผ่อนของบรรพชิต ทุก ๆ ชนิดก็ล้วนแต่ดี ๆ และมีหยูกยาสารพันจะบำบัดโรค ไม่ว่าจะต้องการสิ่งไรในสมณบริขาร เป็นได้สมจินตนาการทุกสิ่ง ครั้นแล้วก็ถวายวัดนั้นเป็นสังฆาราม นางวิสาขาผู้เป็นเจ้าของวัด ได้ทำนุบำรุงเลี้ยงดูพระทั้งวัด จะขัดสนสิ่งไรเรียกได้ทุกสิ่ง อย่างทุกวันนี้เรียกว่าโยมวัดนั่นเอง เบ็ดเสร็จของการออกทุนทรัพย์สร้างวัดบุพพาราม ทั้งค่าจ้าง ทั้งการฉลอง รวมเป็น ๒๗ โกฏิ ฉะนี้.

ในวันที่ทำการฉลองวัดเสร็จแล้ว นางวิสาขามีความอิ่มอกอิ่มใจเดินวนไปเวียนมาที่ชานชลาปราสาท ณ เวลาบ่าย ๆ เป็นผู้อันลูกหลานห้อมล้อมแล้ว คิดขึ้นว่า กรรมไร ๆ ที่เราปรารถนาตั้งใจว่าจะทำในกาลก่อน กรรมนั้น ๆ ของเรา เราได้ทำถึงที่สุดหมดแล้ว แล้วได้เปล่งอุทานนี้ ประกาศความปลื้มใจด้วยกระแสเสียงอันไพเราะเสนาะโสตด้วยคาถา ๕ คาถา มีความว่า :-

[๗๒] ' กทาหํ นวปฺปาสาทํ ความดำริของเราว่า เราจักให้
สุธามตฺติกเลปนํ ปราสาทใหม่ ที่ฉาบทาด้วยปูน

๗๒. ธมฺ. ๓/๗๓

วิหารทานํ ทสฺสามิ	ขาวและดิน ให้เป็น วิหารทาน
สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต.	ในกาลไร ดังนี้ เต็มแล้ว.
กทาหํ มญฺจปีฐญฺจ	ความดำริของเราว่า เราจัก
ภิสิพิมฺโพหนานิ จ	ให้เตียงตั่งและฟูกหมอน ให้เป็น
เสนาสนภณฺฑํ ทสฺสามิ,	ของสำหรับเสนาสนะ ในกาลไร
สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต.	ดังนี้ เต็มแล้ว.
กทาหํ สลากภตฺตํ	ความดำริของเราว่า เราจัก
สุจิมํสูปเสจนํ	ให้สลากภัต ที่เจือด้วยเนื้อดี ๆ
โภชนทานํ ทสฺสามิ,	ให้เป็นโภชนทาน ในกาลไร
สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต.	ดังนี้ เต็มแล้ว.
กทาหํ กาสิกวตฺถํ	ความดำริของเราว่า เราจัก
โขมกปฺปาสิกานิ จ	ให้ผ้าที่เขาทอในแคว้นกาสี และ
จีวรทานํ ทสฺสามิ,	ผ้าที่เขาทอด้วยเปลือกไม้และฝ้าย
สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต.	ให้เป็นจีวรทาน ในกาลไร ดังนี้ เต็มแล้ว.
กทาหํ สปฺปินวนีตํ	ความดำริของเราว่า เราจักให้
มธุเตลญฺจ ผาณิตํ	เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง น้ำมัน
เภสชฺชทานํ ทสฺสามิ,	และน้ำอ้อย ให้เป็นเภสัชชทาน
สงฺกปฺโป มยฺห ปูริโต.	ในกาลไร ดังนี้ เต็มแล้ว.

๑๗. เรื่องพระมหากัสสปเถรปิณฑปาตทาน

มีเรื่องเล่าว่า สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ่า เสด็จประทับอยู่วัดพระเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน แขวงเมืองราชคฤห์ ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระมหากัสสปเถรเจ้า อยู่ในปิปผลิคูหา นั่งขัดสมาธิเข้าสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง สิ้น ๗ วัน โดยล่วงไปแห่ง ๗ วันแล้ว ท่านออกจากสมาธินั้น คิดว่า ถ้ากระไร เราจักไปเที่ยวบิณฑบาตที่เมืองราชคฤห์ ในสมัยนั้น นางฟ้าประมาณ ๕๐๐ นาง ซึ่งเป็นนางบำเรอของท้าวสักกเทวราช เกิดอุตสาหะขึ้นว่า พวกเราจักถวายทานแก่พระเถระ แล้วจึงตระเตรียมข้าวของไปยืนรออยู่ที่ถนน เพื่อคอยถวาย พระเถรเจ้ามาหาได้รับอาหารบิณฑบาตของนางเหล่านั้นไม่ นางเหล่านั้น จึงเข้าไปอ้อนวอนขอถวายอาหารบิณฑบาต พระเถรเจ้าก็ว่า เราจะรับอาหารบิณฑบาตของคนยากจนเข็ญใจต่างหาก เมื่อพระเถรเจ้าบอกอย่างนั้น ก็ไม่เชื่อฟัง ขืนจะเข้าไปถวาย ถูกพระเถรเจ้าขู่เข้าแล้ว ก็อันตรธานหายไป ท้าวสักกะทรงทราบความนั้นจากพวกนางบำเรอของตนแล้ว จึงพร้อมด้วยนางสุชาดาแปลงตนเป็นช้างหูกแก่ๆ ทั้งคู่มีอาการต่าง ๆ เช่นฟันหัก ผมหงอก หลังค่อมเป็นต้น ทำการงานงกงันอยู่ตามประสาคนแก่ ที่ได้ทำอย่างนี้ ก็เพื่อจะลวงถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระเถรเจ้าเท่านั้น.

พระเถรเจ้าเมื่อเดินไปเที่ยวบิณฑบาต เห็นตายายคู่นั้นเข้า จึงคิดว่าตายายคู่นี้แก่เฒ่าแล้ว ก็ยังต้องทำการงานหาเลี้ยงชีพ ชะรอยในเมืองนี้จะไม่มีใครยากจนขัดสนเท่าแก ควรเราจะรับอาหารบิณฑบาตสงเคราะห์

แก แล้วจึงเดินเร่เข้าไปยืนอยู่ที่หน้าบ้านของแก่ ตายายคู่นั้น แม้เห็นแล้วแต่ไกล ก็ทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น เพื่อจะแกล้งลวงให้สนิท อีกสักครู่หนึ่ง ก็ทำเป็นเห็น ต่างก็กุลีกุจองก ๆ งัน ๆ เข้าไปหา ฝ่ายตาแก่ทำเป็นว่าข้านี่ตาฟาง เอามือป้องหน้าแหงนขึ้นดูแล้วเรียนว่า กระผมตาฟางฟ่าเหลือเกินไม่ค่อยเห็นอะไรเลย แล้วทำเป็นรู้ ร้องกล่าวว่าโอตายจริง ! พระมหากัสสปเถรเจ้าผู้เป็นเจ้าของเรานี่เอง เห็นจะมายืนอยู่นานแล้วกระมังขอรับ ? ที่เรือนมีอะไรอยู่บ้างก็ไม่ทราบ แล้วทำเป็นตะลีตะลานรับร้อนไปจัดแจงหาอาหารบิณฑบาตมาถวาย เรียนว่าขอพระผู้เป็นเจ้าอย่ารังเกียจเลย ของเลวบ้าง ประณีตบ้าง ตามแต่จะหาได้ นึกว่าสงเคราะห์แก่กระผมผู้ยากจนเถิด.

พระเถรเจ้าทำในใจว่า ของที่ตายายคู่นี้ให้แล้ว จะเป็นผักดองปลายข้าวหรือรำก็ตามทีเถิด เป็นหน้าที่ ๆ เราจะสงเคราะห์ต่างหากอาหารบิณฑบาตนั้น ได้เป็นอาหารบิณฑบาต ที่บริบูรณ์ด้วยแกงและกับเป็นอันมาก หมอหวนตลบไปทั่วทั้งเมืองราชคฤห์ ในกาลนั้น พระเถรเจ้ารำพึงว่า คน ๆ นี้ท่าทางก็เป็นคนต่ำศักดิ์ แต่อาหารบิณฑบาต ดูสูงศักดิ์นัก เทียบกับโภชนาหารของท้าวสักกะ ผู้ที่มีฤทธานุภาพถึงอย่างนี้ ๆ จะเป็นใครหนอแล ครั้นทราบว่าเป็นท้าวสักกะแน่ จึงกล่าวว่า ดูก่อนท้าวโกสีย์ ! ท่านมาแย่งสมบัติของคนยากจนทั้งหลาย ชื่อว่าทำกรรมหนักเสียแล้ว หน้าที่คนยากจนคนใดคนหนึ่ง เขาถวายทานแก่เราในวันนี้แล้ว ก็จะได้มนุษยสมบัติตามส่วน มีตำแหน่งเสนาบดีและเศรษฐีเป็นต้น ท้าวสักกะก็เรียนว่า

ไม่มีใครจะยากจนขัดสนเท่ากระผมดอกขอรับ พระเถรเจ้าก็ว่า อะไร เป็นคนยากจนขัดสน จะไปเสวยสิริสมบัติในเทวโลกได้หรือ ? ก็จริง ดอกขอรับ ! เพราะว่าผลของกัลยาณกรม ที่กระผมได้ทำไว้ใน พุทธุปบาทกาลในกาลที่ล่วงไปแล้ว จึงได้รับผลอย่างนี้ แต่ว่าเดี๋ยวนี้ ยังมีเทพบุตรอีก ๓ องค์ คือ จูฬรถเทพบุตร ๑ มหารถเทพบุตร ๑ อเนกวัณณเทพบุตร ๑ เทพบุตรทั้ง ๓ นี้ มาเกิดอยู่ในที่ใกล้เคียง กันกับกระผม เป็นผู้มีเดชานุภาพมากกว่ากระผม เมื่อเทพบุตร ทั้ง ๓ นั้นพานางบำเรอของตน ๆ เที่ยวเดินโชว์ตามถนนหนทาง กระผมก็ตั้งแต่คอยหนีเขาไป เพราะมีเดชรุ่งเรืองข่มกระผม กระผม จึงกลายเป็นคนไม่มีราศีราสันเลย ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครเล่าจะมา ยากจนขัดสนเสียกว่ากระผม พระเถรเจ้ากล่าวว่า ถึงเมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จริงแล แต่ก็ไม่ควรมาลวงเราถวายทานอย่างนี้อีกต่อไป นี่กระผม ไม่มีส่วนบุญในทานนี้หรือขอรับ ยังมีอยู่ผู้มีอายุ ! ถ้าอย่างนั้น กระผมก็มีความต้องการด้วยบุญ ขึ้นชื่อว่าบุญอันกระผมควรทำแท้.

ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะเทเพนทรเจ้า ผู้แปลงตัวลงมานั้น จึงได้ถวาย อภิวาทท่านพระมหากัสสปเถรเจ้า แล้วทำประทักษิณ เหาะขึ้นไป สู่เวหาส เปล่งอุทานนี้ประกาศสิ้น ๓ ครั้ง ด้วยแระแสเสียงอันดังสนั่น อยู่ในนภากาศ โดยนัยอย่างนี้ว่า :-

[๗๓] " อโห ทานํ ปรทานํ กสฺสเป สุปติฏฺฐิตํ
อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปติฏฺฐิตํ,

๗๓. ธมฺ. ๓/๘๕

อโห ทานํ ปรมทานํ กสฺสเป สุปติฏฺฐิตํ."

อันแปลความว่า "โอ ! ทานเป็นบรมทาน อันเราตั้งไว้ดีแล้ว ในท่านพระมหากัสสปเถรเจ้า" ดังนี้.

ครั้งนั้นแล สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้งยังประทับอยู่ในพระวิหาร ได้ทรงสดับกระแสเสียงของท้าวสักกะนั้นแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสว่า เห็นไหมล่ะภิกษุทั้งหลาย ! ท้าวสักกะจอมเทพดา เปล่งอุทานไปโดยอากาศ ก็ท้าวสักกะนั้น ทำอะไรเล่าพระพุทธเจ้าข้า ! เธอลวงถวายอาหารบิณฑบาตแก่กัสสปบุตรของเราสิภิกษุทั้งหลาย ! ครั้นถวายได้แล้วก็ปลื้มใจ เปล่งอุทานไปอยู่พระพุทธเจ้าข้า ! ท้าวสักกะนั้นทรงทราบได้อย่างไรว่า ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระเถระย่อมควร พระองค์จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ! เทพดาทั้งหลายก็ดี มนุษย์ทั้งหลายก็ดี ย่อมกระหยิ่ม ย่อมปองภิกษุผู้ถือกราบิณฑบาตเป็นวัตร ชื่อเช่นกัสสปบุตรของเรา ดังนี้แล้ว แม้ส่วนพระองค์เอง ก็ได้ทรงเปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า :-

ปิณฺฑปาติกสฺส ภิกฺขุโน	เทพดาทั้งหลาย ย่อมรักใคร่ต่อ
อตฺตภรสฺส อนญฺญโปสิโน	ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เลี้ยง
เทวา ปิหยนฺติ ตาทิโน	ตนเอง ไม่ต้องให้ผู้อื่นคอยเลี้ยงดู
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโต.	ผู้มั่นคง สงบระงับแล้ว มีสติอยู่ในกาลทุกเมื่อ.

๑๘. เรื่องโคธิกเถระปรินิพพาน

มีเรื่องเล่าว่า สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จเข้าไปอาศัยเมือง ราชคฤห์ ประทับอยู่ ณ วันเวฬุวัน มีมารมาเตือนพระองค์ ให้ พระองค์เสด็จไปตักเตือนห้ามปรามพระโคธิกเถระ ด้วยว่าพระเถระนั้น ทำฌานให้เกิดขึ้นได้แล้วเสื่อมจากฌานนั้นบ่อย ๆ นึกรำคาญใจ จึง นำมีดมาจะเชือดลำคอ อาศัยเหตุอย่างนี้ พระองค์จึงได้ทรงปรารภ ความปรินิพพานของโคธิกเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า :-

" เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ อปฺปมาทวิหารินํ
สมฺมทญฺญา วิมุตฺตานํ มาโร มคฺคํ น วินฺทติ. "

แปลถือเอาความตามพระธรรมเทศนานั้นว่า " มารแม้ค้นคว้าอยู่ด้วย กำลังกายและกำลังความคิดทุกอย่างทุกชนิด ก็ไม่พบ คือไม่ได้ประสบ หมายความว่าไม่เห็น ซึ่งทางดำเนินของพระอริยเจ้าทั้งหลายผู้ปรินิพาน ไปแล้ว เหมือนอย่างโคธิกกุลบุตร มีวิญญาณอันไม่ตั้งปฏิสนธิปรินิพพาน แล้ว ซึ่งเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ ผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือความ ไม่อยู่ปราศจากสติ ผู้รู้ชอบโดยเหตุ โดยนัยโดยกาลแล้วพ้นไปได้ด้วย วิมุตติทั้ง ๕ เหล่านี้ คือ ตทังควิมุตติ ๑ วิกขัมภนวิมุตติ ๑ สมุจเฉท-วิมุตติ ๑ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ ๑ นิสสรณวิมุตติ ๑.

แท้จริง เรื่องแห่งพระเถระนั้น มีความพิสดารออกไปอีกดังนี้ว่า ท่านผู้มีอายุโคธิกะนั้น อยู่ในกาลสิลาประเทศข้างเขาอิสิคิลิ เป็นผู้ไม่ ประมาทแล้ว มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ถูกต้องเจโตวิมุตติที่เป็น กุปปธรรม อันบุคคลจะพึงได้ชั่วสมัยชั่วครั้งชั่วคราว แล้วก็เสื่อมไป

จากเจโตวิมุตตินั้น ด้วยสามารถโรคเรื้อรังอย่างหนึ่ง ท่านนั้น ทำฌานให้เกิดขึ้นได้ หนที่ ๑ ก็แล้ว หนที่ ๒ ก็แล้ว จนกระทั่งหนที่ ๖ ก็แล้ว ไม่คงทนอยู่ได้ เอาแต่เสื่อมจากฌานนั้นร่ำไป มาในหนที่ ๗ ให้ฌานเกิดขึ้นได้แล้ว คิดว่าเราเสื่อมจากฌานมาตั้ง ๖ ครั้งแล้ว ก็คติของผู้มีฌานอันเสื่อมแล้ว ๆ เล่า ๆ แล ไม่เป็นของแน่นอนเลย เราจักนำเอามีดมาเดี๋ยวนี้แหละ แล้วลุกขึ้นไปเอามีดโกนมานอนอยู่บนเตียง เพื่อจะตัดลำคอ.

มารรู้วารจิตของท่านนั้นจึงคิดว่า ภิกษุรูปนี้ใคร่จะนำมีดมาเสียแล้ว ก็ธรรมดาว่า ชนทั้งหลายผู้นำมีดมาเพื่อจะตัดลำคอ ชื่อเป็นผู้ไม่มีอาลัยเยื่อใยในชีวิต ถึงกระนั้น หากว่าพวกเขากลับจำเริญวิปัสสนาเรื่อย ๆ ไป ก็อาจบรรลุพระอันหัตได้ ถ้าเราเอง จะไปพูดห้ามปรามเธอท่วงทีเธอจะไม่เชื่อไม่ทำตามคำของเรา จำเราจะต้องไปกราบทูลเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา ให้ทรงช่วยพูดห้ามปรามดีกว่า แล้วจึงได้แปลงเพศอย่างที่จะไม่มีใครรู้จัก เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลอย่างนี้ว่า :-

[๗๔] มหาวีร มหาปุญฺญ	ข้าแต่ท่านผู้กล้าหาญ มีบุญมาก
อิทฺธิยา ยสสา ชล	ผู้รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ ด้วยยศ
สพฺพเวรภยาตีต	ล่วงเสียได้ซึ่งเวรและภัยทั้งสิ้น
ปาเท วนฺทามิ จกฺขุม.	มีดวงจักษุ ข้าพระพุทธเจ้าขอถวายบังคมพระบาท (ของพระองค์).

๗๔. ธมฺ. ๓/๘๗

สาวโก เต มหาวีร	ข้าแต่ท่านผู้กล้าหาญมาก พระ
มรณํ มรณาภิภู	สาวกของพระองค์ตกลงปลงใจจะ
อากงฺขติ เจตยติ,	ตาย กำลังมุ่งคิดถึงแต่ความตาย
ตํ นิเสธ ชุตินฺธร.	ข้าแต่ท่านผู้รุ่งเรือง จงทรงห้ามเขา เสียเถิด.
กถํ หิ ภควา ตุยฺยหํ	ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า สาวก
สาวโก สาสเน รโต	ของพระองค์ เป็นผู้ยินดีแล้วใน
อปฺปตฺตมานโส เสโข	พระศาสนา มีความพอใจยังไม่ลุ
กาลํ กยิรา ชเนสุต.	ถึงแล้ว ยังเป็นพระเสขะ จะพึงทำ กาละล่วงไปเสียอย่างไรเล่า ท่านผู้โด่งดัง ?

ในครั้งที่ ๗ พระโคธิกเถระทำฌานให้เกิดขึ้นได้แล้ว ไปนำมีดมานึกว่า จะตัดลำคอเสีย ในเวลาที่ตนยังไม่เสื่อมจากฌาน แต่ในครั้งนั้น ท่านได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมกับการนั้นพอดี มารหารู้ร่องรอยตามความเป็นจริงของท่านว่าเป็นอย่างไรไม่ เพราะไม่ใช่วิสัยของมารผู้มีบาป จะล่วงรู้ถึงกิเลสภายในของบุคคลอื่นได้ว่า ยังมีหรือหาไม่ เห็นแต่เพียงกิริยาเผิน ๆ ภายนอก เช่นท่านนั้นนำมีดมาจะเชือดลำคอ ก็รู้แต่เพียงเท่านั้น แต่ตอนท่านละกิเลสได้เป็นสมุจเฉทปหาน ถึงความเป็นพระอรหันต์แล้ว มารหาล่วงรู้ได้ไม่ โดยนึกกลัวไปว่า ผู้ที่นำมีดมาด้วยอาการอย่างนั้น ย่อมไม่อาลัยในชีวิตเลย แม้เธอนั้น ก็จะตายไปเสียเปล่า โดยไม่ได้บรรลุพระอรหันต์

จึงได้เข้าไปกราบทูลเตือนเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้ทรงห้ามปรามเสีย เพราะเหตุฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อจะทรงประกาศความที่ไม่ใช่วิสัยของมาร ที่จะล่วงรู้ทางดำเนินของพระอรหันต์ทั้งหลาย จึงได้ประทานพระธรรมเทศนาว่า **" เตสํ สมฺปนฺนสีลานํ "** เป็นอาทิ แปลโดยพยัญชนะว่า "มารค้นคว้าอยู่ ย่อมไม่ประสบทางดำเนินของท่านทั้งหลายเหล่านั้น ผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท รู้ชอบพ้นพิเศษแล้ว " ดังนี้.

ก็คำว่ามาร ๆ นั้น ตามที่เข้าใจกันโดยมาก เหมากันว่าเป็นตัวฉิบหาย เช่นจะทำความดีใด ๆ สิ่งที่กั้นทำลายไม่ให้ได้ทำความดีนั้น ๆ สิ่งที่ทำให้คลาดแคล้วไปนั่นเอง เป็นตัวมาร หรืออย่างที่เรียกกันว่ามารมาผจญ ในเรื่องของคำว่ามาร ๆ ปรากฏแก่สภาพเครื่องทำลายล้าง ให้บุคคลตายไปจากคุณงามความดีทั้งนั้น เช่นมาร ๕ ขันธมาร เบญจขันธ์ได้ชื่อว่ามาร เพราะบางทีทำความคับใจให้ ถึงกับต้องฆ่าตัวตายไปเองก็มี กิเลสมาร กิเลสได้ชื่อว่ามาร เพราะเมื่อตกอยู่ในอำนาจแห่งกิเลสแล้ว เป็นต้องป่นปี้ไปต่าง ๆ ให้เสียคนไปก็มี อภิสังขารมาร อภิสังขารคือกรรมฝ่ายที่เป็นอกุศล ได้ชื่อว่ามาร เพราะทำให้เป็นผู้ทุรพลต่าง ๆ มัจจุมาร มัจจุคือความตายได้ชื่อว่ามาร เพราะตัดชีวิตเสีย เทวปุตตมาร เทพบุตรผู้มุ่งร้ายได้ชื่อว่ามาร เพราะทำลายล้างไม่ให้ตั้งตัวติด ดังบรรยายมาแล้วนั่นแล เป็นเรื่องของมาร ๕ นั้น แต่คำว่ามาร ในเรื่องพระโคธิกเถระนี้ เป็นมารอย่างไหนในมาร ๕ หรือไม่ใช่ ผู้ใคร่จะรู้พึงสันนิษฐาน

ดูเถิด มารในเรื่องนี้ ถ้าเหมือนจะมีความหวังดี ไม่ใช่ร้าย ไม่ใช่สภาวะอันทำลายล้าง.

ในกาลนั้น เมื่อพระโคธิกเถระนำเอามีดมาแล้ว มารนั้นได้เข้าไปกราบทูลเตือนเชิญเสด็จสมเด็จพระบรมศาสดา เพื่อให้ทรงห้ามปรามเสีย สมัยนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงทราบได้ว่า นี่เป็นมาร จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๗๕] เอวํ หิ ธีรา กุพฺพนฺติ	นักปราชญ์ทั้งหลาย ย่อมยอมทำ
นาวกงฺขนฺติ ชีวิตํ	(กาละ) ไป หาได้ห่วงใยชีวิตไม่อย่างนี้นี่
สมูลํ ตณฺหํ อพฺพุยฺห โคธิโก	พระโคธิกะได้ถอนตัณหาพร้อมแล้ว
ปรินิพฺพุโต.	มูลปรินิพพานแล้ว.

พระโคธิกเถระ ทำฌานให้เกิดขึ้นได้แล้ว เสื่อมแล้วเสื่อมเล่าจากฌานนั้น สิ้นกาลตั้ง ๖ ครั้ง มาในครั้งที่ ๗ หวนนึกขึ้นมาว่า คติของบุคคลผู้เสื่อมจากฌาน ไม่เป็นการแน่นอนเลย จึงลุกขึ้นไปนำมีดมาตัดลำคอ ▮นคราวที่ทำฌานให้เกิดขึ้นแล้ว เพื่อจะไม่ต้องเสื่อมจากฌานนั้นเสียอีก ในกาลนั้น ท่านได้บรรลุพระอรหันต์แล้วเป็นอันปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์เหลือ ชื่อว่าดับทั้งกิเลสทั้งเบญจขันธ์พร้อมแล้ว วิธีของนักปราชญ์ย่อมทำอย่างนี้ หาได้เยื่อใยอาลัยชีวิตนักไม่ อย่าว่าแต่เอาชีวิตเข้าแลกมรรคผลอย่างนี้เลย แม้ไม่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังสอนให้

๗๕. ธมฺ. ๓/๘๗

ยอมละชีวิตไป เช่นการประพฤติพระวินัยให้ยอมละชีวิตไป ดีกว่าประพฤติล่วงสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าห้าม ในเรื่องเช่นนี้ แม้ในอดีต-กาลก็มีมาแล้ว เช่นพระเถระองค์หนึ่ง ในหิมวันตประเทศ ผู้มีชื่อและโคตรอันไม่ปรากฏ รักษาพระวินัยบัญญัติเคร่งครัด คือท่านถูกพวกโจรจับเอาตัวไปได้ แต่พวกมันไม่ฆ่า ครั้นจะปล่อยตัวทานมาพวกมันก็เกรงว่า จะมาบอกความที่พวกมันซุ่มซ่อนอยู่แก่ใคร ๆ อันจะเป็นเหตุทำลายอาชีพของพวกมันเสีย พวกมันจึงมัดท่านไว้ด้วยเถาวัลย์ ให้นอนแซ่วอยู่กลางป่า ท่านถือสัตว์ปฏิญาณ คงนอนแซ่วอยู่ตามที่พวกมันมัดไว้ เจริญวิปัสสนาไปสิ้น ๗ วัน ได้บรรลุพระอนาคามิผลทั้งนั้นแล แล้วยอมตายด้วยอาการอย่างนั้น จุติจากนั้นไปเกิดในพรหมโลก.

ยังมีพระเถระอีกองค์หนึ่ง ในตามพปัณณิทวีป ถูกพวกโจรมัดให้นอนแซ่วอยู่ด้วยอาการอย่างนั้นอีก คงถือสัตย์อย่างนั้นเหมือนกันถึงเมื่อไฟป่าไหม้ลามมาอยู่ ท่านก็มิได้ดิ้นให้เถาวัลย์ขาด เพื่อหนีไฟเลย กลับตั้งใจเจริญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุธรรมวิเศษ เป็นผู้มีคุณวิเศษดุจศีรษะเสมอด้วยชีวิต ปรินิพพานแล้ว ไฟป่ามี่ไหม้ลามมา ๆ ก็เลยทำการฌาปนกิจเผาท่านนั้น.

เรื่องของพระเถระทั้ง ๒ นี้ ยอมละชีวิตไป หายอมละสัตย์ปฏิญาณไม่ เพราะเหตุในพระศาสนาท่านสอนกันอย่างนี้ จึงได้มีคำตามโลก ๆ กล่าวกันอยู่ว่า **" เสียชีพอย่าเสียสัตย์ "** และมีคำผูกเป็นคาถา สำหรับเป็นหัวใจของนักวินัยว่า :-

" ปาฏิโมกฺขํ วิโสเธนฺโต อปฺเปว ชีวิตํ ชเห
ปญฺญตฺตํ โลกนาเถน น ภินฺเท สีลสํวรํ. "

แปลว่า " (เพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้มีศรัทธาแม้อื่น) เมื่อจะยัง พระปาฏิโมกขสังวรศีลให้หมดจด แม้ไฉน พึงยอมละชีวิตไป ไม่ควร ทำลายศีลสังวรที่พระโลกนาถทรงบัญญัติไว้เลย " ดังนี้.

ในกาลนั้น เมื่อพระโคธิกเถระ ยอมละชีวิตไปด้วยอาการ อย่างนั้น ได้ถอนตัณหาพร้อมทั้งมูล ปรินิพพานแล้ว เอาชีวิตเข้า แลกมรรคผลได้ หาตายไปเปล่า ๆ ไม่ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก ได้เสด็จไปยังที่ที่พระโคธิกเถระนำเอามีด มานอนอยู่แล้ว ทั้งปรินิพพานแล้วในขณะนั้น มารผู้มีบาป คิดว่า ดวง ปฏิสนธิวิญญาณของเธอนี้ ประดิษฐาน ณ ที่ไหนหนอแล แล้วบันดาล ให้มืดคลุ้มขมุกขมัว เป็นเหมือนมีกลุ่มควัน และเป็นเหมือนหมอกลง เที่ยวแสวงหาดวงวิญญาณของพระเถระในทิศานุทิศ สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าทรงแสดงว่า มารแสดงอาการเป็นเหมือนควันและหมอก แก่ภิกษุทั้งหลายแล้วตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! นี้แลเจ้ามาร ผู้มีบาป มันเที่ยวแสวงหาดวงวิญญาณของโคธิกกุลบุตรว่า ประ- ดิษฐาน ณ ที่ไหลหนอแล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ที่แท้โคธิกกุลบุตร มีดวงวิญญาณอันไม่ประดิษฐานอีกแล้ว เธอปรินิพพานไปแล้วต่างหาก แม้มารนั้น เมื่อไม่อาจจะตามหาให้เห็นที่ตั้งดวงวิญญาณของโคธิกกุลบุตร ได้ จึงได้จำแลงเพศเป็นเด็ก ๆ ถือพิณมีสีเหลืองดังผลมะตูม เข้าไป เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลถามว่า :-

[๗๖] อุทฺธํ อโธ จ ตีริยํ ข้าพระพุทธเจ้า ค้นหาอยู่ ทั้ง
ทิสาสุ จ วิทิสาสุ จ เบื้องบน ทั้งเบื้องล่าง ทั้งด้าน
อนฺเวสํ นาธิคจฺฉามิ, ขวาง ทั้งในทิศและทิศเฉียงทั้งหลาย มิได้ประสบเลย
โคธิโก โส กุหึ คโต. พระโคธิกะนั้น ไป ณ ที่ไหน ?

ก็พระโคธิกเถระนี้ ถึงแก่ต้องปรินิพพาน ด้วยได้บรรลุธรรมวิเศษอย่างเอาชีวิตเข้าแลก คือได้บรรลุธรรมวิเศษแล้ว ก็ปรินิพพานพอดี แม้จะตายด้วยวิธีอย่างไร ๆ ก็ดี ถ้ายึดมรรคผลไว้ในเงื้อมมือได้ ชื่อว่าไม่ตายไปเปล่า เพราะไหน ๆ ก็จะตายไปด้วยกันแล้ว ไม่ตายด้วยอาการอย่างนี้ ก็จะต้องตายด้วยอาการอย่างนั้น ไม่ตายด้วยอาการอย่างนั้นก็จะต้องตายด้วยอาการอย่างโน้น ๆ ต่อไป ไม่ตายในคราวนี้ ก็จะต้องตายในคราวหน้า หรือไม่วันนี้ก็วันหน้า อย่างไรเสียก็ต้องตายเป็นเที่ยงแท้ ต่างแต่ไม่เร็วก็ช้าเท่านั้น แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า :-

" อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ โอรํ วสฺสสตาปิ มิยฺยติ
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ อถดข โส ชรสาปิ มิยฺยติ. "

แปลว่า " ชีวิตนี้น้อยนักหนา จะต้องตายภายในแต่ ๑๐๐ ปีเป็นแท้ แม้ถ้าผู้ใดเป็นอยู่ได้เกินกว่านั้น ผู้นั้นก็จะต้องตายแม้เพราะชราโดยแท้แล " ดังนี้. และยังมีคำของเด็กหญิงคนหนึ่ง ซึ่งกำลังหักเก็บดอกประทุมอยู่ในสระ พลางกล่าวคำนี้ แสดงความร่วงโรยของชีวิตว่า :-

๗๖. ธมฺ. ๓/๘๘

" ปาตผุลฺลํ โกกนทํ สุริยาโลเกน ตชฺชิยเต,

เอวํ มนุสฺสตฺตคตา สตฺตา ชราภิเวเคน มิลายนฺติ. "

แปลว่า " ดอกประทุม ชื่อโกกนท บานแล้วแต่เช้า ต้องแสงพระอาทิตย์แผดเผา (ย่อมเหี่ยวแห้งไป) ฉันใด, ถึงสัตว์โลกเล่า ก็มีแต่จะเหี่ยวแห้งไป ด้วยกำลังแห่งชรา ฉันนั้น " ดังนี้. เมื่อชีวิตมีอันจะต้องเป็นไปอย่างนี้ " เป็นธรรมดาแล้ว ผู้มีปัญญา พิจารณาเห็นช่องสำเร็จ จึงไม่เยื่อใยอาลัยกะชีวิตนัก แม้พระโคธิกเถระท่านก็ไม่เยื่อใยอาลัยชีวิตเลย ปรินิพพานแล้ว.

ฝ่ายมารผู้มีบาป ไม่รู้เท่าทันความเป็นไปของท่าน เที่ยวตามแสวงหาดวงวิญญาณ ก็หาไม่พบ จึงได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดากราบทูลถามว่า ดวงวิญญาณของพระโคธิกเถระ ประดิษฐาน ณ ที่ไหน ? ลำดับนั้น สมเด็จพะบรมศาสดา จึงได้ตรัสกะมารนั้นว่า :-

[๗๗] โย ธีโร ธีติสมฺปนฺโน	ผู้ใดเป็นนักปราชญ์ ถึงพร้อมด้วยปัญญา
ฌายี ฌานรโต สทา	บำเพ็ญฌาน ยินดีในฌาน ในกาลทุกเมื่อ
อโหรตฺตํ อนุยุญฺชํ	พากเพียรอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน
ชีวิตํ อนิกามยํ	ไม่ใยดีชีวิต
ชิตฺวาน มจฺจุโน เสนํ	ชนะเสนาแห่งมฤตยูได้
อนาคนฺตฺวา ปุนพฺภวํ	ไม่ต้องกลับมาสู่ภพอีก

๗๗. ธมฺ. ๓/๘๘

สมูล ตณฺหํ อพฺพุยฺห ถอนตัณหาพร้อมทั้ง มูล
โคธิโก ปรินิพฺพุโต. ผู้นั้น คือ โคธิกะ นิพพานแล้ว.

ตั้งแต่พระโคธิกเถระ ปรินิพพานแล้ว มารผู้มีบาปก็ตั้งแต่เที่ยวแสวงหาดวงวิญญาณของท่านไป ถึงเที่ยวตามหาไปอย่างไรก็มิได้ประสบพบปะ แต่กระนั้น มารนั้นก็ยังเที่ยวค้นหาอยู่ เพราะไม่รู้ว่าท่านปรินิพพานแล้ว ข้อนี้เป็นความจริง เพราะพระอริยเจ้าล่วงเลยวิสัยของมารเสียแล้ว เรื่องคล้ายอย่างนี้ ได้มีแล้ว อีกเรื่องหนึ่ง ในครั้งพุทธกาล คือวังคีสพราหมณ์ เรียนรู้มนต์ทำนายกะโหลกศีรษะ เขาเป็นนักดีดกะโหลกศีรษะ กะโหลกศีรษะของสัตว์โลกที่เขาดีดแล้ว ๆ เขารู้ได้ว่า ศีรษะนี้ตายไปเกิดในนรก ศีรษะนี้ตายไปเกิดในสวรรค์ เขารู้ได้จริงอย่างเขาทำนาย แต่ก็รู้ได้ในจำพวกกะโหลกศีรษะของปุถุชนเท่านั้น มาจดถึงกะโหลกศีรษะของพระอริยเจ้า ดีดแล้วดีดเล่า ก็หารู้ได้ไม่ว่า ศีรษะนี้เป็นอย่างไร หรือไปเกิด ณ ที่ไหน เพราไม่ล่วงรู้วิสัยความเป็นไปของพระอริยเจ้า.

อนึ่ง ความบริสุทธิ์ภายในเป็นของละเอียดสุขุมแท้ ยากที่จะล่วงรู้ของกันและกันได้ ไม่ต้องกล่าวถึงความบริสุทธิ์ภายในใจก็ได้เพียงแต่ใจ ๆ ก็ยังล่วงรู้ของกันและกันยากเสียแล้ว เพราะฉะนั้น จึงมีคำพูดกันอยู่ว่า **" หยั่งน้ำหยั่งท่า พอหยั่งได้ แต่จะหยั่งน้ำใจคน หยั่งไม่ได้ "** คือว่าจะหยั่งน้ำในมหาสมุทรดูให้รู้ว่าลึกตื้นสักเพียงไร ก็พอหยั่งดูให้รู้ได้ แต่จะหยั่งน้ำใจดูให้รู้ว่าเป็นอย่างไร นี่เป็นของยากแท้ สมดับคำโคลงที่ว่า :-

" พระสมุทรสุดลึกลับ คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา กำหนด
จิตมนุษย์นี่ไซร้ ยากแท้หยั่งถึง "

ถ้ายิ่งเป็นเรื่องของกิเลสภายในใจอีกต่อหนึ่งแล้ว ไม่ใช่วิสัยของปุถุชนจะล่วงรู้เลย ถึงสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ตรัสไว้แล้วว่า **" สุทฺธิ อสุทฺธิ ปจฺจตฺตํ "** ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตนดังนี้.

มารนั้น ไม่ล่วงรู้วิสัยของพระโคธิกเถระว่าเป็นอย่างไร จึงเที่ยวแสวงหาดวงวิญญาณของท่านอยู่ เมื่อรู้ว่าท่านปรินิพพานเสียแล้วก็สิ้นท่า พระโบราณาจารย์เจ้าทั้งหลาย จึงได้กล่าวว่า :-

[๗๘] **ตสฺส โสกปเรตสฺส**	เมื่อมารนั้น มัวแต่เศร้าโศกเป็นเบื้องหน้า
วีณา กจฺฉา อภสฺสถ	พิณได้พลัดตกไปเสียจากรักแร้แล้ว
ตโต โส ทุมฺมโน ยกฺโข	ลำดับนั้น ยักษ์นั้นเสียใจ
ตตฺเถวนฺตรธายถ.	หายไป ณ ที่นั้นนั่นเอง.

๗๘. ธมฺ. ๓/๘๙ ผ พระมหาแจ่ม เขมาราโม แต่งจบเพียงนี้)

๑๙. เรื่องครหทินน์

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งพุทธกาล มีสหาย ๒ คน ชื่อสิริคุต กับครหทิน แต่ต่างศาสนากัน สิริคุตนับถือพุทธศาสนา ครหทินนับถือนิครนถศาสนา และอวดอ้างว่า ศาสดาของตน ดีอย่างนั้น ดีอย่างนี้ ผู้นับถือสมณโคดมจักได้อะไร ? ฝ่ายสิริคุตไม่เห็นพ้องด้วย จึงเกิดท้าทดลองกันขึ้น สิริคุตตกลงเชิญพวกนิครนถ์ไปฉันที่บ้านของตน แล้วให้คนขุดหลุมพรางใส่คูถไว้ใต้ที่นั่ง หมายใจว่าถ้าเป็นผู้วิเศษจริง คงรู้ตัวไม่ตก ถ้าไม่จริง คงตก พอพวกนิครนถ์ไปนั่ง ก็พลัดตกลุมคูถจริง ๆ แล้วเลยพากันกลับหมด ต่อมาครหทินคิดจะแก้แค้นบ้าง ให้สิริคุตเชิญพระพุทธเจ้าไปเสวยที่บ้านเขาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เขาได้ช่องจึงให้คนขุดหลุมพรางไว้ในระหว่างทาง ใส่ถ่านไม้ตะเคียนไว้ในหลุมนั้น หวังว่าเมื่อเสด็จไปคงตกเป็นแน่ พระ-องค์ทรงทราบการณ์นั้นแล้ว ครั้นได้เวลาก็เสด็จไปทางนั้น ขณะที่ทรงเหยียบตรงหลุม มีดอกบัวใหญ่ ชำแรกถ่ายเพลิงขึ้นมารองรับ เสด็จข้ามไปถึงที่ประทับได้โดยสะดวก พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ ฝ่ายครหทินตกใจ เพราะผิดคาด ทั้งอาหารก็มิได้เตรียมไว้ รับเข้าไปหาสิริคุตแจ้งความจริงและหารือ สิริคุตให้ไปดูตุ่มเปล่าที่ตั้งลวงไว้ ตุ่มเปล่าที่ตั้งลวงไว้กลับมีอาหารบริบูรณ์ เป็นอัศจรรย์ จึงได้นำของนั้นออกถวาย ครหทินแม้เป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็เลื่อมใสในคราวนี้ ครั้นเสวยเสร็จทำอนุโมทนาแสดงธรรม ให้เขาทั้ง ๒ สหายเป็นพระโสดาบันแล้ว เสด็จกลับพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.

ตอนเย็น ภิกษุพูดกันขึ้นในธรรมสภาว่า พระคุณของพระ-พุทธเจ้าอัศจรรย์หนักหนา กองถ่านไม้ตะเคียนร้อน ๆ ดอกบังยังขำแรกขึ้นมาได้ สมเด็จพระศาสดาเสด็จมาตรัสถาม ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า ไม่อัศจรรย์ ภิกษุทั้งหลาย ! เพราะดอกบัวผุดขึ้นรับเราเมื่อเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว แม้เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ก็เคยมีดอกบัวผุดขึ้นจากกองถ่านรับเราเหมือนกัน ครั้นแล้วได้นำอดีตนิทานในขทิรังค-ชาดกมาเล่าประทานว่า :-

[ขทิรังคชาดก]

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัต ทรงราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในสกุลเศรษฐี สำเร็จการศึกษาศิลปะทั้งปวง เมื่ออายุ ๑๖ ปี ต่อมาบิดาตายแล้ว ได้รับตำแหน่งเศรษฐีแทน ตั้งโรงทานถึง ๖ แห่ง ให้มหาทาน รักษาศีล ทำอุโบสถกรรมเสมอมา วันหนึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้า เข้านิโรธได้ ๗ วันแล้ว ออกจากนิโรธกำหนดเขตภิกขาจาร เห็นว่า ควรไปโปรดที่บ้านเศรษฐี จึงเหาะมายืนที่ประตู พอดีกับเวลาที่เขายกอาหารไปให้เศรษฐี เศรษฐีเห็นท่านแล้ว ใช้คนให้ไปรับบาตร เขาออกไปเห็นหลุมถ่านเพลิงใหญ่ขวางหน้าอยู่ ไปไม่ได้ ตกใจกลัวกลับมา คนอื่นออกไปอีก ก็ไปไม่ได้อย่างนั้น เศรษฐีต้องไปเอง จึงข้ามหลุมถ่านเพลิงไปจนถึง โดยมีดอกบัวขึ้นรับอยู่ในหลุม ขณะที่ไป พบพญาวสวัตติมาร สอบถามได้ความว่า มารนฤมิตหลุมถ่านกั้น เพื่อทำอันตรายต่อทานและจักให้พระปัจเจกพุทธเจ้าอดข้าวตาย เศรษฐีมิย่อท้อ กล่าวว่า อย่าง

มารตั้งร้อยตั้งพัน ไม่อาจให้ตนหวั่นได้ วันนี้จักรู้ว่าใครมีกำลังกว่ากัน ว่าแล้วถือถาดใส่ภัตตาหารไปยืนอยู่ที่ขอบหลุมถ่าน เรียนต่อพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า แม้ข้าพเจ้า ตกหกคะเมนลงไปในหลุมนี้ ก็จักไม่ยอมกลับ โปรดรับโภชนะอันข้าพเจ้าถวายเถิด แล้วกล่าวคาถาว่า :-

[๗๙] กามํ ปตามิ นิรยํ ข้าพเจ้าจักมีเท้าขึ้นเบื้องบน มี
อุทฺธํปาโท อวํสิโร ศีรษะลงเบื้องต่ำ จะต้องลงสู่หลุมนรกโดยแท้
นานริยํ กริสฺสามิ ข้าพเจ้าก็จักไม่ยอมทำกรรมอันไม่ประเสริฐเลย
หนฺท ปิณฺฑํ ปฏิคฺคห. เชิญเถิด ! ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรับก้อนข้าว.

๒๐. เรื่องอัญญตรบุรุษ

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งในพระนครสาวัตถี มีงานนักษัตรฤกษ์ ประชาชนรื่นเริงเที่ยวเตร่กันเป็นอันมาก แม้พระเจ้าปเสนทิโกศล ก็ทรงคชาธารเลียบพระนครชมงานนั้น ฝ่ายหมู่คนก็อัดแอคอยชมพระบารมี ถึงกับไล่ให้หลีกทาง หญิงคนหนึ่งแอบดูอยู่บน

๗๙. ธมฺ. ๓/๙๙. ชา. ๓/๓๓๘

ตึก พอสบพระเนตรก็หลบเสีย โฉมของนางปรากฏแด่พระราชาดุจดวงจันทร์ลอยวับเข้ากลีบเมฆ ท้าวเธอตะลึงแลจนลืมพระองค์ แทบพลัดตกจากคชาธาร รับทำประทักษิณเสด็จกลับพระราชวัง ครั้นแล้วรับสั่งให้อำมาตย์ไปถาม ได้ความว่านางมีสามีแล้ว จึงรับสั่งให้หาตัวสามีมา โปรดให้รับราชการ ด้วยมีพระราชประสงค์ว่าจักจับผิดลงพระอาญาประหารเสีย แล้วริบภรรยาด้วยอีกโสดหนึ่ง ค่าที่เขารับราชการระมัดระวัง ไม่มีทางให้จับผิด ท้าวเธอจึงใช้ให้เขาไปเอาดอกบัวกับดินแสงอรุณที่ไกลราว ๕ โยชน์ กำชับให้กลับมาให้ทันสรงสนานเวลาเย็น ถ้าไม่ทันจักถูกลงพระราชอาชญา ดอกบัวและดินชนิดนั้นมีแต่ในนาคพิภพ ที่ทรงใช้ก็เพราะพาลหาเหตุ เขาผู้วาสนาน้อย จำใจจำไป รับไปหาภรรยาให้ห่อข้าวไปกินกลางทาง ได้เวลาก็แบ่งบริโภค พบคนเดินทางจึงให้ส่วนที่เหลือ กับโปรยให้ทานปลาอีกกำมือหนึ่ง และประกาศเรื่องราวของตนแก่นาคครุฑและเทพเจ้า และให้ส่วนบุญที่ทำนั้นด้วย เดชะบุญนั้น พญานาคขึ้นมารับส่วนและรับอาสาไปนำดอกบัวและดินแสงอรุณมาให้ เขาได้สมความปรารถนาแล้วรีบกลับมาถึงประตูเมือง แต่เข้าไม่ได้ เพราะพระราชาเกรงว่า ถ้านำมาให้สำเร็จ อุบายนี้ไม่มีผล จึงรับสั่งให้ปิดประตูลั่นดาลเก็บลูกดาลไปเสียแต่เช้า เมื่อเขาไม่มีช่องจะเข้าได้ จึงร้องประกาศแก่มหาชนให้รู้ไว้ว่าตนนำดอกบัวกับดินแสงอรุณมาทันแล้วโยนขึ้นไปบนประตู แล้วเดินไปอาศัยนอนอยู่ในวัด.

ตอนกลางคืน พระราชาบรรทมไม่หลับกระหยิ่มว่า พรุ่งนี้เช้าเป็น

สำเร็จ เผอิญในเวลาเที่ยงคืนเงียบสงัดได้ยินเสียงอันเย็นยะเยือกของเปรตว่า **ทุ, ส, น, โส.** สะดุ้งตกพระทัยกลัวเป็นกำลัง ไม่ทราบว่าเสียงอะไร น่าจะเป็นลางร้ายตกอยู่แก่พระองค์ หรือพระมเหสีหรือแก่แว่นแคว้น พอรุ่งเช้า รับรับสั่งให้หาปุโรหิต ตรัสบอกเสียงที่ทรงสดับและให้ทำนาย ฝ่ายปุโรหิตแม้ไม่รู้ก็ทูลเดาสวดไปว่าลางร้าย ต้องฆ่าคนช้างโค ฯ ล ฯ สะเดาะพระเคราะห์จึงจะคุ้มพระชนม์ชีพได้ ท้าวเธอให้จัดเตรียมตามโหรทูลพระนางมัลลิกาทรงทราบ ไม่ทรงเชื่อ ชี้ชวนให้เสด็จไปเฝ้าทูลสมเด็จพระศาสดาก่อน ก็ตกลงกันเสด็จไปเฝ้า ทูลว่าได้ยินเสียง **ทุ, ส, น, โส.** นั้น พระองค์ทรงทราบแล้วตรัสชาดก ดังนี้

[โลหกุมภีชาดก]

ในปางสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า มีลูกเศรษฐี ๔ คนกำลังหนุ่มคะนอง ชักชวนกันใช้จ่ายทรัพย์บำรุงตนให้ได้รับความสำราญ ต่างคนต่างออกความเห็นไปคนละทาง ลงท้ายเห็นพ้องกันว่าอะไรไม่สนุกไปกว่าเอาเงินเข้าล่อทำชู้กับภรรยาของชายอื่น จึงพากันเที่ยวทำกรรมนั้นจนตลอดอายุ ครั้นตายแล้วต้องไปเกิดในอเวจี-มหานรกสิ้นพุทธันดรหนึ่ง เพราะกรรมนั้นเองพ้นขึ้นมาแล้วผลกรรมยังเหลืออยู่ ต้องเกิดในหม้อทองแดงอีก หม้อนั้นสูง ๖๐ โยชน์ จมลงไปกว่าจะถึงก้นหม้อ ๓ หมื่นปี ลอยขึ้นมากว่าจะถึงปากหม้ออีก ๓ หมื่นปี ลอยขึ้นมาพบกันหวังจะตะโกนปรับทุกข์กันตนละคำสองคำแต่เอ่ยค้างไว้ ว่าไม่ตลอดกลับจมดิ่งลงไปเสีย เสียงนี้ไม่เป็นลางร้ายแก่

มหาบพิตรเลย แล้วตรัสเพิ่มคำที่เปรตนั้นเอ่ยค้างไว้ดังนี้ :-

ทุ ตรัสเพิ่มว่า

[๘๐] **ทุชฺชีวิตมชีวิมฺหา**	พวกเรา เมื่อโภคะมีอยู่ ไม่ได้
เยสนฺโน น ททามฺหเส	ให้ทานเลย ไม่ได้ทำที่พึ่งสำหรับ
วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ	ตนเลย จัดว่ามีชีวิตอยู่ชั่วช้า
ทีปํ นากมฺห อตฺตโน.	แล้ว.

ส ตรัสเพิ่มว่า

[๘๑] **สฏฺฐิวสฺสสหสฺสานิ**	เมื่อพวกเราไหม้อยู่ในนรก ตั้ง
ปริปุณฺณานิ สพฺพโส	๖ หมื่นปีเต็ม ๆ โดยประการ
นิรเย ปจฺจมานานํ	ทั้งปวงแล้ว
กทา อนฺโต ภวิสฺสติ.	เมื่อไร ที่สุดจักมี.

น ตรัสเพิ่มว่า

[๘๒] **นตฺถิ อนฺโต กุโต อนฺโต**	ไม่มีที่สุด ที่สุดจักมีมาแต่ไหน
น อนฺโต ปฏิทิสฺสติ	ที่สุดไม่ปรากฏเลย
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ	แน่ะพวกเรา ก็ในครั้งนั้น
มม ตุยฺหญฺจ มาริสา.	ฉันกับท่านทำชั่วไว้.

โส ตรัสเพิ่มว่า

[๘๓] **โสหํ นูน อิโต คนฺตฺวา**	แน่นอนเรานั้นพ้นไปจากหม้อทอง-แดงนี้แล้ว

๘๐. ธมฺ. ๓/๑๐๘. ๘๑. ธมฺ. ๓/๑๐๘

๘๒. ธมฺ. ๓/๑๐๘. ๘๓. ธมฺ. ๓/๑๐๘

โยนึ ลทฺธาน มานุสึ ได้กำเนิดเป็นมนุษย์

วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน รู้ถ้อยคำที่ยากจกกล่าว สมบูรณ์ด้วยศีล

กาหามิ กุสลํ พหุํ. จัดสร้างกุศลไว้ให้มาก.

เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ฟังพระดำรัสของสมเด็จพระบรมศาสดาอย่างนั้นแล้ว ได้พระสติกลัวภัยนั้นจะตกถึงพระองค์บ้าง เสด็จกลับรับสั่งให้ปล่อยคนและสัตว์ที่ให้เตรียมไว้ห่าสะเดาะพระเคราะห์นั้นเสีย คนทั้งหลายอาศัยพระนางมัลลิกาเทวี จึงได้ชีวิตคืน จึงพากันสรรเสริญพระนางในการประทานชีวิตแก่พวกเขา เวลาเย็นภิกษุพูดกันถึงเรื่องนั้นในธรรมสภา สมเด็จพระศาสดาเสด็จไปถามได้ความแล้วตรัสว่า พระนางประทานชีวิตแก่มหาชนแต่ในชาตินี้เท่านั้นก็หาไม่ แม้ในชาติก่อนก็เคยประทานเหมือนกัน ครั้นแล้วทรงนำอดีตนิทานมาเล่าประทานว่า :-

ในอดีตกาล พระราชบุตรของพระเจ้าพาราณสีปรารถนาราชสมบัติ เข้าไปบวงสรวงเทพารักษ์ที่ต้นไทรว่า ขอให้ช่วยให้ได้ราชสมบัติ ถ้าได้สมปรารถนาจะทำพลีกรรมด้วยเลือดพระศอของกษัตริย์ ๑๐๑ พร้อมทั้งพระมเหสีของกษัตริย์เหล่านั้นด้วย ต่อมาพระราชบิดาทิวงคตแล้ว ได้ราชสมบัติดังประสงค์ เลยทึกทักเอาว่า ได้ด้วยเทวฤทธิ์คิดจะทำพลีกรรม (แก้สินบน) จึงเที่ยวปราบปรามต่างประเทศได้ครบแล้ว จับกษัตริย์เหล่านั้นพร้อมทั้งพระมเหสี

เว้นแต่พระมเหสีของพระราชาองค์สุดท้าย เพราะกำลังทรงพระครรภ์ นอกนั้นนำมาเพื่อพลีกรรมทั้งหมด ฝ่ายเทพารักษ์ผู้สิงอยู่ที่ต้นไทรนั้น ร้อนใจว่า ตนถูกชัดว่าเป็นผู้บันดาล และกษัตริย์ทั้งหลายจะวายวอด จึงเที่ยวขอความช่วยเหลือต่อเทวดาผู้มีศักดาใหญ่จนถึงท้าวสักกเทวราช ให้กษัตริย์ทั้งหลายรอดพ้นจากการสำเร็จโทษ ได้อุบายจากท้าวสักก-เทวราชแล้วกลับมา สำแดงตนออกจากต้นไม้นั้น หลีกไปเสียเฉพาะพระพักตร์กษัตริย์องค์นั้น ท้าวเธอเห็น จึงท้วงว่าจะทำพลีกรรมไฉนจึงหลีกไปเสีย เทพารักษ์ปรับโทษว่า ท้าวเธอกล่าวมุสา เว้นพระมเหสีเสียองค์หนึ่ง ให้ไปตามมา พระมเหสีองค์นั้น (คือที่กลับชาติมาเป็นพระนางมัลลิกาเทวีนี้) เสด็จมาแล้วทรงแสดงอาการบ้างตรัสบ้าง ให้พระมหากษัตริย์คลายเชื่อความศักดิ์สิทธิ์แล้ว ทรงกันแสงทรงพระสรวล ถูกพระมหากษัตริย์สงสัยซักถาม จึงทูลแถลงให้ท้าวเธอเลิกพิธีพลีกรรมได้ ด้วยอ้างนิยายดังนี้ว่า :-

ในอดีตชาติ หม่อมฉันเกิดเป็นกุลธิดาอยู่กับสามี วันหนึ่ง สหายของสามีมา หาเนื้อทำกับข้าวไม่ได้ ต้องฆ่าแกะลงตัวหนึ่ง เพื่อทำอาหาร สิ้นชีวิตแล้วไปไหม้อยู่ในนรก พ้นจากนั้นแล้ว เพราะผลกรรมยังเหลืออยู่ ต้องถูกตัดศีรษะนับตามจำนวนเส้นขนของแกะ หม่อมฉันพ้นเวรมาได้นี้ดีใจจึงหัวเราะ ครั้นหวนมานึกถึงพระองค์ ผู้จะฆ่าคนเท่านี้ เมื่อไรจะพ้นทุกข์ สมเพชจึงร้องไห้ ครั้นแล้วตรัสคาถาว่า :-

[๘๔] เอกิสฺสา กณฺฐํ ฉินฺทิตฺวา หม่อมฉันตัดคอของแม่แกะ เพียง
โลมคณนาย ปจฺจิสฺสํ ตัวเดียว ได้ไหม้ (ในนรก) ตามจำนวนเส้นขน
พหุนฺนํ กณฺเฐ เฉตฺวาน ข้าแต่กษัตริย์ ! พระองค์ตัดคอ
กถํ กาหสิ ขตฺติย. ของคนเป็นอันมากแล้ว จักทรงทำอย่างไร ?

ครั้นสมเด็จพระศาสดา ทรงนำอดีตนิทานมาเล่าประทานฉะนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมอีก จึงตรัสว่า ขึ้นชื่อว่าปาณาติบาตไม่ควรทำเสียเลย เพราะผู้ฆ่าสัตว์ ต้องเศร้าโศกไปช้านาน แล้วจึงตรัสคาถาพ้องกับในชาดก มีเรื่องเล่าว่า :-

[มตกภัตตชาดก]

ในครั้งดึกดำบรรพ์ ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงราชยในกรุงพาราณสี พราหมณ์ทิศาปาโมกข์ ปรารถนาจะทำทานให้ผู้ตายตามประเพณี สั่งให้ศิษย์เอาแกะไปอาบน้ำแต่งตัวมาให้ ในระหว่างนั้นแกะระลึกชาติได้ หัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง ตามภาษาของมัน เมื่อแกะทำท่าทางประหลาดเป็นที่สงสัย ไต่ถามดู แกะจึงเล่าว่า เดิมข้าพเจ้าเกิดเป็นพราหมณ์ ทรงคัมภีร์เหมือนกัน ปารถนาบำเพ็ญทานให้ผู้ตาย ให้ฆ่าแกะลงตัวหนึ่ง ตายไปแล้ว ต้องถูกตัดศีรษะมาอีกชาติเดียวนี้จะครบ ๕๐๐ ดีใจว่า ต่อนี้พ้นทุกข์เสียที จึงหัวเราะ

๘๔. ธมฺ. ๓/๑๑๔

แต่มาคิดถึงท่าน ถ้าฆ่าข้าพเจ้าคงรับผลเช่นเดียวกัน ข้าพเจ้าจักพ้นวันนี้ เมื่อไรท่านจักพ้น คิดเห็นอย่างนี้ อดสงสารไม่ได้เลยร้องไห้ พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น จึงตกลงว่าจะไม่ฆ่า แต่แกะรู้ความตายบอกว่า ถึงไม่ฆ่าก็ต้องตาย ครั้นพราหมณ์ปล่อยไปแล้วยังให้คนคอยระวัง แกะไปชะเง้อคอกินใบไม้บนหลังหิน เผอิญสายฟ้าตกถูกหิน หินแตกกระเด็นโดยแรงถูกคอแกะขาดทันที ผู้คนพากันไปดูเนืองแน่น พระโพธิสัตว์เกิดเป็นรุกขเทวดาอยู่ ณ ที่นี้ จึงกล่าวคาถาว่า :-

[๘๕] เอวญฺเจ สตฺตา ชาเนยฺยุํ	ถ้าพวกสัตว์พึงรู้สึกอย่างนี้ว่า
ทุกฺขายํ ชาติสมฺภโว	ความเกิดขึ้นแห่งชาตินี้ เป็นทุกข์
น ปาโณ ปาณินํ หญฺเญ	สัตว์ไม่ควรฆ่าสัตว์
ปาณฆาตี หิ โสจติ.	เพราะผู้ฆ่าสัตว์ย่อมเศร้าโศก.

๒๑. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระมหากัสสปเถระ

มีเรื่องเล่าว่า เมื่อพระมหากัสสปเถระอยู่ในถ้ำปิปผลิคูหาใกล้กรุงราชคฤห์ มีสัทธิวิหาริกอยู่ด้วย ๒ รูป รูปหนึ่งขยันอุปัฏฐากเป็นต้นว่าจัดน้ำล้างหน้า จัดน้ำอาบ ส่วนอีกรูปหนึ่ง คอยนิมนต์พระเถระให้ใช้ ดุจตนจัดไว้เอง ต่อมาพระเถระรู้ทันจึงให้โอวาทว่า เป็นพระไม่ควรเสนอกิจการที่ผู้อื่นทำไว้ว่าตนทำ เธอโกรธ หาว่าเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ว่า ครั้นรุ่งขึ้นไม่ไปบิณฑบาตร่วม เลี่ยงไปที่บ้าน

๘๕. ธมฺ. ๓/๑๑๔. ชา. ๑/๒๕๓

อุปัฏฐากของท่าน ลวงว่าพระเถระไม่ผาสุก เขาก็จัดอาหารฝากมา ถวาย เลยฉันเสียกลางทางจึงกลับวัด รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง พระเถระ ทราบเรื่อง จึงสอนว่า ทำอย่างนั้น ไม่สมควรแก่บรรพชิต เธอก็ โกรธอีก หาว่าวันนั้นว่าอย่างนั้น วันนี้ว่าอย่างนี้ เพียงข้าวสุกสัก กำมือ ก็เอามาเป็นเรื่องเป็นราว ส่วนผ้าละก็ให้แก่อุปัฏฐากของตน จักต้องแก้แค้นเสียบ้าง จึงได้ผูกอาฆาตไว้ ครั้นพระเถระเข้าไปในบ้าน เธออยู่ข้างหลัง ทุบเครื่องใช้และเผาบรรณศาลาเสีย ที่ไหม้ไม่หมด ก็ ทุบซ้ำเสียสิ้นแล้วหนีไป ครั้นทำกาละแล้ว จึงไปเกิดในอเวจีมหานรก.

ภิกษุรูปหนึ่ง ออกจากกรุงราชคฤห์ไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา ที่วัดเชตวัน ณ กรุงสาวัตถี และทูลเรื่องนั้น พระองค์ทรงทราบแล้ว ตรัสว่า มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ในปางก่อน ก็โกรธและประทุษร้าย กุฎีเสียเหมือนกัน แล้วทรงอ้างอดีตนิทานในกุฏิทูสกชาดกมาเล่าว่า :-

[กุฏิทูสชาดก]

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงราชย์ในกรุงพาราณสี พระมหากัสสปเกิดเป็นนกขมิ้น ทำรังอยู่ในหิมวันตประเทศ ภิกษุนั้น เกิดเป็นลิง วันหนึ่งฝนตก ลิงหนาวจัดเข้าไปอาศัยอยู่เคียงรังนก นกเห็นจึงถามว่า :-

[๘๖] มนุสฺสสฺเสว เต สีสํ แน่ะลิง ! เจ้ามีศีรษะและมือเท้า
หตฺถปาทา จ วานร เหมือนคน

๘๖. ธมฺ. ๓/๑๑๘

อถ เกน นุ วณฺเณน เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรหนอ
อคารนฺเต น วิชฺชติ. เหย้าเรือนของเจ้าจึงไม่มี.

เมื่อลิงได้ฟังดังนี้ แล้วคิดว่า มือเท้าของเราก็มีจริง แต่ปัญญาสำหรับให้เราสร้างเหย้าเรือนไม่มี ใคร่จะแถลงความข้อนั้น จึงกล่าวเป็นคาถาว่า :-

[๘๗] มนุสฺสสฺเสว เม สีลํ แน่ะนกขมิ้น ! ข้ามีศีรษะและมือ
หตฺถปาทา จ สิงฺคิล เท้าเหมือนคนก็จริง
ยาหุ เสฏฺฐา มนุสฺเสสุ แต่ปัญญาใดที่ประเสริฐในหมู่
สา เม ปญฺญา น วิชฺชติ มนุษย์ ปัญญาอย่างนั้นของข้าไม่มี.

เมื่อนกได้ฟังคำแก้ตัวนั้นแล้ว เมื่อจะติเตียนมันว่า เจ้านี้จักครองเรือนอย่างไร จึงกล่าวคาถา (ที่เป็นเหตุให้ลิงรื้อรัง) ว่า :-

[๘๘] อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส ผู้มีจิตใจไม่มั่นคง
ลหุจิตฺตสฺส ทุพฺภิโน มีใจเร็ว ประทุษร้ายมิตร
นิจฺจํ อทฺธุวสีลสฺส มีปกติไม่แน่นอนเป็นนิตย์
สุขภาโว น วิชฺชติ. ไม่มีความสุข.
โส กรสฺสานุภาวํ ตุวํ แน่ะลิง ! เจ้านั้นจงทำอานุภาพ
วีติวตฺตสฺสุ สีลิยํ เลิกหลุกหลิกเสียเถิด จงทำกระ-
สีตวาตปริตฺตาณํ ท่อมสำหรับป้องกันลมหนายเถิด.
กรสฺสุ กุฏิกํ กปิ.

๘๗. ธมฺ. ๓/๑๑๘. ๘๘. ธมฺ. ๓/๑๑๘. ชา. ๔/๓๑๕

๒๒. เรื่องอานันทเศรษฐี

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงสาวัตถี มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่ออานันทะ มีสมบัติถึง ๘๐ โกฏิ แต่เป็นคนตระหนี่จัด กึ่งเดือนเขาประชุมญาติสอนบุตรชื่อมูลสิริ ๓ ครั้ง อย่าเข้าใจว่าทรัพย์ ๔๐ โกฏิ นี้มากแล้ว ทรัพย์มีอยู่ไม่พึงให้ใคร พึงหาทรัพย์ใหม่เพิ่มขึ้นอีก แม้เพียงจับจ่ายทีละเหรียญ ๆ (กหาปณะ) ทรัพย์ก็หมดได้ เพราะฉะนั้น

[๘๙] อญฺชนานํ ขยํ ทิสฺวา	บัณฑิตพึงเห็นความหมดไปแห่ง
อุปจิกานญฺจ อาจยํ	น้ำมันหยอดเพลา ความก่อขึ้น
มธูนญฺจ สมาหารํ	แห่งตัวปลวก และความรวบรวม
ปณฺฑิโต ฆรมาวเส.	มาแห่งตัวผึ้ง (เป็นตัวอย่าง) แล้ว
	พึงครองเรือนได้.

๒๓. เรื่องสุปปพุทธกุฏฐิ

มีเรื่องเล่าว่า สุปปพุทธะผู้เป็นโรคเรื้อน นั่งอยู่ท้ายที่ประชุมฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระผู้มีพระภาค ได้บรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะทูลคุณที่ตนได้ ไม่กล้าแหวกเข้าไปกลางประชุม จึงรอจนสมเด็จพระศาสดาเสด็จกลับ ตามไปทูลที่วัด ท้าวสักกเทวราชทรงทราบ ปรารถนาจะทดลองใจเขา จึงเสด็จไปถามที่กลางทางว่า ท่านเป็นคนขัดสนยากไร้ เราจะให้ทรัพย์นับไม่ถ้วน ถ้าพูดว่า พระพุทธเจ้า ไม่ใช่

๘๙. ธมฺ. ๓/๑๒๐

พระพุทธเจ้า พระธรรม ไม่ใช่พระธรรม พระสงฆ์ ไม่ใช่พระสงฆ์ เขาถามว่า ท่านเป็นใคร เมื่อท้าวสักกเทวราชตอบแล้ว เขาจึงว่า ท่านมีรูปร่างไม่น่าพูดกับเรา หาเราว่า ยากจน ขัดสน กำพร้า แต่ความจริงเราไม่ตกยาก ไม่ขัดสน ทั้งได้รับความสุขมีทรัพย์มาก เพราะ

[๙๐] สทฺธาธนํ สีลธนํ	ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีล
หิรี โอตฺตปฺปิยํ ธนํ	ทรัพย์คือหิริโอตตัปปะ
สุตธนญฺจ จาโค จ	ทรัพย์คือสุตะ ทรัพย์คือจาคะ
ปญฺญา เว สตฺตมํ ธนํ	ปัญญาแล เป็นทรัพย์ที่ ๗
ยสฺส เอตา ธนา อตฺถิ	อริยทรัพย์ ๗ ประการเหล่านี้ มีอยู่แก่ผู้ใด
อิตฺถิยา ปุริสสฺส วา	จะเป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม
อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ	บัณฑิตทั้งหลาย ได้กล่าวเรียกผู้นั้นว่า มิใช่คนขัดสน
อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ.	ชีวิตของเขาไม่เปล่า (จากประ-โยชน์).

๙๐. ธมฺ. ๓/๑๒๙.

๒๔. เรื่องสุมนมาลาการ

มีเรื่องเล่าว่า ช่างดอกไม้ชื่อนายสุมนะ ตอนเช้าเก็บดอกมะลิไปถวายพระเจ้าพิมพิสาร ๘ ทะนานทุกวัน และได้รับพระราชทานวันละ ๗ กหาปณะ อยู่มาวันหนึ่ง เขานำดอกไม้ไปถวายตามเคย พอเข้าไปสู่พระนคร ก็เห็นสมเด็จพระศาสดากำลังเสด็จ เกิดเลื่อมใส พลางดำริว่า เราจะทำอะไรให้จุใจหนอ ทั้งเวลานั้นก็ไม่มีอะไรนอกจากดอกมะลิสำหรับนำไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน ครั้นจะเอาถวายเสีย น่าจะถูกลงพระ-ราชอาญา แต่เขาปลงใจว่า เรายอมถวายชีวิต แม้จะทรงพิโรธให้จำจองให้ประหาร หรือเนรเทศก็ยอม ครั้นตกลงใจแล้ว จึงสาดดอกไม้บูชาทั้งหมด เป็นอัศจรรย์ที่ดอกไม้ลอยเป็นระเบียบตามเสด็จไปได้ ประ-ชาชนพากันแตกตื่นโห่ร้องโบกผ้าตามส่งเสด็จไปถึงพระนครหลวง เขาตามส่งเสด็จแล้ว ฝ่ายภรรยาเห็นสามีถือกระเช้าเปล่ากลับบ้าน ถามว่าดอกไม้ไปไหนหมด ทราบว่าสามีบูชาสมเด็จพระศาสดาหมด ก็ตกใจเกรงว่าหากพระราชากริ้ว ตนจะพลอยยับไปด้วย จึงรับไปเฝ้าทูลเหตุการณ์ และทูลว่าตนได้อย่าร้างกันแล้ว พระเจ้าแผ่นดินจึงรับสั่งว่าจะทำตอบแทนเฉพาะสามีคนเดียว เมื่อพระพุทธองค์เสวยเสร็จ ทำอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ พระเจ้าแผ่นดินส่งเสด็จแล้ว เรียกนายสุมนะไปถาม เขารับสารภาพยอมถวายชีวิตบูชาพระศาสดา ท้าวเธอจึงตรัสว่าเป็นมหาบุรุษได้ แล้วพระราชทาน ช้าง ม้า ทาส ทาสี ชาววัง เครื่องแต่งตัว บ้านส่วย อย่างละ ๗ กับเงินอีก ๘ พันกหาปณะ พระอานนทเถระ

อยากทราบถึงวิบากของเขา จึงทูลถาม พระองค์ตรัสว่า เขาเลื่อมใสแล้วในเราอย่างนี้ จักไม่ไปสู่ทุคติแสนกัปคือ :-

[๙๑] **กปฺปานํ สตสหสฺสํ**	นายมาลาการนั้น จักดำรงอยู่ใน
ทุคฺคตึ น คมิสฺสติ	หมู่เทวดาและมนุษย์ ไม่ไปสู่ทุคติ
ธตฺวา เทวมนุสฺเสสุ	สิ้นแสนกัป
ผลํ เอตสฺส กมฺมุโน	ผลแห่งการกระทำนี้
ปจฺฉา ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ	ภายหลังเขาจักเป็นพระปัจเจก-
สุมโน นาม ภวิสฺสติ.	พุทธเจ้า ชื่อสุมนะ.

๒๕. เรื่องอหิเปรต

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งสมเด็จพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวบ้านเห็นภิกษุทั้งหลายเข้าไปบิณฑบาตในบ้านแล้ว พากันเลื่อมใส นิมนต์ให้นั่งพักคอยเวลาบิณฑบาต เขานั่งฟังธรรมิกถาไปพลาง ในเวลาจบธรรมิกถา เขาพากันนำบาตรไปใส่อาหารมาถวาย ครั้งนั้นเปรตเกิดเป็นกาเกาะอยู่บนหลังคา เห็นอาหารในบาตร จึงโฉบลงขยอกเต็มปาก ๓ คำ จากบาตรที่ผู้หนึ่งถือมา โภชนะนั้นยังไม่เป็นของสงฆ์ ยังไม่เป็นเดน เป็นแต่เขาจงใจไว้แล้ว มันตายไปเกิดในอเวจีมหานรก พ้นจากนั้นมาเกิดเป็นเปรตกาอยู่บนภูเขาคิชฌกูฏ พระมหาโมคคัลลานะไปกับพระลักขณะ เห็นมันแล้วจึงถามว่า :-

๙๑. ธมฺ. ๓/๑๓๙

[๙๒] ปญฺจโยชนิกา ชิวฺหา	ลิ้นท่าน ยาวตั้ง ๕ โยชน์
สีสนฺเต นวโยชนํ	ศีรษะท่าน ยาวตั้ง ๙ โยชน์
กาโย อจฺจุคฺคโต ตุยฺหํ	ตัวท่านสูงลิ่วขึ้นไป
ปญฺจวีสติโยชนํ	ถึง ๒๕ โยชน์
กินฺนุ กมฺมํ กริตฺวาน	ท่านทำกรรมอะไรหนอ
ปตฺโตสิ ทุกฺขมีทิสํ.	จึงต้องถึงทุกข์เช่นนี้ ?

เปรตกานั้นตอบพระเถระว่า :-

[๙๓] อหํ ภนฺเต โมคฺคลฺลาน	ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะ เจ้าข้า !
กสฺสปสฺส มเหสิโน	เพราะข้าพเจ้าโฉบภัตตาหาร ที่
สงฺฆสฺสาภิหฏํ ภตฺตํ	เขานำมาถวายสงฆ์ ของพระกัสสป-
อาหเรสึ ยถิจฺฉกํ.	พุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่
	เอามากินเสียตามความปรารถนา.

๒๖. เรื่องสัฏฐีกูฏเปรต

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล มีชายคนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี เห็นคนง่อยดีดกรวดชำนาญ จนได้รับพระราชทานทรัพย์สมบัติ เขาใคร่จะเรียนบ้าง จึงเข้าไปขอเรียน ถูกชายง่อยปัดเสีย แต่เขาสู้พยายามประจบรับใช้ให้ชอบแล้วขออีก จนชายง่อยนั้นยอมให้เรียน ครั้นเรียน

๙๒. ธมฺ. ๓/๑๕๕. ๙๓. ธมฺ. ๓/๑๕๕

สำเร็จแล้วก็เริ่มประลองศิลป์ เลือกหาสัตว์ที่ไม่มีเจ้าของ หรือคนที่กฎหมายคุ้มครองไม่ถึง ในขณะเดินไป เห็นวัวตัวหนึ่งแต่ไม่กล้า เพราะมีเจ้าของ เดินต่อไปอีก เผอิญพบพระปัจเจกพุทธเจ้าชื่อสุเนตร มายืนคอยรับบิณฑบาตอยู่ที่ประตูเมือง เข้าใจว่า คนนี้แหละไม่มีมารดาบิดาทั้งกฎหมายคุ้มครองไม่ถึงจึงดีดกรวดเข้าหูทะลุ พระปัจเจกพุทธเจ้าเจ็บปวดแรงกล้าเหาะกลับไปบรรณศาลา ชาวเมืองไม่เห็นท่านมารับบิณฑบาตตามเคย เข้าใจว่าป่วยไข้ พากันไปดูเห็นท่านปรินิพพานเสียแล้ว จึงร้องไห้เศร้าโศก ชายนั้น พลายไปกับเขาด้วย เมื่อเห็นท่านแล้วจำได้ เพราะเวรกรรมหรืออย่างไรไม่ปรากฏ พูดออกมาว่า ผู้นี้เองที่เราประลองวิชา ดีดกรวดเข้าช่องหู คนเหล่านั้นกำลังเสียใจ พอได้ยินเลยช่วยกันตีจนตาย เพราะกรรมที่ฆ่าพระนั้น เขาไปเกิดในอเวจีหมกไหม้อยู่จนแผ่นดินสูงขึ้นโยชน์หนึ่ง พ้นจากนั้น กรรมยังเหลือ จึงต้องมาเกิดเป็นสัฏฐิกูฏเปรตอยู่บนยอดภูเขาคิชฌกูฏ.

วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานะ กับพระลักขณเถระ ลงจากภูเขานั้น ฝ่ายพระมหาโมคคัลลานะเห็นมันแปลก คือสูงทายาดราว ๓๐๐ เส้น มีค้อนเหล็กลุกเป็นไฟ ราว ๖ หมื่นตกทุ่มขมองแตกแล้วแตกอีก เกิดขึ้นใหม่ น่าอัศจรรย์ จึงกล่าวว่า :-

[๙๔] สฏฺฐีกูฏสหสฺสานิ	ค้อนเหล็กครบ ๖ หมื่น
ปริปุณฺณานิ สพฺพโส	บริบูรณ์โดยประการทั้งปวง
สีเส ตุยฺหํ นิปตนฺติ	ย่อมตกลงสู่ศีรษะท่าน
โอภินฺทนฺเตว มตฺถกํ.	มันต่อยขมองศีรษะทั้งนั้น.

๙๔. ธมฺ. ๓/๑๕๙

[สาลิตตกชาดก]

ในปางก่อน มีชายเปลี้ยคนหนึ่งอยู่ในกรุงพาราณสี ชำนาญดีดรวด วันหนึ่งเขานั่งอยู่ใต้ร่มไม้ไทรใกล้ประตูเมือง พวกเด็ก ๆ ชาวบ้านล้อมกันกลุ้ม ขอให้แกดีดกรวดเจาะใบไม้เป็นรูปช้างบ้าง รูปม้าบ้าง ตามแต่ต้องการ แล้วให้อาหารเป็นต้น แก่แกเลี้ยงชีพ วันนั้นพระเจ้าแผ่นดินเสด็จประพาสอุทยานทางนั้น พวกเด็กจึงซุกชายง่อยเอาไว้ในย่านไทร แล้วพากันหลบไป ท้าวเธอเสด็จเข้าไปที่ควงไม้ เฉพาะเป็นเวลาเที่ยงวัน เงาตรง แสงลอดใบไม้ที่ปรุเป็นรูปฉายถูกพระวรกายหลากพระหฤทัย แหงนขึ้นไปดูเห็นรูปอย่างนั้น จึงตรัสถามว่า ใครทำ เขาทูลว่า คนง่อย จึงโปรดให้หาแล้ว รับสั่งว่า ปุโรหิตของเราคนหนึ่งพูดมากเกินขนาด เราพูดได้น้อยคำ ก็พูดพล่าม เราอึดอัดเต็มทน รับดีดขี้แพะเข้าปากให้สักทะนานได้ไหม ? เขารับว่าได้ วิธีทำคือ เขานั่งในพระวิสูตร เจาะช่องไว้สำหรับดีด พอปุโรหิตมาเฝ้าพูดพล่ามตามเคย เขาก็ดีดขี้แพะเข้าปากทุกทีที่อ้าปากพูด ปุโรหิตไม่กล้าคายเลยกลืนหมด ครั้นขี้แพะหมดทะนาน ก็กะตุกม่านเป็นสัญญาณ พระเจ้าแผ่นดินทรงทราบจึงรับสั่งว่า ท่านอาจารย์ ! ออกจะพล่ามมาก กลืนขี้แพะหมดทะนานแล้ว ยังไม่ยอมนิ่งอีกหรือ ? พราหมณ์ปุโรหิตได้รับความอดสูแต่นั้นมาไม่พูดพล่ามอีก พระเจ้าแผ่นดิน ได้รับความสุขเพราะอาศัยชายง่อย จะสมนาคุณ จึงพระราชทานบำเหน็จสิ่งละ ๘ ครบชุด และ

บ้านส่วยอีก ๔ ตำบล อำมาตย์ผู้ทูลอรรถธรรมถวายทราบความ จึงกล่าวคาถาว่า :-

[๙๕] สาธุ โข สิปฺปกํ นาม ขึ้นชื่อว่าศิลปะ แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง
อปิ ยาทิสกีทิสํ ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จแล
ปสฺส ขณิชปฺปหาเรน ดูเถิด ด้วยการดีด (กรวด) ของคนง่อย
สทฺธา คามา จตุทฺทิสา. ยังได้บ้านส่วยถึง ๔ ทิศ.

๒๗. เรื่องวนวาสีติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระสารีบุตรเถระ คิดจะสงเคราะห์มหาเสนพราหมณ์ ผู้เป็นสหายของบิดา เข้าไปรับบิณฑบาตถึงบ้าน พราหมณ์คิดว่าลูกเรามา เห็นจะไม่ทราบว่าเดี๋ยวนี้เราขัดสนยากไร้ ครั้นเราจะออกไปต้องรับปราศรัย ก็ไม่มีอะไรถวาย คิดกระดาก หลบหน้าเสียตั้ง ๓ ครั้ง วันหนึ่งได้ข้าวปายาสกับผ้าเนื้อหนาผืน ๑ ตั้งใจเอาไว้ถวาย นึกว่าถ้าพระเถระมาจะดีทีเดียว เวลานั้นพระสารีบุตรออกจากนิโรธสมาบัติพิจารณารู้วารจิตแล้ว ไปภิกขาจารที่นั้น พราหมณ์เห็นพระเถระมาก็ดีใจยกข้าวมาถวายเทใส่บาตร พระเถระรับเพียงครึ่งหนึ่งปิดบาตรเสีย แต่

๙๕. ธมฺ. ๓/๑๖๑. ชา. ๒/๒๗๖

ขัดอ้อนวอนไม่ได้ต้องรับทั้งหมด และฉันเสียที่นั่น เสร็จแล้วจึงกลับ พราหมณ์ดีใจเป็นอย่างยิ่ง เพราะได้ทำบุญในยามยาก.

ต่อมาทำกาละมาเกิดในสกุลของอุปัฏฐากของพระเถระด้วยความสิเน่หา เวลาที่นางนั้นมีครรภ์ แพ้ท้องอยากทำบุญสุนทานด้วยข้าวปายาส และอยากบริโภคข้าวเหลือพระ ทำเสมอจนคลอด แม้ในงานมงคลอื่น ๆ เนื่องด้วยเด็ก ก็ทำบุญอย่างนั้น และนิมนต์พระสารีบุตรเป็นประธานเสมอ เด็กนั้นมีชื่อว่าติสสะ คล้ายนามเดิมของพระเถระ ครั้นเด็กนั้นอายุได้ ๗ ขวบ บอกมารดาว่า จะบวชในสำนักพระเถระ มารดาบิดาก็อนุญาต แล้วเรียนพระเถระ ก่อนแต่ท่านจะให้บวชได้บอกว่า การบวชทำได้ยาก เช่นต้องการร้อน กลับได้เย็น ต้องการเย็น กลับได้ร้อน อะไร ๆ จะให้ได้ตามต้องการนั้นไม่ได้ เขารับรองว่าทำตามได้ จึงให้บวช ครั้นบวชแล้ว เป็นผู้ร่ำรวยข้าวปายาสและผ้าขนสัตว์ เพราะบุญในหนหลัง.

ท่านเป็นเณรน้อย ๆ น่าเอ็นดูนั่นเอง ท่านอยู่ในเมืองมีแขกมาก ไม่มีโอกาสทำกิจของตน จึงขอเรียนกัมมัฏฐานจากพระศาสดา และลาอุปัชฌาย์มุ่งไปอยู่ป่า เดินทางไปสิ้น ๑๒๐ โยชน์ พบเสนาสนะป่า จึงจำพรรษาอยู่ที่นั่น มีหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นที่โคจรภิกขาจาร เวลาที่เขาใส่บาตร ท่านให้พรเขาว่า จึงมีความสุข พ้นทุกข์เกิดเสมอ ท่านบำเพ็ญเพียรอยู่ถึงเดือนที่ ๓ แห่งพรรษาก็บรรลุพระอรหันต์.

ออกพรรษาแล้ว พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ตลอดถึงพระอัครสาวกอื่น ๆ อีก พร้อมกับบริวารพากันไปเยี่ยมสามเณรนั้น

ตอนกลางคืนชาวบ้านที่ไปต้องรับพระ ปรารถนาจะฟังเทศน์ พระ-เถระให้สามเณรเทศน์ แต่พวกเขาค้านเป็นเสียงเดียวกันว่า สามเณรเทศน์ไม่เป็น ลงท้ายพระสารีบุตรให้เทศน์ และให้สรภัญญะด้วย ชาวบ้านบางพวกดีใจว่า เป็นลาภของตนมาก อยู่มาแต่ไหนแต่ไรก็ไม่รู้ บางพวกเป็นโกรธเป็นแค้นว่า เออแน่ ! ช่างใจดำอำมหิตแท้ เราหรือบำรุงมาเป็นนาน ท่านรู้มากอย่างนี้ ไม่ยักเทศน์โปรดเราบ้าง ฝ่ายพระพุทธเจ้า ทรงทราบเหตุนั้น หวังจะโปรดให้ชาวบ้านที่โกรธแค้นกลับปราโมทย์ จึงเสด็จไปในตอนเช้า เสวยแล้วชี้แจงให้เขารู้ว่า ที่ได้เห็นและทำบุญต่อพระพุทธเจ้า และพระอัครสาวก เพราะสามเณร เป็นลาภของพวกท่านแล้ว ครั้นแล้วเสด็จไปที่อยู่ของสามเณร แล้วเลยเสด็จขึ้นบนภูเขา ตรัสถามสามเณรว่า ยืนอยู่บนนี้ แลไปรอบข้างเห็นอะไร ? สามเณรก็ทูลว่า เห็นทะเล ทรงซักต่อไปว่า เห็นแล้วนึกอย่างไร ? สามเณรทูลว่า คิดว่าน้ำตาของคนร้องไห้ในคราวตกทุกข์ รวมกันเข้ามากกว่าน้ำทะเลนี้ พระองค์ทรงรับรองและตรัสคาถาว่า :-

[๙๖] จตูสุ สมุทฺเทสุ ชลํ ปริตฺตกํ	น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ มีน้อย
ตโต พหุํ อสฺสุชลํ อนปฺปกํ	น้ำตาของคนผู้ถูกความทุกข์กระทบ
ทุกฺเขน ผุฏฺฐสฺส นรสฺส โสจโต	แล้วโศกอยู่ มากกว่านั้นไม่น้อย
กึการณา สมฺม ตุวํ ปมชฺชสิ.	เพราะเหตุไร สหาย ! ท่านจึงยังประมาทอยู่.

๙๖. ธมฺ. ๓/๑๘๕

เมื่อสมเด็จพระศาสดา ตรัสคาถารับสมอ้างสามเณรอย่างนั้นแล้ว ตรัสถามต่อไปว่า เธออยู่ที่ไหน ? สามเณรทูลว่า อยู่ที่เงื้อมนี้ ทรงซักว่า อยู่ที่นั่นคิดอย่างไร ? ได้รับทูลตอบว่า คิดว่าเคยตายทิ้งร่างกายไว้ในที่นั้นนับไม่ถ้วน จึงตรัสรับรองว่า จริงแล้ว เพราะในพื้นปฐพีที่สัตว์ไม่เคยตายนั้นไม่มี แล้วอ้างอดีตนิทานในอุปสาฬหชาดกว่า :-

[อุปสาฬหชาดก]

ในสมัยโบราณ มีพราหมณ์ ๒ คนพ่อลูก เวลาแก่ บิดาสั่งให้บุตรเผาศพของตนในสถานที่ไม่มีใครเคยเผา บุตรไม่ทราบว่าจะหาที่ไหนได้ จึงขอให้บิดาชี้ที่ไว้ให้ พราหมณ์ก็พาบุตรของตนขึ้นไปบนภูเขาคิชฌกูฏ ชี้ที่ให้แล้วกลับลงมา พบพระโพธิสัตว์ผู้บวชเป็นฤษีในระหว่างทาง ไต่ถามกันได้ความอย่างนั้น พระโพธิสัตว์จึงชวน ๓ พราหมณ์ขึ้นไปดูอีกว่าตรงไหน ? ครั้นขึ้นไปถึง พราหมณ์ก็ชี้บอก ฝ่ายพระโพธิสัตว์รู้กาลอดีต ค้านว่า ถึงที่นี่ก็เคยเป็นป่าช้า ไม่ต้องพูดถึงคนอื่น เฉพาะตัวพราหมณ์เองเท่านั้น เคยถูกเผาในที่นั้นหลายหมื่นชาติ เพราะสถานที่บนพื้นปฐพี จะหาที่ว่างไม่เคยเผาใคร หรือไม่เคยเป็นป่าช้า ไม่เคยหมดศีรษะ หาไม่ได้ แล้วกล่าวคาถาว่า :-

[๙๗] อุปสาฬฺหกนามานํ	อุปสาฬหกพราหมณ์ ได้ถูกเขาเผา
สหสฺสานิ จตุทฺทส	ในที่นี้ มาประมาณหมื่นสี่พันชาติ
อสฺมึ ปเทเส ทฑฺฒานิ	แล้ว

๙๗. ธมฺ. ๓/๑๘๖

นตฺถิ โลเก อนามตํ ที่ที่ไม่ตาย ไม่มีในโลก
ยมฺหิ สจฺจญฺจ ธมฺโม จ ความสัตย์ ธรรม ความไม่เบียด-
อหึสา สญฺญาโม ทโม เบียน ความสำรวมและความฝึกตน มีในที่ใด
เอตทริยา เสวนฺติ พระอริยเจ้าคบที่นั้น
เอตํ โลเก อนามตํ. นั่นเป็นที่ไม่ตายในโลก.

๒๘. เรื่องพระราธเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อราธะ เป็นคนขัดสน มีศรัทธาใคร่จะบวชในพระศาสนา เข้าไปอาศัยวัด อุปัฏฐากพระบ้าง ปัดกวาดวัดบ้าง ภิกษุก็อนุเคราะห์ด้วยอาหาร แต่ไม่ยอมให้บวช วันหนึ่งสมเด็จพระศาสดาทรงทราบอัธยาศัย เสด็จไปในวัดปราศรัยกับเขา ได้ความอย่างนั้น กลับมาให้ประชุมภิกษุ ตรัสถามว่า ใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์ผู้นั้นได้บ้าง ? จึงพระสารีบุตรกราบทูลว่า ระลึกได้ คือพราหมณ์เคยใส่บาตรให้ทัพพี ๑ พระองค์จึงโปรดให้รับสงเคราะห์ให้บวชตามปรารถนาของพราหมณ์ ท่านเป็นองค์แรกได้รับอุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกัมมวาจา อย่างทุกวันนี้ ครั้นบวชแล้วเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ทำตามคำสอน ไม่ช้าได้สำเร็จพระอรหันต์.

ธรรมดาของภิกษุครั้งนั้น เมื่อมีเรื่องอะไรใหม่มักคุยกันใน ธรรมสภาเสมอ แม้ครั้งนี้ ก็คุยกันตามเคยว่า พระสารีบุตรท่านเป็น ผู้กตัญญูกตเวที แม้ข้าวทัพพีเดียว ยังอุตสาห์รับสมนาคุณแก่พราหมณ์ พระองค์เสด็จมาตรัสถามได้ความแล้ว ตรัสรับรองว่า จริงทีเดียว แม้ ในชาติก่อนก็เคยกตัญญูกตเวทีเหมือนกัน ทรงอ้างนิทานดึกดำบรรพ์ใน อลีนจิตตชาดกสาธกว่า :-

[อลีนจิตตชาดก]

ในครั้งโบราณ มีบ้านตำบลหนึ่งใกล้กรุงพาราณสี ชาวบ้านตำบล นั้นประกอบการอาชีพด้วยหาเครื่องไม้ทำบ้านเรือนมาขาย ไปตั้งขุมรุมอยู่ ในป่าด้านเหนือน้ำ คราวนั้นช้างพลายเชือกหนึ่ง (คือพระสารีบุตร) เดินเที่ยวหากินไปเหยียบตอไม้ตะเคียน ๆ ตำเท้าหักคา บวมอูมถึงกับ ต้องเดิน ๓ ขา ได้ยินเสียงพวกช่างไม้อยู่ใกล้จึงเข้าไปหมอบลงขอความ อนุเคราะห์ พวกช่างไม้เข้ามาสังเกตดูเห็นไม้ที่ฝ่าเท้า เอามีดกรีดแล้ว เอาเชือกผูกกระตุกออก รีดหนองชะล้างรักษาจนหาย ช้างนึกถึงบุญคุณ ของเขาจึงอยู่ช่วยทำงานงัดไม้บ้าง รวมเครื่องมือบ้าง ช่วยจับสายบรรทัด สำหรับตีบ้าง สุดแต่จะทำได้ ภายหลังแก่ลง เกรงจะทำไปไม่ไหว จึง ไปนำลูกมามอบให้ใช้การแทน ส่วนตนเข้าป่าไป ลูกช้างนั้นเผือกทั้งตัว แต่ยังย่อม ชอบเล่นกับเด็กลูกช่างไม้ ยอมให้จับงวงโหนงา ทั้งบนบก ในน้ำ.

ธรรมดา ช้าง ม้า วัว คน อาชาไนย ย่อมไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ลงน้ำ แม้ช้างนั้นก็ไม่ถ่ายเหมือนกัน ถ่ายแต่บนฝั่ง อยู่มาวันหนึ่ง

ฝนตกหนัก น้ำพัดคูถลงน้ำ ลอยไปติดอยู่ที่ท่าอาบน้ำช้าง ช้างไม่ลงอาบ ควาญช้างสอบสวนพบคูถตรวจดูรู้ว่าเป็นของช้างเผือก จึงจัดการและนำความขึ้นกราบทูลพระเจ้ากาสี ท้าวเธอเสด็จไปรับมาไว้ในพระนครเป็นศรีเมือง ทำนุบำรุงอย่างเต็มที่ฐานสหาย ต่อมาท้าวเธอทิวงคต ข่าวลือไปต่างประเทศ พระเจ้าโกศล คิดเห็นว่าราชสมบัติไม่มีผู้ครอง จึงกรีธาทัพมาล้อมกรุง เสนามุขอำมาตย์ยื่นหนังสือผลัด ๗ วัน รอให้พระเหสีประสูติก่อน ครั้นประสูติแล้ว ก็ยกออกรบโดยไม่ท้อถอย แต่เพราะขาดประมุขคุมทัพ จึงท้อถอย ฝ่ายพวกเสนาอำมาตย์ปรึกษาพระมเหสีว่า ควรจะให้พญาช้างรู้ว่า พระเจ้ากาสีทิวงคต มีศึกมาติดเมือง และพระราชโอรสเกิด ตกลงพาพระราชโอรสไปหาแล้วแจ้งให้ช้างรู้ พญาช้างรู้ความแล้ว ร้องแปร๋แปร้นแล่นจากโรง ไล่ตะลุยเข้าไปจับพระเจ้าโกศลมาได้ บังคับให้หมอบลงที่พระราชกุมาร ให้ท้าวเธอยอมสวามิภักดิ์แล้วปล่อยไป เพราะประชาชนมีใจไม่ย่อท้อ จึงถือเอานิมิตเฉลิมพระนามพระราชกุมารว่า อลีนจิตต์.

ครั้นตรัสเรื่องนี้แล้ว จึงตรัสคาถาว่า :-

[๙๘] **อลีนจิตฺตํ นิสฺสาย**	กองทัพใหญ่ อาศัยเจ้าอลีนจิตต-
ปหฏฺฐา มหตี จมู	กุมารร่าเริงแล้ว ปล่อยคชสารให้
โกสลํ เสนาสนฺตุฏฺฐํ	จับพระเจ้าโกศล ผู้ไม่สันโดษ ได้
ชีวคาหํ อคาหยิ	ทั้งเป็น

๙๘. ธมฺ. ๕/๓. ชา. ๓/๒๓

เอวํ นิสฺสยสมฺปนฺโน	ภิกษุถึงพร้อมด้วยที่พึ่งพา อาศัยอย่าง
ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย	นี้ ปรารภความเพียร
ภาวยํ กุสลํ ธมฺมํ	บำเพ็ญกุศลธรรม
โยคกฺเขมสฺส ปตฺติยา	เพื่อบรรลุคุณที่เกษมจากโยคะ
ปาปุเณ อนุปุพฺเพน	จะพึงบรรลุธรรมเป็นที่สิ้นสังโยชน์
สพฺพสํโบชนกฺขยํ.	ทั้งปวงได้โดยลำดับ.

๒๙. เรื่องนางกาณมารดา

มีเรื่องเล่าว่า นางกาณาจะไปบ้านสามี แต่ถูกมารดาหน่วงไว้ด้วยจะทำขนมให้ติดมือไปด้วย ฝ่ายสามีก็ส่งคนมาเร่งให้กลับบ้านครั้นทำขนมเสร็จ พระหลวงตาเข้าไปบิณฑบาต มารดาเป็นคนใจบุญ เอาขนมใส่บาตรเสียบ้าง หลวงตาได้ขนมกลับออกมาบอกกันเข้าไปรับถึง ๔ รูป ขนมหมด ต้องทำใหม่อีก พระหลวงตาพวกนั้นเข้าไปรับอีก นางใส่บาตรจนหมดอีก โดยนัยนี้ถึง ๔ ครั้ง เป็นอันว่านางกาณาต้องคอยอยู่ ส่วนชายทางโน้นเลยหาหญิงอื่นมาเป็นภรรยาเสีย นางกาณาเสียใจเหมาว่าพวกภิกษุล้างผลาญการครองเรือนของตัว คราวนี้เห็นภิกษุก็ด่าให้ว่าให้ไม่เลือกหน้า จนภิกษุไม่กล้าเดินผ่านทางนั้น สมเด็จพระศาสดาทรงทราบความเป็นไป เสด็จไปบ้านระงับเหตุนั้น แสดงธรรมให้บรรลุโสดาปัตติผล แล้วเสด็จกลับผ่านหน้าพระลาน พบพระเจ้าแผ่นดิน ทูลถามได้ความแล้ว

รับสั่งว่าจะชุบเลี้ยงและหาสามีให้ นางได้สามีแล้ว จะทำบุญให้เต็มที่ ถึงกับให้คนคอยนิมนต์พระอยู่ที่ประตูบ้าน แต่ไม่มีใครผ่านไปเลย ข้าวของเหลือทิ้งเสียมาก ภิกษุสนทนากันถึงเรื่องนั้น พระศาสดาเสด็จมาสอบถามทรงทราบแล้ว ตรัสว่า ภิกษุเฒ่า ๔ รูป มิได้ทำความเดือดร้อนแก่นางแก่ในชาตินี้ แม้ชาติก่อนก็เคยทำแล้ว ภิกษุทูลถามเรื่อง จึงตรัสอดีตนิทานในพัพพุชาดกว่า :-

[พัพพุชาดก]

ในปางหลัง มีภรรยาของเศรษฐีคนหนึ่ง เป็นคนตระหนี่ ฝังเงินไว้ ๔๐ โกฏิ เมื่อจะตายจิตประหวัดถึงเงิน เลยตายไปเกิดเป็นนางหนูเฝ้าเงิน ต่อมาหมู่บ้านแถบนั้นกระจัดพลัดพรายไปหมด เป็นที่ร้างพวกช่างสลักไปงัดหินหาแก้ว ฝ่ายนางหนูเห็นช่างบ่อย ๆ นึกรักใคร่คิดถึงเงินของตัว ไม่ได้ใช้จ่ายให้เป็นประโยชน์จึงคาบมาให้ช่างกหาปณะหนึ่ง ช่างเอาไปซื้อเนื้อมาให้ ทำอยู่อย่างนั้นเสมอมา วันหนึ่งนางหนูถูกแมวตะครุบได้จะกิน ต้องขอถ่ายตัวด้วยแบ่งเนื้อให้ ต่อมาถูกจับได้อีก ๓ ครั้ง ต้องขอถ่ายด้วยเนื้อเหมือนกัน ตกลงตัวได้กินเล็กน้อยจนผอม นายช่างเห็นอย่างนั้น ถามรู้เรื่องแล้วสงสาร ทำปล่องแก้วให้ แนะว่าให้เข้าไปอยู่ในปล่องนั้น พอแมวมาจงพูดยั่วให้โกรธ นางทำตาม แมวโกรธลืมตัวโดดตระครุบนางหนูถูกปากปล่องแก้วแทงอกตายทั้ง ๔ ตัว นางหนูจึงสบายต่อมา แล้วตรัสสรุปเป็นคาถาว่า :-

[๙๙] ยตฺเถโก ลภเต พพฺพุ แมวตัวหนึ่งได้ (เนื้อ) ในที่ใด
ทุติโย ตตฺถ ชายติ แมวตัวที่ ๒ ก็โผล่ขึ้นในที่นั้น
ตติโย จ จตุตฺโถ จ แมวตัวที่ ๓ ที่ ๔ (ก็โผล่ขึ้นอีก)
อิทนฺเต พพฺพุกา พิลํ. แมวเหล่านั้น (กระแทก) ปล่องนี้ (ด้วยอก ตายหมด).

๓๐. เรื่องปัญจสตภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า ตอนแรกตรัสรู้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จไปเมืองเวรัญชา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป เวรัญชพราหมณ์อันเชิญให้จำพรรษา ณ เมืองนั้น พระองค์ทรงรับ ตลอดพรรษา พราหมณ์มิได้สติระลึกถึงเลย เพราะมารดลใจ ซ้ำคราวนั้นอัตคัดอาหาร ภิกษุไปเที่ยวบิณฑบาตทั้งในเมืองนอกเมืองไม่ได้ พวกพ่อค้าม้าเห็นภิกษุสงฆ์อดอยาก เฉลี่ยข้าวตากถวายพอประทับมาตลอดพรรษา ออกพรรษาแล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเสด็จไปลาพราหมณ์ เขาจึงนึกได จัดถวายอาหารเป็นต้นในอวสาน พระองค์เสด็จกลับถึงกรุงสาวัตถี พวกชาวบ้านต้อนรับทำบุญกันมากมาย ฝ่ายพวกวิฆาสาทคนกินเดนอาศัยอยู่ในวัดตั้ง ๕๐๐ พลอยกินเดนภิกษุอิ่มหนำไปด้วย อิ่มแล้วเลี่ยงไปนอน ลุกขึ้นแล้วไปท่าน้ำ เอ็ดตะโรกันไป โปกฮากันไป ชกกันไป เล่นกันไป ทั้งในวัดทั้งนอกวัด ภิกษุเห็นแล้วพูดกันว่า ดูเถิดพวกวิฆาสาทนี้ ยามข้าวแพง

๙๙. ธมฺ. ๔/๔๓. ชา. ๒/๓๖๔

ก็ไม่แสดงวิการอะไร บัดนี้ได้บริโภคโภชนะประณีต ๆ เที่ยวแสดงวิการหลายอย่าง ส่วนภิกษุอยู่ในเมืองเวรัญชาก็ดี บัดนี้ก็ดี สงบเหมือนกัน สมเด็จพระศาสดาเสด็จมาถาม ทราบความแล้ว ตรัสวาโลทกชาดกว่า

[วาโลทกชาดก]

ในครั้งอดีตกาล รัชสมัยพระเจ้าพรหมทัต พระโพธิสัตว์เกิดในสกุลอำมาตย์ เจริญวัยแล้วรับหน้าที่บอกอรรถธรรมแด่พระเจ้าแผ่นดิน ครั้งนั้น ประเทศปลายแดนจลาจล ทรงจัดม้าสินธพ ๕๐๐ ตัวไปกับกองทัพปราบสงบแล้วกลับมา ทรงเห็นว่าม้าศึกสงครามบอบช้ำมาก ให้คั้นน้ำจันทน์ประทานม้าเหล่านั้น ม้าทั้งหมดดื่มแล้วกลับเข้าไปยืนในโรงม้าตามปกติ กากลูกจันทน์ยังเหลืออยู่ จึงโปรดให้ขยำกากกรองด้วยผ้าขี้ริ้วให้ลาสำหรับขนหญ้า ลา ๕๐๐ ดื่มน้ำเดนถึงปานนั้น จะนึกกระหยิ่มอย่างไรไม่ปรากฏ ต่างลำพองวิ่งร้องลั่นไปในพระลานหลวง พระราชาทอดพระเนตรเห็นอาการของมันแล้ว ตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ดูซิ ! พวกลานี้ดื่มน้ำกากแล้วเมามายวิ่งคะนองลำพองเผ่น ส่วนม้าสินธพดื่มน้ำหอมหวล ยังเงียบรวมกันเป็นหมู่ ไม่จุ้นจ้าน เหตุไรหนอ ? และตรัสพระคาถาว่า :-

[๑๐๐] **วาโลทกํ อปฺปรสํ นิหีนํ**	เพราะดื่มน้ำหางมีรสน้อย เลว
ปิตฺวา มโท ชายติ คทฺรภานํ	ความเมายังเกิดแก่พวกลาได้
อิมญฺจ ปิตฺวาน รสํ ปณีตํ	แต่เพราะดื่มรสประณีตนี้
มโท น สญฺชายติ สินฺธวานํ.	ความเมาก็ไม่เกิดแก่ม้าสินธพ

๑๐๐. ธมฺ. ๔/๔๕-๔๖

อปฺปมฺปิวิตฺวาน นิหีนชจฺโจ	ข้าแต่จอมประชา ลานั้นเป็น สัตว์
โส มชฺชตี เตน ชนินฺท	เลว ดื่มน้ำหางมีรสน้อย แตะเข้า
ผุฏฺโธ	ก็เมาได้ เพราะเหตุนั้น
โธรยฺหสีโล จ กุลมฺหิ ชาโต	ส่วนม้าสินธพเอาการงาน เกิดใน สกุล
น มชฺชติ อคฺครสํ ปิวิตฺวา.	ดื่มน้ำมีรสเลิศก็ไม่เมา.

๓๑. เรื่องตัมพทาฐิกโจรฆาตกะ

มีเรื่องเล่าว่า มีโจร ๔๙๙ คนตั้งซ่องสุมพวกทำโจรกรรม ต่อมา มีชายคนหนึ่งตาเหลือกเหลืองหนวดแดง เข้าไปหาพวกนั้นอาสาเข้าพวกด้วย หัวหน้าโจรพิจารณาดูเห็นลักษณะประกาศตนเองอยู่ว่าเป็นคนเหี้ยมโหดอาจตัดนมมารดาก็ได้ กินเลือดบิดาก็ได้ ไม่ไว้ใจ ไม่รับไว้ เขาถูกบอกปัดอย่างนั้นแล้วยังไม่ไป อุตสาห์ประจบประแจงลูกน้องโจรจนชอบ นำตัวเข้าหาอีกครั้งหนึ่ง ขัดกันไม่ได้จึงรับเข้าไว้เป็นพวก ภายหลังโจรพวกนั้นถูกจับได้ ตัดสินประหารชีวิตทั้งหมด แต่ไม่มีเพชฌฆาต พวกเจ้าพนักงานจะเลือกเอาในพวกโจรนั้นเองมาคนหนึ่ง ถามใคร ๆ ก็ไม่รับเพราะเป็นพวกเดียวกัน แต่โจรหนวดแดงผู้นั้นรับฆ่า เลยได้รับยกโทษเป็นพิเศษ และรับหน้าที่เป็นเพชฌฆาตต่อมาอีก รวมเบ็ดเสร็จ ๕๕ ปี ตอนหลังหมดกำลังลงฟันครั้งเดียว

ไม่ขาด ต้องซ้ำ ๒-๓ ครั้ง ทำให้คนลำบากและทุเรศมาก จึงถูกปลดชราเสีย เขาไม่เคยได้ใช้ของและบริโภคดีเลย ครั้นออกแล้วจัดแจงอาบน้ำแต่งตัว ให้เขาเตรียมอาหารอย่างดี คือ ข้าวต้ม นมสดปรุงกับเสยใสให้

เวลานั้นพระสารีบุตรออกจากสมาบัติ ใคร่ครวญหาผู้ควรสงเคราะห์ เห็นเพชฌฆาตนั้นจึงไปยืนที่ประตู เขาเห็นพระเถระเกิดศรัทธาว่า เรารับราชการมานานไม่ได้ทำบุญเลย ฆ่าคนเสียมาก ของเราก็มี พระเถระก็มาควรถวายแล้ว จึงหลีกสำรับออกไปนิมนต์ พระเถระมานั่งฉัน เมื่อท่านฉันแล้วอนุโมทนา เขาวิตกถึงกรรมเวรไม่ตั้งใจฟัง ท่านจึงไล่เลียงถึงเหตุ และซักว่า ฆ่าคนนั้น ฆ่าเองหรือใครใช้ เมื่อเขาใช้ เราจะบาปด้วยหรือ ? ตาแกติดข้างโง่ ไม่รู้ท่าว่าท่านพูดเอาใจ เพราะเขาใช้ก็ต้องบาปเหมือนกัน เลยเข้าใจเอาเองว่าไม่บาป ตั้งใจฟังธรรมต่อไปเกิดความเห็นชอบเฉียดแนวพระโสดาปัตติมรรค ในขณะพระเถระกลับเดินไปส่ง ขากลับถูกนางวัวชนตายกลางทาง ภิกษุสนทนากันในโรงธรรมสภาด้วยเรื่องราวของเพชฌฆาต และฉงนว่าตายแล้วไปเกิดที่ไหน ? สมเด็จพระศาสดาเสด็จมา ทรงชี้แจงว่า เขาไปเกิดในตุสิตปุระ (ดุสิต) เพราะได้กัลยาณมิตร ฟังธรรมเกิดอนุโลมญาณ (ต้นร้ายปลายดี) แล้วตรัสพระคาถาว่า :-

[๑๐๑] สุภาสิตํ สุณิตฺวาน เพชฌฆาตในเมือง ฟังสุภาษิต
นคเร โจรฆาตโก แล้ว

๑๐๑. ธมฺ. ๔/๙๑

อนุโลมขนฺตึ ลทฺธาน ได้อนุโลมขันติธรรม
โมทติ ติทิวงฺคโต. ไปสู่สวรรค์ชั้นตรีทิพย์ บันเทิงอยู่.

๓๒. เรื่องกุณฑลเกสีเถรี

มีเรื่องเล่าว่า ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งอายุ ๑๖ ปีกำลังเปล่งปลั่งน่าดู อยู่ในกรุงพาราณสี อันที่จริงนางนารีอยู่ในวัยนั้น ใจมักจดจ่อถึงชาย เหลาะแหละกับชาย ฉะนั้น มารดาบิดาจึงกักบุตรีนี้ได้บนตึกชั้นที่ ๗ ให้ทาสีรับใช้ ๑ คนเท่านั้น วันหนึ่ง เจ้าหน้าที่จับโจรคุมผ่านมาทาง นั้น นางชะโงกหน้าต่างเห็น เกิดรักใคร่เหลือล้น ถึงกับนอนอดข้าว ถ้าไม่ได้โจร จักตายเสีย มารดาบิดารู้เรื่องแล้วตักเตือนสั่งสอน แต่ ไม่เป็นผล ตกลงเห็นว่า อย่าให้ตายเสียเลย จัดแจงเอาเงินให้เจ้า หน้าที่ ไถ่ชีวิตมาให้บุตรีได้สมประสงค์ อยู่มาไม่ช้า โจรผู้สามี ละโมบต่อทรัพย์สิ่งของ คิดล่อลวงนางไปฆ่า ทำเสร้งนอนเป็นทุกข์ ครั้นภรรยาถาม จึงบอกว่า เมื่อถูกจบมาบนเทวดาไว้ขอให้พ้นโทษ บัดนี้จำต้องแก้สินบน ฝ่ายภรรยากำลังรักใคร่เต็มที่ ยอมปฏิบัติตาม จัดแจงเครื่องพลีกรรม และแต่งตัวไปกับโจรสามี โจรพานางไปที่เขา ทิ้งโจร ขึ้นไปสองต่อสองจนถึงยอดภูเขา แล้วแสดงความประสงค์ว่า จะเอาทรัพย์ จึงลวงมา นางตกใจวิงวอนโดยประการต่าง ๆ แล้วกล่าว คาถาว่า :-

[๑๐๒] อิเม สุวณฺณเกยูรา เครื่องทองคำและพาหุรัดเหล่า นี้
สพฺเพ เวฬุริยามยา ล้วนแต่ฝั่งเพชร (ไพฑูรย์) ทั้งสิ้น
สพฺพญฺจ คณฺห ภทฺทนฺเต โปรดรับทานทั้งหมดเถิด พ่อคุณ
มมํ ทาสิญฺจ สาวย. และประกาศเหยียดดิฉันลงเป็น
คนใช้เถิด.

โจรไม่ยอมฟังเสียงนาง กล่าวคาถาว่า :-

[๑๐๓] มา พาฬฺหํ ปริเทเวสิ อย่าพิรี้พิไรนักเลย
ขิปฺปํ พนฺธาหิ ภณฺฑกํ รับห่อสิ่งของเถิด
น ตุยฺหํ ชีวิตํ อตฺถิ ชีวิตของเจ้าไม่มี
สพฺพํ คณฺหามิ ภณฺฑกํ. เราจะเอาของทั้งหมด.

เมื่อโจรไม่ยอมตามคำขอร้องอย่างนั้นแล้ว นางคิดว่า อาการหนักจริง ธรรมดาปัญญาไม่ได้สร้างไว้สำหรับต้มแกงกิน มีไว้สำหรับช่วยตัวโดยแท้ เราต้องแก้แค้นให้จงได้ คิดแล้วพูดเท้าถึงความหลังต่าง ๆ ลงท้างว่าไหน ๆ เป็นผู้เคยมีอุปการะต่อกันมา ครั้งนี้เป็นครั้งสุดที่จะไม่ได้เห็นกันอีก ฉะนั้นจอดูให้เต็มตา ไหว้ให้สมรัก โจรตายใจ ยอมอนุญาต นางทำประทักษิณเวียนขวา ๓ รอบ รำพันไปพลาง กอดข้างหน้าข้างหลังได้ท่าเลยผลักตูมลงไปในเหว โจรพลัดตกลงไปโดยแรง กระทบหินผาในชะวากเหว กว่าจะถึงพื้นล่วงขาดเป็นชิ้น ๆ เทวดาสิงสถิตอยู่ในที่นั้นเห็นกิริยาของคนทั้งสองทำแก่กัน เลยผสมให้สาธุการแก่ฝ่ายหญิงว่า :-

๑๐๒. ธมฺ. ๔/๑๐๑. ๑๐๓. ธมฺ. ๔/๑๐๑

[๑๐๔] น โส สพฺเพสุ ธาเนสุ	ผู้ชายนั้น จะเป็นผู้ฉลาดในที่
ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต	ทุกแห่งก็หาไม่
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ	แม้หญิงผู้ฉลาด
ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา.	เล็งเห็นในเหตุการณ์นั้น ๆ ก็มี.

๓๗. เรื่องอนัตถปุจฉกพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า มีพราหมณ์คนหนึ่งสงสัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบแต่สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์เท่านั้น หรือทรงทราบตลอดถึงสิ่งที่ไม่เป็นประคุณประโยชน์ด้วย จำเราจักทูลถามพระองค์ดู คิดอย่างนี้แล้ว เข้าไปเฝ้าทูลถามว่า พระองค์ทรงทราบแต่สิ่งที่เป็นคุณ-ประโยชน์ด้วย ถ้ากระนั้นโปรดแถลงความเสียหายแก่ข้าพระองค์เถิด พระศาสดาจึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

[๑๐๕] อุสฺสูรเสยฺยํ อาลสฺยํ	นอนจนตะวันโด่ง เกียจคร้าน
จณฺฑิกฺกํ ทีฆโสตฺติยํ	ดุร้าย ผัดเพียนเวลา
เอกสฺสทฺธานคมนํ	เดินทางไกลคนเดียว
ปรทารูปเสวนํ	ส้องเสพภรรยาผู้อื่น
เอตํ พฺราหฺมณ เสวสฺสุ	นี่แหละ พราหมณ์ ! ลองเสพดู

๑๐๔. ธมฺ. ๔/๑๐๒ ๑๐๕. ธมฺ. ๔/๑๐๗

อนตฺถํ เต ภวิสฺสติ. ความเสียหาย จักมีแก่ท่าน.

๓๔. เรื่องสังกิจจสามเณร

มีเรื่องเล่าว่า สังกิจจสามเณร เป็นบุตรของธิดาแห่งสกุลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี เมื่อมารดามีครรภ์แก่ ป่วยเป็นโรคถึงแก่กรรมไม่ทันตลอด เขานำไปเผาทั้งกลม รุ่งเช้าเขาไปดูพบบุตรในท้องนั้นนอนอยู่บนถ่านไม่ตาย จึงนำมาเลี้ยงไว้ และได้ชื่ออย่างนั้น เพราะเมื่อเผานัยน์ตาถูกขอเขี่ยศพ เจริญวัยอายุได้ ๗ ขวบ ทราบเรื่องราวของตนเกิดความสังเวช ขอบวชอยู่ในสำนักพระสารีบุตร.

ครั้งหนึ่ง กุลบุตรในกรุงสาวัตถี ๓๐ คน มีศรัทธาเลื่อมใสออกบวช ครบ ๕ พรรษา ชักชวนกันออกไปบำเพ็ญเพียรตามหัวเมือง เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา ขอเรียนกัมมัฏฐานแล้วทูลลาไป พระองค์รับสั่งให้ไปลาพระสารีบุตรเสียก่อน พระเหล่านั้นก็ไปลา พระสารีบุตรสงสัย ใคร่ครวญดูรู้ว่า ภัยจะเกิดแก่ภิกษุ ถ้าได้สังกิจจสามเณรไปด้วยจะสงบระงับ ท่านจึงให้สามเณรไปด้วยรวมเป็น ๓๑ คั้นออกไปพักแรมอยู่อย่างนั้น ชาวบ้านช่วยกันอุปถัมภ์บำรุงไม่ให้อดอยาก มีคนมาอาศัยอยู่รับกินเดนของภิกษุด้วย ๑ คน ต่อมา เขาคิดถึงลูกอยากจะไปเยี่ยมครั้นจะบอกภิกษุ กลัวจะถูกขัดขวาง เลยหนีไป.

ในดงที่บุรุษนั้นผ่านไป มีโจรซ่องสุมอยู่ราว ๕๐๐ คน บวงสรวงเทวดาจะจับคนเดินผ่านดงมาภายใน ๗ วันนี้ ฆ่าเป็นพลี วันนั้นเป็น

วันคำรบ ๗ เผอิญคนนั้นผ่านไป โจรช่วยกันจับได้ เตรียมฆ่า เขารู้ตัวพูดแก้ว่า ฉันเป็นวิฆาสาทคนกินเดนพระ เป็นคนกาลกัณณี ส่วนพระออกบวชจากต่างสกุล เป็นกษัตริย์แท้ ฆ่าท่านทำพลีเทวดาจึงโปรดปราน โจรเห็นชอบให้เขาเป็นผู้นำทางไปสำนักสงฆ์ พระมาพร้อมกันทราบว่าเขาจะเอาไปฆ่า ต่างยอมตายแทนพวกทุกองค์ ผลที่สุด สามเณรชี้แจงเหตุผลแต่ต้น ที่พระเถระส่งตัวมาเพื่อเหตุนี้ พระยอม โจรพาสามเณรไปทำพิธี สามเณรนั่งเข้าฌานเฉยไม่หวาดหวั่น ถึงเวลาโจรกวัดแกว่งดาบเข้ามาฟันคอ มีดงอจนคมจดกัน โจรนึกว่าฟันไม่ถนัด ฟังซ้ำอีกครั้งหนึ่ง ตัวมีดพับไปเหมือนใบตาล เพราะสามเณรเป็นพระอรหันต์ไม่สะดุ้งตกใจ โจรเห็นดังนั้น คือฟันไม่เข้า ไม่กลัว รวม ๒ ประการให้นึกว่า มีดไม่มีใจยังรู้จักคุณ ตนเองมีใจไม่รู้จักคุณ เลยทิ้งมีดเสีย หมองกราบถามว่า :-

[๑๐๖] **ตาโส เต นตฺถิ น ภยํ**	ท่านไม่มีความตกใจ ไม่กลัว
ภิยฺโย วณฺโณ ปสีทติ	ผิวพรรณยิ่งผ่องใส
กสฺมา น ปริเทวสิ	เพราะเหตุไร จึงไม่คร่ำครวญ
เอวรูเป พหพฺภเย.	ในเพราะภัยใหญ่หลวงปานนี้ ?

สามเณรตอบว่า

[๑๐๗] **นตฺถิ เจตสิกํ ทุกฺขํ**	นายโจร ผู้ไม่เยื่อใย ย่อมไม่มี
อนเปกฺขสฺส คามณิ	ทุกข์ทางใจ
อติกฺกนฺโต ภยํ สพฺพํ	พ้นความกลัวทั้งปวง

๑๐๖. ธมฺ. ๔/๑๒๕. ๑๐๗. ธมฺ. ๔/๑๒๕

ขีณสํโยชโน อิสิ	สิ้นสังโยชน์แล้ว เป็นฤษี
ขีณา อสฺส ภวเนตฺติ	สิ้นตัณหาจูงไปสู่ภพ
ทิฏฺฐา ธมฺมา ยถา ตถา	เห็นธรรมตามเป็นจริงแล้ว
นิพฺภยํ มรณํ โหติ	ความตายไม่น่ากลัว
ภารโวโรปนํ ยถา.	เหมือนปลงภาระฉะนั้น.

๓๕. เรื่องนางปฏาจารา

มีเรื่องเล่าว่า นางปฏาจารา เป็นบุตรีเศรษฐีในกรุงสาวัตถี เมื่อเป็นสาวอายุราว ๑๖ ปี มารดาบิดากักให้อยู่แต่ในเรือนตามธรรมเนียมของผู้มีพันจะกินในครั้งนั้น เพราะภูมิบดี สตรีเหล่าเถาลดา ย่อมเกี่ยวตวัดคว้าสิ่งที่อยู่ใกล้ ฉะนั้น นางจึงผูกสมัครรักใคร่กับคนใช้ในบ้าน ภายหลังมีผู้อื่นมาสู่ขอต่อมารดาบิดา ๆ ยกให้ นางจึงหนีไปกับคนใช้ ต่อมามีครรภ์แก่ ให้สามีพากลับมาคลอดที่บ้าน สามีไม่ยอม นางจึงหนีมา ถูกตามทันกลางทาง เลยออกลูกที่นั่น จำต้องพากันกลับไปอีก กาลล่วงมามีครรภ์แก่อีก ก็ทำอย่างนั้น สามีตามพบกลางทาง วันนั้นเผอิญเมฆตั้งมืดคลุ้ม ฟ้าคะนอง สายฟ้าแลบ ฝนจะตก ทั้งนางก็ปวดท้องจะคลอด จึงสั่งให้สามีไปหาไม้มาทำซุ้ม สามีไปเที่ยวหาที่จอมปลวกเลยถูกงูร้ายกัดตายทันที ตางไม่เห็นมา จึงคลอดตามลำดับ ตอนกลางคืนฝนตกตลอดรุ่ง เด็กน้อยออกใหม่กับคนหัวปี ต้องตกทุกข์อย่างนั้น พากันร้องไห้ขรม

นางต้องคุกเข่ากกไว้ด้วยอกตลอดคืน รุ่งเช้าแบกลูกใหม่ จูงลูกเก่าเที่ยวตามสามี พบนอนตายแข็งแล้ว เลยร้องไห้ครวญครางมุ่งไปบ้านเดิม ถึงฝั่งแม่น้ำอจิรวดี ต้องข้าม แต่พาลูกไปพร้อมกันไม่ได้ ให้ลูกคนใหญ่อยู่ฝั่งนี้ นำลูกคนเล็กข้ามไปวางไว้ฝั่งโน้น กลับมาถึงกลางแม่น้ำ เหยี่ยวใหญ่เห็นเด็กพึ่งเกิดวางไว้ นึกว่าชิ้นเนื้อ ร่อนถลาลงโฉบ นางเห็นดังนั้น ตกใจ ร้องตะเพิด ยกมืดขึ้นไล่ เหยี่ยวไม่ได้ยินเอาเด็กไปได้ ส่วนลูกคนใหญ่เห็นมารดายกมือ เข้าใจว่าเรียกตัว เลยโดนน้ำตุ๋มลงไป จมน้ำตายอีก นางสิ้นปัญญา เดินร้องไห้ไป พบคนที่กลางทาง ถามถึงบ้าน เขาบอกว่าเมื่อคืนนี้พายุจัด พัดบ้านพังทับมารดาบิดาและพี่ชายตายเสียแล้ว นั่นควันขึ้นกลุ้ม เขากำลังเผา สามีตายแล้วมิหนำซ้ำลูกตายอีก หันจะมาพึ่งมารดาบิดา ก็พากันตายหมด คนที่รักสุดสวาทตายลงติด ๆ กันอย่างนั้น ด้วยเหตุร้ายอย่างนี้ ใครเลยจะไม่โศกแสนโศก นางนี้ถึงกับคลั่งวิ่งร้องรำพันไปว่า :-

[๑๐๘] อุโภ ปุตฺตา กาลกตา	ลูกสองคนตายเสียแล้ว
ปนฺเถ มยฺหํ ปตี มโต	สามีของเราตายแล้วที่ทางเปลี่ยว
มาตา ปิตา จ ภาตา จ	มารดาบิดาและพี่ชาย
เอกจิตกมฺหิ ฑยฺหเร.	ก็ถูกเผาในเชิงตะกอนเดียวกัน.

นางปฏาจารานั้น เมื่อตนเกิดในปางพระปทุมุตตรพุทธเจ้าเห็นพระองค์ตั้งพระเถรีทรงวินัยผู้หนึ่งไว้ในอัครสถาน นึกชอบใจ

๑๐๘. ธมฺ. ๔/๑๓๙

ปรารถนาเป็นผู้ทรงวินัยบ้าง ได้รับพยากรณ์ว่าจะได้สำเร็จเป็นอัคร-สาวกาในปางพระโคดมพุทธเจ้านี้ จัดว่าเป็นผู้มีบารมีบำเพ็ญมาแล้วฉะนั้น เมื่อนางร้องไห้พร่ำเพ้อมา ใครเห็นก็ว่าบ้า ๆ ถูกสาดขยะรดบ้าง ถูกขว้างบ้าง มาใกล้ที่ประทับ ขณะนั้น พระองค์กำลังแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ทรงดำริว่า นอกจากเรา ไม่มีคนอื่นช่วยเหลือ ทำให้นางมุ่งตรงไปหา เมื่อบริษัทเห็นนางเข้าไปพากันห้ามปราม แต่พระองค์โปรดให้เข้าไปใกล้ แล้วตรัสเตือนให้ได้สติ นางจึงนั่งลงเฝ้า จัดการกับผ้าผ่อน และทูลถึงการที่ตนต้องวิปโยคจากปิยชน สามีถูกงูกัดตาย บุตร ๓ คนเหยี่ยวเฉี่ยวไปคนหนึ่งตกน้ำตายคนหนึ่ง มารดาบิดาและพี่ชายถูกเรือนทับตาย พระศาสดาปลอบว่าอย่าเสียใจไปเลย ที่เป็นอย่างนั้น นางเคยร้องไห เพราะเขาตาย ๆ รวมน้ำตาที่ไหลออก มากกว่าน้ำในทะเล แล้วตรัสคาถาตามลำดับว่า :-

[๑๐๙] จตูสุ สมุทฺเทสุ น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ มีน้อย
ชลํ ปริตฺตกํ
ตโต พหุํ อสฺสุชลํ อนปฺปกํ น้ำตาของคนถูกทุกข์กระทบแล้ว
ทุกฺเขน ผุฏฺฐสฺส สรสฺส โศกอยู่ มากกว่านั้นไม่น้อย
โสจโต
กึการณา อมฺม ตุวํ ปมชฺชสิ. เพราะเหตุไรแม่ เธอจึงยังประ-มาทอยู่ ?

๑๐๙. ธมฺ. ๔/๑๔๑

น สนฺติ ปุตฺตา ตาณาย	มีบุตรไว้เพื่อป้องกันไม่ได้
น ปิตา นปิ พนฺธวา	บิดาก็ไม่ได้ พวกพ้องก็ไม่ได้
อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส	เมื่อถูกความตายครอบงำแล้ว
นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา	ความป้องกัน ไม่มีในหมู่ญาติ
เอตมตฺถวสํ ญตฺวา	รู้อำนาจแห่งอรรถะนี้แล้ว
ปณฺฑิโต สีลสํวุโต	บัณฑิตมีศีลสำรวมแล้ว
นิพฺพานคมนํ มคฺคํ	พึงรีบเร่งชำระทางไปสู่นิพพาน.
ขิปฺปเมว วิโสธเย.	

๓๖. เรื่องนางกิสาโคตมี

มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถี มีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ กลายเป็นถ่ายไปหมด เขาเสียใจถึงกับอดอาหาร สหายมาเยี่ยม และแนะว่าให้เอาถ่านนั้นไปกองขายที่ตลาด ถ้าใครเห็นถ่านนั้นเป็นเงินทอง จงรับมาอยู่ในบ้าน หากเป็นผู้หญิง พึงแต่งงานกับลูกชาย หากเป็นชาย พึงแต่งงานกับลูกสาว เขาทำตา พบหญิงคนหนึ่ง ชื่อกิสาโคตมี เห็นถ่านนั้นเป็นเงินทอง เขาจึงสู่ขอมาให้บุตร และมอบทรัพย์ให้ทั้งหมด นางอยู่กับสามี เกิดบุตรด้วยกันคนหนึ่ง พอเด็กเดินได้ก็ตาย แต่นางเข้าใจว่าไม่ตาย อุ้มเที่ยวไปถามหายา เขาพากันว่าบ้า ผลที่สุดมีคนแนะให้ไปเฝ้าพระศาสดา พระองค์ให้นางไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดสักหยิบมอ ในบ้านที่ไม่เคยมีลูกตาย นางไปเที่ยวหา

ไม่ได้ ถูกเขาบอกว่าตายมากว่ายังอยู่ จึงยอมรับว่าลูกของตนตายจริง แล้วโยนทิ้งเสียในป่า มาทูลพระศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า :-

[๑๑๐] ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ ความตายหอบเอาคนผู้หมกมุ่น
พฺยาสตฺตมนสํ นรํ กับบุตรและสัตว์เลี้ยง มีใจ
สุตฺตํ คามํ มโหโฆว พัวพันนั้นไป เหมือนน้ำท่วม
มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ. ใหญ่พัดพาเอาชาวบ้านหลับไป ฉะนั้น.

๓๗. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตต์

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงราชคฤห์ มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ถูกกักตัวไว้บนเรือนชั้นบน เวลาเย็นวันหนึ่ง เห็นนายพรานกุกกุฏมิตต์ขับเกวียนมาขายเนื้อในกรุง เกิดปฏิพัทธ์รักใคร่ รุ่งเช้าเลยปลอมตัวออกจากบ้านตามพรานไป พรานรับไปอยู่ด้วย เกิดบุตรด้วยกัน ๗ คน วันหนึ่งสมเด็จพระบรมศาสดาพิจารณาเห็นอุปนิสัยของพรานและพวกบุตร จึงเสด็จไปยืนแสดงรอยไว้ที่เขาวางบ่วง แล้วเสด็จไปประทับที่โคนไม้ไม่ไกล เขาไปที่บ่วงไม่เห็นสัตว์ติด เห็นรอยคนที่นั่น เข้าใจว่าคงมีใครลักปล่อยสัตว์ของตน เที่ยวตรวจดูพบพระศาสดา ง้างธนูจะยิง ด้วยพุทธานุภาพเขาปล่อยธนูไม่ได้ ลดไม่ลง ยืนแซ่วอยู่อย่างนั้น ภรรยาเห็นสามีช้าไป จึงให้บุตรออกไปตาม

๑๑๐. ธมฺ. ๔/๑๔๖

พวกบุตรไปเห็นบิดาง้างธนูค้างอยู่ เข้าใจว่าผู้นี้เป็นปัจจามิตรแห่งบิดา พากันง้างธนูจะยิง แต่ติดค้างอยู่อย่างบิดา ฝ่ายภรรยาเห็นบุตรไปช้าอีก พาลูกสะใภ้ออกตาม เห็นสามีกับบุตรตั้งท่ายิงพระศาสดา ตกใจร้องห้ามว่า อย่าทำบิดา พรานเลยสำคัญว่าพระศาสดาเป็นพ่อตา บุตรสำคัญว่าพระองค์เป็นตาพากันใจอ่อน พวกนางบอกให้ขอขมาเสีย พระศาสดายอมให้เขาลดธนูลงได้ แล้วทรงแสดงธรรมให้เขาสำเร็จโสดาปัตติผลทุกคน เว้นแต่ธิดาเศรษฐีภรรยาพราน เพราะเป็นโสดาบันแต่ยังอยู่ที่บ้านตน ภิกษุทราบเรื่องต่างสงสัยไปตาม ๆ กันว่า ทำไมพระโสดาบันจึงไปเป็นภรรยาพราน พระองค์จึงตรัสว่า :-

เดิมครอบครัวนี้ เกิดในครั้งพระกัสสปทศพลเจ้า ทำบุญร่วมกันไว้ คือเขาสร้างพระเจดีย์สำหรับพระพุทธเจ้าองค์นั้น ประกวดกันทำบุญ ออกทรัพย์ทวีขึ้นไป ต้องการเป็นหัวหน้า พวกนี้ถึงกับยอมตัวเป็นทาสพระเจดีย์ ตายแล้วท่องเที่ยวไปในเทวโลก มาถึงสมัยนี้ จุติลงมาเกิดในมนุษย์ พรัดกันไกล แต่ไม่พ้นกัน เพราะเคยเป็นคู่กันมา เพราะ

[๑๑๑] **ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน**	ความรักนั้น ย่อมเกิดด้วยเคยอยู่
ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา	ร่วมกันมา หรือด้วยเกื้อกูลกัน
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ	ในปัจจุบัน
อุปฺปลํว ยโถทเก.	เหมือนบัวเกิดในน้ำ.

๑๑๑. ธมฺ. ๕/๒๘

๓๘. เรื่องพระมณิการกุลุปกติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระติสสเถระ ฉันอยู่ในสกุลของนายมณิการ (ช่างเจียระไน) ๑๒ ปี วันหนึ่ง พระเถระอยู่ที่นั่น เขากำลังหั่นเนื้อ พระเจ้าแผ่นดินให้คนน้ำแก้วมณีมาให้เจียระไน เขารับวางไว้บนเขียง ออกไปล้างมือ นกกระเรียนที่เลี้ยงไว้ เดินมาเห็นแก้วมณีเปื้อนเลือด เข้าใจว่าเนื้อ จิกกินเสีย เขากลับมาไม่เห็นแก้ว ถามพระเถรว่า ท่านเอาไปหรือ ? ท่านปฏิเสธ เขาร้อนใจไปบอกภรรยา ลงเอาว่า พระเถระเอาแก้ว ภรรยาค้นไม่เห็นด้วย เขาหุนหันเอาเชือกมามัดศีรษะ ของพระเถระ เอาไม้ขันเข้า จนเลือดออกทางปากจมูก นัยน์ตาทะเล้น ขู่เข็ญให้ท่านรับ ท่านก็ไม่รับ.

ขณะนั้นนกกระเรียนได้กลิ่นเลือดเข้ามา เขากำลังโกรธ ตวาดว่า กงการอะไรของเจ้า เตะออกไปเต็มแรง นกชักดิ้นตายอยู่ที่นั้นเอง พระเถระจึงถามว่า นกตายหรือไม่ ? เขากลับดุอีกว่า คุณจะตายเหมือนมัน พระเถระให้เขาผ่อนเชือก แล้วบอกว่า นกกระเรียนกินแก้ว เขา ผ่าท้องดูเห็นแก้วแล้ว ตัวสั่นขวัญหาย หมอบกรานขอขมาโทษ.

การทำอะไรด้วยใจเบา หุนหันพลันแล่น ไม่พินิจให้ถ่องแท้ ย่อมเป็นเช่นนี้ พระเถระผู้เป็นพระขีณาสพ ไม่ถือโทษ ยอมยกให้ แต่ไม่รับนิมนต์ฉันดังก่อน กล่าวคาถาว่า :-

[๑๑๒] ปจฺจติ มุนิโน ภตฺตํ อาหารเขาหุงไว้ให้พระมุนี

๑๑๒. ธมฺ. ๕/๓๔

โถกํ โถกํ กุเล กุเล แห่งละเล็กแห่งละน้อยทุก ๆ ครอบครัว
ปิณฺฑิกาย จริสฺสามิ เราจักเที่ยวไปด้วยปลีแข้งกำลังแข้ง
อตฺถิ ลงฺฆพลํ มม. ของเรายังมีอยู่.

๓๙. เรื่องพหุภัณฑิกภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า ชาวสาวัตถีผู้มีอันจะกินคนหนึ่ง ครั้นภรรยาตายแล้ว ออกบวช ก่อนแต่จะบวช ให้จัดบริเวณโรงผิงไฟ คลังของไว้เรียบร้อย ครั้นบวชแล้ว เรียกทาสมาใช้จัดอาหารตามชอบใจ ใช้ผ้ากลางคืนชุดหนึ่ง กลางวันชุดหนึ่ง นับว่ามีสมบัติมาก.

ต่อมาภิกษุทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์ให้หาตัวมาตรัสถาม แล้วทรงตำหนิว่าฟุ่มเฟือยนัก ไม่สันโดษมักน้อย เธอโกรธ ทำประชดทิ้งของหมด เหลือสบงตัวเดียว นั่งในกลางประชุม พระองค์ตรัสเตือนว่า ก่อนนี้เคยแสงหาหิริโอตตัปปะ ไฉนบัดนี้มาละทิ้งหิริโอตตัปปะเสีย ? แล้วอ้างอดีตนิทานในเทวธัมมชาดกว่า :-

[เทวธัมมชาดก]

นานมาแล้ว พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี นามว่ามหิสาสกุมาร มีพระกนิฏฐภาดาร่วมพระมารดา ๑ พระองค์ นามว่าจันทกุมาร พระมารดาทิวงคต พระราชบิดาได้พระเมหสีอื่น ประสูติพระโอรส ๑ พระองค์ นามว่าสุริยกุมาร พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงปราโมทย์ประทานพร มเหสีทูลขอราชสมบัติ ท้าวเธอ

ไม่อนุญาตเกรงว่าพระราชโอรสจักถูกพระมเหสีทำร้าย จึงรับสั่งให้พระราชโอรสทั้ง ๒ องค์ คือ มหิสสสาสกุมารกับจันทกุมาร ออกพเนจรไปกลางป่าชั่วคราว สองกุมารจึงพากันออกไป สุริยกุมารเห็นเชษฐาออกเลยตามไปด้วย ถึงกลางป่าแห่งหนึ่ง มหิสสาสกุมาร ใช้ให้สุริยกุมารไปเอาน้ำในสระ ถูกยักษ์ผีเสื้อน้ำซักถามเทวธรรม เมื่อไม่รู้ ก็ถูกมันจับไว้เสีย จันทกุมารไปอีก ก็ถูกมันจับไว้เหมือนกัน มหิสสาสกุมารเห็นสองกุมารหายไป จึงออกไปตาม รู้ว่ายักษ์ไม่จับคนรู้เทวธรรม มหิสสาสกุมารให้ยักษ์นั้นจัดแจงสถานที่ให้แล้วแสดงว่า :-

[๑๑๓] **หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา**	สัตบุรุษทั้งหลายในโลก ประกอบ
สุกฺกธมฺมสมาหิตา	ด้วยหิริและโอตตัปปะมั่นในธรรม
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก	ขาว สงบแล้ว
เทวธมฺมาติ วุจฺจเร.	บัณฑิตเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม.

๔๐. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์

มีเรื่องเล่าว่า ในครั้งพระวิปัสสีพุทธเจ้า กุลบุตรผู้หนึ่งเกิดอยู่ในพันธุมวดีนคร คิดหาการงานอันไม่ตัดรอนและเบียดเบียนผู้อื่น เห็นการป่าวร้องในเรื่องบุญเข้าลักษณะนี้ จึงประกอบการนั้นตลอดมาจนสิ้นชีวิต มีผลคือเนื้อหอมและปากหอมในชาติต่อมา.

ครั้นถึงพุทธกาลนี้ เขามาบังเกิดเป็นอำมาตย์ของพระเจ้าปเสนทิโกศล

๑๑๓. ธมฺ. ๕/๖๘.

มีชื่อว่าสันตติ คราวหนึ่งเกิดจลาจลในหัวเมืองปลายแดน ทรงบัญชาให้เขาไปปราบ เขาไปปราบพวกจลาจลสงบเรียบร้อยกลับมา ทรงโปรดปรานมาก ให้ครองราชสมบัติ ๗ วัน และพระราชทานนางระบำให้บำเรอ ๑ คน เขาดื่มสุราเมาตลอดเวลา วันที่ ๗ ขึ้นช้างจะไปท่าน้ำ ประจวบกับพระศาสดาระหว่างประตู เขาเมาแอ๋ ถวายบังคมอยู่บนคอช้างแล้วเลยไป ในขณะที่เล่นน้ำอยู่ นางบำเรอออกกลางวง เพื่อแสดงระบำและขับร้อง เพราะนางมีอาหารน้อยมาแต่วันแรก เพื่อจะให้เนื้อตัวระทดระทวย จึงเกิดลงศัสตราขึ้นในท้อง บาดหัวใจตายทันที สันตติมหาอำมาตย์เห็นนางนั้นตาย สลดใจหายเมา เศร้าโศกเป็นอย่างยิ่ง คิดว่านอกจากพระพุทธเจ้าไม่มีใครดับโศกของตนได้ จึงเข้าไปเฝ้า ทูลเล่าเหตุถวายได้รับพุทธโอวาทว่า :-

[๑๑๔] ยํ ปุพฺเพ ตํ วิโสเสหิ	ท่านจงยังความโศกในก่อนให้แห้ง
ปจฺฉา เต มาหุ กิญฺจนํ	ท่านอย่ามีความกังวลในภายหลัง
มชฺเฌ เจ โน คเหสฺสสิ	ถ้าท่านจักไม่ยึดถือไว้ในท่ามกลาง
อุปสนฺโต จริสฺสสิ.	จักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป.

๔๑. เรื่องสุขสามเณร

มีเรื่องเล่าว่า ในอดีตกาล บุตรเศรษฐีผู้หนึ่งชื่อคันธกุมาร ครั้นบิดาตายแล้ว ได้รับตำแหน่งเศรษฐีแทน คนคลังเปิดประตูคลังเงินออก

จาระไนว่า ของเศรษฐีเท่านั้น ของบิดา ของปู่เท่านั้น เศรษฐีรู้จำนวนทรัพย์อันมากมาย คิดจะเอาติดตัวไปและปรนปรือตนให้เต็มที่ จึงให้ทำที่อาบน้ำ โต๊ะกินข้าว และกับข้าวเป็นต้นอย่างประณีตบรรจง สิ้นเงินมากมาย ถึงคราวบริโภคอาหาร ประกาศชาวเมืองให้มาดูลีลาอันสง่าผ่าเผยของตน ชาวพระนครพากันไปดูจนเบียดเสียดเยียดยัด คราวหนึ่งคนบ้านนอกคนหนึ่งเข้ามา พลอยไปดูกับเขาด้วย พอได้กลิ่นอาหาร ทนหิวไม่ไหว ถึงกับให้เพื่อนตะโกนขอสักก้อน เศรษฐีไม่ให้ เขาบอกอีกว่า ไม่ให้จักตาย เศรษฐีเกี่ยงว่า ต้องทำงานให้ ๓ ปี จะให้กิน เขารับรองยอมทำงานให้ ๓ ปี วันครบกำหนด เศรษฐีให้ประกาศชาวเมืองมาดู เขาทำอย่างเศรษฐี คืออาบน้ำแต่งตัวไปนั่งในห้องสำหรับบริโภคมีนางละครคอยบำเรอ.

เวลานั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่ง อยู่ ณ ภูเขาคันธมาทน์ออกจากสมาบัติ แลดูที่ภิกขาจาร เห็นว่าควรสงเคราะห์ผู้นั้นจึงตรงมาหาเขา ในขณะที่จะลงมือ เขาเห็นท่านมา คิดว่า เออเพราะเราไม่ได้ทำบุญไว้ กว่าจะได้อาหารอย่างนี้สักมื้อ ต้องทำงานให้เขาตั้ง ๓ ปี อาหารนี้ก็พอยังชีวิตให้เป็นไปประเดี๋ยวเดียว อย่าเลย ถวายพระเสียเถิด คิดแล้วยกภาชนะอาหารเทใส่บาตรทั้งหมดและตั้งปรารถนาว่า กว่าจะได้อาหารลำบากนัก ต่อไปขอให้มีความสุขเถิด พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงให้พรว่า :-

[๑๑๕] อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ ขอให้ความประสงค์จำนงหวัง
ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ พลันสำเร็จแก่ท่านโดยเร็ว

๑๑๕. ธมฺ. ๕/๘๔

สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา	ขอให้ความมุ่งหมายทั้งมวลจงเต็ม
จนฺโท ปณฺณรโส ยถา.	ดังเดือนเพ็ญ
อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตุยฺหํ	ขอให้ความประสงค์จำนงหวัง
ขิปฺปเมว สมิชฺฌตุ	สำเร็จแก่ท่านโดยเร็ว
สพฺเพ ปูเรนฺตุ สงฺกปฺปา	ขอให้ความมุ่งหมายทั้งมวลจงเต็ม
มณิ โชติรโส ยถา.	ดังแก้วมณีโชติรส.

๔๒. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี

มีเรื่องเล่าว่า อยู่มาวันหนึ่ง นางรูปนันทาดำริว่า พี่ชายของเราบวชแล้วเป็นพระพุทธเจ้า พระราชหุลกุมารก็บวชแล้ว พี่ชายและมารดาของเราก็บวชแล้ว เราจักบวชบ้าง ปรารภเหตุนี้จึงบวชตาม พระเถรีเพลินอยู่ด้วยรูปโฉมของตน ค่าที่มีรูปสวย ได้ยินว่าพระศาสดาทรงติรูปแสดงเบญจขันธ์ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกรงไปว่า จะติรูปตนเข้า จึงไม่เข้าเฝ้าเลย ชาวบ้านก็ดี ภิกษุณีก็ดี ต่างสรรเสริญว่า พระองค์แสดงธรรมไพเราะ ยิ่งเร้าใจให้ไปฟัง ฉะนั้น วันหนึ่ง พระเถรีจึงไปแอบฟังอยู่ข้างท้าย พระศาสดาทรงแสดงธรรม แสดงภาพตั้งแต่ปฐมวัย แล้วเปลี่ยนไปทีละน้อย ๆ จนถึงมรณะเป็นที่สุด ให้เห็นด้วยนัยน์ตา ฟอกจิตของพระเถรีจนเกิดเบื่อหน่าย เอือมในรูปร่าง แล้วแสดงธรรมผสมซ้ำว่า :-

[๑๑๖] อาตุรํ อสุจึ ปูตึ	นันทา ! เธอจงเห็นรูปที่คุมกัน ขึ้น
ปสฺส นนฺเท สมุสฺสยํ	เดือดร้อน ไม่สะอาด เน่าเปื่อย
อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ	หลั่งไหลออกทั่วทั้งตัว
พาลานํ อภิปตฺถิตํ	ที่พวกคนเขลาปรารถนานัก
ยถา อิทํ ยถา เอตํ	นี้ฉันใด นั่นก็ฉันนั้น
ยถา เอตํ ตถา อิทํ	นั่นฉันใด นี้ก็ฉันนั้น
ธาตุโย สุญฺญโต ปสฺส	จงเห็นธาตุโดยความว่างเปล่า
มา โลกํ ปุนราคมิ	อย่ากลับมาสู่โลกอีกเลย
ภเว ฉนฺทํ วิราเชตฺวา	คลายความพอใจในภพแล้ว
อุปสนฺตา จริสฺสสิ.	จักเป็นผู้สงบระงับเที่ยวไป.

๔๓. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระอุทายีมักทำอะไรเลอะ ๆ จนมีฉายาว่า พระโลฬุทายี แปลว่าพระอุทายีเลอะ ท่านไปในงานมงคล ธรรมเนียมต้องกล่าวมงคลกถา แต่กล่าวอวมงคลกถา ส่วนในงานอวมงคลกลับกล่าวมงคลกถา สับสนกันฉะนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงทราบแล้วตรัสว่า เลอะมาแต่ไหนแต่ไรแล้ว และอ้างอดีตนิทานในโสมทัตตชาดกว่า :-

[โสมทัตตชาดก]

นานมาแล้ว โสมทัตเป็นบุตรของพราหมณ์อัคคิทัต รับราชการ

๑๑๖. ธมฺ. ๕/๑๐๖

เป็นที่โปรดปรานของพระมหากษัตริย์ ส่วนบิดาคงทำนาตามพื้นเพ เขามีโคสำหรับไถนา ๒ ตัว ตายเสียตัวหนึ่ง บอกให้โสมทัตทูลขอพระราชทานให้ โสมทัตจะทูลให้ เกรงจะส่อความฉาบฉวยของตน บอกให้บิดาทูลเอง แต่บิดาเป็นคนทึบ การเฝ้าแหนไม่เข้าใจ ต้องสอนท่าทางตลอดถึงคำเพ็ดทูลจนจำได้ จึงนำเข้าเฝ้า คำสำหรับทูลนั้นว่า :-

[๑๑๗] เทฺว เม โคณา มหาราช ขอเดชะมหาราชเจ้า ! โคของข้าพระพุทธเจ้า มีอยู่ ๒ ตัว

เยหิ เขตฺตํ กสาม เส ข้า ฯ ไถนาด้วยโคเหล่าใด

เตสุ เอโก มโต เทว ในโคเหล่านั้น ตายเสียตัวหนึ่งแล้วพระเจ้าข้า

ทุติยํ เทหิ ขตฺติย. ข้าแต่องค์กษัตริย์ ! โปรดพระราชทานโคตัวที่ ๒.

แต่พราหมณ์ทูลเลอะไปว่า

[๑๑๘] เทฺว เม โคณา มหาราช ขอเดชะมหาราชเจ้า ! โคของข้าพระพุทธเจ้า มีอยู่ ๒ ตัว

เยหิ เจตฺตํ กสาม เส ข้า ฯ ไถนาด้วยโคเหล่าใด

เตสุ เอโก มโต เทว ในโคเหล่านั้น ตายเสียตัวหนึ่งแล้วพระเจ้าข้า.

๑๑๗. ธมฺ. ๕/๑๑๓ ๑๑๘. ธมฺ. ๕/๑๑๔

ทุติยํ คณฺห ขตฺติย. ข้าแต่องค์กษัตริย์ ! โปรดรับโค ตัวที่ ๒.

๔๔. เรื่องพระอุปนันทสักยบุตร

มีเรื่องเล่าว่า พระอุปนันทสักยบุตร เป็นผู้ฉลาดแสดงธรรม ภิกษุฟังธรรมที่ประกอบด้วยความมักน้อย พากันสละบริขารสมาทานธุดงค์ ท่านกลับเก็บเอาของเหล่านั้น.

ครั้งหนึ่ง จวนเข้าพรรษา ท่านออกไปบ้านนอก พระเห็นเข้าก็นิมนต์ไว้ ท่านถามจำนวนผ้าจำนำพรรษาที่ผู้จำนำพรรษาจะได้ แล้วฝากสิ่งของไว้ ทำอย่างนี้ ๓ วัด ส่วนตนจำพรรษาในวัดที่ ๔ ออกพรรษาแล้ว ถึงกับเอายวดยานบรรทุกของกลับ ผ่านมาตามทาง พบภิกษุ ๒ รูป ได้ผ้าสาฎกมา ๒ ผืน กับผ้ากัมพล ๑ ผืน แบ่งกันไม่ตกลง เธอขอให้ท่านช่วยแบ่ง ท่านแข่งผ้าสาฎกให้รูปละผืน ส่วนตนเป็นผู้ตัดสิน ถ้าเอาผ้ากัมพลที่มีราคาแพงไปเสีย ภิกษุไปทูลพระศาสดา พระศาสดาทรงย้ำว่าก่อนนี้ก็เคยทำอย่างนี้ แล้วตรัสนิทานในทัพพหปุปผชาดกว่า

[ทัพพปุปผชาดก]

นานมาแล้ว มีนาค ๒ ตัว ตัวหนึ่งหาปลาตอนน้ำตื้น ตัวหนึ่งหาตอนน้ำลึก ได้ปลามาตัวหนึ่ง แบ่งกันไม่ได้ ต่างจะเอาข้างหัวด้วยกัน ขณะนั้นเห็นหมาจิ้งจอกเดินมา ดีใจเรียกร้องขอให้ตัดสิน หมาจิ้งจอกทำพูดท่าโน้นท่านี้ว่า ชำระมาเหนื่อยแล้ว แต่ลงท้ายทำเป็นทีว่าขัดไม่ได้

สัญญาให้นาคเชื่อฟัง จึงตัดสินได้ นาคยอมมันให้ตัดออก ๓ ท่อน ให้ตัวที่เที่ยวน้ำลึกได้ท่อนหัว ให้ตัวที่เที่ยวน้ำตื้นได้ท่อนหาง ตนเป็นผู้พิพากษาเอาท่อนกลาง และว่าคำตัดสินดังนี้ :-

[๑๑๙] อนุตีรจาริโน นงฺคุฏฺฐํ ท่อนหางเป็นของผู้เที่ยวชายตลิ่ง
สีสํ คมฺภีรจาริโน ท่อนหัวเป็นของผู้เที่ยวทางน้ำลึก
อถายํ มชฺฌิโม ขณฺโฑ ส่วนท่อนกลางนี้
ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสติ. จักเป็นของผู้พิพากษาผู้ตั้งอยู่ในธรรม.

๔๕. เรื่องพระปธานิกติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระปธานิกติสสเถระ เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว พาภิกษุเป็นอันมากไปจำพรรษาในป่า และเตือนภิกษุที่ไปด้วยไม่ให้ประมาททำสมณธรรม ส่วนตัวแอบนอนเสีย ครั้นภิกษุเหล่านั้นจะพักผ่อนล้าง ก็คอยว่าจุกจิกจู้จี้ จนภิกษุอึดอัด ภายหลังพวกเธอสงสัยคอยจับ จับได้ว่า อาจารย์กล่าวขานเหลว ๆ ออกพรรษากลับมาเฝ้าพระศาสดา ทูลความข้อนั้น พระองค์จึงตรัสว่า ก่อนนี้ก็เคยทำความเดือดร้อนแก่พวกเธอ ทรงสาธกนิยายว่า :-

[อกาลรวิชาดก]

ครั้งพระเจ้าพรหมทัต ทรงราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในสกุลพราหมณ์ เรียนศิลปวิทยาสำเร็จแล้ว เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์

๑๑๙. ธมฺ. ๖/๘. ชา. ๕/๑๓๘

สอนมาณพราว ๕๐๐ คน มาณพนั้นเลี้ยงไก่ไว้ตัวหนึ่งสำหรับขันตอนใกล้รุ่ง จะได้ลุกขึ้นท่องบ่น ต่อมาไก่ตัวนั้นตาย เขาได้ไก่มาจากป่าช้าอีกตัวหนึ่ง ขันไม่เป็นเวลา บางคราวขันแต่ยังดึก บางคราวสว่างแจ้งจึงขัน พวกมาณพไม่อาจเอาเป็นประมาณได้ ทำให้เสียการงาน โกรธขึ้นมา เลยบิดคอเสียตาย แล้วนำความไปบอกต่ออาจารย์ อาจารย์จึงกล่าวว่า :-

[๑๒๐] **อมาตาปิตุสํวฑฺโฒ**	ไก่นี้ มิได้เจริญจากมารดาบิดา
อนาจริยกุเล วสํ	ไม่ได้อยู่ในครอบครัวอาจารย์ จึง
นายํ กาลมกาลํ วา	ไม่รู้จักกาลหรือมิใช่กาล (จะควร
อภิชานาติ กุกฺกุโฏ.	ขันหรือไม่ควร).

๔๖. เรื่องมารดาพระกุมารกัสสปเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ธิดาเศรษฐีในพระนครราชคฤห์คนหนึ่ง วิงวอนขอบวชต่อมารดาบิดาแต่ย่อม ๆ ก็ไม่ได้อนุญาต จึงตกลงใจว่า มีสามีแล้วจักขอต่อสามี ต่อมาได้สามีแล้ว สามีอนุญาตให้สมประสงค์ นางบวชในสำนักภิกษุณีฝักฝ่ายพระเทวทัต เมื่อบวชนางเริ่มตั้งครรภ์ไม่ทันรู้ครั้นบวชแล้วครรภ์โตขึ้นโดยลำดับ ถูกพวกภิกษุณีซักถาม ก็ยืนยันว่าศีล

๑๒๐. ธมฺ. ๖/๑๐. ชา. ๒/๓๐๒

ของตนบริสุทธิ์ ถูกพาไปหาพระเทวทัต พระเทวทัตสั่งให้สึก นางบอกว่าบวชมุ่งต่อพระพุทธเจ้า ขอให้นำตัวไปเฝ้า สมเด็จพระศาสดาทรงทราบ ตรัสสั่งให้อัญเชิญพระเจ้าแผ่นดิน ท่านอนาถบิณฑิกมหาเศรษฐี นางวิสาขา แลผู้มีชื่อเสียงอื่นอีก บัญชาให้พระอุบาลีชำระอธิกรณ์ครั้นประชุมกันแล้ว นางวิสาขาตรวจ รู้แน่ว่านางภิกษุณีมีครรภ์ก่อนบวช แจ้งข้อความกลางประชุม เป็นอันระงับ ไม่ต้องสึก.

ต่อมานางภิกษุณีนั้นคลอดบุตรเป็นชาย พระเจ้าแผ่นดินรับไปเลี้ยงอย่างลูกหลวง จึงชื่อว่า กุมารกัสสป ภายหลังท่านบวชตามมารดา ได้สำเร็จพระอรหันต์ทั้ง ๒ องค์ ภิกษุประชุมสนทนากันว่า ผู้มีอุปนิสัยถึงปานนี้ จะถูกพระเทวทัตทำให้ยับเสียทั้งคู่ ได้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ช่วยเหลือ จึงไม่เสื่อมเสียจากคุณ พระองค์เสด็จมาถามได้ความแล้วตรัสว่าถึงในครั้งก่อนก็เคยช่วยเหลือ แล้วทรงอ้างอดีตนิทานในนิโครธมิคชาดกว่า :-

[นิโครธมิคชาดก]

ในปางก่อน พระเจ้ากรุงพาราณสี โปรดล่าสัตว์ กะเกณฑ์ราษฎรจนไม่มีเวลาทำการงาน เขาคิดร่วมกัน ช่วยกันต้อนเนื้อมาขังไว้ถวาย ๒ ฝูง เมื่อมีพระราชประสงค์ ก็เสด็จไปยิงเอง ไม่ต้องเดือดร้อนถึงพวกเขา เนื้อฝูงหนึ่ง เนื้อพระโพธิสัตว์ชื่อนิโครธเป็นหัวหน้า อีกฝูงหนึ่งเนื้อเทวทัตชื่อสาขะเป็นหัวหน้า ต่างมีลักษณะเป็นสง่างามด้วยกัน พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานอภัยไม่ฆ่าเนื้อ ๒ ตัวนี้ ถึงคราวเสด็จมาเองก็ดีใช้ให้ผู้อื่นมาก็ดี ต้องไล่ยิง กว่าจะได้ก็ตกใจไปทั้งหมด บางครั้งก็ถูก

บาดเจ็บไปหลายตัว หัวหน้าเนื้อตกลงกันว่า ให้เข้าเวรกัน ถึงเวรของใคร ให้ตัวนั้นไปรออยู่ ไหน ๆ ก็ต้องตายด้วยกัน ทำเช่นนี้ จะได้ไม่หวาดเสียวทำกันอย่างนี้เสมอ.

จำเนียรกาลมา นางเนื้อมีท้องตัวหนึ่งถึงเวรไปขอผลัดต่อเนื้อสาขะ เพื่อผ่อนให้ออกลูกเสียก่อน ไม่สำเร็จ เข้าไปหาเนื้อนิโครธ ขอความช่วยเหลือ เนื้อนิโครธสงสาร รับช่วยเหลือ ครั้นถึงเวร ตนเองไปคอยให้เขาฆ่า คนมาเอาเนื้อ เห็นอาการแปลกรีบไปทูลพระเจ้าแผ่นดิน ท้าวเธอเสด็จมา ตรัสถามว่า ทำไม ถึงทำอย่างนี้ ? เนื้อทูลความตามที่เป็นมา เลยได้รับพระราชทานอภัยให้นางเนื้ออีก เนื้อทูลถึงตัวอื่น ๆ ว่าจะทำอย่างไร ? ท้าวเธอพระราชทานอภัยทั้งหมด ต่อมานางเนื้อออกลูกตัวผู้ เที่ยวไปในพวกเนื้อสาขะ มารดาจึงสั่งสอนว่า :-

[๑๒๑] นิโคฺรธเมว เสเวยฺย ฝูงเนื้อพึงคบหาพญาเนื้อนิโครธเท่านั้น

น สาขมุปสํวเส ไม่พึงคบค้าพญาเนื้อสาขะ

นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย ตายเสียที่พญาเนื้อนิโครธดีกว่า

ยญฺเจ สาขสฺมึ ชิวิตํ. หากเป็นอยู่ที่พญาเนื้อสาขะ ไม่ดีเลย.

๔๗. เรื่องสังฆเภทปริสักกนะ

มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่ง พระเทวทัตตะเกียกตะกายทำลายสงฆ์

๑๒๑. ธมฺ. ๖/๑๕. ชา. ๑/๒๓๒

เห็นท่านพระอานนท์ จึงบอกความประสงค์ของตน ท่านพระอานนท์ ฟังคำนั้นแล้ว กลับมาทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคว่า ตอนเช้าวันนี้ ขาพระองค์ไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ พระเทวทัตพบแล้ว บอกว่าจักแยกจากพระผู้มีพระภาคทำอุโบสถและสังฆกรรม สมเด็จพระศาสดาทรงสดับแล้ว เปล่งอุทานว่า :-

[๑๒๒] สุกรํ สาธุนา สาธุ ความดี คนดีทำง่าย
สาธุ ปาเปน ทุกฺกรํ ความดี คนชั่วทำยาก
ปาปํ ปาเปน สุกรํ ความชั่ว คนชั่วทำง่าย
ปาปมริเยหิ ทุกฺกรํ. ความชั่ว อารยชนทำยาก.

๔๘. เรื่องพระกาลเถระ

มีเรื่องเล่าว่า หญิงคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี อุปถัมภ์บำรุงพระกาลเถระอย่างมารดา ชาวบ้านใกล้เรือนเคียงที่คุ้นเคยกันไปฟังธรรมในสำนักพระศาสดามา ต่างสรรเสริญไปตาม ๆ กัน ทำให้หญิงนั้นอยากไปฟังบ้าง จึงบอกกะพระเถระ แต่ถูกท่านห้ามเสียทุกครั้ง ไม่ให้ไป ในที่สุดนางหนีไปจนได้ เวลาที่พระมาเรือนไม่พบ รู้เรื่องว่าไปฟังธรรม ท่านรีบไปเฝ้าพระศาสดา ในขณะที่หญิงนั้นอยู่นั่น ทูลว่า หญิงนี้ เป็นคนโง่ ธรรมะลึก ๆ ฟังไม่รู้ โปรดแสดงแต่เพียงทาน ๆ ศีล ๆ เท่านั้นก็พอ ที่พระรูปนั้นทำอย่างนี้เพราะเกรงว่าเขาจะเหินห่างจากตนเสีย

๑๒๒. ธมฺ. ๖/๒๑

เป็นทางเสื่อมลาภ สมกับพุทธคาถาว่า :-

[๑๒๓] ผลํ เว กทฺทลึ หนฺติ	ผลกล้วยฆ่าต้นกล้วย
ผลํ เวฬุํ ผลํ นฬํ	ขุยไผ่ฆ่าไม้ไผ่ ขุยอ้อฆ่าไม้อ้อ
สกฺกาโร กาปุริสํ หนฺติ	สักการะฆ่าคนชั่ว
คพฺโภ อสฺสตรึ ยถา.	เหมือนลูกม้าในท้องฆ่าแม่ม้าอัสดรฉะนั้น.

๔๙. เรื่องพระอังคุลิมาลเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระอังคุลิมาลเถระ บวชในสำนักของพระศาสดาแล้ว บรรลุพระอรหันต์. ท่านไปในที่ลับ ชอบหลีกเร้นเสวยวิมุตติสุข เปล่งอุทานนี้ขึ้นในเวลานั้นว่า :-

[๑๒๔] โย จ ปุพฺเพ ปมชฺชิตฺวา	ก็ในกาลก่อน ผู้ใดประมาทแล้ว
ปจฺฉา โส นปฺปมชฺชติ	ภายหลัง ผู้นั้นไม่ประมาท
โสมํ โลกํ ปภาเสติ	เขายังโลกนี้ให้สว่างอยู่
อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา.	เหมือนพระจันทร์พ้นจากเมฆ.

๕๐. เรื่องนางจิญจมาณวิกา

มีเรื่องเล่าว่า ตอนแรกตรัสรู้ ลาภสักการะเกิดขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์มาก ฝ่ายพวกติตถิยะเสื่อมลาภสักการะลง ถึงกับอ้างตนเป็นพุทธะ

๑๒๓. ธมฺ. ๖/๒๑

บ้าง แม้อย่างนั้น ยังไม่รวย จึงประชุมกันทำลายความนับถือ ใช้นางกิญจมาณวิกาให้ใส่ไคล้ นางรับทำ พยายามตั้ง ๘-๙ เดือน ตอนเย็นทำเดินไปวัดเชตวัน ถูกเขาถาม ทำพูดเป็นที่ปิดบัง เอาผ้าพันท้องให้โตขึ้นทุกที ที่สุดเอาโครงไม้ผูกท้องไว้ ไปยืนว่าพระพุทธเจ้าในที่ประชุม หาว่าทำให้มีท้องแล้วไม่ดูไม่แล ท้าวสักกเทวราชลงมากับเทพบุตร ๆ แปลงเป็นลูกหนู เข้าไปกัดเชือกผูกขาด หุ่นไม้ตกลง คนที่อยู่นั้นเห็นประจักษ์ ช่วยกันไล่ออกไป นางเดินไปพ้นสายจักษุ ก็ถูกแผ่นดินสูบ ไปเกิดในอเวจีมหานรก รุ่งขึ้นภิกษุพูดกันถึงเรื่องนี้ พระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า ในปางก่อน นางก็เคยใส่ไคล้พระองค์ ทรงเล่านิทานในมหาปทุมชาดกว่า :-

[มหาปทุมชาดก]

นานมาแล้ว ครั้งพระเจ้าพรหมทัตต์ ครองกรุงพาราณสี พระปทุมกุมารเป็นพระราชโอรส เป็นรัชทายาท พระราชมารดาทิวงคตแล้ว พระราชบิดาได้อัครมเหสีใหม่ ครั้งหนึ่ง ท้าวเธอเสด็จออกไปปราบจลาจล มอบให้พระปทุมกุมารรักษาพระนครและพระมเหสีด้วย ครั้นปราบจลาจลสงบแล้วเสด็จกลับ พักอยู่นอกพระนคร ทางในเมืองเตรียมการต้อนรับ พระกุมารเสด็จเข้าไปปรึกษาราชการกับพระมเหสี พระมเหสีเกิดพอพระทัยในพระสิริรูปของพระกุมารถึงกับจับพระหัตถ์จูงขึ้นพระที่ แต่วิสัยพระโพธิสัตว์หาทำเช่นนั้นไม่ จึงไม่ยอมไป พระนางขัดแค้นเจืออาย คิดใส่ไคล้พระกุมาร ทำมายาข่วนองค์เอง บรรทมระทมทุกข์ ครั้นพระสวามีเสด็จเข้าไปก็ทูลว่าพระกุมาร

ละลาบละล้วงอย่างนั้น ๆ ท้าวเธอฟังความข้างเดียว กริ้วพระราช-
โอรส ถึงกับสั่งให้จับตัวไปทิ้งเหว แต่ไม่ทิวงคตเพราะมีเทพเจ้ารับไว้
ต่อมาพระกุมารไปบวชเป็นฤษีอยู่ป่าหิมพานต์ พระราชาทรงทราบ
เสด็จไปชวนกลับ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ คิดแค้นว่าใครทำให้เรา
จกลูกรัก รับสั่งถาม เขาทูลให้ทรงทราบแล้ว ให้จับพระมเหสีไปทิ้งเหว
เสีย นี้ต้องตามคำว่า ทุกฺขโต ทุกฺขฐานํ ที่รู้จักกันดื่น ตอนคุม
พระกุมารออกจากพระนครไปทิ้งเหว พวกเจ้านายผู้ใหญ่ กล่าว
กันว่า :-

[๑๒๕ ล นาทิฏฺฐา ปรโต โทสํ	ผู้ใหญ่ยังไม่เห็นโทษน้อยใหญ่โดย
อณุํถูลานิ สพฺพโส	ประการทั้งปวงของผู้อื่น ยังไม่ได้
อิสฺสโร ปณเย ทณฺฑํ	สอบสวนเองแล้ว ไม่พึงลงอาญา
สามํ อปฺปฏิเวกฺขิย	ก่อน
(*โย จ อปฺปฏิเวกฺขิตฺวา	อนึ่ง ผู้ใดเป็นกษัตริย์ ไม่สอบสวน
ทณฺฑํ กุพฺพติ ขตฺติโย	แล้ว ลงอาญา
สกณฺฏกํว คิลติ	ก็เหมือนคนตาบอดกลืนอาหรมีก้าง
ชจฺจนฺโธว สกมฺขิกํ	เหมือนคนตาบอดกินอาหารมีแมลงวัน
อทณฺฑิตํ ทณฺฑยติ	ผู้ใหญ่ลงโทษต่อผู้ไม่ควรลงโทษ

๑๒๕. ธมฺ. ๖/๔๙. ชา. ๖/๑๓๐.

* ภายในวงเล็กต่อไปนี้ นำมาจากมหาปทุมชาดกในทวาทสกนิบาต.

ทณฺฑิยญฺจ อทณฺฑยํ	และไม่ลงโทษต่อผู้ที่ควรลง โทษ
อนฺโธว วิสมํ มคฺคํ	ก็เหมือนคนตาบอดไม่รู้จักทางที่ไม่
น ชานาติ สมาสมํ	เรียบร้อย เดินไปสู่ที่เรียบบ้างไม่เรียบบ้าง
โย จ เอตานิ ฐานานิ	สวนผู้ใด เห็นฐานนะน้อยในใหญ่
อณุํถูลานิ สพฺพโส	เหล่านี้โดยประการทั้งปวงแล้ว จึง
สุทิฏฺฐมนุสาเสยฺย	สั่งการตามที่เห็นดีแล้ว
สเว โวหริตุมรหติ	ผู้นั้นแลควรสั่งการ
เนกนฺตมุทุนา สกฺกา	อันผู้อ่อนไปส่วนเดียว หรืออัน
เอกนฺตติขิเณน วา	ผู้เข้มแข็งไปส่วนเดียว ไม่อาจตั้ง
อตฺตํ มหนฺเต ธเปตุํ	ตนไว้ในความเป็นผู้ใหญ่
ตสฺมา อูภยมาจเร	เพราะฉะนั้น พึงประพฤติให้ถูกทั้งสอง
ปริภูโต มุทุ โหติ	ผู้อ่อนไป ก็ถูกเขาข่ม
อติติกฺโขว เวรวา	รุนแรงไปก็มีเวร
เอตญฺจ อุภยํ ญตฺวา	ผู้ใหญ่รู้ลักษณะทั้งสองนี้แล้ว
อนุมชฺฌํ สมาจเร	พึงประพฤติตามสายกลาง
พหุมฺปิ รตฺโต ภาเสยฺย	คนรักแล้ว พูดมากไปก็มี
ทุฏฺโฐปิ พหุ ภาสติ	คนโกรธแล้ว พูดมากไปก็มี
น อิตฺถีการณา ราช	ข้าแต่ราชา เพราะหญิงเป็นเหตุ
ปุตฺตํ ฆาเตตุมรหสิ).	พระองค์ไม่ควรให้ฆ่าบุตรเลย.

๕๑. เรื่องยมกปาฏิหาริย์

มีเรื่องเล่าว่า เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ ลงอาบน้ำได้ไม้จันทน์แดงมา ให้ทำบาตรแขวนไว้สูงลิบ ประกาศให้พระอรหันต์เหาะไปเอา พวกติตถิยะตะเกียกตะกายจะได้ แต่เขาไม่ยอมปลดลงมาให้ ถึงวันที่ ๗ พระบิณโฑลภารทวาช เกรงจะถูกเขาเหมาว่าในพระพุทะศาสนาไม่มีพระอรหันต์ จึงเหาะไปเอาได้ พระศาสดาทรงทราบ ตรัสห้ามแสดงปาฏิหาริย์แก่สาวก.

พวกติตถิยะได้ช่องป่าวร้องว่าจะทำปาฏิหาริย์กับพระศาสดา ด้วยคาดว่า พระองค์บัญญัติสิกขาบทแล้ว แต่มิได้เฉลียวว่า มิได้ทรงบัญญัติสำหรับพระองค์ พระองค์ทรงกะวันกลางเดือน ๘ เป็นวันแสดง แม้พวกเดียรถีย์ก็กะเอาวันนั้น แต่พวกเขาแดสงไม่ได้ด้วยเหตุหลายอย่าง เพราะความจริงหนีความจริงไม่พ้น เมื่อทรงเริ่มจะแสดง มีผู้เข้าอาสาแสดงแทนหลายคนแต่ไม่ทรงอนุญาต ทรงอ้างว่า ไม่มีผู้อื่นทำธุระของพระองค์ได้ ไม่มีผู้อื่นมีธุระเสมอเหมือน และตรัสนิทานในกัณหอุสภชาดกว่า :-

[กัณหอุสภชาดก]

นานมาแล้ว พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดโค เจ้าของเอาให้เป็นค่าเช่าบ้านแก่หญิงผู้เฒ่า แต่ตัวยังเล็ก แกเลี้ยงอย่างลูก เรียกชื่อกันตามเจ้าของและสีของวัวว่า อัยยิกากาฬะ แปลว่า โคดำของยาย โตแล้วเที่ยวไปกับฝูง คุ้นกับพวกเด็ก ๆ ยอมให้เด็กเย้าหยอก.

วันหนึ่ง พวกพ่อค้าบรรทุกสินค้ามาด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม ถึงที่ลุ่ม โคลากไม่ขึ้น เขาจึงเที่ยวหาเช่าโคแรง ๆ ลาก พบโคดำของยายเข้า ถามหาเจ้าของขอจ้าง เด็กบอกว่าเจ้าของไม่อยู่ที่นั่น จับเอาไปเถิด โคนั้นคิดจะอาค่าจ้างแทนคุณยายที่เป็นเจ้าของ ยอมไปลากให้ทั้งหมด พวกพ่อค้าเรี่ยไรกันออกรวมได้พันกหาปณะห่อผูกคอให้ โควิ่งเอาไปบ้านให้เจ้าของ ยายเห็นดังนั้นก็ดีใจ บำรุงยิ่งขึ้น ในอวสาน ทั้งยายทั้งโค ต่างไปตามยถากรรม.

เมื่อตรัสฉะนี้แล้ว ลงท้ายตรัสเป็นคาถาไว้ว่า :-

[๑๒๕] ยโต ยโต ครุ ธุรํ ในที่ใด ๆ งานหนัก มีทางลุ่มลึก
ยโต คมฺภีรวตฺตนี
ตทาสฺสุ กณฺหํ ยุญฺชนฺติ เมื่อนั้นแล พวกพ่อค้าจะต้องใช้เทียมโคดำ
สฺวาสฺสุ ตํ วเห ธุรํ. โคดำนั้นแล พึงพางานนั้นไปได้.

เมื่อสมเด็จพระศาสดาตรัสชาดกโคดำแล้ว ตรัสนันทิวิสาลชาดกนี้อีก มีความสังเขปว่า :-

[นันทิวิสาลชาดก]

พระโพธิสัตว์เกิดในกำเนิดโค ในกรุงตักกสิลา พราหมณ์เจ้าของรักอย่างลูก ให้กินข้าวเหมือนคน เลี้ยงแต่เล็กจนโต มีนามปรากฏว่า นันทิวิสาล โคนั้นเห็นพราหมณ์ปรนปรือตนด้วยความลำบาก ใคร่จะทดแทนคุณ จึงเข้าหาเจ้าของบอกให้ไปท้าพนันว่า

๑๒๕. ธมฺ. ๖/๗๙. ชา. ๑/๑๘๙.

โคของตนสามารถลากเกวียนบรรทุกสิ่งของเต็มผูกติดกันตั้ง ๑๐๐ เล่ม พราหมณ์ไปคุยอวดท้าพนันกับโควินทกเศรษฐี ถึงคราวลาก ตาแกสำแดงอำนาจตวาดว่า เฮ้ย วัวโกง ลากไป โคไม่เคยโกง ถูกตวาดเข้าเช่นนั้น น้อยใจยืนนิ่งเสีย พราหมณ์ต้องแพ้เศรษฐี เสียทรัพย์พันหนึ่ง พราหมณ์ปลดโคปล่อยไป กลับมานอนระทมอยู่บ้าน ฝ่ายนันทิวิสาลเที่ยวหากินแล้วกลับมาเห็นเจ้าของนอนอยู่ เข้าไปถาม และต่อว่า ขอให้ไปพนันกับเขาใหม่ แต่อย่าหาว่าโกง ตาแกไปท้าพนันอีก คราวนี้เอา ๒,๐๐๐ เหรียญ ถึงคราวลาก พูดว่า ลากไปเถิดพ่อมหาจำเริญ โคจึงลากไปให้พราหมณ์ชนะได้ทุนคืนและกำไรด้วย การพูดดีพูดร้ายให้ผลอย่างนี้ ในอวสานพระองค์ตรัสสรุปเป็นคาถาว่า :-

[๑๒๖] **มนาปเมว ภาเสยฺย** คนควรพูดแต่คำน่าชอบใจ

นามนาปํ กุทาจนํ ในคราวไหน ๆ ก็ไม่ควรพูดคำไม่น่าชอบใจ

มนาปํ ภาสมานสฺส เมื่อพราหมณ์พูดคำน่าชอบใจ

ครุภารํ อุทพฺพหิ โคนันทิวิสาลจึงลากเกวียนบรรทุกหนักไป

ธนญฺจ นํ อลาเภสิ ให้พราหมณ์นั้นได้ทรัพย์ด้วย

เตน จตฺตมโน อหุ. และตนเองก็มีใจแช่มชื่นเพราะเหตุนั้น.

๑๒๖. ธมฺ. ๖/๗๙. ชา. ๑/๒๙๓

เมื่อสมเด็จพระศาสดาแสดงยมกปาฏิหาริย์ ตามประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว เสด็จไปสู่ดาวดึงสภพ เพื่อโปรดพุทธมารดา เมื่อพระองค์เสด็จหายไป ชุมนุมชนที่ดูอยู่สงสัย ไม่ทราบว่าเสด็จไปไหน ต่างคร่ำครวญกันว่า :-

[๑๒๗] คโต นุ จิตฺตกูฏํ วา	พระสัมพุทธเจ้าเสด็จไปภูเขาจิตตกูฏ
เกลาสํ วา ยุคนฺธรํ	หรือไกลาส หรือยุคนธร
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ	เราคงไม่เห็นพระสัมพุทธเจ้า
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ	ผู้เป็นใหญ่ในโลกเป็นนระผู้องอาจ
ปวเวกรโต ธีโร	พระองค์ยินดีในวิเวก เป็นนักปราชญ์
นิมํ โลกํ ปุเนหิติ	จักไม่กลับมาโลกนี้อีก
น โน ทกฺเขมุ สมฺพุทฺธํ	เราคงไม่เห็นพระสัมพุทธเจ้า
โลกเชฏฺฐํ นราสภํ.	ผู้เป็นใหญ่ในโลกเป็นนระผู้องอาจ.

เมื่อสมเด็จพระศาสดาเสด็จหายไปอย่างนั้น บริษัทคร่ำครวญกันแล้ว เข้าไปถามท่านพระมหาโมคคัลลานะ แม้ท่านทราบอยู่ แต่บอกให้เขาไปถามพระอนุรุทธะ พระอนุรุทธะจึงบอกว่า เสด็จไปจำพรรษา ณ ปัณฑุกัมพลสิลา ในดาวดึงสภพ เพื่อแสดงอภิธรรมปิฎกโปรดพุทธมารดา จักเสด็จลงในวันมหาปวารณา คนทั้งหลายพากันพักคอยอยู่ที่นั่น ท่านพระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมแก่บริษัท ท่าน

๑๒๗. ธมฺ. ๖/๘๓

จุลลอนาถปิณฑิกะจัดอาหารเลี้ยงตลอดถึงหมากพลู และเครื่องใช้อื่นบางอย่าง การที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาบนดาวดึงส์นี้ พระโบราณาจารย์ประพันธ์เป็นคาถาไว้ว่า :-

[๑๒๘] **ตาวตึเส ยทา พุทฺโธ**	เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้า ผู้เป็นบุรุษ
สิลายํ ปณฺฑุกมฺพเล	สูงสุด ประทับอยู่บนพระแท่น
ปาริจฺฉตฺตกมูลมฺหิ	ปัณฑุกัมพลสิลาอาสน์ ที่โคนต้น
วิหาสิ ปุริสุตฺตโม	แคฝอย (ปาริฉัตตกะ) ในดาวดึงส์
ทสสุ โลกธาตูสุ	ทวยเทพในหมื่นโลกธาตุ
สนฺนิปติตฺวาน เทวตา	ประชุมกันแล้ว
ปยิรุปาสนฺติ สมฺพุทฺธํ	เข้าเฝ้าสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า
วสนฺตํ นคมุทฺธนิ	ผู้ประทับอยู่บนยอดภูเขา
น โกจิ เทโว วณฺเณน	เทพเจ้าไร ๆ ก็ไม่รุ่งเรืองไปกว่า
สมฺพุทฺธสฺส วิโรจติ	วรรณะของสมเด็จพระสัมพุทธเจ้า
สพฺเพ เทเว อติกฺกมฺม	สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าเทียว รุ่ง
สมฺพุทฺโธ ว วิโรจติ.	เรืองล่วงทวยเทพทั้งมวล.

เมื่อสมเด็จพระศาสดาเสด็จไปประทับอยู่ ณ ปัณฑุกัมพลสิลานั้น พระพุทธมารดาเสด็จลงมาจากดุสิตพิมาน ประทับนั่งอยู่ข้างขวา อินทกเทพบุตรก็ตามเสด็จมานั่งข้างขวา ส่วนอังกุรเทพบุตรมานั่งข้างซ้าย เมื่อเหล่าเทวดาที่มีศักดาใหญ่มาประชุมกันมากขึ้น อังกุรเทพบุตรผู้มีศักดาน้อย จำต้องเลื่อนถอยออกไปทุกที จนห่างจาก

๑๒๘. ธมฺ. ๖/๘๔

พระพุทธองค์ถึง ๑๒ โยชน์ พระศาสดามีพระประสงค์จะให้ทราบว่า การบริจาคทานก่ทักขิเณยยบุคคล ในศาสนาของพระองค์ มีผลมาก จึงตรัสว่า อังกุร ! เธอจัดระเบียบเตาประมาณ ๑๒ โยชน์ ถวายทานใหญ่ราวหมื่นปี กระนั้นเมื่อมาสู่สำนักเรา ยังต้องถอยออกไปอยู่ ณ ที่ไกล ที่เป็นดังนี้ เพราะทานนั้นบริจาคแก่ผู้มิใช่ทักขิเณยยบุคคล ส่วนอินทกเทพบุตร ไม่ต้องถอยออกไป เพราะถวายทานในท่านที่เป็นทักขิเณยยบุคคล ข้อนี้พระโบราณาจารย์กล่าวไว้ว่า :-

[๑๒๙] โอโลเกตฺวาน สมฺพุทฺโธ สมเด็จพระสัมพุทธเจ้าทอดพระเนตร
องฺกุรญฺจาปิ อินฺทกํ อังกุรเทพบุตรและอินทกเทพบุตรแล้ว
ทกฺขิเณยฺยํ ปภาเวนฺโต เมื่อจะทรงสรรเสริญทักขิเณยยบุคคล
อิทํ วจนมพฺรวิ จึงได้ตรัสคำนี้ว่า
มหาทานํ ตยา ทินฺนํ อังกุร ! เธอให้มหาทานสิ้นกาล
องฺกุร ทีฆมนฺตเร นานในระหว่างเวลา (นอกพุทธกาล)
อติทูเร นิสินฺโนสิ เมื่อมาสู่สำนักเรา จึงต้องนั่งในที่
อาคจฺฉํ มม สนฺติกํ ไกลนัก

๑๒๙. ธมฺ. ๖/๘๕

โจทิโต ภาวิตตฺเตน	อังกุรเทพบุตร อันพระศาสดา ผู้มี
องฺกุโร เอตมพฺรวิ	พระองค์อบรมเตือนแล้ว ได้ทูลคำนี้ว่า
กึ มยฺหํ เตน ทาเนน	ประโยชน์อะไรจักมีแก่ข้าพระองค์ด้วยทานนั้น
ทกฺขิเณยฺเยน สุญฺญตํ	เพราะทานนั้นว่างจากทักขิเณยยบุคคล
อยํ โส อินฺทโก ยกฺโข	อินทกยักษ์นั้นนี้
ทชฺชา ทานํ ปริตฺตกํ	ให้ทานแต่เพียงเล็กน้อย
อติโรจติ อมฺเหหิ	ยังรุ่งโรจน์กว่าข้าพระองค์
จนฺโท ตารคเณ ยถา.	เหมือนพระจันทร์ในหมู่ดาว.

อินทกเทพบุตรทูลว่า

[๑๓๐] อุชฺชงฺคเล ยถา เขตฺเต	เหมือนหว่านพืชลงในนาดอน
พีชํ พหุํปิ โรปิตํ	ถึงมาก
น ผลํ วิปุลํ โหติ	ผลก็ไม่ไพบูลย์
นปิ โตเสติ กสฺสกํ	ทั้งไม่ยังชาวนาให้ปลื้มใจ
ตเถว ทานํ พหุกํ	ทานมากมายก็ฉันนั้นแล
ทุสฺสีเลสุ ปติฏฺฐิตํ	ตั้งไว้ในผู้ไม่มีศีลแล้ว
น ผลํ วิปุลํ โหติ	ผลก็ไม่ไพบูลย์

๑๓๐. ธมฺ. ๖/๘๗

นปิ โตเสติ ทายกํ ทั้งไม่ยังผู้ให้ให้ปลื้มใจ
ยถาปิ ภทฺทเก เขตฺเต เหมือนหว่านพืชลงในนาดี
พีชํ อปฺปมฺปิ โรปิตํ ถึงน้อย
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺตํ ฝนเพิ่มน้ำให้พอดี
ผลํ โตเสติ กสฺสกํ ผลย่อมยังชาวนาให้ปลื้มใจได้
ตเถว สีลวนฺเตสุ การกุศลแม้สักเล็กน้อย ทำไว้ใน
คุณวนฺเตสุ ตาทิสุ ท่านผู้มีศีล มีคุณมั่นคง ก็ฉันนั้น
อปฺปเกปิ กเต กาเร แล
ผลํ โตเสติ ทายกํ. ผลย่อมยังผู้ให้ให้ปลื้มใจได้.

พระศาสดาตรัสว่า

๑๓๑ **วิเจยฺย ทานํ ทาตพฺพํ** บุคคลพึงเลือกให้ทาน
ยตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ ในเขตที่ให้แล้วมีผลมาก
วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ การเลือกให้ พระสุคตสรรเสริญ
เย ทกฺขิเรยฺยา อิธ ชีวโลเก ผู้ใดเป็นทักขิเณยยะในชีวโลกนี้
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ ทานที่ให้ในผู้นั้น มีผลมาก
พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขตฺเต. เหมือนพืชที่หว่านลงไปในนาดี
ติณโทสานิ เขตฺตานิ นาทั้งหลาย มีหญ้าเป็นโทษ
ราคโทสา อยํ ปชา หมู่สัตว์นี้ มีราคะเป็นโทษ
ตสฺมา หิ วีตราเคสุ เหตุนั้นแล ทานที่ให้ในผู้ที่ปราศ-
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ. จากราคะแล้ว จึงมีผลมาก

๑๓๑. ธมฺ. ๖/๘๗

ติณโทสานิ เขตฺตานิ	นาทั้งหลาย มีหญ้าเป็นโทษ
โทสโทสา อยํ ปชา	หมู่สัตว์นี้ มีโทสะเป็นโทษ
ตสฺมา หิ วีตโทเสสุ	เหตุนั้นแล ทานที่ให้ในผู้ที่ปราศ-
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ	จากโทสะแล้ว จึงมีผลมาก
ติณโทสานิ เขตฺตานิ	นาทั้งหลาย มีหญ้าเป็นโทษ
โมหโทสา อยํ ปชา	หมู่สัตว์นี้ มีโมหะเป็นโทษ
ตสฺมา หิ วีตโมเหสุ	เหตุนั้นแล ทานที่ให้ในผู้ที่ปราศ-
ทินฺนํ โหติ มหปฺผลํ	จากโมหะแล้ว จึงมีผลมาก
ติณโทสานิ เขตฺตานิ	นาทั้งหลาย มีหญ้าเป็นโทษ
อิจฺฉาโทสา อยํ ปชา	หมู่สัตว์นี้ มีความอยากเป็นโทษ
ตสฺมา วิคติจฺเฉสุ	เหตุนั้นแล ทานที่ให้ในผู้ที่ปราศ-
ทินฺนํ โหติ มหปผลํ.	จากความอยากแล้ว จึงมีผลมาก.

สมเด็จพระศาสดาเสด็จไปประทับจำพรรษาในดาวดึงส์ แสดงพระอภิธรรมปิฎกแก่พุทธมารดาตลอด ๓ เดือน พวกบริษัทที่คอยอยู่ขอให้ท่านพระมหาโมคคัลลานะไปทูลถามกำหนดและที่เสด็จลง ท่านไปทูลถามได้ความว่า จะเสด็จลงที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ในวันมหาปวารณา พวกบริษัทจึงไปคอยรับเสด็จอยู่ ณ ที่นั้น.

เมื่อเสด็จลงนั้น มีเหล่าเทพเจ้าตามส่งเสด็จลงมาด้วยเป็นอันมาก นับว่าเสด็จโดยพยุหยาตราใหญ่ของสมเด็จพระศาสดา ฉะนั้น จึงงดงามอย่างยิ่งเหลือที่จะพรรณนา แม้พระสารีบุตรก็รู้สึกแปลกนัยน์ตาถึงกับปลื้มใจกราบทูลด้วยคำเป็นต้นว่า :-

[๑๓๒] น เม ทิฏฺโฐ อิโต ปุพฺเพ เมื่อก่อนนี้ ข้าพระองค์ไม่เคย เห็น
น สุโต อุท กสฺสจิ และไม่เคยได้ฟังจากใคร ๆ ว่า
เอวํ วคฺคุคโท สตฺถา พระศาสดา ผู้มีพระวาจาไพเราะ
ตุสิตา คณิมาคโต. เสด็จจากดุสิตมาสู่ที่ชุมนุมอย่างนี้.

พระศาสดาตรัสตอบว่า

[๑๓๓] เย ฌานปฺปสุตา ธีรา ธีรชนเหล่าใด ขวนขวายในฌาน
เนกฺขมฺมูปสเม รตา ยินดีแล้วในเนกขัมและธรรมที่สงบ
เทวาปิ เตสํ ปิหยนฺติ แม้เทวดาทั้งหลายย่อมจงรักผู้นั้น
สมฺพุทฺธานํ สตีมตํ. ผู้ตรัสแล้ว มีสติ.

เมื่อสมเด็จพระศาสดา เสด็จลงที่เมืองสังกัสสนครแล้ว ตรัสถาม ปัญหาหลายชั้น สาวกทั้งหลายแก้ได้เฉพาะปัญหาที่เป็นวิสัยของตน เท่านั้น เช่นปุถุชนแก้ได้เฉพาะปัญหาที่เป็นวิสัยของปุถุชน ไม่สามารถ แก้ปัญหาที่เป็นวิสัยของพระอริยบุคคล แม้พระอริยบุคคลก็แก้ได้ตามชั้น ของตน ๆ แม้พระอรหันต์สามัญก็ไม่สามารถแก้ปัญหาของพระอรหันต์ ผู้เป็นอัครสาวก แม้พระสารีบุตรก็ยังติดขัดในปัญหาที่เป็นพุทธวิสัย เช่นปัญหาในพุทธวิสัยว่า :-

[๑๓๔] เย จ สงฺขาตธมฺมา เส ผู้ใดมีพิจารณาธรรมแล้วด้วย
เย จ เสขา ปุถู อิธ ผู้ใดเป็นเสขะมีอยู่มากในโลกนี้ด้วย

๑๓๒. ธมฺ. ๖/๔๐. ๑๓๓. ธมฺ. ๖/๔๑
๑๓๔. ธมฺ. ๖/๔๒.

เตสํ เม นิปโก อิริยํ ดูก่อนผู้นิรทุกข์ ! ท่านมี ปัญญษ
ปุฎฺโฐ ปพฺรูหิ มาริส. รักษาตัว อันเราถามแล้ว จงบอก
ความเป็นไปของผู้นั้น.

เมื่อสมเด็จพระศาสดาให้นัยแก่พระสารีบุตรแล้ว ปัญหานั้นปรากฏแก่ท่านหลายนัย ได้ยินว่า นอกจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว คนอื่นไม่มีปัญญาทัดเทียวท่าน เมื่อฝนตกอยู่ตลอดกัป ท่านอาจคำนวณได้ว่า ตกในมหาสมุทรเท่านี้ ในแผ่นดินเท่านี้ ในภูเขาเท่านี้ แม้พระพุทธองค์ก็ตรัสสรรเสริญว่า พระองค์ทรงทราบความสามารถของท่านแล้ว เครื่องเทียบปัญญาของท่านั้นไม่มี เหตุนั้นท่านจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า

[๑๓๕] คงฺคาย วาลุกา ขีเย ทรายในแม่น้ำคงคา พึงสิ้นไป
อุทกํ ขีเย มหณฺณเว น้ำในมหาสมุทร พึงสิ้นไป
มหิยา มตฺติกา ขีเย ดินในแผ่นดิน, พึงสิ้นไป
ลกฺเขน มม พุทฺธิยา. ด้วยการใส่คะแนน (ก่อน) ความรู้ของข้าพระองค์.

เมื่อพระสารีบุตรวิสัชนาปัญหาแล้ว ภิกษุพูดกันว่า พระสารีบุตรองค์เดียวเท่านั้นวิสัชนาปัญหาได้ ส่วนคนอื่นติดหมด สมเด็จพระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า มิใช่แต่บัดนี้ ถึงในกาลก่อน พระสารีบุตรก็เคยวิสัชนาได้เหมือนกัน แล้วทรงนำอดีตนิทานปโรสหัสสชาดกมาเล่าว่า :-

๑๓๕. ธมฺ. ๖/๔๓

[ปโรสหัสสชาดก]

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในสกุลพราหมณ์ ไปเรียนศิลปวิทยาในเมืองตักกสิลาสำเร็จแล้ว ละกามออกบวชเป็นฤษี ได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ มีบริวารราว ๕๐๐ ในกาลต่อมา พระสารีบุตรผู้เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ พาบริวาร ๒๕๐ ลงมาอยู่ถิ่นคน กลับขึ้นไปในเมื่อพระโพธิสัตว์ทำกาลกิริยาแล้ว จึงถามพวกศิษย์ด้วยกันว่า อาจารย์ของเราได้บรรลุคุณวิเศษอะไรบ้าง ? พวกนั้นตอบว่า ไม่ได้อะไรเลย เขาถามเมื่อใกล้มรณะว่า ท่านได้อะไรบ้าง ? ท่านตอบว่า **นตฺถิ กิญฺจิ** (นิดเดียวไม่มี) ดังนี้ พวกศิษย์เหล่านั้นรู้ไม่ทันคำพูด คำว่า **นตฺถิ กิญฺจิ** เป็นวิธีหน่วงอารมณ์ตามลักษณะอากิญจัญญายตนฌาน อาจารย์ได้ฌานชื่อนี้ ตายไปเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสสร ธรรมดาพระโพธิสัตว์แม้ได้อรูปสมาบัติ ก็ไม่ไปเกิดในอรูปภพ เพราะเป็นอภัพพสถาน ศิษย์ใหญ่นั้นชี้แจงแก่พวกศิษย์อื่น ๆ เขาไม่ลงความเห็นด้วย บางทีจะเหมาว่าตีคำพูดซึ้งเกินไป พระโพธิสัตว์ทราบการณ์นั้นแล้ว ลงมาจากพรหมโลก กล่าวคาถาพรรณนาบุญญานุภาพของศิษย์ใหญ่นั้นว่า :-

[๑๓๖] **ปโรสหสฺสมฺปิ สมาคตานํ** แม้เมื่อมารวมกันตั้งพันปลาย
กนฺเทยฺยุ เต วสฺสสตํ อปญฺญา พวกเขาไม่มีปัญญา คร่ำครวญกันไปตั้ง ๑๐๐ ปี

๑๓๖. ธมฺ. ๖/๖๔. ชา. ๒/๒๕๔

เอโก ว เสยฺโย ปุริโส สปญฺโญ	คนมีปัญญา รู้เนื้อความของ คำที่
โย ภาสิตสฺส วิชานาติ อตฺถํ.	พูด คนเดียวเท่านั้น ดีกว่า.

๕๒. เรื่องเอรกปัตตนาคราช

มีเรื่องเล่าว่า เอรกปัตตนาคราช เดิมเคยบวชเป็นภิกษุในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า คราวลงเรือจะไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า เวลาเรือออก มือกำลังจับตะไคร้น้ำอยู่ ปล่อยไม่ทัน ใบขาดไป ท่านเข้าใจว่าอาบัติเล็กน้อยเท่านั้นเลยไปแสดง บำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า ๒ หมื่นปี เวลาจะมรณะหวนระลึกถึงการที่ทำให้ใบไม้ขาด เกิดวิปฏิสาร แต่ไม่มีผู้รับแสดง ตายไปเกิดเป็นพญานาคระลึกชาติได้ ต่อมามีบุตรีคนหนึ่ง ปรารถนาจะทราบว่า สมเด็จพระศาสดาบังเกิดขึ้นในโลกหรือยัง จึงให้ธิดาของตนนั่งบนพังพาน ร้องเพลงขับเป็นคำถาม และตนประกาศว่า ถ้าใครแก้ได้จะยกลูกสาวให้ ทำอย่างนี้ทุกกึ่งเดือน ตลอดพุทธันดรหนึ่งจนถึงพุทธกาลนี้

สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคจะทรงอาศัยเหตุนั้นแสดงธรรมแก่มหาชน จึงเสด็จไปประทับอยู่ที่โคนต้นซึก ถึงวันกำหนด มีคนพากันไปแก้เพลง หวังจะได้นางนาคมาณวิกา อุตตรมาณพเดินทางผ่านที่ประทับ พระองค์ตรัสเรียกเขาไปถามและบอกคำแก้เพลงขับให้มาณพนั้นได้สำเร็จโสดาปัตติผล แล้วไปแก้ตามพุทธฎีกา พญานาคได้ฟังรู้ได้ว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว แปลงเพศเป็นคนขึ้นมา ถามถึงพระ

ศาสดา และให้อุตตรมาณพนำไปเฝ้า มหาชนพลอยไปด้วยเป็นอันมาก เขารำพันความจำเดิมแต่เคยชวยจนถึงเกิดในกำเนิดอเหตุกสัตว์ พระองค์จึงทรงแสดงธรรมโปรดตลอดทั้งประชุม ก็เพลงขับถามและตอบนั้นดังนี้ :-

ถาม

[๑๓๗] กึสุ อธิปตี ราชา อะไรเอ่ย ผู้เป็นใหญ่ เป็นท้าวพญา ?

กึสุ ราช รชสฺสิโร อะไรเอ่ย ท้าวพญา มีละอองบนศีรษะ ?

กถํ สุ วิรโช โหติ อย่างไรเอ่ย ท้าวพญา จึงสิ้นละออง ?

กถํ พาโลติ วุจฺจติ. อย่างไรเอ่ย ท้าวพญา จึงถูกเรียกว่าคนเขลา ?

ตอบ

[๑๓๘] ฉทฺวาราธิปตี ราชา ผู้เป็นใหญ่ ๖ ทาง เป็นท้าวพญา

รชมาโน รชสฺสิโร ท้าวพญาติดใจ จึงมีละอองบนศีรษะ

อรชํ วิรโช โหติ ท้าวพญาไม่ติดใจ จึงสิ้นละออง

รชํ พาโลติ วุจฺจติ ท้าวพญาติดใจ จึงถูกเรียกว่าคนเขลา

๑๓๗. ธมฺ. ๖/๙๕. ๑๓๘. ธมฺ. ๖/๙๖

ถาม

[๑๓๙] เกนสฺสุ วุยฺหตี พาโล	คนเขลาถูกอะไรพัดไป ?
กถํ นุทติ ปณฺฑิโต	คนฉลาดบรรเทาอย่างไร ?
โยคกฺเขมี กถํ โหติ	คนเกษมจากโยคะได้อย่างไร ?
ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต.	ท่านถูกถามแล้ว จงตอบข้อนั้นแก่ฉัน.

ตอบ

[๑๔๐] โอเฆน วุยฺหตี พาโล	คนเขลาถูกน้ำท่วมพัดไป
โยคา นุทติ ปณฺฑิโต	คนฉลาดบรรเทาด้วยโยคะ
สพฺพโยควิสํยุตฺโต	พรากโยคะทั้งปวงได้แล้ว
โยคกฺเขมีติ วุจฺจติ.	เขาจึงเรียกว่าผู้ปกครองจากโยคะ.

๕๓. เรื่องอนภิรตภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า กุลบุตรคนหนึ่งมีศรัทธาออกบวชในพระศาสนา ต่อมาบิดาฝ่ายอยากจะเห็นพระลูกชาย แต่ไม่มีใครไปตาม ใกล้ตายฝากเงิน ๑๐๐ กหาปณะไว้ให้เป็นค่าบาตรจีวรแล้วตายไป ภายหลังภิกษุนั้นไปบ้าน น้องชายบอกเรื่องราว ภิกษุไม่ต้องการเงินนั้น แต่กลับคิดสมบัติเศรษฐีขึ้นมาว่า จักเอาเงินจำนวนนั้นเป็นต้นทุนก่อร่างสร้างตัว ดีกว่าเที่ยวขอทานเขากิน คิดเอือมระอาที่จะบวชต่อไปจนผอม สมเด็จพระศาสดาทรงทราบ รับสั่งให้เข้าเฝ้า สอบถามได้เค้าเงื่อนแล้ว ทรงกะราย

๑๓๙. ธมฺ. ๖/๙๗. ๑๔๐. ธมฺ. ๖/๙๗

จ่ายให้ ไม่ทันครบ เงินหมดแล้ว ภิกษุนั้นเลยท้อใจไม่สึก ทรงแสดงมันธาตุราชชาดกว่า :-

[มันธาตุราชชาดก]

ในครั้งบรมปฐมกัป มีพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่ามันธาตุราช ทรงพระเดชานุภาพปกครองมนุษยโลกทั้งหมด ชั่วเวลาตบมือเท่านั้น อาจบันดาลให้ฝนแก้วตกจนล้นหลาม ถึงกระนั้นยังไม่พอพระราชหฤทัย ปรารถนาถิ่นฐานอื่นอีก แต่ไม่มีในมนุษยโลก จึงขึ้นไปรวบรัดเอาเมืองแมนชั้นจาตุมหาราชิกา อย่างนั้นก็ยังไม่พอ เขยิบขึ้นไปเอาชั้นดาวดึงส์อีกกึ่งหนึ่ง ประทับอยู่บนชั้นดาวดึงส์นั้น จนท้าวสักกเทวราชจุติไป ๓๖ องค์ ถึงองค์ ๓๗ ท้าวมันธาตุราชปรารถนาจะได้ดาวดึงส์ทั้งหมด แต่ไม่สมมโนรถ จึงตรมตรอม พลัดตกลงมาทิวงคตในสวนหลวง ความทะยานอยากสิ้นเวลาถึงเท่านี้ ยังไม่รู้จักเต็ม.

ในอวสาน สมเด็จพระศาสดาตรัสย่อเรื่องเป็นคาถาไว้ว่า :-

[๑๔๑ ล ยาวตา จนฺทิมสุริยา	พระจันทร์ พระอาทิตย์เวียนส่อง
ปริหรนฺติ ทิสา ภนฺติ วิโรจนา	สว่างตลอดทั่วทิศเพียงใด
สพฺเพ ว ทาสา มนฺธาตุ	เหล่าปราณสัตว์ ที่อาศัยแผ่นดิน
เย ปาณา ปจวินิสฺสิตา	เพียงนั้น ล้วนเป็นทาสของท้าว มันธาตุราช
น กหาปณวสฺเสน	ความเอิบอิ่มในกามทั้งหลายไม่มี
ติตฺติ กาเมสุ วิชฺชติ	เพราะฝนคือกหาปณะ

๑๔๑. ธมฺ. ๖/๑๐๔. ชา. ๔/๔๗

อปฺปสฺสาทา ทุกฺขา กามา กามทั้งหลายอร่อยน้อย ลำบากมาก
อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต บัณฑิตรู้อย่างนี้แล้ว
อปิ ทิพฺเพสุ กาเมสุ จึงไม่ขอพบความยินดีในกามทั้ง/
รตึ โส นาธิคจฺฉติ หลายแม้เป็นทิพย์
ตณฺหกฺขยรโต โหติ สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็น
สมฺมาสมฺพุทฺธสาวโก. ผู้ยินดีแล้ว ในธรรมที่สิ้นตัณหา.

๕๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งพระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยมากเกนขนาดไป จะเป็นเพราะเกิดพยาธิขึ้นภายในหรืออย่างไรไม่ปรากฏในตำนาน วันหนึ่งเสยพระกระยาหารเช้าแล้ว ไม่ทันผ่อนความเมาพระกระยาหาร เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา อึดอัดพลิกไปมา เลยม่อยไปหน้าที่นั่ง พระองค์ตรัสถามถึงเหตุที่เสด็จและตรัสเตือน ตั้งแต่นั้นพระราชาทรงประหยัดพระกระยาหารได้ ทรงสำราญต่อมา ก็คาถามที่ตรัสเตือนนั้นว่า :-

[๑๔๒] มิทฺธี ยทา โหติ มื้อใดกินจุ มักง่วงซึม
มหคฺฆโส จ
นิทฺทายิตา สมฺปริวตฺตสายี ต้องนอนหลับกระสับกระส่าย
มหาวราโหว นิวาปปุฏฺโฐ เหมือนหมู่ใหญ่ ที่เขาเลี้ยงด้วยอาหาร

๑๔๒. ธมฺ. ๖/๑๓๐

ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มนฺโท.	ชัดให้มึน ต้องเข้าห้องบ่อย ๆ
มนุชสฺส สทา สตีมโต	เมื่อคนมีสติเสมอ
มตฺตํ ชานโต ลทฺธโภชเน	รู้จักประมาณในอาหารที่ได้แล้ว
ตนุกสฺส ภวนฺติ เวทนา	ความเจ็บป่วงของเขาก็น้อย
สณิกํ ชีรติ อายุปาลยํ.	ค่อย ๆ แก่ อายุยืน.

๕๕. เรื่องท้าวสักกะ

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งสมเด็จพระศาสดาประทับอยู่ที่บ้านเวฬุวคาม ปลงอายุสังขารแล้วประชวรอาเจียนพระโลหิต ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาเฝ้าปฏิบัติโดยไม่รังเกียจ ภิกษุพากันสรรเสริญการที่ท้าวสักกเทวราชทำเช่นนั้น สมเด็จพระศาสดาทรงทราบแล้วตรัสว่า ข้อนั้นไม่อัศจรรย์ เพราะเรามีอุปการะแก่ท้าวสักกเทวราชมาก คือให้ได้บรรลุโสดาปัตติผล เปลี่ยนจากแก่มาเป็นหนุ่ม เมื่อท้าวเธอกลัวตายไปหาเราที่ถ้ำอินทสาลคูหา เราก็ได้อนุญาตว่า :-

๑๔๓ **ปุจฺฉ วาสว มํ ปญฺหํ**	ดูก่อนท้าววาสวะ ! จงถามปัญหากะเราเถิด
ยงฺกิญฺจิ มนสิจฺฉสิ	ทรงหวังอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ในใจ
ตสฺส ตสฺเสว ปญฺหสฺส	เราจะทำที่สุดแห่งปัญหานั้น ๆ แก่
อหํ อนฺตํ กโรมิ เต.	พระองค์.

๑๔๓. ธมฺ. ๖/๑๓๖

๕๖. เรื่องอัญญตรกุฎุมพิกะ

มีเรื่องเล่าว่า กุฎุมพีผู้หนึ่ง เมื่อบุตรตายแล้วไปร้องไห้ที่ป่าช้า สมเด็จพระศาสดาเล็งเห็นอุปนิสัยจึงเสด็จไปที่บ้าน เขาทูลถึงเรื่องทุกข์โศกนั้น พระองค์จึงตรัสว่า สิ่งที่มีอันแตกทำลายตายไป แตกทำลายตายไปแล้ว บัณฑิตในครั้งโบราณ เมื่อลูกรักตายไป ยังไม่เศร้าโศก ดังนี้เป็นต้น และทรงสาธกเรื่องในอุรคชาดกว่า :-

[อุรคชดก]

ในครั้งอดีตกาล พระโพธิสัตว์เกิดในสกุลพราหมณ์ ในสกุลนั้นมี ๕ คน รวมเป็น ๖ คนทั้งทาสี เลี้ยงชีพด้วยการทำนา วันหนึ่งบุตรถูกงูกัดตาย ไม่มีใครร้องไห้เลย ชัดชวนกันเผาเหมือนเผาเนื้อ เพราะสกุลนี้เจริญมรณสติเป็นอาจิณ จนชินกับความตาย ร้อนถึงท้าวสักกเทวราช ท้าวเธอเสด็จลงมาสอบไล่เลียง เขาต่างบอกความเห็นของเขาทุกคน ท้าวสักกเทวราชทรงเลื่อมใส ประทานทรัพย์สิ่งของพอสมควร เสด็จกลับไป.

คำที่พระโพธิสัตว์ทูลนั้นว่า :-

[๑๔๔] อุรโคว ตจํ ชิณฺณํ	เขาละร่างของตนไป เหมือนงูลอก
หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนุํ	คราบเก่าไป
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค	เมื่อสรีระใช้ไม่ได้อย่างนี้
เปเต กาลกเต สติ.	เมื่อเขาละไปเป็นอันทำกาละแล้ว

๑๔๔. ธมฺ. ๖/๑๔๒. ชา. ๔/๔๓๐

ฑยฺหมาโน น ชานาติ ตัวเขาเองถูกเผาก็ไม่รู้

ญาตีนํ ปริเทวิตํ พวกญาติคร่ำครวญ เขาก็ไม่รู้

ตสฺมา เอตํ น โสจามิ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่โศกถึงผู้นี้

คโต โส ตสฺส ยา คติ. เขาไปสู่คติของเขา.

๕๗. เรื่องปัญหาที่ภิกษุทูลถาม

มีเรื่องเล่าว่า สมเด็จพระศาสดาเมื่อประทับอยู่ที่อัญชนวัน พราหมณ์แก่ชาวเมืองสาเกตออกจากบ้าน มาพบพระองค์กำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาต ไหนนานนักหนา เวลามารดาบิดาแก่เฒ่า ควรทำนุบำรุง แล้วเชิญเสด็จไปบ้าน แม้นางพราหมณีเห็นเข้าก็ว่าอย่างนั้น เรียกพวกลูก ๆ ให้มาไหว้พี่ชาย แล้วถวายภัตตาหาร ขอให้รับภิกษาต่อไป พระองค์แสดงธรรมให้บรรลุอนาคามิผลทั้ง ๒ คน ในอวสานกาล พราหมณ์พราหมณีได้บรรลุพระอรหันต์แล้วปรินิพพาน

ภิกษุทั้งหลายได้ยินพราหมณ์เรียกพระศาสดาว่าบุตร ทั้งพระองค์ก็ยอมรับ ดังนี้จึงพากันสงสัยพูดขึ้น พระศาสดาเสด็จมาตรัสว่า พราหมณ์พราหมณี เคยเป็นมารดาบิดาเป็นลุงป้าอามาประมาณ ๓ พันชาติ แล้วตรัสเป็นคาถาว่า

[๑๔๕] ยสฺมึ มโน นิวีสติ ใจจดจ่ออยู่ในผู้ใด
จิตฺตญฺจาปิ ปสีทติ แม้จิตเลื่อมใสอยู่ในผู้ใด
อทิฏฺฐปุพฺพเก โปเส เขาย่อมสนิทสนมในคนแม้ยังไม่เคย
กามํ ตสฺมึปิ วิสฺสเส. เห็นนั้นได้โดยแท้.
ปุพฺเพว สนฺนิวาเสน ความรักนั้น ย่อมเกิดด้วยเคยอยู่
ปจฺจุปฺปนฺนหิเตน วา ร่วมกันมา หรือด้วยเกื้อกูลกัน
เอวนฺตํ ชายเต เปมํ ในปัจจุบัน
อุปฺปลํว ยโถทเก เหมือนบัวในน้ำ

อนึ่ง เมื่อเขาทำฌาปนกิจศพพราหมณ์และพราหมณ์นั้น พระองค์ก็เสด็จไปในงานนั้นด้วย และทรงแสดงชราสูตรในที่นั้น ขึ้นต้นว่า :-

[๑๔๖] อปฺปํ วต ชีวิตํ อิทํ ชีวิตนี้มีน้อยหนอ
โอรํ วสฺสสตาปิ มียติ คนย่อมตายภายในร้อยปี
โย เจปิ อติจฺจ ชีวติ ถ้าผู้ใดเป็นอยู่เกินไปได้บ้าง
อถโข โส ชรสาปิ มียติ. ผู้นั้นก็ตายเพราะความแก่โดยแท้.

๕๘. เรื่องนางปุณณทาสี

มีเรื่องเล่าว่า นางปุณณาเป็นทาสีของเศรษฐีในกรุงราชคฤห์ คืนวันหนึ่งเขาซ้อมข้าวแล้วเก็บรำอ่อนไว้ รุ่งเช้าทำขนม สุกแล้วห่อพกไป

๑๔๕. ธมฺ. ๖/๑๗๙. ๑๔๖. ธมฺ. ๖/๑๗๙

ตักน้ำ คิดว่าจะเอาไปกินที่นั่น เผอิญพบพระศาสดาเข้า เกิดศรัทธาน้อยถวาย พระองค์รับเสวยแล้วตรัสสนทนาและตรัสคาถา นางได้บรรลุโสดาปัตติผล ภายหลังภิกษุโจทกันขึ้นว่าพระพุทธเจ้าเสวยขนมรำ เป็นการทำได้ยาก พระองค์เสด็จมาซักถามได้ความแล้ว ตรัสว่า อย่าว่าแต่เดี๋ยวนี้เลย แต่ก่อนนี้ก็เคยเสวย แล้วตรัสกุณฑกสินธวโปตกชาดกว่า :-

[กุณฑกสินธวโปตกชาดก]

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตทรงราชย์ในกรุงพาราณสี มีนเวศน์ของหญิงผู้เฒ่าอยู่ในระหว่างทางไปกรุง เดิมเป็นนิเวศน์ของสกุลเศรษฐี แต่กระจัดพลัดพรายเหลืออยู่แต่หญิงแก่คนเดียว คราวหนึ่งพวกพ่อค้าม้าเดินทางมาขอเช่าบ้านพัก ยายแกอนุญาต ในเวลาเขาไป ยายขอลูกม้าที่มาออกที่บ้านไว้เป็นค่าเช่า ได้ม้าไว้แล้วรักเหมือนลูก ปรนปรือด้วยข้าวตัวรำและหญ้าเดน ตามฐานะของตน ภายหลัง มีพ่อค้าม้าขอเช่าบ้านอยู่อีก พ่อค้าคนนี้ฉลาดรู้จักลักษณะของม้า ครั้นเห็นลูกม้าตั้งนั้นก็รู้ว่าเป็นม้าสินธพอาชาไนย เลยขอซื้อยายนั้นไปเป็นราคา ๖,๐๐๐ เหรียญ นำไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน ๆ โปรดปราน พระราชทานให้เจ้าของม้าเป็นอุปราช (วังหน้า) ให้บำรุงม้าอย่างเต็มที่จนอวสานกาล ตอนที่พ่อค้ารับม้ามาแล้ว ทดลองให้กินอาหารอย่างเดิม ม้าไม่กิน เขาจึงถามว่า :-

[๑๔๗] ภุตฺวา ติณปริฆาสํติ	เจ้ากินหญ้าเป็นเดน
ภุตฺวา อาจามกุณฺฑกํ	กินข้าวตังและรำ (มาจนโต)

๑๔๗. ธมฺ. ๖/๑๘๔

เอตํ เต โภชนํ อาสิ	นี่อาหารของเจ้า
กสฺมาทานิ น ภุญฺชสิ.	ทำไม เดี๋ยวนี้จึงไม่กิน ?.

ม้าตอบว่า

ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ	ในที่ใดเขาไม่รู้จักผู้ควรเลี้ยง
ชาติยา วินเยน วา	ตามกำเนิดหรือตามระเบียบ
พหุ ตตฺถ มหาพฺรหฺเม	ท่านมหาพรหม ! ในที่นั้นจึงมีข้าว
อปิ อาจามกุณฺฑกํ	ตัวและรำมาก
ตฺวญฺจ โข มํ ปชานาสิ	ส่วนท่านรู้จักข้าพเจ้าว่า
ยาทิโสยํ หยุตฺตโม	ม้านี้สูงสุดเช่นใด
ชานนฺโต ชานมาคมฺม	ข้าพเจ้ารู้อยู่ อาศัยท่านผู้รู้
น เต ภกฺขามิ กุณฺฑกํ.	จึงไม่กินรำของท่าน.

๕๙. เรื่องพระโลฬุทายิเถระ

มีเรื่องเล่าว่า นักฟังในกรุงสาวัตถี ได้ฟังธรรมกถาของพระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะแล้ว พากันสรรเสริญคุณ ส่วนพระอุทายีเลอะได้ฟังเขาพูดกันดังนั้น จึงคุยว่า ถ้าฟังธรรมของเรา จักชมถึงไหนหนอ เขาเข้าใจว่าเป็นนักเทศก์ จึงนิมนต์ท่านแสดงในวันหลัง ครั้นจริงจังเลยไม่ได้สักอย่างเดียว ผัดไปผัดมา ถูกเขารุกเข้า วิ่งหนีไปจนตก

เว็จ พระศาสดาทรงทราบแล้ว ตรัสซ้ำว่า ถึงในปางก่อน เธอก็เคยตก มาแล้ว ทรงสาธกเรื่องในสูกรชาดกว่า :-

[สูกรชาดก]

ในรัชกาลพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ในหิมวันตประเทศ มีบึงอยู่แห่งหนึ่ง เป็นที่อาศัยของสิงห์สาราสัตว์ ตลอดจนพวกดาบส วันหนึ่งราชสีห์จับสัตว์กินแล้ว ลงไปดื่มน้ำในบึง เห็นหมูป่าตัวใหญ่ลงมา คิดว่าจะกินวันหลัง เกรงว่าหมูเห็นตัวเข้าจะกลัว วันหลังจักไม่มา จึงเลี่ยงจากบึงไป ฝ่ายหมูเห็นราชสีห์เลี่ยงไป เข้าใจว่า คงกลัวตัว จึงร้องท้ารบ ราชสีห์ขอผัดไว้วันหลัง หมูนึกกระหยิ่มไป บอกพวก พวกหมูอื่น ๆ พากันตกใจ กลัวตนจะพลอยยับไปด้วย พากันโทษหมูตัวนั้น มันกลัวแล้วปรึกษาว่าจะทำอย่างไร ? ได้รับแนะนำว่า ให้ไปนอนคลุกคูถเสีย ๗ วัน ถึงวันกำหนดให้ไปก่อน ยืนคอยราชสีห์อยู่เหนือลม มันทำตาม ราชสีห์มาตามกำหนด ได้กลิ่นคูถเข้า กลัวเปื้อนเลยยอมแพ้ พวกหมูก็ไม่กล้าอยู่ในที่นั้นต่อไปเหมือนกัน คำที่หมูท้าเมื่อตอนเห็นราชสีห์ และราชสีห์กล่าวเมื่อเห็นหมูเปื้อนคูถนั้นว่าดังนี้ :-

หมูท้าว่า

[๑๔๘] จตุปฺปโท อหํ สมฺม	เพื่อนเอ๋ย ! เรามี ๔ เท้า
ตวมฺปิ สมฺม จตุปฺปโท	สูเจ้าก็มี ๔ เท้า นะเพื่อน !
เอหิ สีห นิวตฺตสฺสุ	มาซิ ราชสีห์ ! กลับมาซิ
กินฺนุ ภีโต ปลายสิ.	กลัวกันจึงหนีหรือ ?

๑๔๘. ธมฺ. ๗/๑๗. ชา. ๓/๑๑

ราชสีห์กล่าวว่า

อสุจิ ปูติโลโมสิ สูเจ้าสกปรก มีขนเปื้อนของเน่า
ทุคฺคนฺโธ เวายสิ สูกร มีกลิ่นเหม็นฟุ้ง หมูเอ๋ย !
สเจ ยุชฺฌิตุกาโมสิ ถ้าสูเจ้าใคร่จะรบ
ชยํ สมฺม ททามิ เต. เพื่อนเอ๋ย ! เราให้ความชนะแก่เจ้า.

๖๐. เรื่องอัญญตรบุรุษ

มีเรื่องเล่าว่า กุลบุตรในกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง เคยไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดาเสมอ ต่อมาได้รับภรรยา นางประพฤตินอกใจสามี เขารู้ว่าภรรยาประพฤติเช่นนั้นแล้ว กลุ้มใจไม่อยากพบปะใคร ๆ เว้นเฝ้าพระศาสดาไปหลายวันจึงไป พระองค์รับสั่งถามว่า ทำไมหายไป ? เมื่อเขาทูลถามเรื่องราวที่เป็นมาแล้ว จึงตรัสเตือนว่า บัณฑิตไม่โกรธต่อหญิงเลย ทรงเล่าอดีตนิทานในอนภิรติชาดกว่า :-

[อนภิรติชาดก]

นานมาแล้ว ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี ศิษย์ของอาจารย์ทิสาปาโมกข์คนหนึ่ง เห็นโทษของภรรยากลุ้มใจถึงกับไม่ได้ไปปฏิบัติอาจารย์ วันหนึ่งอาจารย์ถาม จึงแจ้งการณ์นั้น ท่านสอนว่า บัณฑิตทั้งหลายไม่ขุ่นเคือง แล้วกล่าวโศลกว่า :-

[๑๔๙] ยถา นที จ ปนฺโถ จ แม่น้ำ และหนทาง ร้านดื่ม สุรา
ปานาคารํ สภา ปปา ศาลาที่ประชุม บ่อน้ำ (เป็น สาธารณะ) ฉันใด
เอวํ โลกิตฺถิโย นาม ชื่อว่าสตรีในโลก ก็ฉันนั้น
เวลา ตาสํ น วิชฺชติ. เขตแดนของเขา ไม่มี.

๖๑. เรื่องติสสทหรภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งชื่อติสสะ เป็นคนจกจิกจู้จี้ ไม่ว่าได้อาหารน้อยหรือมากอย่างไร หาเรื่องติได้ทุกอย่าง อวดอ้างยกย่องว่าพวกญาติของตนว่าดีเลิศ ภิกษุทั้งหลายคิดจะจับปด จึงส่งพระไปสืบถึงถิ่นได้ความว่าเหลวทั้งนั้น ความจริงภิกษุรูปนี้เป็นบุตรคนยามเฝ้าประตู เที่ยวไปกับพวกช่างไม้แล้วก็บวช ภิกษุทั้งหลายกราบทูลแด่พระตถาคต พระองค์จึงตรัสนิทานในกฏาหกชาดกมาเล่าว่า :-

[กฏาหกชาดก]

ในอดีตกาล มีลูกทาสของเศรษฐีในกรุงพาราณสีคนหนึ่งชื่อกฏาหกะ เกิดพร้อมกับลูกชายของนาย เมื่อย่อม ๆ เป็นคนถือเครื่องเรียนไปให้ลูกของนายและพลอยเรียนด้วย เขาเป็นคนฉลาด ทั้งรูปร่างก็ดี ต่อมา

๑๔๙. ธมฺ. ๗/๑๕. ชา. ๒/๙๘

เศรษฐีจึงให้เป็นคนคลัง ภายหลังเขาเห็นฐานะของตนตกอยู่ในความเป็นทาส ปะพลาดพลั้งคงแย่ คิดจะหนีไปอยู่ที่อื่น เตรียมทำหนังสือปลอมชื่อเศรษฐี ถือไปหาเศรษฐีที่บ้านนอก ผู้เป็นเพื่อนของนายมีใจความว่าส่งบุตรชายชื่อนี้มาขอแต่งงานกับบุตรีของท่าน ว่าง ๆ จะมาเยี่ยม ดังนี้แล้ว ถือหนังสือไป เศรษฐีบ้านนอกหลงเชื่อ ยกลูกสาวให้ด้วยดี ฝ่ายเศรษฐีนายไม่เห็นทาส จึงให้คนออกตาม ไปพบตัวแล้วกลับมาบอกเศรษฐีเตรียมออกไปจับตัว กฏาหกะ อยู่กับภรรยามักวางโตบ่นว่าต่าง ๆ นานา รวมความว่า คนบ้านนอกทำอะไรไม่เป็น บ่นจนเขาระอา ครั้นทราบว่าเศรษฐีนายออกไปตามตัว ตกใจคิดออกอุบายมารับกลางทาง เฝ้าปฏิบัติพินอบพิเทาขอความกรุณา ท่านเศรษฐีก็ใจอ่อน รับว่าจะไม่ทำให้เสียชื่อ เวลาไปพักที่บ้านเพื่อนนั้น ยกกฏาหกะเป็นลูกชั่วคราว เวลาหนึ่งเรียกภรรยาของกฏาหกะไปถามความสุขทุกข์ นางบอกว่าดีหรอก เสียแต่ติกับข้าวนัก เศรษฐีจึงบอกว่าจะบอกมนต์ให้ ถ้าติอีก ให้ว่าขึ้นดัง ๆ คงเลิก เศรษฐีอยู่ในที่นั้นพอสมควรแล้วกลับกรุง ส่วนกฏหกะตามส่งนายแล้วกลับไปถึงบ้าน คราวนี้ทะนงตัวยิ่งขึ้น เวลาเขายกอาหารมาก็เริ่มติตามเคย ภรรยาจึงร่ายมนต์ขึ้นดัง ๆ เขาสะดุ้งคิดว่านายบอกเรื่องราวของตนแก่ภรรยา เขารู้เช่นเราแล้ว เลยไม่กล้าบ่นแต่นั้นมา แท้ที่จริงภรรยาก็ไม่รู้ ว่าไปตามที่จำไว้เท่านั้น ตัวกินปูนร้อนท้องไปเอง มนต์แก้ติกับข้าวนั้นว่าดังนี้ :-

[๑๕๐] **พหุํปิ โส วิกตฺเถยฺย**	เขาไปสู่ชนบทอื่นแล้ว อวด อ้างไว้
อญฺญํ ชนปทํ คโต	มาก
อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย	(นาย) ตามมาแล้วคงลงโทษเอา
กุญฺช โภเค กฏาหก.	กินข้าวเถิด กฏกหกะ !.

๖๒. เรื่องพระเอกุทานเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พระขีณาสพองค์หนึ่งอยู่ในไพรสณฑ์ ท่านมีอุทานที่ขึ้นใจอยู่ ๒ คาถา มักออกอุทานอย่างนั้นเสมอ แม้ประกาศธัมมัสสวนะในวันอุโบสถ ก็กล่าวคาถานั้น ทวยเทพเจ้าได้ยินแล้วพากันร้องซ้องสาธุการเสียงสนั่นหวั่นไหว ภายหลังมีภิกษุนักจำพระไตรปิฎกปุถุชน ๒ รูป พาบริวารไปในที่นั้น พระเอกุทานเถระผู้เป็นเจ้าถิ่น ทำการต้องรับขับสู้ แสดงความยินดีปรีดาว่าพวกผมจักได้ฟังธรรม ภิกษุที่ไปซักถามถึงคนฟัง ท่านบอกว่าไม่มีคน มีแต่เทวดา เมื่อเทศน์จบเลยซ้องสาธุการบันลือลั่นสนั่นดง ในวันธัสมัสสวนะจึงอาราธนาให้ท่านทั้ง ๒ สวดและเทศน์ จบลงไม่มีเทวดาสาธุเลย ชักให้ฉงนแก่ผู้แสดง ท่านเอกุทานเถระจึงขึ้นธรรมาสน์กล่าวคาถาตามเคย ในเวลาจบ เทวดาพากันซ้องสาธุการสนั่นป่า พวกบริวารพากันติว่าเทวดามุโขโลกนะ ภิกษุทรงพระไตรปิฎกแสดงสิไม่สาธุ ส่วนหลวงตาแสดงคาถาเดียวเท่านั้น สาธุกันลั่น พวกนั้นกลับวัดทูลความแด่พระศาสดา พระองค์จึงตรัสเป็นใจความว่า คนพูดมาก ไม่ใช่ผู้ทรงธรรม ผู้ปฏิบัตินั่นแหละ จึงชื่อว่าผู้ทรงธรรม ก็คาถาอุทานที่ขึ้นใจของพระเถระนั้นว่า :-

๑๕๐. ธมฺ. ๗/๒๓. ชา. ๒/๓๒๖

[๑๕๑] อธิเจตโส อปฺปมชฺชโต	ผู้มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่ประมาท
มุนิโน โมนปเถสุ สิกฺขโต	เป็นผู้รู้ศึกษาอยู่ในทางรู้ทั้งหลาย
โสกา น ภวนฺติ ตาทิโน	เป็นผู้คงที่ สงบเรียบแล้ว มีสติ
อุปสนฺตสฺส สทา สตีมโต.	ทุกเมื่อ ย่อมไม่มีความโศก.

๖๓. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ

มีเรื่องเล่าว่า กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถี พรกันออกบวชหลายคน บวชแล้วเรียนกัมมัฏฐาน ไปทำความเพียรในป่า เหลืออยู่รูปเดียว พวกที่ไปบรรลุพระอรหันต์แล้ว กลับมาทูลคุณที่ตนได้แด่พระศาสดา พระองค์ทรงทำปฏิสันถารปราศรัยด้วยอย่างน่าปลื้มใจ องค์ที่เหลืออยู่นั้น นึกกระหยิ่มจะได้รับคำเช่นนี้บ้าง ตั้งทำความเพียรในคืนนั้นเอง เดินจงกรมไปจวนสว่าง ง่วงจัดเข้าล้มลงขาหัก ร้องเอ็ดตะโร พวกเพื่อนพากันมาดูจัดแจงหาหยูกหายารักษาจนสายเลยไปในที่นิมนต์ไม่ทัน พระพุทธองค์ตรัสถามทราบเรื่องแล้วทรงเล่านิทานวรุณกัฏฐชาดกว่า :-

[วรุณกัฏฐชาดก]

ในอดีตกาล อาจารย์ทิสาปาโมกข์ในเมืองตักกสิลา ในแคว้นคันธารรัฐ สอนศิลปะแก่ศิษย์ประมาณ ๕๐๐ คน วันหนึ่งพวกเขาออกไปป่าหาฟืนมาใช้ ถึงป่าแล้วต่างเที่ยวหาฟืนกันทุกคน เว้นแต่หนุ่มน้อยคน

๑๕๑. ธมฺ. ๗/๔๔

หนึ่ง เป็นคนขี้เกียจ เขาพบต้นไม้แล้วคิดว่าเราม่อยเสียสักครู่ก็ได้ คิดดังนี้แล้ว ก็นอนกรนสบาย ฝ่ายคนอื่นหาฟืนได้แล้วจะกลับ เห็นมาณพนั้นกลับจึงปลุกให้ตื่น เขาลุกขึ้นงัวเงีย อย่างที่เรียกว่าง่วงขี้ตา ปีนขึ้นต้นกุ่มหักกิ่งสด ๆ หักไปหักมาโดยอารามรีบ กิ่งกุ่มที่หักดีดถูกนัยน์ตาแตก เอามือหนึ่งกุมนัยน์ตา มือหนึ่งหอบกิ่งกุ่มสดตามพวกเพื่อนมา.

วันนั้นมีคนมาเชิญอาจารย์และศิษย์ไปในงานที่บ้านไกลเช้าพรุ่งนี้ จำต้องออกแต่เช้าตรู่ จึงสั่งให้คนครัวทำอาหารไปกินกลางทาง คนครัวลุกขึ้นแต่ดึก คว้าเอาไม้กุ่มสดที่ทิ้งอยู่ข้างบนนั้นไปทำฟืน ไฟไม่ติด เป่าก่อเสียอ่อนใจ จนพระอาทิตย์ขึ้น อาหารยังไม่เสร็จ สายเกินไป ไปไม่ทันเวลาที่รับเขาไว้ ท่านอาจารย์ทิสาปาโมกข์ทราบมูลเหตุว่า เพราะมาณพหนุ่มน้อยนั้นหักไม้กุ่มสดมา จึงตำหนิโทษ แล้วกล่าวคาถาว่า :-

[๑๕๒] โย ปุพฺเพ กรณียานิ	การงานที่ควรทำก่อน
ปจฺฉา โส กาตุมิจฺฉติ	เอาไว้ทำเสียภายหลัง
วรุณกฏฺฐํ ภญฺโชว	เขาย่อมเดือดร้อนภายหลัง
ส ปจฺฉา อนุตปฺปติ.	เหมือนมาณพผู้หักไม้กุ่ม.

๑๕๒. มุ. ๗/๖๔. ชา. ๒/๑๑๙

๖๔. เรื่องพระมหัลลกเถระ

มีเรื่องเล่าว่า กุฎุมพีผู้มีอันจะกิน ๒ สหาย อยู่ในกรุงสาวัตถี ได้ฟังธรรมเทศนาของสมเด็จพระศาสดา คิดว่าตนแก่เฒ่าแล้ว ครองเรือนก็ไม่มีประโยชน์อะไร ดังนี้แล้ว ออกบวชด้วยกัน ให้สร้างที่อยู่ไว้ตอนท้ายวัด ไม่เล่าเรียนศึกษาอะไร เป็นพระหลวงตาอยู่อย่างนั้น ไปบิณฑบาตและเลยฉันที่บ้านเสมอ ภรรยาเดิมของหลวงตารูปหนึ่งทำสำรับกับข้าวถวาย ต่อมานางป่วงตายลง หลวงตา ๒ องค์นั้นเสียใจ กอดคอกันร้องไห้รำพันถึง ภิกษุพากันไปดู ไต่ถามได้ความแล้ว มาพูดขึ้นในธรรมสภา พระศาสดาเสด็จมา ทรงทราบแล้ว ตรัสเล่าเรื่องในกากชาดกว่า :-

[กากชาดก]

ครั้งดึกดำบรรพ์ มีกา ๒ ตัวผัวเมีย พากันไปหาอาหารตามชายทะเล พบเครื่องเซ่นที่เขานำไปเซ่นไว้ เข้าใจว่ามีลาภแล้วจักกินจนเต็มที่ ซ้ำดื่มเหล้าเข้าไปด้วย ฤทธิ์เหล้าทำให้เมา นึกสนุกในใจ จะลงเล่นน้ำในทะเล ออกไปเกาะที่ชายหาด จะเผลอตัวอย่างไรไม่ปรากฏ คลื่นซัดมาถูกนางกาพลัดตกน้ำไป ปลาเลยคาบไปอีกต่อหนึ่ง พากันมากลุ้มรุมส่งภาษารู้ว่าเมียตกน้ำแล้ว ต่างปรึกษาหารือกันว่า จะทำอย่างไร ? เห็นร่วมกันว่า ต้องวิดน้ำทะเลเอนางกาคืนมา ฉะนี้แล้ว เอาปากอมน้ำขึ้นไปทิ้งบนฝั่ง จนคางล้าปากซีดเหนื่อยเต็มทน ต่างก็หยุดพัก เห็นท่าไม่ไหวจึงชวนกันว่า :-

[๑๕๓] อปิ นุ หนุกา สนฺตา เออก็ คางก็ล้า
มุขญฺจ ปริสุสฺสติ ปากก็ซีด
โอรมาม น ปาเรม เลิกเถอะ ไม่ไหวแน่
ปูรเตว มโหทธิ. ห้วงน้ำใหญ่ยังเต็มที่.

๖๕. เรื่องมหาธนวาณิช

มีเรื่องเล่าว่า มหาธนวาณิช เอาผ้าสี (ย้อมด้วยดอกคำ) บรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่ม ออกจากกรุงพาราณสีไปกรุงสาวัตถี ถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งในระหว่างทาง ปลดเกวียนพักอยู่ฝั่งนี้ คิดว่ารุ่งขึ้นถึงจักข้ามแม่น้ำ ตอนกลางคืนฝนตกใหญ่ น้ำหลากเต็มแม่น้ำ ๗ วัน เป็นอันยังข้ามไม่ได้ เขาจึงคิดว่า เรามาไกลแล้ว ถ้าจักเดินทางต่อไปอีกจะเนิ่นช้า เราจักพักทำการงานขายผ้าอยู่ในที่นี้เสียสัก ๓ ฤดูตลอดปี พระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมือง เห็นมหาธนวาณิชแล้ว ทรงยิ้มพราย พระอานนท์เห็น จึงทูลถามเหตุ พระองค์ทรงบอกว่า มหาธนวาณิชไม่เฉลียวถึงอันตรายแห่งชีวิตของตน มัวคิดแต่จะพักขายของอยู่ในที่นับตั้งปี จักอยู่ไปได้อีกสัปดาห์เดียวเท่านั้น พระอานนท์ทราบความแล้ว ทูลขอพุทธานุมัติไปบอกให้เขารู้ตัว เขารู้สึกตัวแล้ว ทำบุญตลอดสัปดาห์ ได้สำเร็จโสดาปัตติผล ถึงวันกำหนด ตายไปเกิดในดุสิตวิมาน ตอนที่ตรัสกะ

๑๕๓. ธมฺ. ๗/๗๕. ชา. ๒๒/๕๓

พระอานนท์ในระหว่างทางนั้น ได้ตรัสคาถาว่า :-

[๑๕๔] อชฺเชว กิจฺจํ อาตปฺปํ ความพากเพียร ควรทำในวันนี้
โก ชญฺญา มาณํ สุเว ใครจะรู้ว่าตายต่อพรุ่งนี้
น หิ โน สงฺครนฺเตน เพราะเราจะผัดเพี้ยนกับหญามฤตยู
มหาเสเนน มจฺจุนา ผู้มีกองทัพใหญ่นั้นไม่ได้เลย
เอวํ วิหาริ อาตาปึ มุนีผู้สงบ เรียกผู้ขะมักเขม้นประจำ
อโหรตฺตมตนฺทิตํ อยู่อย่างนี้ ไม่ละเลยทั้งกลางวัน
ตํ เว ภทฺเทกรตฺโตติ กลางคืนนั้นแล ว่าผู้มีราตรีเดียว
สนฺโต อาจิกฺขเต มุนิ. เจริญ.

๖๖. เรื่องพระวัชชีบุตร

มีเรื่องเล่าว่า ในครั้งพุทธกาล ประเทศวัชชี นครหลวงชื่อเวสาลี เป็นประเทศที่เจริญทัดเทียมกับประเทศอื่น ๆ เจ้าลิจฉวีทั้งหลายเป็นผู้ปกครอง วิธีปกครองนั้น ไม่ใช่ราชาธิปไตย ไม่ใช่ประชาธิปไตย มีกษัตริย์หลายองค์ผลัดเปลี่ยนเวรกันปกครอง พระวัชชีบุตรเป็นเจ้าผู้อยู่ในเกณฑ์นี้องค์หนึ่ง แต่ละราชสมบัติอันตนจะพึงได้นั้นออกทรงผนวชเสีย ไปบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าไม่ไกลพระนครนัก ณ เพ็ญราตรีวันหนึ่ง ในพระนครมีงานรื่นเริง ท่วงทีคงคล้ายเฉลิม เสียงบรรเลงเครื่องดนตรี

๑๕๔. ธมฺ. ๗/๘๑

ครึกครื้นกึกก้องพระนคร มีเจ้านายตลอดถึงราษฎรแต่งกายออกเที่ยวเตร่กันตามวิถีทาง คืนนั้นพระวัชชีบุตรกำลังเดินจงกรมอยู่ในลานจงกรมใหญ่ ดวงเดือนเพ็ญก็ลอยเด่นอยู่ในนภากาศ ท่านมองดูแล้ว หันมาแลดูอันภาพที่เป็นพระ ประพฤติตนอย่างปอนและหงอยเหงา ทั้งเสียงดนตรีก็มาเร้าใจให้โหยหวนถึงตัวเองขึ้นอีก ถึงกับออกอุทาน เทวดาผู้อยู่ในป่านั้นได้ยินคิดจะให้ท่านสลดใจ จึงกล่าวคาถาเตือน รุ่งขึ้นท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดา สดับธรรมเทศนา บรรลุพระอรหัตผล ก็คาถาของพระวัชชีบุตรและของเทวดานั้น ดังนี้ :-

พระวัชชีบุตรกล่าว

[๑๕๕] เอกกา มยํ อรญฺเญ เราแกร่วอยู่ในพงไพรคนเดียวดาย

วิหราม

อปิวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า

เอตาทิสิกาย รตฺติยา ในราตรีเช่นนี้

โก สุ ทานิ อมฺเหหิ ปาปิโย. โอ ! เดี๋ยวนี้ใครเล่าที่เลวกว่าเรา !

เทวดากล่าว

[๑๕๖] เอกโก ตฺวํ อรญฺเญ ท่านแกร่วอยู่ในพงไพรคนเดียวดาย

วิหรสิ

อปวิทฺธํว วนสฺมึ ทารุกํ เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า

๑๕๕. ธมฺ. ๗/๑๐๘.

๑๕๖. ธมฺ. ๗/๑๐๘.

ตสฺส เต พหุกา ปิหยนฺติ เขามากคนย่อมกระหยิ่มต่อ ท่าน

เนรยิกา วิย สคฺคคามินํ. เหมือนสัตว์นรกกระหยิ่มต่อผู้ไป สวรรค์ฉะนั้น.

๖๗. เรื่องนางจูฬสุภัททา

มีเรื่องเล่าว่า อนาถปิณฑิกเศรษฐี เป็นสหายกับอุคคเศรษฐี ชาวอุคคนครแต่ยังเยาว์ เคยศึกษาศิลปะร่วมอาจารย์กันมา และทำสัญญากันไว้ว่า ถ้าข้างหนึ่งมีบุตร ข้างหนึ่งมีบุตรี จะให้แต่งงานกันภายหลัง เมื่อเศรษฐีทั้ง ๒ มีบุตรธิดาโตแล้ว อุคคเศรษฐีมาค้าขายที่กรุงสาวัตถี พักอยู่ที่บ้านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ๆ ให้นางสาวจูฬสุภัททาบุตรีเป็นผู้รับรองนางคอยปฏิบัติจนอุคคเศรษฐีชอบใจ อ้างถึงสัญญานั้นต่ออนาถปิณฑิกเศรษฐี ขอบุตรีให้แก่บุตรของตน เป็นผลสำเร็จโดยเรียบร้อย เมื่อนางอยู่ในสกุลสามี ขัดข้องด้วยเรื่องศาสนา เพราะตนนับถือพระพุทธเจ้าเขานับถือพวกชีเปลือย (อเจลก).

ครั้งหนึ่ง เศรษฐีมีงานที่บ้าน นิมนต์พวกชีเปลือยไป และเรียกให้ลูกสะใภ้ออกมาไหว้พระ นางละอายใจ ไม่กล้าออกมาไหว้ เหมาว่าชีเปลือยไม่มียางอาย เศรษฐีเฝ้าเตือน ถูกนางดื้อเสียทุกครั้ง จึงโกรธถึงกับขับไล่ออกจากบ้าน แต่คนอื่นเขาห้ามไว้จึงสงบลง แม่ผัวทราบว่าเกิดเอะอะกันอย่างนั้น นึกสนเท่ห์อยู่ จึงให้คนไปตามตัวลูกสะใภ้มาถามถึงพระของนางว่า :-

[๑๕๗] กีทิสา สมณา ตุยฺหํ	พวกสมณะของเจ้าเช่นไร ?
พาฬฺหํ โข เน ปสํสสิ	จึงสรรเสริญท่านนักหนา
กึสีลา กึสมาจารา	มีศีลอย่างไร มีความประพฤติอย่างไร ?
ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา.	เจ้าถูกถามแล้ว จงบอกข้อนั้นแก่เรา.

นางชี้แจงว่า

[๑๕๘] สนฺตินฺทฺริยา สนฺตมานสา	ท่านมีอินทรีย์สงบ มีน้ำใจสงบ
สนฺตํ เตสํ คตํ ฐิตํ	ท่านยืนเดินเรียบร้อย
โอกฺขิตฺตจกฺขู มิตภาณี	มีนัยน์ตาทอดลง พูดพอประมาณ
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
กายกมฺมํ สุจิ เตสํ	กายกรรมของท่านสะอาด
วาจากมฺมํ อนาวิลํ	วาจากรรมไม่มัวหมอง
มโนกมฺมํ สุวิสุทฺธํ	มโนกรรมผ่องแผ้ว
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
วิมลา สงฺขมุตฺตาภา	ท่านผุดผ่อง มีรัศมีดุจสังข์และมุกดา
สุทฺธา อนฺตรพาหิรา	หมดจดทั้งภายในทั้งภายนอก
ปุณฺณา สุทฺเธหิ ธมฺเมหิ	เต็มไปด้วยธรรมอันหมดจด
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
ลาเภน อุนฺนโต โลโก	โลกฟูขึ้นเพราะลาภ

๑๕๗. ธมฺ. ๗/๑๑๔. ๑๕๘. ธมฺ. ๗/๑๑๔.

อลาเภน จ โอนโต	และแฟบลงเพราะหาลาภมิได้
ลาภาลาเภน เอกฏฺฐา	ท่านผู้ตั้งอยู่อย่างเดียว ทั้งมีลาภและหาลาภมิได้
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
ยเสน อุนฺนโต โลโก	โลกฟูขึ้นเพราะยศ
อยเสน จ โอนโต	และแฟบลงเพราะหายศมิได้
ยสายเสน เอกฏฺฐา	ท่านผู้ตั้งอยู่อย่างเดียว ทั้งมียศและหายศมิได้
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
ปสํสาย อุนฺนโต โลโก	โลกฟูขึ้นเพราะสรรเสริญ
นินฺทายาปิ จ โอนโต	และแฟบลงเพราะนินทา
สมา นินฺทาปสํสาสุ	ท่านผู้เสมอในเพราะนินทาและสรรเสริญ
ตาทิสา สมณา มม	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น
สุเขน อุนฺนโต โลโก	โลกฟูขึ้นเพราะสุข
ทุกฺเขนาปิ จ โอนโต	และแฟบลงเพราะทุกข์
อกมฺปา สุขทุกฺเขสุ	ท่านผู้ไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์
ตาทิสา สมณา มม.	พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น.

๖๘. เรื่องบุตรของปริชิณณพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงสาวัตถี มีพราหมณ์แก่คนหนึ่ง มีทรัพย์ ๘ แสนเหรียญ มีบุตร ๔ คน ในคราวบุตรได้ภรรยา พราหมณ์ให้คนละแสน เหลืออีก ๔ แสน ต่อมาพราหมณีตาย พวกบุตรเกรง ถ้าบิดาได้มารดาเลี้ยง ทรัพย์ ๔ แสนนั้นจะสูญ จึงช่วยกันเอาใจปฏิบัติอย่างดี แล้วขอแบ่งทรัพย์นั้นอีก ฝ่ายพราหมณ์หวังพึ่งบุตรจึงแบ่งให้จนหมดตัว พอบุตรได้แล้วจึงคบคิดกับภรรยา ไล่พราหมณ์บิดาออกเสียจากบ้าน พราหมณ์ต้องเที่ยวระเหระหนไปอย่างผู้ดีตกยาก แล้วบวชเป็นตาปะขาว ร่างกายซูบผอม ผ้าผ่อนก็เก่าคร่ำคร่า ไม่เป็นอันกินอันนอน นึกถึงอกเขาอกเราแล้วก็น่าอนาถ พราหมณ์ไม่มีที่พึ่ง ระลึกถึงสมเด็จพระพุทธเจ้าว่า พระองค์เป็นผู้ต้อนรับปราศรัยดีหนักหนา อาจพูดให้สบายใจได้ จึงเข้าไปเฝ้า เล่าเรื่องถวายตั้งแต่ต้นจนอวสาน พระองค์ตรัสปราศรัยด้วยแล้ว ให้พราหมณ์ท่องคาถาไปกล่าวขึ้นในที่ประชุม ในเมื่อบุตรของตนอยู่ที่นั่นด้วย พราหมณ์ไปที่ประชุมแล้ว ยืนขออนุญาตกล่าวคาถาที่จำไปว่า :-

[๑๕๙] เยหิ ชาเตหิ นนฺทิสฺสํ	ข้าพเจ้าจักเพลิดเพลินกับพวกบุตรเหล่าใดที่เกิดมา
เยสญฺจ ภวมิจฺฉิสํ	และจักหวังความเจริญต่อพวกบุตรเหล่าใด

๑๕๙. ธมฺ. ๗/๑๔๒.

เต มํ ทาเรหิ สํปุจฺฉา	บุตรเหล่านั้นคบคิดกับพวกเมีย เกียด
สาว วาเรนฺติ สูกรํ	กันข้าพเจ้าเสียเหมือนหมาเกียดกันหมูฉะนั้น
อสนฺตา กิร มํ ชมฺมา	ได้ยินว่า คนเลวทราม ต่ำช้า ยัง
ตาต ตาตาติ ภาสเร	เรียกข้าพเจ้าว่า พ่อ พ่อ
รกฺขสา ปุตฺตรูเปน	ผีร้ายปลอมตัวเป็นบุตรมา
เต ชหนฺติ วโยคตํ	มันจึงทอดทิ้งข้าพเจ้าผู้เฒ่าเสีย
อสฺโสว ชิรฺโณ นิพฺโภโค	เหมือนม้าแก่แล้ว ใช้ไม่ได้
ขาทนา อปนียติ	ถูกเขาไล่ออกจากที่กิน (โรง)
พาลานมฺปิ ปิตา เถโร	แม้บิดาแก่ของพวกคนโง่
ปราคาเรสุ ภิกฺขติ	ต้องขอทานที่บ้านเรือนของคนอื่น
ทณฺโฑ ว กิร เม เสยฺโย	ได้ยินว่า ไม้เท้า ของข้าพเจ้ายังดีกว่า
ยญฺเจ ปุตฺตา อนสฺสวา	ซึ่งถ้าพวกบุตรไม่เชื่อฟัง
จณฺฑมฺปิ โคณํ วาเรติ	เพราะไม้เท้ากันโคดุก็ได้
อโถ จณฺฑมฺปิ กุกฺกุรํ	กันสุนัขดุก็ได้
อนฺธกาเร ปุเร โหติ	ในเวลามืดก็อยู่ข้างหน้า
คมฺภีเร คาธเมธติ	ในน้ำลึกก็ใช้หยั่งได้
ทณฺฑสฺส อานุภาเวน	ด้วยอานุภาพของไม้เท้า
ขลิตฺวา ปฏิติฏฺฐติ.	ลื่นไป ยังกลับตั้งตัวได้.

ในครั้งพุทธกาล ประเพณีในกรุงสาวัตถีมีอยู่ว่า บุตรที่รับสมบัติของบิดามารดาแล้ว ไม่เลี้ยงท่าน โทษถึงประหาร ฉะนั้น เมื่อพราหมณ์พูดขึ้นในกลางประชุมอย่างนั้น พวกบุตรจะถูกลงอาชญาถึงตาย เขารู้สึกตัวกลัวตาย มาหมอบลงที่เท้าของบิดาขอชีวิต พราหมณ์ใจอ่อนยอมยกให้ บรรดาคนในประชุมนั้นขู่สำทับไว้ว่า ต่อไป ถ้าไม่บำรุงบิดาให้ดี จะต้องถูกฆ่า จำเดิมแต่นั้นมา พราหมณ์จึงสบาย อ้วนพีมีกำลัง ระลึกถึงคุณพระศาสดา จัดผ้าถวาย ๑ คู่ และอัญเชิญเสด็จรับบิณฑบาตที่บ้านบุตรทั้ง ๔ คน เวียนไปจนรอบ.

คราวหนึ่ง มีงานมงคลในบ้าน พราหมณ์ให้อัญเชิญเสด็จพระศาสดาไปพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ รูป ในเวลาเสวย บุตรของพราหมณ์นั่งปฏิบัติอยู่กับบิดา ได้ทูลให้พระองค์ทอดพระเนตรรูปร่างของพราหมณ์ เพื่อแสดงว่าเขาได้ปฏิบัติบิดาเต็มที่จนอ้วนพี พระองค์ทอดพระเนตรแล้ว ตรัสกะเขาว่า ท่านทำดีแล้ว การเลี้ยงมารดาบิดา อันท่านโบราณกบัณฑิตประพฤติกันมาแล้ว ตรัสมาตุโปสกชาดกสนับสนุนว่า :-

[มาตุโปสกชาดก]

ในครั้งโบราณ มีช้างโขลงหนึ่งอยู่ในป่า จ่าโขลงเป็นช้างเผือกคุมโขลงเที่ยวหากิน ช้างพังมารดาของจ่าโขลงนั้น นัยน์ตาบอดไปหากินไม่ได้ จ่าโขลงหักกิ่งไม้ผลไม้ ใช้ให้ช้างอื่นนำไปให้ถึงที่อยู่ แต่ถูกยักยอกกินเสียบ้างในกลางทาง ภายหลังจ่าโขลงรู้เข้าจึงทิ้งโขลง

พามารดาไปซุ่มอยู่ที่ภูเขาลูกหนึ่ง แล้วหาเลี้ยงเอง ครั้นกาลล่วงมา มีนายพเนจรเดินหลงทางไปพบเข้า ไม่รู้จักทางกลับ พญาช้างสงสาร นำมาส่งถึงถิ่นคน ประจวบกับเวลาที่ช้างเผือกคู่พระนครล้มลง กำลังต้องการหาใหม่ นายพเนจรจึงเข้าไปอาสารับนำทาง พาควาญช้างไปจับมาได้ พญาช้างถูกนำตัวเข้าไปในบุรี แม้จะได้รับบำรุงบำเรออย่างยิ่งก็ดี ถึงกระนั้นก็ไม่จับหญ้าและอาหาร กำสรดเศร้าถึงมารดามิได้สร่าง เพราะตนไม่อยู่แล้วมารดาอดอาหาร ฉะนั้น ตนจึงไม่กินอาหาร ยอมอดตามมารดา แม้ช้างยังกตัญญูรักมารดาถึงปานนี้ ถ้าคนเราทอดทิ้งมารดาแล้วน่าอดสู่ต่อช้าง เมื่อช้างไม่จับอาหารและซึมเซาเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินจึงรับสั่งถาม ได้ความว่า ช้างถูกพรากจากมารดา ๆ ต้องอดอาหารมาหลายวัน จึงเป็นห่วงและเสียใจยิ่งนัก ฉะนี้จึงไม่จับหญ้าและอาหาร พระเจ้าแผ่นดินได้ฟังดังนี้แล้วจึงรับสั่งให้ปล่อยไป เมื่อมารดาไม่เห็นพญาช้างกลับไปตามเคย และหาไปหลายวันเช่นนี้ ก็จะรู้ว่าคงถูกจับเสียแล้ว ร้องรำพันอยู่ตัวเดียวว่า :-

[๑๖๐] **ตสฺส นาคสฺส วิปฺปวาเสน**	เพราะช้างนั้นไม่อยู่
วิรุฬฺหา สลฺลกิโย จ กุฏชา จ	ไม้อ้อยช้าง และโมกมัน ไม้
(กุรุวินฺทกรวรา ภิสามา	อุโลก (เถาวัลย์โต้ง ไม้โป่ง ไม้ประยงค์ คงงอกงามแล้ว
นิวาเต ปุปฺผิตา จ	และกรรณิการ์ที่เชิงเขาคงบาน
กณฺณิการา.	แล้ว.

๑๖๐. ธมฺ. ๗/๑๔๔-๑๔๕. ชา. ๖/๓

เกจิเทว สุวณฺณกายุรา	พวกอำมาตย์ ที่แต่งตัวด้วย เครื่องทอง บางพวก
นาคราชํ ภรนฺติ ปิณฺเฑน	คงเอาอาหารปรนปรือพญาช้าง
ยตฺถ ราชา ราชกุมาโร วา	ที่พระราชา หรือพระราชกุมารทรงแล้ว
กวจมภิเหสฺสติ อสํภิโต).	ไม่พรั่นพรึง จักตัดเกราะ (ของข้าศึก) ได้).

๖๙. เรื่องสานุสามเณร

มีเรื่องเล่าว่า ยังมีอุบาสิกาคนหนึ่ง มีบุตรคนเดียว ชื่อสานุ จัดให้บรรพชาเป็นสามเณรเมื่ออายุรุ่นหนุ่ม จำเดิมแต่บวชแล้ว สามเณรเป็นผู้มีมารยาทดี เอาใจใส่อาจารย์อุปัชฌาย์และอาคันตุกะ ตลอดถึงสถานที่ ก็จัดทำโดยเรียบร้อย ทั้งเป็นผู้ชำนาญในทางสรภัญญะด้วย ในเวลาสวดจบ เคยแผ่ส่วนบุญให้แก่มารดาบิดาเสมอ มารดาในชาติก่อนของสามเณรนั้น เกิดเป็นยักษิณี มาฟังธรรมกับพวกเทวดา ได้ยินสามเณรแผ่ส่วนบุญให้ก็ยินดีรับ เทวดาและยักษ์อื่น ๆ ทราบว่านางเคยเป็นมารดาของสามเณรสานุเลยเคารพนับถือและรับรองเป็นอย่างดี อันนี้เป็นอานิสงส์ของการมีบุตรเป็นผู้บวชประพฤติพรหมจรรย์ดีอยู่ในพระศาสนา.

กาลต่อมา เมื่อสามเณรอายุครบอุปสมบท แต่ไม่อยากบวช

เพราะอย่างไรไม่ปรากฏ เอือมระอาเต็มทน จึงเข้าไปหามารดา บอกว่าจะสึก มารดาชี้แจงอย่างไรก็ไม่สำเร็จ จะสึกให้ได้ มารดาจึงคิดว่าจะให้รู้สึกเอาเอง จึงนิมนต์ให้คอยอยู่ก่อน จัดแจงหุงหาอาหารถวาย ฝ่ายนางยักษิณีมารดาเดิมนั้น รู้เรื่องสามเณรสานุไม่อยากให้สึก คิดจะทำลายความคิดเสีย จึงไปเข้าสิงสามเณรให้ล้มลงชักอยู่กับที่ มารดากำลังซาวข้าวอยู่ และคนอื่นเห็นดังนั้นพากันมาแก้ไข บางก็คร่ำครวญร้องไห้รำพัน นางยักษิณีตอบและสั่งให้บอกสามเณร แล้วปล่อย สามเณรรู้สึกตัวลืมตามองดูเห็นคนนั่งล้อมเป็นกลุ่ม จึงถามมารดา มารดาตอบให้รู้เรื่องแล้ว เลยไม่สึก ได้อุปสมบทแล้วไม่ช้า ก็สำเร็จพระอรหัตผล. คาถาที่รำพันและถามตอบกันนั้นดังนี้ :-

มารดารำพันว่า

๑๖๑ **จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ**	วัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี	และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์
ปาริหาริยปกฺขญฺจ	และปาริหาริยปักษ์
อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ	ผู้ใดพักรักษาอุโบสถ ประกอบ
อุโปสถํ อุปวสนฺติ	ด้วย ๘ องค์
พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย	ผู้ใดประพฤติพรหมจรรย์
น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ	พวกยักษ์ไม่หยอกเย้ากับผู้นั้น
อิติ เม อรหตํ สุตํ	เราฟังมาจากพระอรหันต์อย่างนี้

๑๖๑. ธมฺ. ๗/๑๕๐

สาทานิ อชฺช ปสฺสามิ	คราวนี้ วันนี้ เราเห็นเอง
ยกฺขา กีฬนฺติ สานุนา.	พวกยักษ์หยอกเย้ากับสานุ.

นางยักษิณีกล่าวว่า

[๑๖๒] จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ	วัน ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ
ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี	และ ๘ ค่ำ แห่งปักษ์
ปาริหาริยปกฺขญฺจ	และปาริหาริปักษ์
อฏฺฐงฺคสุสมาคตํ	ผู้ใดพักรักษาอุโบสถ ประกอบ
อุโปสถํ อุปวสนฺติ	ด้วย ๘ องค์
พฺรหฺมจริยํ จรนฺติ เย	ผู้ใดประพฤติพรหมจรรย์
น เตหิ ยกฺขา กีฬนฺติ	พวกยักษ์ไม่หยอกเย้ากับผู้นั้น
สาหุ เต อรหตํ สุตํ.	ท่านฟังมาจากพระอรหันต์ถูกแล้ว.
สานุํ ปพุทฺธํ วชฺชาหิ	สานุตื่นแล้ว จงบอกว่า
ยกฺขานํ วจนํ อิทํ	นี้เป็นคำสั่งของพวกยักษ์ว่า
มากาสิ ปาปกํ กมฺมํ	ท่านอย่าได้ทำกรรมชั่ว
อาวิ วา ยทิ วา รโห	ทั้งในที่แจ้ง ทั้งในที่ลับ
สเจ ตฺวํ ปาปกํ กมฺมํ	ถ้าท่านจักทำหรือทำอยู่ ซึ่งกรรม
กริสฺสสิ กโรสิ วา	ชั่ว
น เต ทุกฺขา ปมุตฺยตฺถิ	ท่านจะพ้นจากทุกข์ไม่ได้
อุปจฺจาปิ ปลายโต.	ต่อให้เหาะหนีไป.

๑๖๒. ธมฺ. ๗/๑๕๑

สามเณรถามว่า

[๑๖๓] **มตํ วา อมฺม โรทนฺติ** แม่ ! คนอื่นเขาร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้ว
โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ หรือคนที่เป็นอยู่ แต่ไม่เห็น
ชีวนฺตํ อมฺม ปสฺสนฺตี แม่ ! เห็นฉันยังเป็นอยู่
กสฺมา มํ อมฺม โรทสิ. ร้องไห้ถึงฉันทำไม นะแม่ !

มารดาตอบและเตือนว่า

[๑๖๔] **มตํ วา ปุตฺต โรทนฺติ** ลูกเอ๋ย ! คนอื่นเขาร้องไห้ถึงคนที่ตายแล้ว
โย วา ชีวํ น ทิสฺสติ หรือคนที่เป็นอยู่ แต่ไม่เห็น
โย จ กาเม จชิตฺวาน ก็แต่ว่า ผู้ใดละกามทั้งหลายแล้ว
ปุนราวตฺตเต อิธ หวนมาในกามนี้อีก
ตํ วาปิ ปุตฺต โรทนฺติ เขาร้องไห้ถึงผู้นั้นก็มี นะลูก !
ปุน ชีวํ มโต หิ โส. เพราะว่า ถึงผู้นั้นยังเป็นอยู่ ก็เท่ากับตายแล้ว.
กุกฺกุลา อุพฺภโต ตาต ฉันยกขึ้นจากเถ้ารึงแล้ว พ่อ !
กุกฺกุลํ ปติตุมิจฺฉสิ ยังหวังตกเถ้ารึงอีกหรือ ?
นรกา อุพฺภโต ตาต ฉันยกขึ้นจากนรกแล้ว พ่อ !
นรกํ ปติตุมิจฺฉสิ. ยังหวังตกนรกอีกหรือ ?
อภิธาวถ ภทฺทนฺเต ปลีกตัวไปเถิด ท่านผู้เจริญ !

๑๖๓. ธมฺ. ๗/๑๕๒. ๑๖๔. ธมฺ. ๗/๑๕๒

กสฺส อุชฺฌาปยาม เส ฉันจะให้เขาค่อนว่าเอาใครเล่า ?

อาทิตฺตา นีหตํ ภณฺฑํ ท่าน ดุจของที่นำออกจากเรือนที่ถูกไฟไหม้แล้ว

ปุน ฑยฺหิตุมิจฺฉสิ. ยังหวังจะถูกไฟไหม้อีกหรือ ?

๗๐. เรื่องมาร

มีเรื่องเล่าว่า ครั้งสมเด็จพระศาสดาประทับอยู่ที่กระท่อมในป่าข้างภูเขาหิมพานต์ เห็นประชาชนถูกบีบคั้นด้วยราชอาชญา ทรงดำริด้วยพระกรุณาว่า อาจจะทรงราชย์โดยธรรม ไม่รบกวนรุกรานผู้อื่นให้เดือดร้อน ทั้งจะไม่ใช้ให้ใครทำด้วย พญามารทราบปริวิตกนั้น จึงเข้าไปทูลอาราธนา และชี้แจงว่า หาดพระองค์จะพึงอธิษฐานภูเขาหิมพานต์ให้เป็นทองก็ได้ ส่วนตนจักรับอาสาจัดการเงิน ที่มารทูลดังนี้ เพราะคอยตามผจญมานานแล้ว เมื่อได้โอกาส ก็ชักให้เขวอีกตามเคย แต่พระองค์หารับไม่ ถึงกับไม่ยอมรับปรึกษาหารือด้วย และตรัสพระคาถาว่า :-

[๑๖๕] ปพฺพตสฺส สุวณฺณสฺส ภูเขาทองคำ

ชาตรูปสฺส เกวลี ธรรมชาติล้วน

ทฺวิตาปิ นาลเมกสฺส ต่อให้ ๒ ลูก ก็ไม่พอแก่คน ๆ เดียว

๑๖๕. ธมฺ. ๗/๑๖๐

อิติ วิทฺธา สมํ จเร. คนรู้ดังนี้แล้วพึงประพฤติให้ เรียบ-ร้อย.

โย ทุกฺขมทฺทกฺขิ ยโตนิทานํ ผู้ใดได้เห็นทุกข์อันมีกามเป็นต้นเค้า

กาเมสุ โส ชนฺตุ กถํ นเมยฺย ผู้นั้นจะพึงน้อมไปหากามอย่างไรได้ ?

อุปธึ วิทิตฺวา สงฺโคติ โลเก คนรู้จักอุปธิกิเลส ว่าเป็นเครื่องข้องในโลก

ตสฺเสว ชนฺตุ วินยาย สิกฺเข. พึงสำเหนียกเพื่อขจัดมันเสีย.

๗๑. เรื่องพระนางเขมา

มีเรื่องเล่าว่า พระนางเขมาอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร ตั้งความปรารถนาไว้ในปางสมเด็จพระปทุมุตตรพุทธเจ้า เป็นผู้มีรูปงาม ได้ยินเขาว่า พระศาสดาทรงติโทษของรูป ไม่กล้าเข้าเฝ้าด้วยเกรงว่าพระองค์จะติรูปของตน พระราชาทรงทราบ จึงให้จินตกวีแต่งเพลงขับชมเวฬุวัน แล้วโปรดให้พวกละครร้องส่ง พระนางได้สดับแล้วใคร่จะไปชม พระเจ้าแผ่นดินก็พาไปชม แล้วเลยเฝ้าพระศาสดา ๆ ทรงทราบอัธยาศัย จึงนฤมิตรูปสตรีสาวสวยถวายงานพัดอยู่ใกล้ ๆ แล้วก็ให้แปรไปจนเหลือแต่กระดูกเป็นที่สุด ชั้นแรกพระนางตะลึงดู ไม่เป็นอันฟังเนื้อธรรม เพ่งพินิจดูรูปที่แปรไป

จนเบื่อหน่าย ด้วยมาเห็นความไม่มีสาระ พระองค์ทรงทราบวารจิต จึงตรัสพระคาถาว่า :-

[๑๖๖] อาตุรํ อสุจึ ปูตึ	พระนางเขมา ! จงเห็นรูปที่คุมกัน
ปสฺส เขเม สมุสฺสยํ	ขึ้น เดือดร้อน ไม่สะอาด เน่า
อุคฺฆรนฺตํ ปคฺฆรนฺตํ	หลั่งไหลออกทั่วตัว
พาลานํ อภิปตฺถิตํ.	ที่พวกคนเขลาปรารถนานัก.

๗๒. เรื่องอุคคเสนเศรษฐีบุตร

มีเรื่องเล่าว่า ตามปกติปีหนึ่งหรือ ๖ เดือน มีพวกละครไปกรุงราชคฤห์ เล่นถวายพระเจ้าแผ่นดินราว ๗ วัน ได้รับพระราชทานและได้เงินรางวัลของผู้อื่น ๆ ที่ไปดูอีก บุตรเศรษฐีผู้หนึ่งชื่ออุคคเสนไปดูด้วย เกิดรักนางละครจัด ถึงกับกลับมาบ้านนอนอดอาหาร ถ้าไม่ได้จะยอมตาย ไม่ลุกขึ้น ฝ่ายมารดาบิดาปลอบโยนเท่าไรก็ไม่สำเร็จ จึงเอาเงินไปให้เขาพันกหาปณะ ขอหญิงนั้นมาให้ แต่เขาไม่ยอม ถ้าไปกับเขา เขาจะให้ บุตรเศรษฐียอมไปกับเขา ไม่เชื่อฟังมารดาบิดา เที่ยวแสดงในที่ต่าง ๆ จนมีบุตรด้วยกัน ๑ คน.

ได้ยินว่า เขาเคยเป็นคู่กันมาในชาติก่อน ครั้งหนึ่ง ใส่บาตรพระอรหันต์และตั้งปรารถนา พระเถระยิ้มรับ ครั้นท่านไปแล้วภรรยาออกความเห็นว่า บางทีเธอเป็นละคร สามีรับสมอ้างว่าเห็นจักเป็นจริง อันนี้เป็นบุรพกรรม.

๑๖๖. ธมฺ. ๘/๒๑

จำเนียรกาลล่วงมา พวกละครพากันกลับมาแสดงที่กรุงราชคฤห์อีก อุคคเสนเป็นผู้แสดงด้วย มหาชนพากันไปดูมาก สมเด็จพระศาสดาทอดพระเนตรเห็นเขาเข้าอยู่ในข่าย ในเวลาเขาแสดงหกคะเมนตีลังกา ๗ รอบบนปลายไม้ คนฮากันเกรียวกราว เวลาที่พระองค์เสด็จผ่านไป คนกลับมาดูเสด็จหมด เขาแปลกใจ เพราะธรรมดาดูพระกับดูละครสนุกผิดกันเพียงไร ไฉนจึงเป็นอย่างนี้ ถึงแสดงไปก็เปล่า ๆ. พระศาสดารับสั่งให้พระโมคคัลลานะไปบอกเขาให้แสดงไปเถิด. อันนี้ทำให้เขาเห็นไปเองว่าพระต้องการดู ถึงกับโดยตีลังกาบนปลายไม้ตั้ง ๑๔ รอบ พระเถระไปบอกเป็นโศลกว่า :-

๑๖๗ อิงฺฆ ปสฺส นฏปุตฺต	เชิญดูเถิด อุคคเสน ! ผู้เป็นบุตร
อุคฺคเสน มหพฺพล	ละคร ผู้มีกำลังมาก
กโรหิ ราคํ ปริสาย	จงทำความพอใจแก่ชุมนุมชน
หาสยสฺสุ มหาชนํ.	จงยังมหาชนให้เฮฮา.

อุคคเสนตอบเป็นโศลกว่า :-

อิงฺฆ ปสฺส มหาปญฺญ	เชิญดูเถิด ท่านโมคคัลลานะ ! ผู้มี
โมคฺคลฺลาน มหิทฺธิก	ปัญญามาก ผู้มีฤทธิ์มาก
กโรมิ ราคํ ปริสาย	ผมจะทำความพอใจแก่ชุมนุมชน
หาสยามิ มหาชนํ.	จะยังมหาชนให้เฮฮา.

๑๖๗. ธมฺ. ๘/๒๕

๗๓. เรื่องจูฬธนุคคหบัณฑิต

มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุรูปหนึ่ง ไปฉันข้าวต้มในหอฉัน ครั้นฉันแล้ว ไม่มีน้ำดื่ม จึงเข้าไปหาน้ำในบ้าน หญิงรุ่นสาวคนหนึ่งตักน้ำมาให้ และปวารณาไว้ ภายหลังภิกษุไปอีกจนคุ้นกัน ความคุ้นกันในระหว่างหญิงกับชาย มักจะแปรเป็นอื่นได้ ฉะนั้น ภิกษุหนุ่มรูปนั้นจึงคิดสึกจนตัวแปบ พระศาสดาทรงทราบเรื่องตลอดแล้ว ตรัสสอนด้วยชาดกว่า :-

[จูฬธนุคคหชาดก]

ในครั้งอดีตกาล ยังมีมาณพชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง ออกไปศึกษาศิลปวิทยา ณ เมืองตักกสิลา เล่าเรียนชำนาญทัดเทียวอาจารย์ เป็นบัณฑิตแห่งการแม่นธนู จนมีชื่อว่าจูฬธนคคหบัณฑิต เมื่อสำเร็จการเรียน ลาอาจารย์กลับเมือง อาจารย์ยกบุตรีให้คนหนึ่ง เขาพาภรรยาเดินทางกลับ มีลูกศรติดตัวไป ๕๐ ลูกกับมีดดาบ ๑ เล่ม ต้องผ่านดง ๒ แห่ง ผ่านดงแรกพบช้างดุ ใช้ลูกศรยิงช้างเลย ๑ ลูก ผ่านดงที่ ๒ พบโจร ๕๐ คน เกิดต่อสู้กันขึ้น ใช้ลูกศร ๔๙ ลูกที่เหลือยิงโจรตาย ๔๙ คน เหลือแต่หัวหน้าโจร ปล้ำกันกดโจรลงไว้ได้ เรียกให้ภรรยาส่งดาบให้ตัดศีรษะ แต่ภรรยาเกิดรักโจรขึ้นมาทันที ส่งด้ามดาบให้โจร โจรใช้ดาบฆ่าจูฬธนุคคหบัณฑิตตาย แล้วพาภรรยาไป ไต่ถามประวัติรู้เรื่องแล้ว ชังน้ำใจไม่ซื่อสัตย์ เกรงภัยเช่นนั้นจะมาถึงตนเข้าบ้าง จึงพาไปที่แม่น้ำ แล้วหลอกทิ้งไว้ฝั่งนี้ แล้วเอาเครื่องประดับหนีไป นางเห็นผิดสังเกต ร้องเรียกให้ข้ามมารับ แต่เขาไม่ยอม

กลับมารับ.

ฝ่ายท้าวสักกะเห็นเหตุการณ์นั้นตลอด คิดจะเย้ยผู้ทำผิด จึงสั่งให้มาตลิแปลงเป็นปลา ให้ปัญจสิขะแปลงเป็นเหยี่ยว พระองค์เองแปลงเป็นสุนัขจิ้งจอก คาบเนื้อไปที่ท่าใกล้นาง ให้ปลาโดดขึ้นมาบนบก สุนัขจิ้งจอกจะทิ้งเนื้อ วิ่งไปตะครุบปลา ปลาโดดลงน้ำเสียก่อน เหยี่ยวมาโฉบเนื้อไปเสียอีก สุนัขจิ้งจอกทำนอนซึมเป็นทีเสียใจดังนี้แล้ว ต่างไปทำตามนั้น เมื่อนางเห็นเข้า นึกขบขันลืมความทุกข์หัวเราะขึ้นมาทั้งน้ำตา สุนัขจิ้งจอกจึงกล่าวโต้ตอบกับนาง (เหมือนเรื่องจันทโครพ แต่ในนี้ไม่ปรากฏว่านางถูกสาปให้เป็นชะนี) นางกับโจรและกับสุนัขจิ้งจอกโต้ตอบกัน ดังนี้ :-

นางเรียกโจรว่า

[๑๖๘] สพฺพํ ภณฺฑํ สมาทาย	พ่อพราหมณ์ ! ขนของทั้งหมด
ปารํ ติณฺโณสิ พฺราหฺมณ	ข้ามถึงฝั่งเสร็จแล้ว
ปจฺจาคจฺฉ ลหุํ ขิปฺปํ	โปรดกลับมาเร็ว ๆ
มํปิ ตาเรหิทานิ โภ.	คราวนี้ รับฉันข้ามไปบ้างเถิด พ่อคุณ.

โจรตอบว่า

อสนฺถุตํ มํ จิรสนฺถุเตน	นางผู้เจริญ เอาผัวผู้ที่ชมเชยกันนาน
มินาติ โภตี อธุวํ ธุเวน	มาเปลี่ยนเราผู้ไม่ใช่ผัว ยังไม่ได้ชมเชย

๑๖๘. ธมฺ. ๘/๓๐ ชา.

มยาปิ โภตี นิมิเนยฺย อญฺญํ นางผู้เจริญ คงเอาเราเปลี่ยน ชายอื่นได้บ้าง

อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺสํ. เราจักไปจากที่นี่ให้ไกลลิบ.

สุนัขจิ้งจอกทักว่า

กายํ เอฬคลาคุมฺเพ เอ ! ใครนี่ หัวเราะร่าที่พุ่มชุม

กโรติ มหหาสิยํ เห็ดน้ำ ?

นยิธ นจฺจํ วา คีตํ วา ในที่นี้ ก็ไม่มีการฟ้อนรำ ขับร้อง

ตาลํ วา สุสมาหิตํ หรือประโคม ที่ตั้งขึ้นอย่างสนุก

อนมฺหิ กาเล สุสฺโสณิ ในเวลาร้องไห้ แม่ตะโพกงาม

กึ นุ ชคฺฆสิ โสภเณ. แน่ะแม่คนสวย ทำไมหนอจึงหัว - เราะได้ ?

นางแถลงว่า

สิคาล พาล ทุมฺเมธ แน่ะเจ้าหมาจิ้งจอก ผู้ช่างโง่เซอะ

อปฺปปญฺโญสิ ชมฺพุก เจ้าฉลาดน้อยไป ชัมพุกะ !

ฉินฺโน มจฺฉญฺจ เปสิญฺจ ก็เพราะเจ้าเสียปลาด้วย ชิ้นเนื้อด้วย

กปโณ วิย ฌายสิ. ซบเซาอยู่ดุจคนกำพร้านั่นแหละ.

สุนัขจิ้งจอกย้อนว่า

สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสํ โทษของผู้อื่นเห็นง่าย

อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ ส่วนโทษของตนเห็นยาก

ฉินฺนา ปติญฺจ ชารญฺจ | เสียผัวด้วย ชู้ด้วย
มํปิ ตฺวญฺเญว ฌายสิ. | เทียบกับเรา เจ้านั่นเทียว ซบเซา

นางสารภาพว่า

เอวเมตํ มิคราช | แน่ะชัมพุกะ ! เจ้ากล่าวอย่างใด
ยถา ภาสสิ ชมฺพุก | มันก็เป็นอย่างนั้นแหละ พญาเนื้อ !
สา นูนาหํ อิโต คนฺตฺวา | เรานั้นไปจากนี้แล้ว
ภตฺตุ เหสฺสํ วสานุคา. | จักยอมตามอำนาจของผัวแน่นอน.

สุนัขจิ้งจอกแย้งว่า

โย หเร มตฺติกํ ถาลํ | ผู้ใดเอาถาดดินได้
กํสถาลํปิ โส หเร | ผู้นั้นคงเอาถาดโลหะได้
กตํเยว ตยา ปาปํ | ความชั่วที่เจ้าทำแล้วนั่นเอง
ปุนเปวํ กริสฺสสิ. | เจ้าจักทำอย่างนั้นอีกก็ได้.

๗๔. เรื่องปัญจภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุ ๕ รูปมีความเห็นต่างกันในการสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ผู้ใดรักษาทางใด ผู้นั้นเห็นว่าทางนั้นสำคัญ วันหนึ่งเถียงกันขึ้น ต่างก็อ้างว่า ตนรักษาสิ่งที่รักษายาก ไม่ตกลงกัน พากันไปเฝ้าพระศาสดา ขอให้ตัดสิน พระองค์ตรัสว่า รักษายากด้วยกันทั้งนั้น แล้วตรัสตักกสิลาชดกเทียบให้เห็นว่า การไม่สำรวมนั้นให้โทษอย่างไร ดังต่อไปนี้ :-

[ปัญจภีรุกชาดก]

ในครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพระราชบุตรสุดท้าย ได้รับคำทำนายของพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า จักได้เป็นพระราชาในเมืองตักสิลาแห่งประเทศคันธาระ การเดินทาง ไปทางอ้อม ๑๒๐ โยชน์ ทางตรงผ่านดงไปเพียง ๕๐ โยชน์ แต่ในดงต้องฝ่าอันตรายอันนางยักษิณีแกล้งทำ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะไว้ จักไปทางนั้นให้ระมัดระวังตัว อย่าเพลิดเพลินหลง-ไหล มิฉะนั้นจะเป็นภาษาของรักขสี (ผีป่า) เสีย พระราชกุมารได้รับคำทำนายอย่างนี้ จึงลาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย และทูลลาพระราชมารดาบิดาไป มีมหาดเล็กโดยเสด็จด้วย ๕ คน เมื่อเดินทางผ่านดงไป พวกมหาดเล็กไม่เชื่อฟังคำสั่ง ลุอำนาจแก่ความต้องการในเบญจพิธกามคุณ ไม่สำรวมจักษุเป็นต้น ถูกผีป่ากินตายหมด เหลือแต่พระราชกุมารพระองค์เดียว เสด็จไปถึงโดยสวัสดิภาพ เพราะสำรวมจักษุเป็นต้นไว้อยู่ เวลานั้น ราชวงศ์ในกรุงตักกสิลาถูกรักขสีกินหมด เพราะโทษที่ไม่สำรวมเช่นเดียวกัน เขาจึงอัญเชิญพระราช-กุมารขึ้นเสวยราชย์เป็นราชาในกรุงนั้นต่อมา เมื่อเวลาได้อภิเษกแล้ว ทอดพระเนตรดูสิริสมบัติของพระองค์ที่ได้รับเพราะทรงประหยัดพระหฤทัยได้นั้น ตรัสว่า **วิริยํ นาเมตํ สตฺเตหิ กตฺตพฺพเมว** ขึ้นชื่อว่าความเพียรนี้ อันคนทั้งหลายควรทำแท้ ดังนี้แล้ว เปล่งอุทานว่า :-

[๑๖๙] กุสลูปเทเส ธิติยา	เพราะตั้งอยู่มั่นคงในคำแนะนำ
ทฬฺหาย	ของท่านผู้ฉลาด

๑๖๙. ธมฺ. ๘/๔๙ ชา. ๑/๓๔๓

อวตฺถิตตฺตา ภยภีรุตาย จ และเพราะเป็นผู้ไม่หวาดหวั่นภัย น้อยใหญ่

น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺห เส เราจึงไม่อยู่ในอำนาจของผีป่า

ส โสตฺถิภาโว มหตา และมีความสวัสดีปลอดภัย

ภเยน เม. ใหญ่มาได้.

๗๕. เรื่องภิกษุฆ่าหงส์

มีเรื่องเล่าว่า ชาวเมืองสาวัตถี ๒ คน บวชแล้วมักเที่ยวไปด้วยกันเสมอ วันหนึ่ง พากันไปแม่น้ำอจิรวดี เห็นหงส์บินมา ๒ ตัว องค์หนึ่งเอากรวดดีดนัยน์ตาหงส์ตกลงมาตายตัวหนึ่ง ด้วยอวดฝีมือว่าดีดกรวดแม่น ภิกษุทั้งหลายทราบแล้วพากันติเตียน นำความขึ้นกราบทูลพระศาสดา พระองค์ตรัสว่า ไม่ควรทำอย่างนั้น คนโบราณเขายังทำความรังเกียจศีลในเหตุเล็กน้อย แล้วตรัสกุรุธัมมชาดกเป็นอุทาหรณ์ว่า :-

[กุรุธัมมชาดก]

ครั้งพระเจ้าธนัญชัยเสวยราชย์ในอินทปัตตนคร ในกุรุรัฐ พระโพธิสัตว์เกิดเป็นราชบุตร ภายหลัง เมื่อพระราชบิดาทิวงคต แล้วได้เสวยราชย์แทน ทรงรักษากุรุธรรมคือศีล ๕ ประการบริสุทธิ์บริบูรณ์ แม้คนอื่นอีก คือ พระชนนี พระมเหสี พระเจ้าน้องยาเธอเป็นอุปราชา พราหมณ์ปุโรหิต อำมาตย์ตำแหน่งขุนนาง สารถีเศรษฐี อำมาตย์ตำแหน่งขุนคลัง นายประตู และนางวัณณทาสีนครโสภิณี เหล่านี้ล้วนรักษากุรุธรรมมั่นตามเสด็จ.

ครั้งนั้น พระเจ้ากาลิงคะเสวยราชย์ในทันตปุรนคร ในนครนั้นฝนไม่ตก เกิดฉาตกภัยขึ้น ชาวเมืองพากันร้องทุกข์ต่อพระราชา ท้าวเธอทรงทำพิธีตามประเพณี ฝนก็ไม่ตก ชาวเมืองจึงทูลแนะให้ขอมงคลหัตถีของพระเจ้าธนัญชัยโกรพยราชมา ฝนคงจะตก ท้าวเธอส่งพราหมณ์ไปทูลขอมาได้ แต่ฝนก็ไม่ตกตามเคย ต้องนำช้างนั้นไปคืน ขอจดพระราชจรรยาคือกุรุธรรมที่ทรงประพฤติ มาถวายพระเจ้ากาลิงคะ เพื่อได้ทรงประพฤติตามเยี่ยวอย่าง พระเจ้าธนัญชัยโกรพยราช ทรงเกรงไปว่า ที่ทรงประพฤติมานั้นมีบกพร่องบ้าง ทรงอิดเอื้อนยังไม่ยอมให้ก่อน ต่อพราหมณ์อธิบายถวาย จึงพระราชทาน แต่ยังเกี่ยงว่า ไม่ค่อยสนิทพระหฤทัย ขอให้ไปจดที่พระราชมารดาจึงจะได้บริสุทธิ์ เมื่อพราหมณ์ไปขอจด ก็ถูกเกี่ยงอย่างนั้น เมื่ออนุญาตให้พราหมณ์จดแล้ว ก็บอกให้ไปขอจดจากผู้อื่นอีก โดยนัยอย่างเดียวกัน พราหมณ์จดได้หมดทั้ง ๑๑ คน แล้วนำมาให้พระราชาของตนทรงประพฤติ ฝนจึงตกต้องตามฤดูกาล อยู่เย็นเป็นสุขกันต่อมา ก็เมื่อพราหมณ์ไปทูลขอพระราชทานมงคลหัตถีในตอนแรกนั้น กล่าวโศลกว่า :-

[๑๗๐] ตว สทฺธญฺจ สีลญฺจ ขอเดชะ ฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็น
วิทิตฺวาน ชนาธิป ชนาธิปก ! พระองค์มีพระราชศรัทธาและศีล ข้าพเจ้าทราบเกล้าแล้ว

๑๗๐. ธมฺ. ๘/๕๓. ชา. ๔/๑๑๙

วณฺณํ อญฺชนวณฺเณน จึงขอนำทองมาแลกข้าง สกุล
กาลิงฺคสฺมึ วินิมฺห เส. อัญชัน ไปไว้ในราชสำนัก
พระเจ้ากาลิงคะ.

ประชุมชาดกดังนี้

[๑๗๑] **คณิกา อุปฺปลวณฺณา จ** นครโสภิณี ได้แก่นางอุบลวัณณา
ปุณฺโณ โทวาริโก ตทา นายประตู ในกาลนั้น ได้แก่
พระปุณณะ
รชฺชุคาโห จ กจฺจาโน ขุนนา ได้แก่พระกัจจานะ
โทณมาตา จ โกลิโต ขุนคลัง ได้แก่พระโกลิตะ
สารีปุตฺโต ตทา เสฏฺฐี เศรษฐีในกาลนั้น ได้แก่พระ
สารีบุตร
อนุรุทฺโธ จ สารถิ สารถี ได้แก่พระอนุรุทธะ
พฺราหฺมโณ กสฺสโป เถโร พราหมณ์ ได้แก่พระกัสสปเถระ
อุปราชา นนฺทปณฺฑิโต อุปราชา ได้แก่พระนันทบัณฑิต
มเหสี ราหุลมาตา มเหษี ได้แก่มารดาของราหุล
มายาเทวี ชเนตฺติกา พระชนนี ได้แก่พระนางมายาเทวี
กุรุราชา โพธิสตฺโต พระเจ้ากุรุ ได้แก่พระโพธิสัตว์
เอวํ ธาเรถ ชาตกํ. ท่านทั้งหลายพึงจำชาดกไว้อย่างนี้.

๗๖. เรื่องโกกาลิกภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า พระโกกาลิกเป็นสาวกของพระเทวทัต เดิมอยู่ในโกกาลิกรัฐ ครั้งหนึ่ง พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ พา

๑๗๑. ธมฺ. ๘/๕๔. ชา. ๔/๑๓๒

บริวารไปจำพรรษาในตำบลนั้น สั่งพระโกกาลิกผู้เป็นเจ้าถิ่นไม่ให้บอกให้ชาวบ้านรู้ว่าท่านเป็นพระอัครสาวก เพราะเกรงว่าจะถูกกวนไม่สบาย ครั้นออกพรรษาแล้ว ท่านลากกลับยังไม่ทันพ้น พระโกกาลิกก็ติเตียนชาวบ้านเป็นเชิงคุยในตัวว่า พวกแกเท่ากับสัตว์ดิรัจฉาน พระ-อัครสาวกมาอยู่ใกล้ ๆ ตั้ง ๓ เดือดก็ไม่รู้ เดี๋ยวนี้ไปแล้ว พวกเขาทราบดังนี้ รีบตามไปถวายผ้า แต่ท่านไม่รับ จึงเอาคืนไปและขอนิมนต์ให้กลับมาโปรดอีก ท่านรับคำไว้.

ฝ่ายพระโกกาลิกกระหยิ่มว่า เมื่อท่านไม่รับคงให้แก่เรา แต่ก็ไม่ได้ ขุ่น ๆ ในใจอยู่แล้ว ไม่ช้าพระอัครสาวกทั้ง ๒ กลับไปอีก รับไทยทานฉลองศรัทธาตามประสงค์พระโกกาลิกไม่ได้ เห็นไปว่าพระอัครสาวกทำหักหน้า จึงค่อนขอดด่าท่านว่าเป็นผู้มักได้ปรารถนาลามก ท่านทราบว่าพระโกกาลิกไม่ชอบจึงกลับเสีย ชาวบ้านยังไม่อยากให้กลับ บ่นกับพระอื่น ๆ บอกว่า ท่านถูกพระโกกาลิกด่าจะอยู่อย่างไร เขาทราบเรื่องนี้ เข้าไปต่อว่าเธอ และให้ไปขอขมาเสีย นิมนต์กลับมาอีก เธอไม่สู้จะดื้อนัก ยอมไปขอขมานิมนต์กลับ ท่านหากลับไม่ จึงกลับมาบอกชาวบ้าน ๆ เคืองจัด ไล่เธอไปเสียจากสำนักสงฆ์ เธอไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลกล่าวโทษพระอัครสาวก พระองค์คัดค้านก็ยังยืนยันว่าเห็นประจักษ์เอง คนอื่นไม่เห็น ดังนี้ เธอรั้นอยู่อย่างนั้น เพราะด่าพระอัครสาวกเกิดผื่นขึ้นตามตัวคล้าย ๆ ขี้กลาก แต่ไม่ใช่ โต ๆ ขึ้นแตกหนองเฟอะเพราะไม่ลงเจ้าหมู่เจ้าคณะอย่างนี้ ได้โอกาสคราวพระเทวทัตแยกคณะจากพระพุทธเจ้า เธอจึงเข้าไปอยู่ในคณะนั้น ครั้งเมื่อพระอัครสาวกไป

พาภิกษุที่ถูกพระเทวทัตเกลี้ยกล่อมไปคืนมาได้ พระเทวทัตกำลังหลับ พระโกกาลิกจึงเอาเข่ากระแทกอกลงไปแล้วบอกว่า พระสารีบุตร โมคคัลลานะพาพระไปหมด บอกแล้วว่า อย่าคบพระปรารถนาลามก ๒ องค์นั้น ดังนี้ เธอเป็นคนปากร้าย ถึงกับพระธรณีทรงไม่อยู่ ให้ช่องแก่เธอไปเกิดในปทุมนรก ภิกษุโจทกันถึงเรื่องนี้ พระศาสดาเสด็จมาตรัสเรื่องเต่าไม่สำรวมปากในกัจฉปชาดกว่า :-

[กัจฉปชาดก]

ครั้งอดีตกาล มีเต่าตัวหนึ่งอยู่ในสระในป่าหิมพานต์ ผูกสมัครรักใคร่เป็นเพื่อนกับลูกหงส์ ๒ ตัว ลูกหงส์ชวนเต่าไปถ้ำกัญจนคูหาในภูเขาจิตตกูฏอันเป็นที่อยู่ของตน เต่าตกลง แต่มองไม่เห็นทางไป หงส์จึงว่า ถ้าระวังปากได้ก็ไปได้ เต่ารับรอง หงส์ให้เต่าคาบไม้ตอนกลางไว้ สองตัวคาบข้างปลายตัวละข้างบินไป ตอนผ่านราชนิเวศน์พระเจ้าพาราณสี เด็ก ๆ เห็นเต่าเหาะ จึงตะโกนกันว่า หงส์ ๒ ตัวหามเต่า ๆ เต่าได้ยินดังนี้นึกเคือง ขยับปากจะด่าว่า ถ้าเพื่อหามข้าไป กงการอะไรของพวกเจ้าในเรื่องนี้เล่า ทุฏฐ์เด็กเปรต ดังนี้ แต่ไม่ทันพูด พอขยับปากก็หลุดลงมาในพระลานหลวงแตก ๒ ซีก พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ตรัสมากเหลือประมาณ ทรงเห็นเหตุการณ์นั้น จึงตรัสถามปุดรหิตว่า เรื่องเป็นอย่างไร ? ฝ่ายปุโรหิตใคร่ครวญรู้แล้ว ได้ช่องจะทูลให้พระเจ้าแผ่นดินเห็นโทษในการพูดมาก จึงกล่าวว่า :-

[๑๗๒] อวธี วต อตฺตานํ พุทโธ ! ฆ่าตัวเองได้

๑๗๒. ธมฺ. ๘/๕๗. ชา. ๓/๕๒๕

กจฺฉโป วยิยาหรํ คิรํ	เต่าเอ๋ยเต่า ขยับจะแถลง คารม
สุคฺคหีตสฺมึ กฏฺฐสฺมึ	เมื่อคาบไม้ไว้ดีแล้ว
วาจาย สกิยา วธิ	มาฆ่าตัวเสียเพราะวาจาของตัวได้
เอตํปิ ทิสฺวา นรวีรเสฏฺฐ	ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นนรวีรประ-เสริฐ ! คนฉลาดเห็นการณ์นี้แล้ว
วาจํ ปมุญฺเจ กุสลํ นาติเวลํ	พึงเปล่งวาจาที่ดี แต่อย่าให้เกินกาล
ปสฺสสิ พหุภาเณน	พระองค์ทรงเห็นหรือ ซึ่งเต่าถึง
กจฺฉปํ วฺยสนํ คตํ.	ความพินาศเพราะพูดมาก ?

๗๗. เรื่องอัญญตรวิปักขเสวกภิกขุ

มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุรูปหนึ่งเป็นสหายของภิกษุอีกรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกพระเทวทัต เธอถูกภิกษุพวกพระเทวทัตชักชวนให้ไปอยู่ด้วย ๒-๓ วัน นัยว่าเป็นเชิงเกลี้ยกล่อมให้เข้าพวก ภิกษุทั้งหลายทราบเรื่องแล้ว กราบทูลพระศาสดาว่า พระรูปนั้นไปเข้ารีตลัทธิพระเทวทัต พระองค์สอบถาม เธอภาคเสธว่าไปพักอยู่จริง แต่ไม่ได้ชอบลัทธินั้น การคุ้นเคยชินกันเข้า อาจทำให้ชอบได้ เหตุนั้นพระองค์จึงตรัสเล่าเรื่องในมหิลามุขชาดกเทียบว่า :-

[มหิลามุขชาดก]

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี มีช้างพลายเชือกหนึ่งชื่อมหิลามุข (สีดอ) เป็นช้างหลวง เชื่องดี ไม่ดุไม่ทำร้ายใคร ภายหลัง ได้ยินพวกโจรไปซุ่มปรึกษาทำการปล้น

กันใกล้โรง มันสั่งกันให้ฆ่าฟันทำร้ายเจ้าทรัพย์ และคำพูดอื่น ล้วนดุร้ายต่าง ๆ ช้างมหิลามุขได้ยินคำนั้นบ่อย ๆ พลอยนิยมยินดีการดุร้ายไปตาม หมอควาญเข้าไปใกล้ไม่ได้ ทุบฟาดตายเสียหลายคน เขาไปทูลให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ เท้าเธอรับสั่งให้อำมาตย์ไปตรวจดู อำมาตย์ไปตรวจดูไม่เห็นโรค สงสัยว่าดุเพราะเหตุอื่น สอบถามคนเลี้ยงได้ความอย่างนั้น จึงทูลให้พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบ และทูลแนะให้อัญเชิญสมณะพราหมณ์ไปนั่งพูดธรรม สรรเสริญการเมตตาอารี ไม่ทำร้ายใคร ๆ ว่าเป็นความดีความชอบ ท้าวเธอโปรดให้ทำอย่างนั้นต่อมา ช้างนั้นกลับเป็นช้างดีตามเดิม พระโพธิสัตว์ผู้เป็นอำมาตย์จึงทูลว่า :-

[๑๗๓] **ปุราณโจราน วโจ นิสมฺม**	ช้างมหิลามุขตรับฟังถ้อยคำของ
มหิลามุโข โปถยมานุจารี	พวกโจรก่อนแล้ว จึงไล่ฟาดหมอควาญตะบันไป
สุสญฺญตานํ หิ วโจ นิสมฺม	ต่อตรับฟังถ้อยคำของเหล่าท่านผู้สำรวมดีแล้ว
คชุตฺตโม สพฺพคุเณสุ อฏฺฐา.	จึงกลับเป็นช้างดีที่สุด ตั้งอยู่แล้วในคุณทั้งปวง.

๗๘. เรื่องปัญจัคคทายกพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ผู้หนึ่งเป็นชาวนา ถือแบบโบราณ

๑๗๓. ธมฺ. ๘/๖๑ ชา. ๑/๒๘๒

ว่าตนจะบริโภคข้าวที่ทำเอง ต้องให้ทานยอด ๆ เสียก่อน ๕ ครั้ง คือเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จ เมื่อเข้าลาน เมื่อนวด เมื่อหุงสุก แม้ใส่ถาดแล้ว เมื่อปฏิคาหกมาถึงแล้ว ไม่ได้ให้ก่อน ไม่บริโภค สมเด็จพระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยแห่งอนาคามิผลของพราหมณ์และพราหมณี จึงเสด็จไปยืนอยู่ที่ประตู ประจวบกับเวลาเขากำลังบริโภค พราหมณ์ไม่เห็น ส่วนพราหมณีเหลือบมาเห็นแต่ไม่บอกสามี เพราะรู้อัธยาศัยว่า ถ้าพราหมณ์เห็น คงยกข้าวสำรับตนถวาย นางไม่อยากหุงให้อีก จึงหันหลังบังเสีย แล้วเหลียวชำเลืองดูอีกว่า จะเสด็จกลับหรือยัง พระองค์ยังไม่เสด็จกลับ พราหมณีจะพูดดัง ๆ ก็กลัวสามีจะได้ยิน จึงถอยมาใกล้ ๆ ทูลเบา ๆ ว่า เชิญเสด็จโปรดข้างหน้า พระองค์แสดงท่าว่าไม่ไป นางนึกขำขึ้นปล่อยกิ๊กออกมา ทำให้พราหมณ์เห็นพระศาสดา ตกแกดุภรรยาว่าไม่บอก รับยกอาหารที่ตนกำลังบริโภคมาถวาย พลางทูลว่า เคยถวายทานที่ยอด ๆ คราวนี้แบ่งบริโภคเสียครึ่งหนึ่ง เหลืออีกครึ่งหนึ่งโปรดรับเถิด พระองค์รับสั่งว่า พราหมณ์ ยอด กลาง หรือเดนก็ควรแก่เรา เพราะเราเหมือนปรทัตตูปชีวีเปรต (เปรตผู้อาศัยทานที่ผู้อื่นอุทิศให้เป็นอยู่) การถ่อมพระองค์นี้ ทำให้พราหมณ์เลื่อมใส ทูลถามปัญหา เมื่อทรงแก้แล้ว พราหมณ์และภรยาได้สำเร็จอนาคามิผล เมื่อตรัสถ่อมพระองค์แล้ว ตรัสพระคาถาว่า :-

๑๗๔ ยทคฺคโต มชฺฌโต	ผู้อาศัยปัจจัยที่ผู้อื่นให้เป็นอยู่ พึง
เสสโต วา ปิณฺฑํ ลเภถ	ได้ก้อนข้าวชนิดใด จากส่วนยอด
ปรทตฺตูปชีวี	จากส่วนกลาง หรือจากส่วนเหลือ

๑๗๔. ธมฺ. ๘/๖๕

นาลํ ถุตุํ นาปิ นิปจฺจขาที ไม่ควรชม และไม่ควรติ

ตํ วาปิ ธีรา มุนิ เวทยนฺติ. พระมุนีผู้ฉลาด ย่อมพอใจก้อนข้าว ชนิดที่ได้นั้นแล.

๗๙. เรื่องพระวักกลิเถระ

มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์ในกรุงสาวัตถีผู้หนึ่ง ชื่อวักกลิ เห็นพระตถาคตเสด็จเข้าไปบิณฑบาต แลดูพระสรีรสมบัติของพระองค์ไม่อิ่ม ใคร่จะได้เห็นเสมอ ๆ จึงบวชในสำนักของพระองค์ เฝ้าอยู่ไม่ห่าง ทอดทิ้งกิจของสมณะมีกัมมัฏฐานเป็นต้น พระศาสดาทรงรอให้ญาณแก่อยู่ มิได้ตรัสอะไร ภายหลังทรงเห็นว่าต้องทำให้สลดใจจึงจะสำเร็จ ฉะนั้นจึงตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม ดังนี้แล้ว อเปหิท่านไปเสีย ท่านเสียใจ ขึ้นไปบนภูเขาคิชฌกูฏ คิดจะโดดให้ตกตาย พระองค์ทรงทราบว่าถ้าไม่ปลอบ คงเสื่อมจากมรรคผล ความโศกเศร้าเสียใจก็หายหมด พระองค์ตรัสคาถาปลุกใจให้ปีติ แล้วยื่นพระหัตถ์ตรัสเรียก เมื่อท่านได้รับพระโอวาทถูกใจแล้ว ก็สำเร็จพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาในคราวนั้น ภายหลังได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะทางสัทธาธิมุตตก์ ก็คาถาที่ตรัสเรียกนั้นว่า :-

[๑๗๕] เอหิ วกฺกลิ มา ภายิ มาเถิดวักกลิ ! อย่ากลัวเลย

๑๗๕. ธมฺ. ๘/๘๔

โอโลเกหิ ตถาคตํ แลดูตถาคตเถิด
อหนฺตํ อุทฺธวิสฺสามิ เราจักช่วยยกเธอขึ้น
ปงฺเก สนฺนํว กุญฺชรํ เหมือนเขาช่วยยกช้างติดหล่มขึ้น
เอหิ วกฺกลิ มา ภายิ มาเถิดวักกลิ ! อย่ากลัวเลย
โอโลเกหิ ตถาคตํ แลดูตถาคตเถิด
อหนฺตํ อุทฺธริสฺสามิ เราจักช่วยยกเธอขึ้น
ราหุคฺคหิตํว จนฺทิมํ เหมือนเขาช่วยพระจันทร์ถูกจับ.

๘๑. เรื่องสุมนสามเณร

มีเรื่องเล่าว่า ในพุทธกาลของสมเด็จพระปทุมุตตรพุทธเจ้า มีกุลบุตรคนหนึ่งเห็นพระพุทธเจ้าตั้งพระสาวกเป็นเอตทัคคะในทางทิพยจักษุ ใคร่จะได้อย่างนั้นบ้าง จึงถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ๑ สัปดาห์ ตั้งความปรารถนา พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงพยากรณ์ว่าจักได้เป็น เขาบำเพ็ญบุญกุศลตลอดชีวิต ตายไปท่องเที่ยวเกิดในเทวมนุษยโลก ในกัปนี้ เกิดในสกุลขัดสน เป็นคนหาหญ้าของสุมนเศรษฐี ชื่ออันนภาระ วันหนึ่ง พบพระปัจเจกพุทธเจ้ามาโปรด ได้ใส่บาตรและปรารถนาว่าขออย่าให้ได้ยินคำว่าไม่มี ท่านอวยพรให้แล้วกลับไป เทวดาในบ้านเศรษฐียินดีพลอยให้สาธุการ เศรษฐีได้ยินสอบถามได้ความว่า สาธุการแก่นายอันนภาระ เกิดแปลกใจ

เมื่อพบเขา จึงขอซื้ออาหารที่ถวายนั้น เขาไม่ให้ ขอซื้อส่วนบุญ เขาขอผลัดไปเรียนปรึกษาพระปัจเจกพุทธเจ้าก่อน ท่านอธิบายว่า เหมือนต่อดวงไฟให้กัน เขาจึงให้ส่วนบุญนั้น และรับทรัพย์ที่เศรษฐีรางวัลอีกพันเหรียญ เศรษฐีให้เลิกหาหญ้าแล้วปลูกบ้านให้อยู่เคียงกัน ภายหลังได้เป็นเศรษฐีคนหนึ่ง ทำการกุศลจนตลอดชีวิต คำที่ปรารภต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า และที่เทวดาสาธุการนั้น ดังนี้ :-

คำปรารถนาว่า

[๑๗๖] อิมินา ปน ทาเนน	ก็ด้วยทานนี้
มา เม ทลิทฺทิยํ อหุ	ความยากจนอย่าได้มีแก่ข้าพเจ้า
นตฺถีติ วจนํ นาม	ขึ้นชื่อว่าคำว่าไม่มีดังนี้
มา อโหสิ ภวาภเว.	อย่าได้มีในภพใหญ่ภพน้อย.

เทวดาสาธุการว่า

อโห ทานํ ปรมทานํ	แหม ! ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม
อุปริฏฺเฐ สุปติฏฺฐิตํ.	(อันนายอันนภาระ) ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระอุปริฏฐปัจเจกพุทธเจ้า.

นายอันนภาระนั้นจุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ท่องเที่ยวไปในเทวมนุษยโลกอีก จนถึงพุทธุปบาทนี้ มาเกิดเป็นพระโอรสของอมิโตทนสักกะ ได้นามว่าอนุรุทธ เป็นสุขุมาลชาติอย่างยิ่ง ไม่เคยได้รับคำปฏิเสธว่าไม่มีเลย แม้ต้องการสิ่งใด ก็ได้สิ่งนั้นสมปรารถนา สมัยเมื่อพระศาสดาตรัสรู้แล้ว ประกาศพระศาสนาแพร่หลาย มี

๑๗๖. ธมฺ. ๘/๘๖

สากิยกุมารออกทรงผนวชตามกันโดยลำดับ มหานามสักกะผู้เป็นพระเชฏฐภาดา ทรงปรึกษากับอนุรุทธกุมารว่า ในพวกเรา ยังไม่มีใครบวชตามเสด็จ เราทั้ง ๒ ต้องบวชคนหนึ่ง ชั้นเดิมอนุรุทธกุมารจักไม่ทรงผนวช แต่ถูกให้ศึกษาการงานสำหรับอยู่ครองฆราวาสเข้าก็ระอา ยอมเลือกเอาข้างทรงผนวชพร้อมกับสากิยกุมารอื่นอีกหลายองค์ ครั้นทานทรงผนวชแล้วปฏิบัติชอบ ทำให้แจ้งซึ่งวิชชา ๓ สามารถแลดูโลกธาตุได้ด้วยทิพยจักษุ เปล่งอุทานและกล่าวคาถาแสดงประวัติของตน เมื่อได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว ภายหลังได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะทางทิพยจักษุ สมดังมโนรถทุกประการ ก็คาถาอุทานและอ้างถึงประวัตินั้น ดังนี้ :-

เปล่งอุทานว่า

[๑๗๗] **ปุพฺเพนิวาสํ ชานามิ**	เราระลึกรู้ชาติก่อนได้
ทิพฺพจกฺขุ วิโสธิตํ	ทิพยจักษุ เราทำให้สว่างแล้ว
เตวิชฺโช อิทฺธิปตฺโตมฺหิ	เราได้วิชชา ๓ ถึงความสำเร็จ
กตํ พุทฺธสฺส สาสนํ.	คำสอนของพระพุทธเจ้า เราก็ทำเสร็จแล้ว.

อ้างถึงประวัติว่า

อนฺนภาโร ปุเร อาสึ	เมื่อก่อน เราเป็นนายอันนภาระ
ทลิทฺโท ติณหารโก	ยากจน เป็นคนหาหญ้า
ปิณฺฑปาโต มยา ทนฺโน	เราได้ถวายบิณฑบาต

อุปริฏฺฐสฺส ยสสฺสิโน. แก่พระอุปริฏฐปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีชื่อเสียง.

ที่เชิงภูเขาใกล้ดงวิชฌาฏวี มีหมู่บ้านชื่อมุณฑนิคม มหามุณฑกอุบาสกในนิคมนั้น มีบุตร ๒ คน คือ มหาสุมนะและจูฬสุมนะ สุมนเศรษฐีในครั้งกระโน้น กลับชาติมาเกิดชื่อว่าจูฬสุมนะนี้ พระอนุรุทธเถรเจ้าระลึกชาติได้แล้ว คิดถึงอุปการคุณของสุมนเศรษฐี เล็งแลดูทราบว่ามาเกิดอยู่ในที่นั้น จึงไปจำพรรษาอยู่ ๑ พรรษา ด้วยหวังจะโปรด ออกพรรษาแล้ว ชาวบ้านนำสิ่งของมาถวาย ท่านไม่รับ ครั้นเขาถามถึงเหตุ ท่านบอกว่า แม้สามเณรผู้เป็นกัปปิยการก ก็ไม่มี มหามุณฑกอุบาสกเรียนถวายมหาสุมนให้บวชเป็นสามเณร แต่ท่านไม่รับ ครั้นเขาบอกให้จูฬสุมนะ ท่านจึงรับให้บรรพชาเป็นสามเณร จูฬสุมนะมีอายุเพียง ๗ ขวบเท่านั้น แต่อาศัยบารมีอันแก่กล้าที่สั่งสมมาในกาลบรรพชา เขาบอกภัณฑูกรรมนำไปโกนผม บอกตจปัญจกกัมมัฏฐาน ในเวลานั้น เมื่อพิจารณาตามไป ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ในโรงโกนผมนั้นเอง **(ขุรคฺเคเยว)** ครั้นแล้วพระอนุรุทธก็พาไปพักอยู่ที่กระท่อมกลางป่า ใกล้หิมวันตประเทศ ทำความเพียรหลาย ๆ คืนแล้วเกิดเสียดท้องขึ้น ท่านให้สามเณรสุมนะไปเอาน้ำในสระอโนดาตมาดื่มแก้โรค ในเวลาที่สามเณรเหาะไป พญานาคเตรียมจะเล่นน้ำอยู่ เคืองว่าสามเณรทำฝุ่นเท้ารดศีรษะ และรู้ว่าจะมาเอาน้ำ จึงกางกั้นเสีย สามเณรเห็นพญานาค จึงกล่าวปราศรัยขอน้ำ พญานคก็พูดเบี่ยงบ่ายให้ไปเอาที่อื่น สามเณรไม่ยอม อ้างว่าเพราะอุปัชฌาย์สั่งให้เอาที่นี่ ถึง

กระนั้นก็ถูกพญานาคให้แต่ปาก ส่วนตัวแผ่พังพานปกสระไว้ สามเณรจึงอัญเชิญเทวดามาดูและเป็นพยานในคำพูด แล้วทรมานพญานาคตักน้ำไปได้ ภายหลังพญานาคกลัวฤทธิ์ยอมตัวเป็นศิษย์ เมื่อครั้งพระอนุรุทธพาสามเณรสุมนะไปเฝ้าพระศาสดา ภิกษุชอบจับโน่นจับนี่หยอกเย้า พระพุทธเจ้าทรงเห็นภิกษุเหล่านั้นว่าเหมือนเล่นกับงูพิษ ใคร่จะให้พวกเธอทราบคุณวิเศษของสามเณร จึงทรงใช้ให้ไปนำน้ำจากสระอโนดาตมาถวายจนสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดอนุญาตเป็นพิเศษให้สามเณรสุมนะเป็นภิกษุแต่อายุ ๗ ขวบ ได้ยินว่า สามเณรโสปากะก็ได้เป็นอย่างนี้อีกองค์หนึ่ง ก็คำที่สามเณรโต้ตอบกับพญานาคนั้นดังนี้ :-

สามเณรกล่าวว่า

[๑๗๘] **สุโณหิ เม นาคราช**	ฟังข้าพเจ้าก่อน พญานาค
อุคฺคเตช มหพฺพล	ผู้เกรียงเดช มีกำลังใหญ่ !
เทหิ เม ปานียฆฏํ	ขอจงให้น้ำแก่ข้าพเจ้าสักหม้อ
เภสชฺชตฺถมฺหิ อาคโต.	ข้าพเจ้ามาเอาไปเป็นยา.

พญานาคตอบว่า

ปุรตฺถิมสฺมึ ทิสาภาเค	ในทิสาภาคเบื้องบูรพา
คงฺคา นาม มหานที	มีแม่น้ำใหญ่ชื่อคงคา
มหาสมุทฺทํ อปฺเปติ	ไหลลงสู่มหาสมุทร
ตโต ตฺวํ ปานียํ หร.	ท่านจงไปเอาน้ำจากนั้นเถิด.

๑๗๘. ธมฺ. ๘/๔๔

สามเณรกล่าวว่า

อิโตว ปานียํ หาสฺสํ	ข้าพเจ้าจักเอาน้ำจากสระนี้แหละ
อิมินาวมฺหิ อตฺถิโก	ข้าพเจ้าต้องการน้ำนี้เท่านั้น
ยทิ ถามพลํ อตฺถิ	หากท่านมีกำลังเรี่ยวแรง
นาคราช นิวารย.	ห้ามก็ห้ามเถิด พญานาค !

พญานาคตอบว่า

สามเณร สเจ อตฺถิ	สามเณร ! ถ้าท่านมีความ
ตว วิกฺกมโปริสํ	กล้าหาญอย่างลูกผู้ชายไซร้
อภินนฺทามิ เต วาจํ	ข้าพเจ้าพอใจคำของท่าน
หรสฺสุ ปานียํ มม.	เอาน้ำของข้าพเจ้าไปได้ก็เอา.

๘๑. เรื่องกุหกพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า พราหมณ์โกหกคนหนึ่งไปขึ้นต้นกุ่มห้อยหัวลงมาใกล้ประตูพระนครเวสาลี แล้วขู่ชาวเมืองว่า ต้องให้วัวแดง เงินเหรียญกหาปณะและนางบำเรอ มิฉะนั้นจะปล่อยตัวให้ตกตาย ทำเมืองไม่ให้เป็นเมือง พวกที่กลัวได้นำของไปให้ เวลาที่เขากำลังห้อยอยู่ ภิกษุตามเสด็จพระพุทธเจ้าเข้าไปในพระนครและออกมายังเห็นอยู่ ภายหลังเห็นเที่ยวกร็อกแกร็กอยู่ข้างวัดจำได้ เข้าไปถามว่า วันนั้นได้ของบ้างไหม ? เมื่อเขาตอบแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจึงนำเรื่องขึ้นกราบทูล พระศาสดาตรัสเป็น

ใจความว่า หลอกได้แต่คนโง่ ที่ฉลาด ๆ หลอกเขาไม่ได้ แล้วตรัส
เล่าเรื่องในโคธชาดกว่า :-

[โคธชาดก]

ในอดีตกาล ยังมีดาบสหลอกลวงคนหนึ่ง สร้างบรรณศาลาอยู่ในป่า ในประเทศกาสี ได้รับอุปถัมภ์บำรุงจากสกุลอุปัฏฐากเป็นอย่างดี วันหนึ่ง ได้ฉันแกงเนื้อเหี้ย อร่อยติดใจ คิดจะฆ่าเหี้ยแกงกินอีก เตรียมเครื่องแกงมาไว้ ในที่ใกล้บรรณศาลาของดาบสนั้น มีพญาเหี้ยอยู่ในจอมปลวก เคยมาหาดาบสเสมอ ตาชีแกคิดจะฆ่าเหี้ยตัวนั้นแกง จึงเอาผ้าคลุมไม้ตะบองไปคอยข้องอยู่ พญาเหี้ยมาตามเคย สังเกตเห็นดาบสมีท่าทางแปลก ไม่กล้าเข้าใกล้ เร่อยู่ห่าง ๆ ได้กลิ่นเหี้ยที่ดาบสกินรู้ตัวว่าจะถกทำร้ายจึงระวังตัวอยู่ ดาบสเห็นเหี้ยไม่เข้าใกล้ จึงขว้างไม้ไปแต่ผิด เลยตะเพิดขู่ซ้ำว่า ไป๊ ! เจ้าผิด พญาเหี้ยวิ่งเข้าโพรงโผล่หัวออกมากล่าวว่า :-

[๑๗๙] สมํ ตํ มญฺญมาโน	ข้าพเจ้าสำคัญท่านเป็นสมณะ จึงเข้า
อุปคญฺฉึ อสญฺญตํ	ไปหาผู้ไม่สำรวม
โส มํ ทณฺเฑน ปาหาสิ	ท่านนั้นปาข้าพเจ้าด้วยท่อนไม้
ยถา อสฺสมโณ ตถา	เหมือนคนไม่ใช่สมณะ
กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธ	แน่ท่านเซ่อ ! จักเป็นประโยชน์
	อะไรแก่ท่าน ด้วยมวยผม

๑๗๙. ธมฺ. ๘/๑๑๗. ชา. ๔/๓๓๓

กินฺเต อชินสาฏิยา จักเป็นประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยผ้าหนังเสือ

อพฺภนฺตรนฺเต ข้างในของท่านรกชัฏ

พาหิรํ ปริมชฺชสิ. เกลี้ยงเกลาแต่ข้างนอก.

ดาบสพูดล่อว่า

เอหิ โคธ นิวตฺตสฺสุ มาเถิดเหี้ยเอย ! กลับมาเถิด

ภุญฺช สาลีนโมทนํ จงกินข้าวสาลี

เตลํ โลณญฺจ เม อตฺถิ น้ำมันและเกลือของเรามีอยู่

ปหูตํ มยฺหํ ปิปฺผลิ. ดีปลีของเรามีมากพอ.

พญาเหี้ยตอบว่า

เอส ภิยฺโย ปเวกฺขามิ เรานี้จักยิ่งเข้าไป

วมฺมิกํ สตโปริสํ สู่จอมปลวกลึก ๑๐๐ ชั่วคน

เตลํ โลณญฺจ กินฺเตสิ น้ำมันและเกลือของท่านจักเป็นประโยชน์อะไรเล่า

อหิตํ มยฺหํ ปิปฺผลิ. ดีปลีก็ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เรา.

๘๒. เรื่องอักโกสกภารทวาชพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า นางธนัญชานี ภรรยาของภารทวาชพราหมณ์นับถือลัทธิต่างจากสามี สามีนับถือพราหมณ์ ส่วนนางนับถือพระพุทธเจ้า ในเวลาไอจามหรือตกใจอย่างอื่น มักพลั้งว่า **นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส** ดังนี้เสมอ อย่างที่ผู้หญิงพลั้งกันว่าคุณพระช่วย ฉะนั้น วันหนึ่ง พราหมณ์ผู้สามีจะเลี้ยงพราหมณ์ สั่งภรรยาว่า เวลาพวกพราหมณ์อยู่ที่บ้าน อย่าพลั้งอย่างนั้น เพราะพวกพราหมณ์จะโกรธ แต่นางไม่ยอม ถึงกับเกิดวิวาทกันขึ้นครั้งหนึ่ง ครั้นถึงวันเลี้ยง พวกพราหมณ์กำลังนั่งบริโภคอาหารอยู่ นางพลั้งขึ้นตามเคยอีก พวกพราหมณ์โกรธทิ้งสำรับ ด่าว่าพราหมณ์ แล้วหนีไปหมด เพราะคำเช่นนั้น เป็นคำพูดบาดหูพวกพราหมณ์ ฝ่ายพราหมณ์ถูกพวกกันด่าเอา เลยด่าว่าภรรยาอีกต่อหนึ่ง แล้วรีบไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยคิดจะจับผิดมาเย้ยภรรยาของตน ตั้งกระทู้ถามอย่างที่ตนคิดว่าคงทำให้จนได้ แต่เมื่อพระองค์ดำรัสตอบแล้ว กลับเลื่อมใสนับถือตลอดถึงพี่น้องอีกหลายคนก็พากันนับถือตามด้วย.

คาถาที่พราหมณ์ทูลถามและที่พระศาสดาทรงตอบนั้น ดังนี้ :-

พราหมณ์ทูลถามว่า

[๑๘๐] **กึ สุ ฆตฺวา สุขํ เสติ**	ฆ่าอะไรนะจึงนอนสบาย ?
กึ สุ ฆตฺวา น โสจติ	ฆ่าอะไรนะจึงไม่เศร้าโศก ?

๑๘๐. ธมฺ. ๘/๑๒๓

กิสฺสสฺสุ เอกธมฺมสฺส	พระองค์พอพระหฤทัยฆ่าอะไร
วธํ โรเจสิ โคตม.	ซึ่งเป็นชิ้นเอกนะพระโคตมะ ?

ทรงตอบว่า

โกธํ ฆตฺวา สุขํ เสติ	ฆ่าความโกรธได้แล้วนอนสบาย
โกธํ ฆตฺวา น โสจติ	ฆ่าความโกรธได้แล้วไม่เศร้าโศก
โกธสฺส วิสมูลสฺส	พราหมณ์ ! อารยชนสรรเสริญ
มธุรคฺคสฺส พฺราหฺมณ	การฆ่าความโกรธ ซึ่งมีรากเป็น
วธํ อริยา ปสํสนฺติ	พิษ มียอดหวาน
ตญฺหิ ฆตฺวา น โสจติ.	ก็แล ฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจะไม่เศร้าโศก.

๘๓. เรื่องพระปัพภารวาสิติสสเถระ

มีเรื่องกล่าวว่า พระติสสเถระเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของสมเด็จพระศาสดาแล้วเข้าป่าบำเพ็ญสมณธรรม อยู่ ณ เงื้อมถ้ำแห่งหนึ่ง มีอุบาสิกาชาวบ้านใกล้ที่นั้นนิมนต์ให้อยู่ ในถ้ำนั้นมีเทวดาลูกอ่อนอยู่ก่อน อึดอัดรำคาญ ไม่กล้าอยู่ร่วมกับพระผู้มีศีล เข้าใจว่าท่านจะไปพรุ่งนี้ มะรืนนี้ ท่านก็ไม่ไป ครั้นจะบอกตรง ๆ ก็ไม่กล้า คิดหาเลสไล่ทางอ้อม จึงไปเข้าบุตรชายคนใหญ่ของอุบาสิกานั้น และสั่งอุบาสิกาว่าให้ขอเครื่องยาจากพระเถระมาทำยารักษา นางไม่รับ เทวดาผ่อนลงมาให้น้ำล้างเท้า

รด นางรับรอง เมื่อพระเถระไปที่บ้าน นางจัดการทำอย่างนั้น ครั้น พระเถระกลับมาถึงถ้ำ เทวดานั้นก็กล่าวว่า ท่านหมอใหญ่ อย่าเข้ามา พระเถระปฏิเสธการเป็นหมอ เทวดาจึงเอ่ยถึงเรื่องให้น้ำล้างเท้ารดเด็ก ท่านตรวจศีลดูเห็นว่าการทำเช่นนั้นไม่จัดว่าเป็นหมอ เห็นศีลของตน บริสุทธิ์จำเดิมแต่บวชมา เกิดปีติยินดี ข่มปีตินั้นแล้วสำเร็จพระอรหันต์ เห็นว่าเทวดานั้นเป็นพาล แกล้งใส่ความผู้มีศีลบริสุทธิ์ จึงขับไล่ออกเสีย จากไพรสณฑ์ ให้โอวาทเปล่งอุทานว่า :-

[๑๘๑] วิสุทฺโธ อต เม วาโส คุณเครื่องอยู่ของเราหมดจดหนอ
นิมฺมลํ มํ ตปสฺสินํ ท่านอย่าให้ร้ายเราผู้ไม่มีมัวหมอง
มา ตุวํ วิสุทฺธํ ทูเสสิ มีตบะ (ความเพียร) หมดจดแล้ว
นิกฺขม ปวนา ตุวํ. ท่านจงออกไปจากป่าใหญ่เอง.

๘๔. เรื่องพระสุนทรสมุททเถระ

มีเรื่องเล่าว่า ในกรุงสาวัตถี มีกุลบุตรคนหนึ่งชื่อสุนทรสมุทร วันหนึ่งเห็นคนทั้งหลายพากันไปฟังธรรมที่วัดเชตวัน จึงพลอยไปฟังกับเขาบาง ครั้นได้ฟังแล้ว เกิดศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวช กลับมาขอ อนุญาตต่อมารดาบิดาได้แล้ว ไปบวชในสำนักพระศาสดา หลีกไปอยู่ เสียในกรุงราชคฤห์ให้ไกลบ้าน ต่อมาวันหนึ่ง ในกรุงสาวัตถีมีงาน

๑๘๑. ธมฺ. ๘/๑๓๒

มหรสพ มารดาบิดาของท่านเห็นพวกเพื่อนของพระลูกชายเที่ยวเตร่กันสนุกสนาน ทำให้คิดถึงบุตร บ่นพร่ำรำ่ไรอยู่ ขณะนั้นมีหญิงคณิกา (หญิงโสภิณี) คนหนึ่งไปที่บ้าน ไต่ถามถึงเหตุที่บ่นรู้เรื่องแล้ว รับอาสาไปล่อให้พระนั้นสึก หวังเป็นลูกสะใภ้ แทนสินจ้างอื่นด้วย นางรับเงินเป็นเสบียง ไปพักอยู่บ้านทางที่พระสุนทรสมุทรเดินไปมา คอยถวายอาหารเสมอจนคุ้นกัน ภายหลังท่านถูกล่อให้ขึ้นไปฉันบนตึกชั้นชนแล้วนางแสดงจริตกิริยายั่วยวนต่าง ๆ แต่ท่านกลับสังเวชสลดใจ ดังประหนึ่งว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จมาตรัสเตือน พิจารณาเห็นธรรมสำเร็จพระอรหันต์แล้ว หนีไปได้ เมื่อนางแสดงท่ายั่วยวนอย่างนั้นแล้วบอกตรง ๆ อีกว่า :-

[๑๘๒] อลฺลตฺตกกตา ปาทา	นางแพศยามีเท้าย้อมด้วยน้ำครั่ง
ปาทุการุยฺห เวสิยา	สวมรองเท้า กล่าวว่า
ตุวญฺจาปิ ทหโร มม	แม้ท่านยังเป็นหนุ่ม สมควรแก่ดิฉัน
อหํปิ ทหรา ตว	ถึงดิฉันยังเป็นสาว สมควรแก่ท่าน
อุโภปิ ปพฺพชิสฺสาม	จึงบวชเถิด.

เมื่อพระสุนทรสมุทรนั้นมาเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้าแล้ว ภิกษุทั้งหลายพูดกันขึ้นในธรรมสภาว่า พระสุนทรสมุทรเกือบเสียที เพราะ

อาศัยรสที่รู้สึกทางลิ้น ได้สมเด็จพระศาสดาช่วยเหลือ จึงพ้นภัย พระองค์เสด็จมาตรัสแสดงอำนาจของรสในวาตมิคชาดกว่า :-

[วาตมิคชาดก]

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี สัญชัยเป็นคนเฝ้าสวนหลวง เคยเก็บดอกไม้ผลไม้ไปถวายเสมอ ต่อมา มีเนื้อสมันตัวหนึ่ง เข้ามาหากินในสวน พอเห็นคนก็วิ่งหนี แต่เขาไม่ได้ ตะเพิดไล่เลย พระราชาทรงทราบ รับสั่งว่าจับตัวได้ไหม ? เขากราบทูล ขอน้ำผึ้งไปล่อ ชั้นแรกแอบเอาน้ำผึ้งไปทาหญ้าไว้ให้ติดรสก่อน แล้ว ค่อย ๆ ให้เห็นตัวบ้าง ทำอย่างนี้จนเชื่อง ถึงกับมากินหญ้าในมือได้ เมื่อเนื้อสมันเชื่องแล้ว เขาจึงให้กั้นเป็นทางตรงไปยังพระลานหลวง เอา ประตูตามไป ออกไม่ได้ ครั้นถึงหน้าพระลานเห็นคนมาก ตกใจวิ่ง วกวนอยู่ในนั้นเอง พระราชาเสด็จลงมาทอดพระเนตร เห็นเนื้อตกใจ กลัวตัวสั่นเทา จึงรับสั่งว่า เพราะติดรส เนื้อสมันจึงหลงตามเข้ามาถึง ในพระราชวัง แล้วโปรดให้ปล่อยไป ตอนนี้ ตรัสไว้ว่า :-

[๑๘๓] น กิรตฺถิ รเสหิ ปาปิโย	ได้ยินว่า ไม่มีอะไรเลวกว่ารส
อาวาเสหิ วา สนฺถเวหิ วา	คือที่อยู่หรือความสนิทสนม
วาตมิคํ คหนนิสฺสิตํ	สัญชัยนำเนื้อสมันอาศัยอยู่ในป่ารก
วสมาเนติ รเสหิ สญฺชโย.	มาสู่อำนาจได้ด้วยรส.

๑๘๓. ธมฺ. ๘/๑๕๗. ชา. ๑/๒๔๐

๘๕. เรื่องเทวหิตพราหมณ์

มีเรื่องเล่าว่า ณ ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประชวรด้วยลม ทรงใช้ให้พระอุปวานเถระไปเอาน้ำร้อนที่เทวหิตพราหมณ์ ท่านไปบอกพราหมณ์ซ่า พระศาสดาประชวร ต้องพระประสงค์น้ำร้อน เขายินดีปรีดาให้คนหาบน้ำร้อนไปถวาย เมื่อสรงสนานแล้ว พระเถระเอาน้ำอ้อยที่พราหมณ์ให้ละลายน้ำถวายอีก อาพาธนั้นสงบลงในขณะนั้นเอง พราหมณ์คิดว่า เรายังสงสัยอยู่ ไทยธรรมอันทายกให้แก่ใคร จึงมีผลมาก จำเราจักทูลถาม คิดดังนี้แล้ว เข้าเฝ้าทูลถาม เมื่อทรงตอบแล้ว เขาเลื่อมใสประกาศตัวเป็นอุบาสก.

คำถามนั้นเป็นคาถาดังนี้ :-

[๑๘๔] กตฺถ ทชฺชา เทยฺยธมฺมํ	ไทยทาน ควรให้ในคนชนิดไร ?
กตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลํ	ให้ไรคนชนิดไรจึงจะมีผลมาก ?
กถํ หิ ยชมานสฺส	เมื่อบูชาอยู่อย่างไร ?
กถํ อิชฺฌนฺติ ทกฺขิณา.	ทักษิณาทานจะสำเร็จ (ประโยชน์) อย่างไร ?

๑๘๔. ธมฺ. ๘/๑๙๑.

ปริโยสานคาถา

ปตฺตํ ธมฺมปทํ เยน ธมฺมราเชนนุตฺตรํ
คาถา ธมฺมปเท เตน ภาสิตา ยา มเหสินา
สเตวีสา จตุสตา จตุสจฺจวิภาวินา
สตตฺตยมฺหิ วตฺถูนํ เอกาธิเก สมุฏฺฐิตา
วิเหเร อธิราเชน การิตมฺหิ กตญฺญุนา
ปาสาเท สิริกูฏฺสฺส รญฺโญ วิหรตา มยา
อตฺถพฺยญฺชนสมฺปนฺนํ อตฺถาย จ หิตาย จ
โลกสฺส โลกนาถสฺส สทฺธมฺมฏฺฐิติกามตา
ตาสํ อฏฺฐกถํ เอตํ กโรนฺเตน สุนิมฺมลํ
ทฺวาสตฺตติปฺปมาณาย ภาณวาเรหิ ปาลิยา
ยํ ปตฺตํ กุสลํ เตน กุสลา สพฺพปาณินํ
สพฺเพ อิชฺฌนฺตุ สงฺกปฺปา ผลนฺตา มธุรํ ผลํ.

ปริโยสานคาถาแปล

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระธรรมราชาแสวงหาประโยชน์ใหญ่ มีปกติเผยแผ่ความจริง ๔ ประการ ได้พบหลักแห่งธรรมดาแล้ว ตรัสคาถาไว้ในธรรมบท รวม ๔๒๓ คาถา ยกเป็นเรื่อง ๆ ได้ ๓๐๓ เรื่อง ข้าพเจ้า (พระพุทธโฆษาจารย์) พักอยู่ในปราสาทของพระเจ้าสิริกูฏ ในวัดอันท้าวเธอผู้เป็นพระอธิราชา มีพระกตัญญูโปรดให้สร้างไว้แล้ว เรียบเรียงอรรถกถาอันถึงพร้อมด้วยเนื้อความและพยัญชนะนี้ แห่งคาถาเหล่านั้นให้ชัดเจน โดยบาลีประมาณ ๗๒ ภาณวาร ก็เพราะเป็นผู้ใคร่จะให้พระสัทธรรมของพระโลกนาถตั้งอยู่ยั่งยืน เพื่อเป็นประโยชน์และเกื้อกูลแก่โลก ได้รับกุศลใดแล้ว ด้วยกุศลนั้น ขอให้ความมุ่งหวังที่เป็นกุศลทั้งปวง เผล็ดผลมีรสหวาน จงสำเร็จแก่เหล่าปราณสัตว์ทั้งปวง เทอญ.